

Голосами віщої давнини

Богдан Сушинський

ГОЛОСАМИ

ВІЩОЇ ДАВНИНИ

*полемічні нотатки на полях давнописів,
наукові розвідки та есе,
роздуми над історичними екскурсами
попередників і сучасників*

ЧАСТИНА ПЕРША

НА ВОГНИЩАХ НЕПРАВЕДНИХ
СЕНСАЦІЙ...

Не існує у сумлінного науковця місії
більш невдячнішої, ніж розвінчування
неправедних міфів і сенсацій; і, водночас,
не існує у нього місії шляхетнішої,
ніж аргументоване, виважене протиставлення
цим, згубним для наукової істини, міфам і
сенсаціям — свого інтелекту, своїх знань
і своєї громадянської мужності.

Богдан Сушинський

РОЗДУМИ

НАД

"КАРПАТСЬКИМ ЛІТОПИСОМ"

1

У тому, що поява 2008 року першого в Незалежній Україні видання "Карпатського літопису" не викликала на-лежного інтересу ні в науковому середовищі, ні в самому українському суспільстві - проглядається щось із незбагнен-но фатального, що визначає історичне буття всього нашого східнослов'янського етносу.

Причому йдеться не лише про ступінь наукового та громадського визнання тих чи інших, документом даним за-свідчених, історичних реалій. Тут усе видається глибинні-шим і складнішим.

Мабуть, ніхто не стане заперечувати, що, з точки зору офіційної української історіографії, у цьому творі полемічне геть усе: його автентичність та історико-архівна, джерельна база кожної із чотирьох книг, із яких цей Літопис утворюється; історія його написання і пошук рукописних оригіналів твору; реальність авторства, та рівень фаховості творців окремих його книжок-розділів; правдивість викладених у ньому історичних та біографічних фактів; їх співставлення з аналогічними літописними

стародруками, в яких ці ж таки події відтворюються на принципово іншій документальній базі; нарешті співвідношення в першоджерелах Літопису мі-фологічної та історико-документальної основ...

Тобто цінність цього, несподівано виринулого із не-буття, невідомого науковому світові та широкій громадсько-сті раніше, принаймні до 1944 року, літопису про українську таємну монархічну династію та про (ні раніше, ні зараз май-же невідоме народові, чи хоча б широкому загалу науковців) українське королівство... залежить від того, наскільки історично виваженим та національно вмотивованим постає перед нащадками творіння його авторів; наскільки їхні погляди на етнічне і політичне формування народу відповідають уже відомим цьому народові документам, дослідженням та духовним постулатам.

А головне, наскільки хронікально-легендарні канони та ідеологічна мотивація державотворення, викладені в новоявленому Літописі, відповідають тим уявленням нації, які вже були сформовані в її колективній свідомості тисячолітніми постулатами і традиціями — міфології, історіографії та археології; творами фольклорної, документальної та художньої літератури.

Я не випадково з такою прискіпливістю окреслюю всі ці аналітичні підходи та застереження. Річ у тім, що не лише більшість хронікальних свідчень, але й сама відтворювана "Карпатським літописом" державотворчо-монархічна канва виводить нас на засади відверто "паралельної", принципово альтернативної історії України та українців, особливо їх західного, галицько-руського етнічного масиву. Втім, до розвитку цієї думки я ще повернуся...

Зрештою, нічого підступного в тій потенційно гострій полемічності із загальновизнаною, канонічною історією, якою просякнуті сторінки "Карпатського літопису", не існує. Принаймні світ нею не здивуєш, а тим паче – не вразиш, оскільки в світовій науково-літописній практиці – це природна річ. Або ж, кажучи популярніше, і не таке зустрічалося. Згадаймо хоча б, які пристрасті спалахували свого часу з приводу факту самої появи в науковому обігові, а також правдивості й автентичності "Слова о полку Ігоревім", "Повісті минулих літ", "Історії русів", "Манускрипту Войнича" або тієї ж таки "Велесової книги"...

Та в тім-то й річ, що потенційну полемічність осмислюваного нами Літопису жодним чином досі не зреалізовано. Ні поява першого варіанту літопису, зразка середини сорокових років минулого століття; ні публікація його нинішнього видання у значно розширенішому вигляді – не викликали в наукових і громадських колах ні реального бажання дослідити цей твір, ні спроби винести його на широке громадське обговорення; не кажучи вже про утвердження його в якості державно-національного літописання; ні хоча б цілком природного прагнення пізнати його.

Відтак суть не в самій проблемності викладених у літописі українських горян фактів. Просто я не уявляю собі якогось іншого цивілізованого народу, в науковому і суспільному середовищі котрого поява літопису, що переглядає, та що там, буквально переорює, цілі пласти його офіційно визнаної національної історії – викликала б таку

байдужість, як це продемонстровано було у випадку з появою на історич-них шпальтах сучасної України її "Карпатського літопису".

Перечитуючи, аналізуючи його, порівнюючи з інши-ми літописними зібраннями, я щоразу ловив себе на думці: "Це ж до якої стадії збайдужіння та національної самонеповаги слід було дійти нашій історичній та краєзнавчій громад-ськості, щоб, отримавши в своє розпорядження, таке, нехай і суперечливе, але ґрунтовне і всеосяжне історичне першоджерело, як "Карпатський літопис"; таке вагоме свідчення етніч-ної самосвідомості, — впродовж кількох років вдавати, нібито нічого особливого на ниві історичного пізнання нашого на-роду не відбувається?!".

Та це погляд під одним кутом зору. А весь мій особи-стий досвід пізнання багатьох літописів і безлічі інших пи-семних джерел під час роботи над фундаментальним двотом-ним виданням "Козацькі вожді України", двома томами істо-ричних есе "Князі та полководці Стародавньої України", "Всесвітньою козацькою енциклопедією", "Всесвітньою іс-торією лицарства", працями "Слово про Скит Манявський" та "Велесова книга предків" тощо, вимагає й іншого підходу, теж критичного, але вже вмотивованого самим літописом і тими поясненнями, які надають нам, як його безпосередні ав-тори, так і впорядники книги, її редактори та видавці.

На мій погляд, тут існує чимало положень, які вима-гають певного уточнення, поглибленої аргументації чи хоча б якогось там прояснення.

2

Запитання і сумніви починають виникати вже під час ознайомлення з видавничою анотацією, передмовою редак-ційної колегії та "вступними словами" самих авторів тієї чи іншої книжки (частини) Літопису.

"Карпатський літопис", — читаємо в анотації, — збірник чотирьох книг хронікального історичного матеріалу, в якому йдеться про династію нащадків короля Данила Галицького, які у кожному поколінні, з допомогою своїх дворян, спадко-вих князів упродовж п'яти минулих віків, в умовах глибокого підпілля, ревно боролися за повернення предківського Київ-ського престолу і відродження держави - Київської Русі.

Кожна із чотирьох книг " Карпатського літопису" має свого автора-хронікера, який старанно та компетентно охоплює певний період того часу, в якому він жив та, як дворя-нин, був близькою особою до династичного роду нащадків короля Данила Галицького аж до 1944 року".

Здавалося б, усе виглядає ідеально: кожна книжка має свого "автора-хронікера" (доладніше було б ужити уста-лену форму цього терміну - "хроніста" — Б.С.), який старанно і компетентно охоплює період того часу, в якому він жив". Але ось у чому проблема... Задекларований даним виданням автор першої книги князь Олег Ігорович Тустанський у своїй, хочеться сподіватись, власноруч писаній передмові до книги повідомляє, що "писати і складати отой "Карпатський лі-топис" він почав 1403 року, маючи п'ятдесят років від наро-дження.

На мій подив, і видавці з редакторами, і всі ті науковці, через руки яких пройшли

відтоді два видання "Карпатського літопису", мовчазно і, сказати б, сумирно проковтнули цю "мільну історико-інформаційну бульбашку". І тільки в мене, дивака, виникло одразу кілька простих, як стільниця мого письмового столу, публічно виголошених зауважень та запитань.

Гаразд, Олег Тустанський почав "писати і складати" отой "Карпатський літопис" 1403 року. Але ж у книзі події докладно хронізуються, починаючи з 24 квітня 1308 року, тобто майже за сто років від того дня, як автор хроніки взяв-ся за перо, і за п'ятдесят років до його народження! В такому разі Тустанського точніше було б іменувати не "хроніке-ром"-хроністом, бо хроністами завжди були сучасники відтворюваних у хроніках постатей та подій; а "літописцем", який, посилаючись на давні джерела, творить свою літописну історію. Причому одразу остуджую бажаних посперечатися з цього приводу, що йдеться не про оті "Хроніки короля...", чи якогось там іншого діяча, писані істориками-публіцистами та літераторами, оскільки в даному випадку термін "хроніка" несе у собі всього лиш ознаки відповідного історико-літературного жанру.

Та, як ви розумієте, в даному випадку річ не в термінах. Можливо, я звагалі не порушував би цієї теми, якби ж то не ще одне принципове зауваження. Якщо автор Літопису з такою точністю, із зазначенням конкретних дат, відтворює в своєму збірничку невідомі офіційній історичній науці події державної ваги, то виникає природне запитання: "А з яких таких утаємничених для всіх нас, "непосвячених", джерел запозичував він ці вражаюче точно датовані події?!".

Ні-ні, це питання — принципове, величезної історико-наукової ваги: хто насправді з такою точністю – день, місяць, рік — датував та докладно описував буття української еліти при секретних дворах таємничих нащадків усіма нам відомого короля Данила Галицького? Якими людьми була створена, ким упорядкована та опублікована, і де, по яких таких схо-вищах, архівах чи бібліотеках, зберігалася та першохроніка (чи першохроніки!), яка насправді лягла в основу даної книги (даної частини) Літопису?

Тому дуже дивно, що упорядники та видавці Літопису взагалі не звернули уваги на цей аспект оприлюднення тако-го, в усіх відношеннях сенсаційного, твору; що вони, навіть риторично, не захопилися цими питаннями.

А тим часом, аналогічні запитання виникають і з приводу авторства та методів творення трьох інших книжок. Скажімо, князь Володимир Жбировський народився – зверніть увагу — 1559 року; перший запис його другої, за літопис-ним ліком, книги датується першим січнем 1450 року, а докладне датування подій починається... з червня 1481 року! Тобто про яку таку хроніку його як сучасника описуваних подій може в даному випадку йтися?! Невже не зрозуміло, що з приводу його авторства, як і з приводу методів формування хроніки, неминуче виникають такі ж запитання, як і з приводу авторства Тустанського?

Відповідно, князь Андрій Вірсонський, 1681 року народження, якимось дивним чином вів хроніку з грудня 1622 -го, а його послідовник, автор четвертої книги Микола Палій-Вільшанський (члени редколегії, тобто сучасні видавці Літопису, називають його

Білінським-Вільшанським), він же в миру Микола Палій, побачивши світ 1913 року, примудрився хронікувати буття королівської династії Данила Галицького з червня 1738 року!

Від імені всіх вдячних нащадків, кажу: "І на тому дя-куємо", але все ж таки поясніть мені, на які джерела ви, ша-новний предку Палій-Вільшанський, спиралися?

Звичайно, можна послатися на твердження Тустансько-го щодо того, що попередники "залишили багато письмен, які знаходяться у теперішній королівській столиці - Карпа-ти". Проте з цього ж літопису відомо, що татари пограбували і вщент спалили це місто — Карпати — ще в червні 1594 року, отож, пам'ятаючи про войовничу недовіру вченого люду до кожного віднайденого літопису, як до потенційної підробки, до фальсифікату, — упорядникам-першодрукарям цієї праці слід було б одразу ж з'ясувати для себе і читачів - чи зберег-лися ті документальні першоджерела, на які посилається князь; як вони поіменовуються, де саме вони перебувають і хто досліджував їх автентичність; нарешті, хто їхні автори? Невже не зрозуміло, що пізнання, аналіз, а відтак, й оцінка будь-якого давнопису розпочинається із з'ясування таких ось першооснов його походження? Тоді в чому річ? Чому ні-чого цього ні в автора цієї книги-частини, ані в давніх і су-часних видавців не спостерігається?

А таких же підходів вимагають і всі інші книжки-частини цього літопису. І посилання автора другої книги на те, що, мовляв, він користувався якимись "записами, які хранилися у мого отця і у митрополичій святині", сприйма-тися в якості серйозного наукового аргументу не може. Про які саме "записи" йдеться, ким вони зроблені, ким досліджу-вані та ідентифіковані, де і ким збережені до наших днів, як-що тільки збережені?.. І взагалі, що мається на увазі під ви-значенням "митрополича святиня"? Що воно за таке "схови-ще документів", ким сотворене і де розташовувалося?

* * *

Одразу ж хочу визначити свою принципову позицію.

Дотримуючись, яко правовірний християнин, мудрої заповіді євангеліста Матвія "Чого не розумієш, тому лише дивуйся, а заперечувати не смій!", я апіорі не ставлю під сумнів зага-льну історичну правдивість "Карпатського літопису", і не маю наміру огульно заперечувати його автентичність.

Проте, яко правовірний науковець, звертаю увагу запо-взятих популяризаторів Літопису на необхідність ґрунтовно-го дослідження джерельних витоків цього твору і їх докумен-талістики; закликаючи до проведення порівняльного аналізу його інформаційних положень — із тими канонічними поло-женнями, які досі побутують в офіційному українознавстві.

3

Можливо, я не волів би так вимогливо ставитися до правдивості викладених у Літописі подій та фактів, якби ж не потенційна можливість перетворення самого цього збірника текстів на ґрунтовне першоджерело справді альтернативної історії України та українців. А, погодьмося, що подібні по-боювання цілком виправдані.

Для прикладу, згадаймо, наскільки модним стало нині творення альтернативних хронік та історій не лише окремих вікопомних подій, але й цілих держав і націй; не кажучи вже про знані і, нібито ж давно канонізовані, хроніки монархічних династій.

Оскільки й давні автори, й сучасні упорядники рецензованого твору декларують його в якості природного продовження "Галицько-Волинського літопису", то неминуче виникає питання не лише авторства "Галицько-Волинського літопису", але й причетності до його появи прямих спадкоємців творця першої книги князя Олега Тустанського. Й ось тут – увага!..

Відомо, що впродовж кількох століть питання авторства "Галицько-Волинського літопису" — як складової частини "Літопису руського", що поєднує в собі "Повість минулих літ", Київський та Галицько-Волинський літописи, — залишається гострополемічним. Ось як, в узагальненому, сконцентрованому аналітичному вигляді відтворюється ця полемічність у вступному слові до першого, фундаментального видання 1989 року "Літопису руського за Іпатським списком", його перекладача сучасною українською мовою Леоніда Махновця:

" Початок його (тобто Галицько-Волинського літопису – Б.С.) було втрачено ще в протооригіналі Хлебниковського списку... Це було окреме літописне зведення. Як доводять, над ним працювало не менше п'яти авторів-укладачів (чи редакторів). Перший, що трудився десь у 1255 році, довів розповідь до 1234 року включно (за датуванням Іпатського списку); другий продовжив літопис до 1265 чи 1266 року, а писав коло 1269 року; десь у 1286 році працював третій укладач, який закінчив виклад 1285 роком включно; четвертий автор трудився близько 1289 року і до цього ж року включно довів літопис, але ґрунтовно переробив, починаючи з 1261 року матеріали другого і третього редакторів; п'ятий автор написав кілька сторінок на початку XV ст., і 1292 роком закінчив остаточну редакцію Галицько-Волинського літопису. Є спроба встановити імена редакторів. Та поки що в'ясняється одне: перший і другий літописці належали до оточення Данила Романовича і діяли головним чином у Холмі; переважно із середовища Володимира Васильовича були третій і четвертий редактори, хтось, можливо, з духівництва Перемишля та Любомля; п'ятий міг бути жителем Пінська.

Перша частина Галицько-Волинського літопису (по 1260 рік включно) розповідає про події насамперед у Галицькій землі і в науці називається "Галицьким літописом"... З 1261 року йде друга, Волинська частина Галицько-Волинського літопису. На перший план тут виходить Волинська земля і волинські князі.

Укладачі-редактори Галицько-Волинського літопису збирали й оформляли літописні записки-нотатки, що складалися при князівських дворах та монастирях цих земель, використовуючи також інші літописні матеріали, де були, зокрема, відомості про татаро-монголів, про окремі події в північно-східній Русі; записували вони й свідчення очевидців. Під рукою у них були "Повість минулих літ", Київський літопис, численні історико-літературні твори ("Хроніка" Іоанна Малали, твори Йосифа Флавія, повість "Олександрія", "Слово о законі і благодаті" Іларіона тощо)".*

Я навмисне процитував фрагмент вступного слова перекладача "Літопису

руського", щоб продемонструвати, як до проблеми авторства даного твору ставиться справді серйозний науковець; скільки запитань ця проблема здатна викликати, наскільки детально обґрунтовуються будь-які згадки про першоджерельну основу даного твору. Зрозуміло також, що в цих "нотатках перекладача" сконцентровано й узагальнено пошуки та сумніви не лише Леоніда Махновця, але й багатьох дослідників із кількох, передусім, східно-слов'янських країн.

Однак це, зі згаданими дослідницькими труднощами, визначають авторство та джерельну базу "Літопису руського" всі ті, хто безпосередньо причетний до академічного оприлюднення, перекладу та вивчення даного твору.

...А тепер, знову увага! Ось як сенсаційно просто з'ясовується питання авторства "Літопису руського" (або Галицько-Волинського літопису) в передмові Олега Тустанського до першої книги "Карпатського літопису". Для якого, виявляється, ніколи й не було секретом, кого саме слід вважати справжнім автором цього твору! Ось, що в ній, дослівно, мовиться:

"Князь Ізяслав Свіслоцький і його син, князь Гліб Тустанський, і мій отець Ігор Глібович Тустанський, були не тільки добрими воїнами королівства нашого, як при королеві Данилові Галицькому, так і при королях: Левові Даниловичу, королеві-принцепсу Юрію Левовичу, королеві-принцепсу Андрію Юрійовичу, королеві-принцепсу Леву-ІІ Юрійовичу, королеві-принцепсу Федорові Андрійовичу — Кийгородсько-му.

Вони були довіреними дворянами королівства, найдовіренишими людьми при особі короля. Вони писали "Галицько-Волинський літопис" і все те, що було треба писати королеві".

Ось так! А ми тут усім науковим світом дошукуємося та сперечаємося: хто автор, хто автор?!

І це в той час, як ще 1403 року (!) автор першої книги "Карпатського літопису", з діда-прадіда, як він сам стверджує, потомствений літописець, Олег Тустанський оголосив світові, що писали "Галицько-Волинський літопис": його прадід Ізяслав Свіслоцький, дід — Гліб Тустанський та батько — Ігор Тустанський!

І все! Якщо вірити Олегу Тустанському, жодної загадки авторства, загадки самого походження "Галицько-Волинського літопису", більше не існує! І вже давно-давно не існувало. Тобто питання вичерпане!

Залишається лише дивуватись: чому про це історико-літописне одкровення Олега Тустанського не знали навіть науковці-галичани?! А якщо знали, то чому не довели до відома Леоніда Махновця та всіх інших дослідників і тлумачів? Або чому не заперечували цього авторства, чому хоча б не піддавали його сумніву? Як, взагалі, таке могло статися у гонорово високоосвіченій, щедро насиченій науковцями та краєзнавцями Галичині?

Запитаєте, чому акцентую увагу саме на науковцях-галичанах? Та тому, що й "Карпатський літопис" писано було галичанами, і галичанами ж таки впорядковано та

видано 1944 року у видавництві "Карпати"; і Галицько-Волинський літопис у перекладі Леоніда Махновця уперше теж було опубліковано в Галичині, причому ще 1982 року, у сьомому числі львівського журналу "Жовтень" (нині це "Дзвін"), яке зараз теж у мене під рукою.

Проте ні співробітники журналу, які готували до публікації "Літопис руський", ні перекладач-упорядник, ні поважні члени поважної редколегії, відповідальної за цитоване видання у "Дніпрі", чомусь навіть не згадали про існування якогось там "Карпатського літопису", та про те, що всіх трьох авторів "Галицько-Волинського літопису" там ще кілька століть тому названо... поіменно!

Чи не парадокс?! Причому парадокс — у суто українському, бездержавницькому стилі і чині? Як таке, в принципі, могло статися?

Проте, сформувавши цю точку зору, мушу так само сформувати й іншу: а з якого дива науковці, та й усі інші історично заангажовані українці, повинні вірити старожитньому Олегу Тустанському, що авторами "Галицько-Волинського літопису" слід вважати його, ним же поіменованих, предків? І що автором першої книги "Карпатського літопису" та автором передмови до неї є саме він, Олег Тустанський? Де зберігається рукопис цього твору чи хоча б його копії (списки); де цей літопис творено і які джерела використано?

Згоден, у питанні з першоджерелами "Літопису руського" теж залишається чимало нез'ясованого. Але ж упорядник його принаймні посилається на офіційні сховища стародруків, на академічні видання та на відомі і давно досліджені копії-списки. Зокрема, Леонід Махновець зазначає:

"Переклад "Літопису руського" здійснено за книгою: "Полное собрание русских летописей". Том второй. Ипатьев-ская летопись. Издание второе. СПб., 1908, яку підготував академік О.О. Шахматов, та за факсиміле оригіналу. Деякі втрачені тексти Іпатського списку в перекладі відновлено за Лаврентіївським списком, опублікованим у виданні: "Полное собрание русских летописей". Том первый. Лаврентьевская летопись. Вип. 1-3. Издание второе. Л., 1926-1928, підготовленому академіком Ю.Ф. Карським... При перекладанні взято до уваги або додано читання Хлебниковського кодексу, підведені О.О. Шахматовим до видання Іпатського списку, а також поправки і доповнення, які він навів у примітках на-прикінці книги".

А ще в цій передмові зазначається, що початково "Літопис руський" належав Іпатському монастирю біля міста Костроми (нотатка XVII ст. на звороті першого аркуша: "Книга Ипатцкого монастыря летописец о княжении"... Нині рукопис зберігається в Ленінграді, у бібліотеці Академії наук СРСР під шифром 16.4.4. ...Аналіз паперу і почерків показав, що книгу переписано близько 1425 року" — кінець цитати.

А тепер давайте поміркуємо далі. Коли 1845 року в Санкт-Петербурзі, в збірнику "Полное собрание русских летописей", вперше побачив світ Густинський літопис, він теж породив кілька своєрідних сенсацій. Зокрема, надзвичайно важливим видалося повідомлення невідомого автора стосовно опису (явно запозиченого з якихось античних джерел) кордонів Сарматії, який згодом, починаючи з "Історії русів", почав

сприйматися як опис земель Київської держави або "Стародавньої України, від Вісли, Балтики і Карпат — до До-ну".

Нагадаю, що в цьому творі опис подавався в таких гео-графічних реаліях : "Із заходу - ріка Вісла, з півдня - Угор-ські гори (Карпати), з півночі - Море Венедське (Балтійське), а зі сходу - ріка Дон".

"Густинський літопис" теж з'явився у невеличкому селі, в Густині, що на Чернігівщині, й автор його невідомий. Але відомо, що створено цей давнопис у місцевому, Густин-ському монастирі, а знаємо, що саме монастирі в слов'янському світі впродовж кількох століть залишалися центрами творення літописів та історичних нарисів; і що мо-настирську копію його датовано 1670 роком. Відтак добре простежується, що в своєму літописі, який охоплює відомос-ті, від часів заснування Київської держави — і до 1597 року, автор користувався українськими, польськими, давньогрець-кими, візантійськими та іншими відомими джерелами.

Що нам дає цей факт? А те, що, завдяки порівняльному аналізу даних літопису з даними названих першоджерел, ми здатні перевірити правдивість хоча б якоїсь частини поданих українським ченцем-літописцем відомостей, а це вже слугує своєрідним тестом на загальну компетентність та історичну об'єктивність автора.

Що ж стосується "Карпатського літопису", то пробле-мність його полягає в тому, що основні маловірогідні факти, якими він буквально нашпигований, жодними першоджере-лами перевірити неможливо! Саме на таких фактах і подіях я зупинятимуся трохи далі. А тим часом — ще одне принципове зауваження...

5

Як уже мовилося, в анотації упорядники стрийського видання "Карпатського літопису", як на першоджерело, по-силаються на видання, яке в червні 1944 року побачило світ у видавництві "Карпати".

Природно, виникає низка запитань: що це за видавниц-тво таке преславне діяло на Західній Україні за воєнних ча-сів? Ким воно було засноване, де базувалося і які видання мало в своєму активі? І нарешті, хто з видавців, чи авторів або прихильників видавництва, досліджував та рецензував "Карпатський літопис", і де саме зберігається хоча б один примірник цієї книжки? Та й взагалі, покажіть його мені як читачеві!

...І тут мою увагу привертає коротенька, без будь-якого підпису, на прикінцевих сторінках опублікована "Довідка редколегії. Карпати, 27 червня 1944 р.". З неї випливає, що на час написання довідки лицарський Святий Християнський орден Українських Монархістів (СХОУМ) "втратив дуже багато письмового історичного матеріалу, в тому числі й ві-сім збірників "Карпатського літопису". Залишився хіба один збірник "Карпатського літопису".

Щоб не втратити повністю і того історичного пам'ятника, його Величність цар-імператор Михаїл Кийгородський-Рюрикович 9 вересня 1941 року скликав снем (з'їзд, раду - Б.С.) спадкових князів, на якому поставив питання про те, щоб кожен спадковий князь негайно скопіював для себе збе-режений один екземпляр "Карпатського літопису", і щоб ко-жна така копія була виконана на достойному рівні.

Тоді ж, — мовиться у довідці, — була створена редакційна колегія, якої головою був призначений історик за освітою, спадковий князь Іван Тарнавський, офіційно — Шишак. До червня 1944 року було розтиражовано п'ять (!) екземплярів збірника "Карпатського літопису" курсивом лицаря СХОУМ Петра Добровольського, а дев'ять екземплярів було розтиражовано на друкарській машинці, а також виконано візирець копії обкладинки... Це вважалося видавництвом 14-ти примірників збірника "Карпатського літопису", які розприділили між собою князі".

Ось вам і розгадка! Виявляється, ніякого — в його новітньому, часів середини ХХ століття, вигляді та розумінні — видавництва "Карпати" зразка 1944 року в природі не існувало! А просто лицарі зробили всього лиш п'ять рукописних і дев'ять машинописних копій літопису.

При цьому слід уточнити, що автор "довідки", очевидно, мав на увазі не дев'ять первинних "збірників" Літопису, а всього лиш дев'ять копій одного й того ж літописного зібрання, вісім з яких навіть на той час уже були втраченими. До того ж, у "довідці", на жаль, ні слова не мовиться про долю першоджерел, на основі яких цей літопис було укладено.

* * *

Хтось може зауважити, що в "довідці" все ж таки відтворено стан речей, що склався з першоджерелами видання на сорокові роки минулого століття. Гаразд, беремо цей факт до відома. Та знову ж таки виникає питання: а який саме матеріал слугував основою при виданні літопису зразка 2008 року? Адже він дуже й дуже відрізняється за обсягом та часовим охопленням подій від цього ж твору зразка 1944 року.

Про це дізнаємося з такого, в Літописі опублікованого, документа, як "Свідчення про долю збірника чотирьох книг "Карпатського літопису", написаного 27 липня 1989 року "спадковим князем Ярославом Острогорським (офіційно Столяром)". Він повідомив читачеві, що "з 1944 по 1985 рік загинуло більше сотні родин спадкових князів, а доля їхніх літописів поки що нам невідома. Спадкові княжі роди, які і досі не повернулися з сибірського заслання та ув'язнення, про долю своїх родоводів і "Карпатського літопису" також нічого не знають".

Одне слово, з'ясувалося, що й цього разу віднайти вдалося лише один примірник літопису, який зберігся в лицаря СХОУМ князя Миколи Любас-Білінського. Саме завдяки йому і здійснили перевидання. Але і в цій передмові ми не віднаходимо жодного реального, задокументованого першоджерела, яке засвідчувало б правдивість усіх тих історично вибухових, альтернативних тверджень, якими виповнений "Карпатський літопис".

Зате з'ясовується ще дещо дуже важливе, на чому Микола Любас-Білінський чомусь навіть не акцентує увагу читачів і дослідників. Він повідомляє нам: "з 1944 по 1985 рік загинуло більше сотні родин спадкових князів, а доля їхніх літописів поки що нам невідома". Про що тут ідеться? Що всі — або хоча б частина з понад сотні — родин, які загинули, мали свої літописи?!

Якщо це так, тоді вітаю всіх нас із сенсацією, яка не відає аналогів у світовій практиці літописання. Ще б пак: така кількість українських родин мала свої власні літописи. Віват! На таке спромоглися тільки ми, українці, які досі вважалися народом, більше схильним писати свої літописи князівськи-ми мечами та козацькими шаблями, ніж перами!

Проте, як кажуть з цього приводу в Одесі, "інтересу-юсь знать": які докази має автор згаданого повідомлення пан Любас-Білінський, що такі родинні літописи справді існували? Покажіть мені хоча б одне документальне, чи будь-яке інше, гідне довіри, свідчення цього! Хоча б якийсь фрагмент одного з літописів, хоча б одну писемну згадку про нього явіть світові.

Чи, може все значно банальніше: ідеться не про родинні літописи, а про копії одного й того ж літопису, які зберігалися у загиблих родинах? То, в такому разі, так і треба писати, ми – люди освічені, зрозуміємо! Але, знову ж таки, в яких саме родинах вони зберігалися, і де свідчення того, що зберігалися саме в них, і що загинули разом із ними?

Комусь може видатися, що я занадто прискіпливо ставлюся до з'ясування історії появи "Карпатського літопису" та до його джерел. А так, згоден, прискіпливо. Чому? Та тому що події, викладені в цьому збірнику текстів, буквально переорюють наше уявлення про історію України і, зокрема, її західних земель, а також про історію української монархії. Вони змушують нас витворювати в своїй історичній уяві, до певної міри, паралельний "український світ", а відтак, переписувати значну частину нашої офіційної національної історії. Тому, хто цього не розуміє, нема чого сидати навіть за читання "Карпатського літопису", не кажучи вже про його ґрунтовне дослідження. Отож, даруйте...

6

Перш ніж вдатися до подальшого аналізу "Карпатського літопису", повернімося на кілька абзаців назад і перечитаймо поданий автором першої книги цього твору перелік українських монархів: " При королях: Левові Даниловичу, королеві-принцепсу Юрію Левовичу, королеві-принцепсу Андрію Юрійовичу, королеві-принцепсу Леву-ІІ Юрійовичу, королеві-принцепсу Федорові Андрійовичу – Кийгородському...".

А тепер додайте до цього переліку королів-принців Русі-України з цієї ж династії: Всеволода Кийгородського, що правив, згідно з Літописом, в 1400-1443 роках; Судислава Кийгородського (1444-1481); Дарволода Кийгородського (1481-1490); Гастомира Кийгородського, Борислава Кийгородського, Олександра Кийгородського (Трясила), Любомира Кийгородського та багатьох-багатьох інших правителів, які, як виявляється, не перериваючи королівсько-принцевської династії, благодійно монаршествовали в Україні, аж до часів правління Його Королівських Величностей: Павла Луцика-Кийгородського (роки життя — 1856-1928), Петра Луцика-Кийгородського (1895-1963), Михайла Луцика-Кийгородського (1921— квітень 2006)!

Стоп, оцей перелік монаршествоуючих осіб – це що, такий собі історико-літописний жарт? Ні, все це всерйоз? Тоді всі нині, в незалежній Україні сутні, історико-

національні до-слідницькі інституції слід, як це вже не раз робилося, "упразднить за ненадобністю", а всі здраствуючі автори підручників та посібників з історії України мали б шляхетно вдатися до самогубства.

Замислімось-но, що впливає, з нашого "Карпатського літопису"? Виявляється, впродовж століть і століть мільйони українців навіть не здогадувалися, що Україна була і залишається спадковою монархією, і що всі вони – піддані того чи іншого Його Величності короля-принцепса чи царя-імператора?! Як не здогадувалися про це, каюся, і ми з вами, грішні, в Незалежній Україні, при таких нелюбих нам президентах, живучи!

До речі, зверніть увагу, що всі правителі з династії Кийгородських титулували себе "королями-принцепсами" (іноді вживався термін "цар-імператор"). Чому вони титулувалися саме так, залишається загадкою. Жоден із літописців ситуації цієї не прояснює.

Ні-ні, я пам'ятаю, що в Літописі є запис: "5.08. 1400 (року; до речі, зверніть увагу на подиву гідну точність датування! – Б.С.). У той день Великий князь Всеволод Федорович оголосив, що від того дня він являється королем Русі і повністю приймає всі титули своїх предків і титул принцепса також. Титул, який мав його отець Федір Андрійович, віднині є його титул"

Але річ у тім, що подібна констатація суті питання не прояснює. За світовими титулярними канонами титул "принцепс" (від латинського "princeps", тобто "перший") завжди залишався синонімом титулу "імператор". Отож, виходячи із титулярних канонів, титул "король-принцепс" — це нонсенс. Або король, або принцепс, чи просто імператор як носій найвищого в світі монархічного титулу. Чого вже тут? Якщо вже Україна – імперія, то імперія, знай наших!

Так, у Літописі маємо згадку про те, що Великий князь Всеволод Федорович успадкував титул "принцепс" від батька, Федора Андрійовича. Пардон, а хто, коли і в який спосіб титулував "принцепсом" самого цього правителя, Федора Андрійовича? Ні, справді, хто?

Ще одне історичне уточнення. Уся династія нащадків короля Данила Галицького вважала себе королями київськими, правителями всієї України; на ознаку цього вони й іменують себе Кийгородськими. Відтак нагадаю, що, згідно з офіційною українською та європейською історіографією, останній руський династичний князь Ярослав, правнук самого Великого князя Київського Мономаха, правив в 1263-1272 роках. Після татаро-монгольського нашествия, й аж до 1362 року, великокняжий стіл залишався вільним, а з початку 60-х років XIV століття київські землі увійшли до складу Велико-го князівства Литовського, і княжити на них став князь Фе-дір, брат великого князя литовського Гедиміна.

Цікаво, що в 1363-1394 роках князем київським був Олелько, син великого князя литовського Ольгерда, якого де-які історики вважають засновником нової династії київських князів – Олельковичів. Проте в 1471 році удільне Київське князівство було остаточно ліквідоване (реально воно втратило свій статус ще 1440 року!), відтак Київська земля стала всього лиш воєводством Литовського князівства, і воєводою було

призначено литовського магната Мартина Гаштовта. Що ж до історії подальшої української бездержавності, то вона всім нам відома.

Принагідно зауважу, що в сучасній Україні віднайшлися люди, які вважають себе нащадками князя Олелька, і на цій підставі теж проголошують себе претендентами на українсь-кий королівський трон, становлячи конкуренцію нащадкам короля Данила. І в цьому прагненні вони не самотні. Одначе повернімося до аналізу "Карпатського літопису".

Оскільки майже всі королі – якщо вірити "Карпатсь-кому літописові" — з династії Кийгородських діяли в глибо-кому підпіллі і були до неможливості законспірованими, та й сама "столиця Українського королівства" — село Волосянка Сколівського повіту (району), зведене після знищення тата-рами міста Карпат, — теж залишалася підпільно-засекреченою, то переважну частину даного літопису можна було б сприймати, як таку собі родовідну хроніку, на зразок тих хронік, які вдало витворюють нині представники гербу Драго-Сасів, до речі, згадуваного в літописі.

Та в тім-то й річ, що творців літопису така роль не за-довольняє. Вони формують свої книги-хроніки таким чином, що створюється ілюзія, нібито впродовж століть усі основні події в бутті народу відбувалися з волі, благословення та під патронатом королів-принцепсів України! І я кажу це без пе-ребільшення, посилаючись на переконання, які нав'язують нам автори "Карпатського літопису".

А тепер звернімося до конкретних записів цієї хроні-ки, до конкретних прикладів із витворюваної ними альтерна-тивної, паралельної історії України. Всі науковці та краєзна-вці відали, що в 1490-1492 роках на Прикарпатті тривало се-лянське повстання під проводом Мухи. Але тільки з "Кар-патського літопису" науковий світ з подивом дізнається, що насправді це було не повстання, а війна, оголошена Польсь-кому королівству королем-принцепсом України Дарволодом Кийгородським-Мухою! Принагідно нагадаю, що після аре-шту Муха ще тривалий час перебував у краківській в'язниці, де й помер від тортур.

Гаразд, нехай так, повстанський ватажок Муха наспра-вді, згідно з даними "Карпатського літопису", був королем Україну. Приймаємо це за робочу гіпотезу. Але тоді виникає питання: чому досі офіційна українська історіографія не зна-ла про цей факт? Чому про нього не знав народ? Якими ін-шими джерелами, вітчизняними чи зарубіжними, крім дуже сумнівного в даному сенсі "Карпатського літопису", можемо підтвердити реальність існування в минулому такого короля?

Словом, хто і яким чином здатен прояснити для науко-вого світу, чому ні під час повстання, ні під час ув'язнення, жодним чином не проявився той факт, що насправді Муха був королем України, чи хоча б вважався прямим, визнаним нащадком короля Данила Галицького?

Видавці Літопису можуть пояснити це в своєму дусі – мовляв, так вимагали умови конспірації. Принаймні саме в такий спосіб вони намагаються пояснити невідомість бага-тьох інших правителів України. Але, даруйте, чи був сенс приховувати факт вінченості Мухи, який, безсумнівно, міг сприяти його популярності серед галичан, у

середовищі яких король Данило завжди залишався у пошані? Дозвольте засумніватися в такій доцільності. Та й взагалі, для науки це не аргумент.

7

Кому з істориків невідомо, що на початку XVI століття гетьманом реєстрових козаків певний час був князь Євстахій Ружинський? Але, тільки завдяки "Карпатському літописо-ві", вони можуть відкрити для себе, що насправді цей князь — не хто інший, як "випускник Академії Його Королівської Величності Гостомира Кийгородського (!?), який був відряджений для ознайомлення з військовими порядками у Франції, Австрії та Саксонії, аби потім запровадити такі самі порядки і у нас, на Русі-Україні".

Для початку дозвольте поцікавитися: що то була за "Академія Його Королівської Величності" — тобто підпільна академія, підпільного короля-принцепса у підпільній столиці Українського королівства в далекому гірському сільці Волосянка? В які роки вона існувала, хто заснував і хто нею керував, хто ще з королівських чи князівських нащадків став її випускником — з цього приводу можна фантазувати (або й одверто іронізувати), скільки завгодно, тому що жодних відомостей про неї ні автори Літопису, ні видавці не подають. Мало того, вони навіть не прагнуть замислитися над питаннями, що виникають з цього приводу. Гаразд, вдома, що й ми цим заняттям теж не захоплюватимемося. Суттєвим видається інше...

"Карпатський літопис" повідомляє, що, призначений польським королем Сигізмундом на козацького гетьмана, князь Ружинський 9 травня 1515 року прибуває з доповіддю в ставку короля-принцепса, тобто в те ж таки мало кому відоме село Волосянку.

Як же повівся в цій ситуації король? О, суто по-королівськи! Він схвалює план свого полководця щодо розташування козацьких полків по різних містах України, а, щоб посилити козацьке військо, з королівською щедрістю пообіцяв: "Я дам п'ятсот розумних витязів-лицарів, серед яких є і полковники, і курінні, і сотники..."

Одразу ж виникає питання: а звідки взялися в "короля з Волосянки" всі оті "полковники", "курінні" і "сотники"? В якій армії вони проходили вишкіл і в який спосіб дослужувалися до своїх чинів? А ще цікаво: в яких таких гірських карпатських таборах, чи на яких військових базах, чекали свого часу півтисячі лицарів короля, котрі готові поповнити військо князя Ружинського, в тому числі і його офіцерський корпус?

До речі, вираз "офіцерський корпус" я вжив не випадково. Просто творці цього "літопису" не знали, або ж забули, що в ті часи в козацькому війську офіцерів, тобто людей, яким би присвоювалися, і за якими б закріплювалися, військові звання-чини, не існувало. Існували тільки посади. Отже полковником або сотником той чи інший козак ставав тільки тоді, коли його призначали командувати полком або сотнею, і тільки на той період, коли він ними командував. Іншими словами, "полковник", "сотник", "курінний" — це були назви посад, на зразок того, як зараз ми називаємо командирів — "взводними", "ротними", "комбатами"... Відтак, знову виникає питання, де король набрав цих, уже сформованих, військових посадовців?

Ще одне застереження: не слід плутати військових полковників та сотників з...

адміністративними. Тому що в Ко-зацькій Україні адмінсотник прирівнювався до сучасного військового керівника району, тобто глави військово-адміністративного апарату району; в той час як адміністративний полковник володів функціями військового губернатора, або сучасного глави облдержадміністрації. Це по-перше...

А по-друге: про якого саме князя Ружинського йдеться? З польських та українських джерел відомо, що рід Ружинських дарував нашому козацтву цілу плеяду ватажків, зокрема, це князі Остафій, Богдан, Михайло, Кирик та Роман Ружинські. На діяльності їх зупинятись не буду, тому що про кожного з них є відповідне есе в першому томі мого двотомника "Козацькі вожді України".*

Оскільки існує прив'язка до дати - травень 1515 року — можемо припустити, що йдеться про найдавнішого серед ружинських, а саме — про козацького ватага Остафія Ружинського.

Якщо зупинитися на цій постаті кількома рядками, то можна засвідчити, що, до появи моєї книги "Козацькі вожді України", у творах більшості істориків ім'я Остафія Ружинського навіть не згадується. Нема його і в таблиці гетьманів, складеній Михайлом Грушевським.

Втім, Грушевський починав відлік від засновника Запо-різької Січі Дмитра Вишневецького, а князь Остафій Ружинський, судячи з усього, гетьманував перед ним, а почасти, може, і в одну пору з ним, тому що Вишневецький зосереджував владу тільки в межах своїх староств та на Січі. Най-докладніші відомості про Остафія Ружинського віднаходимо в не менш загадковій, ніж "Карпатський літопис", історичній праці "Історія русів", походження й авторство якої дуже сумнівні й полемічні, так само, як і чимало поданих нею відомостей.

Так от, в "Історії русів" читаємо: " По смерті гетьмана князя Вишневецького року 1514-го обрали гетьманом князя Євстафія Ружинського". Сумнівність цього твердження породжується, зокрема, тим, що достеменно, з охоронної грамоти польського короля Сигізмунда-Августа й інших польських джерел, відомо: князь Вишневецький (знаний за фольклорними джерелами як Байда-Вишневецький) загинув - його стратили за наказом турецького султана Селіма II — не в 1514 році, а в 60-х роках XVI століття.

Проте князь Байда поводився за канонами мандрівних європейських лицарів, він кілька разів вирушав у тривалі військові мандри, тому аналіз подій, пов'язаних власне з князем О. Ружинським, все ж таки підводить до висновку, що призначення його на гетьмана могло відбутися саме в 1514-му, а в кращі світи він відійшов 1534 року. Але чому я, читач, повинен з'ясовувати, про якого саме Ружинського йдеться, чому його ім'я не назване в Літописі?

Походив Остафій із польсько-українського роду князів Ружинських. Відомо, що юнаком він чимало подорожував країнами Західної Європи, навчався і служив у Франції та Німеччині. Маємо всі підстави припускати, що найбільше він цікавився теорією та практикою військового мистецтва і, зокрема, організаційними засадами формування різних армій світу.

Повернувшись в Україну, він уважно вивчив стан організації тут військової справи і

дійшов висновку, що вона пе-ребуває в цілковитому безладді. Річ у тім, що існувало кілька козацьких військових формувань, які погано взаємодіяли між собою, а ще гірше корилися якомусь централізованому кері-вництву. Запорожці мали свої формування, городові козаки – свої. Кожен магнат створював власні загони так званих "на-двірних козаків". Крім того, існували ще й польські гарнізо-ни, в яких служило чимало українців. А ще ж діяли й ватаги місцевих отаманів, а на кордонах гуртувалися своєрідні пар-тизанські загони, чи то загони ополченців, які намагалися са-мотужки захищати свої села і містечка від татар.

Ружинський гаразд усвідомлював, що ні керувати та-ким військом, ні налагодити завдяки йому дієву оборону України неможливо. І тоді він запропонував польському королеві свій план великої військової реформи в Україні, нас-лідки якої відчувалися потім щонайменше впродовж двох століть. Саме на його пропозицію, король Сигізмунд I поділив Україну на двадцять військово-адміністративних округів, або козацьких полків. Кожен такий адмінполк виставляв що-найменше один полк бойовий, чисельністю не менше за дві тисячі шабель. Назви вони мали за назвами відомих україн-ських міст: Київський, Чернігівський, Переяславський, Ка-нівський... Крім того, полк поділявся на сотні, що теж імену-валися за назвами містечок.

Згідно з цією реформою, було чітко визначено види озброєння кінних та піших полків. Так, кіннотники мали спи-си, штуцери, пістолі та шаблі, а піхотинці – мушкети й кин-джали; визначалися також кількість артилерії та кількість обозу. Надзвичайно важливим елементом цієї реформи було те, що князь реально подбав про так званих "козаків-гультаїв", тобто про весь отой зубожілий люд, що лишався поза реєстровим військом і вештався по прикордонних зем-лях. Для цих козаків організовано було п'ять "охочекомон-них" полків, що мали справляти прикордонну службу по річ-ках Самарі, Південному Бугу та Дністру...

Словом, про князя О. Ружинського як військового ре-форматора можна говорити й говорити. Проте з різних дже-рел достеменно відомо, що зі своїми висновками стосовно військового стану в Україні він звертався до польського ко-роля Сигізмунда I, а не до підпільного короля-прицепса під-пільного Українського королівства; і що запроваджував зга-дувані реформи теж польський король, а не підпільний укра-їнський принцес, та й фінансував їх польський уряд, що засі-дав у Варшаві чи Кракові, а не уряд, що засідав у мало кому відомій Волосянці.

А чи згадано літописцем "Карпатського літопису" хоча б одне джерело, яке б засвідчувало, що до цієї реформи якесь відношення мав черговий імператор-принцес із Волосянки? Й оскільки жодних джерел автором другої книги Літопису, створюваного, нагадаю, князем Володимиром Жбировським, не існує, то неважко припустити, що люди, які насправді фо-рмували цей літопис, всього лиш скористалися відомостями, запозиченими з "Історії русів". До речі, сам Жбировський не міг бути свідком подій 1514 року, оскільки народився лише року 1559-го.

Ясна річ, можна припустити, що автори обох літописів скористалися якимось спільним джерелом. Але факти, викла-дені в "Історії русів", можна прямо чи

опосередковано підтвердити даними польських джерел, а чим можна підтвердити дані про події, пов'язані з таємним принцепсом, що нібито правив із нібито таємної монархічної столиці Волосянки? Проте йдемо в своїй аналітиці далі...

8

Безліч суто історичних та фольклористичних досліджень проведено українськими науковцями стосовно народного повстання під проводом Северина Наливайка, на життєписі якого, з поваги до освіченості читачів, не зупинятимуся. Тож який шок повинна пережити вся наша "історична" професура, вичитавши в "Карпатському літописі" вбивчу для себе інформацію, яка перекреслює всі уявлення про Наливайка і його бунт:

" 5.09. 1593. У той день до Його Королівської Величності Борислава Кийгородського зайшов князь Северин Вишковський "Наливайко", який став на коліна і благав короля, щоб той дозволив виступити війною проти Польщі за реставрацію Українського королівства"!

І, що б ви думали, король великодушно дозволив, мовляв, воюйте хлопці, скільки завгодно, благословляю!

Знову ж таки, ніхто не переконає істориків, що озвучення приналежності Наливайка, як князя та полководця, до династії короля Данила, чи хоча б до князів-воїнів, які цю династію рятують, могла завадити його іміджеві. Нехай би навіть цей факт проявився вже під час перебування у Варшаві під арештом, де, перед стратою в квітні 1597 року, втрачати йому вже було нічого. До того ж, зважмо, що брат цього повстанського ватажка Дем'ян Наливайко був літератором, належав до літературного гуртка викладачів Острозької академії, був особистим духівником князя Василя-Костянтина Острозького і пережив свого бунтівного брата на тридцять років.

Невже Дем'ян не вважав за потрібне донести до нащадків, ким же насправді був його славетний брат Северин та чію волю він виконував? Невже ніхто з численних літераторів та придворних князя Острозького, що вважався в той час фактичним правителем значної частини України, не здогадувався, якого ж насправді походження брата Наливайки?!

...Що ви досі знали про козацького ватажка Тараса Федоровича Трясила, корсунського полковника? Не напружуйте пам'ять. Вважайте, що нічого суттєвого ви про нього не знали, тому що навіть не здогадувалися, що насправді це не якийсь там виборний чи самозваний козацький ватажок, а... Його Королівська Величність король-принцепс України Олександр Кийгородський, що верховодив козаками "під псевдонімом "Тарас Федорович Трясило"!

Відомо, що тривалий час Трясило провів на Січі, де, після поразки в битві з поляками та укладеного з ними навесні 1630 року перемир'я, намагався вдруге підняти повстання. Що ж завадило йому відритися перед січовиками, хто він насправді і яке його як нащадка короля Данила доленосне покликання?

Розумію, що у видавців та ревнителів "Карпатського літопису" завжди віднайдеться "сильний аргумент" — мовляв усі ці королі були підпільними, і не відкривалися вони

перед народом, і навіть перед січовим козацтвом, тільки тому, що дуже вже хотіли померти глибоко законспірованими!

Але в такому разі читач має право сказати: то й гріш ціна їхній конспірації, яка впродовж століть заважала піднімати волелюбний дух народу, зміцнювати його гордість і пропагувати ідею відродження незалежного Українського королівства! Гріш ціна їхньому королівському правлінню і всій їхній королівській династії! З таким же успіхом, і так само бездоказово, автори літопису могли оголошувати назва-них дійових осіб української історії законспірованими нащадками візантійських імператорів, чи й самого Аттіли, вже давно перехрещеного деким із наших літераторів та істориків на "князя Гатила".

А ось який повчальний діалог відбувся в липні 1665 року між Августином Добровольським, такою собі особою, наближеною до імператора України Любомира Кийгородського, і полковником Іваном Богуном:

" Наш князь Августин Добровольський сказав Іванові Богунові таке: "Коли б тоді Богдан Хмельницький, та відразу покликав короля Любомира, то наш король був би дав йому титул князя і назначив його воєводою Української корони, і, таким чином, його сини були б спадковими князями. А так він сам погубив, і увесь свій рід, і десятки тисяч українців, і Україну. Видно, Господь не щадить тих, хто хоче сісти у Києві проти волі династії Рюриковичів-Кийгородських" !

Тепер, шановні, ви розумієте, з чого насправді почалися проблеми у гетьмана Хмельницького і всієї його "Хмельниччини"? Отож бо! Але це ще не все. Послухайте, як на це твердження відреагував войовничий полковник Богун:

"Коли б то я був гетьманом і почув такі слова, то відразу би покликав короля-принцепса Любомира Кийгородського на його предківський Київський престол, і ми б уже з того дня мали відновлене Київське королівство, і народу б стільки даром не погинуло".

Пробачте, але я дозволю собі не коментувати подібні пасажі – а їх ще можна було б цитувати й цитувати!.. Вже хоча б тому не коментувати, що жодним коментарям вони... не підлягають. Ото вже справді: "блажен, хто вірує...".

* * *

Як мені нещодавно вдалося з'ясувати у розмові з од-ним із сучасників, наближених до імператорського двору (імені якого, на його прохання та з метою конспірації, не розголошую), після смерті в квітні 2006 року останнього, але до-стославного короля-принцепса України Михайла Луцика-Кийгородського, трон український ось уже впродовж стількох років сирітно пустіє. Виявилося, що спадкоємця король Луцик-Кийгородський не мав, а відтак королівська династія нащадків короля Данила увірвалася. Та, поки хранителі цієї династії і корони бідкаються з приводу того, кого ж їм тепер у черговий раз підпільно, конспіративно коронувати, дозво-лю собі висловити ще кілька зауважень і порад.

Передусім, я не радив би вдаватися до підпільної коро-нації нового підпільного короля-принцепса України. Не ра-див би вже хоча б тому, що, подобається нам це чи ні,

але акт підпільної коронації чергового монарха України є актом в су-ті своїй антиконституційним і прирівнюватиметься Законом до спроби державного перевороту, а отже – до державної зради. Та й з історичної і політичної точки зору це вже, на мій погляд, неетично; по суті це дискредитація самої ідеї від-родження української монархії.

Втім, вона і так значною мірою дискредитована. Річ у тім, що утвердження монархічної спадковості тих чи інших претендентів на корону в пострадянському просторі, в тому числі і в Україні, почало набувати вулканічно-загрозливих масштабів.

Щоб не витратити часу на відтворення всієї палітри цієї полеміки, подам дещо, мовою оригіналу, узагальнююче резюме, висловлене віце-предводителем Дворянського Зібрання Півдня України професором Лукашовим-Какабадзе:

"В наше время отдельным личностям свойственна не-которая карикатурность самовыражения. Сегодня, например, в России мало осталось регионов и субъектов федерации, где еще не объявлялись собственные претенденты на корону Российской империи, и о каждом из них регулярно и подроб-но информировала пресса.

Конкурент "Николая III" какой-то "Павел II" объявил себя прямым потомком Павла I от тайного (історикам неиз-вестного) брака с женой генералиссимуса А.В. Суворова, признал всех царей, начиная с Александра I, узурпаторами, и сумел зарегистрировать в органах юстиции организацию под названием "Российский Императорский Двор".

В Тюмени объявился еще один претендент — "прямой потомок Николая II и балерины Ксешинской", основатель Монархической партии. Выяснилось, впрочем, что и сам Ни-колай II, после Екатеринбурга (тобто після розстрілу його в Єкатеринбурзі; зрозуміло, що автор пише про це з іронією, – Б.С.) прожил большую, интересную жизнь в городе Сочи, и там до сих пор обитают его дочери-царевны.

Аналогичным образом обстоят дела и в Украине. На корону украинского монарха претендуют не только Габсбур-ги и Гогенцоллерны, но и "Великий князь" Михаил Карачев-ский-Вовк (гражданини Франції); тернопольский "король" Орест I Карелин-Романишин-Русин; "прямой потомок Да-ниила Галицкого" Павел Луцик-Кийгородский; потомки "главы Дома Рюрика" Владимира VII Долгорукого-Аргутинского-Арсакида (последнее время жившего в Слова-кии); "Великий князь и магистр Ордена Архистратига Ми-хаила" Иван Микулинский, "Великий князь Степанский, Херсонский и Таврийский" Олег Нескинич, "князь" Анато-лий Милошевич и многие, многие другие..." .

Як же слід поводитись в подібній ситуації нашим ди-настичним монархістам?

Для подібних випадків світова практика передбачає об'єднання нащадків того чи іншого трону в так звані "дина-стичні Доми", тобто, по суті, в династичні ордени, клуби чи товариства, до яких, крім, власне, нащадків, прилучаються і прихильники монархічного ладу як такого, прихильники да-ної династії, її дослідники, літописці...

Саме створення такого монархічно-династичного Дому Короля Данила Галицького, чи просто – Галицького Королів-ського Дому, дозволить нарешті галицьким монархістам вий-ти з підпілля і відкрито, на законних підставах, пропагувати свої ідеї

та ідеали, вивчати і досліджувати історію династії, а головне — визначати спадкоємців українського трону, які автоматично ставатимуть реальними, чи принаймні номінальними, керівниками — тобто великими магістрами, настоятелями, троноблюстителями, чи як хочете називайте їх, - Галицького Королівського Дому.

Я знаю, що зараз готується перевидання "Карпатсько-го літопису" Справа, що й казати, свята, але давайте подиви-мось правді у вічі. Безсумнівно, в літописі таїться чимало цікавої, подеколи несподіваної, альтернативної по відношенню до усталених уявлень, інформації, яку слід осмислювати, до-сліджувати...

Проте є там і чимало такого, що не може не піддавати-ся глибоким сумнівам; чимало того, що породжене суто суб'єктивним світосприйняттям літописців; їх поверховим уявленням про ті чи інші соціальні, історичні, національно-патріотичні та світоглядні процеси, які відбувалися в Україні; або й просто породжене міфологічною, подеколи одверто мюнхгаузенівською, основою тлумачення окремих подій.

Виходячи з цих міркувань, я пропоную не супрово-джувати друге видання "Карпатського літопису" вже суєтно зібраними Видавцем хвалебними, проте непрофесійними, відгуками його читачів - бо такі наміри, на жаль, існують, про них мене вже поінформовано; а супроводити його ґрун-товною аналітичною статтею, яка б готувала читача до відпо-відального сприйняття цього твору, сприяла його входженню в науковий обіг, а відтак, і патріотичному осмисленню.

Тобто я хочу, щоб упорядники-видавці "Карпатського літопису" глибинно усвідомлювали, як історичну значущість цього твору, так і свою власну відповідальність за його нау-ковий та громадський імідж.

Одеса-Львів-Трускавець.

Літа 2012 від Р.Х.

ДО ІСТОРИЧНИХ ВИТОКІВ

БІЛОЇ РУСІ

ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ НА ПОЛЯХ КНИЖКИ

АРКАДІЯ МАРТИНОВА "БЕЛАЯ РУСЬ".

1

Інтерес до свого історичного коріння, до державної та етнонаціональної минувшини породив справжній вибух до-сліджень та пізнавальних публікацій на всьому пострадянсь-кому просторі. Причому публікації ці з'являються не лише в межах нових незалежних держав, але й за їх межами, у гурті національно-культурних товариств. І Беларусь та білоруські національно-культурні товариства в Україні не становлять якогось винятку.

Досить вдатися до бібліографічного покажчика наукової бібліотеки чи до послуг інтернету, як перед вами виявиться чималий бібліографічний перелік праць з історичних аналіз сучасної Беларусі. Тим з більшою цікавістю я брав до рук іс-торичний нарис "Белая Русь" одного з активістів білорусько-го національно— культурного товариства на Одещині Аркадія Мартинова.

Але... вже з першої сторінки цієї книжки, зі вступного слова "**Від автора**", я

змушений був знову подивитися на ти-тульний аркуш. Тому що на ньому значився рік видання "2007", а таке враження, ніби читаєш писання людини, яка так і не вийшла з осені 1937-го; або тримаєш в руках підручник для п'ятого класу часів "холодної війни". Ну, розсудіть самі. Цитую:

"Для развала Советского Союза империалисты использо-вали в качестве главного аргумента национальный вопрос. ...Особое место в разжигании межнациональной розни между нациями и народностями в бывшем Советском Союзе империалисты отвели "языковому вопросу". Для этого национали-сты придумали такие понятия, как "коренной народ", "ти-тульная нация", что нашло отражение в Конституциях некоторых стран, образовавшихся после распада СССР".

Це право автора — дотримуватися будь-яких ідеологічних поглядів. Але чи варто писати книгу з історії Білорусії й да-вати оцінку появи її як незалежної держави (а разом і з нею — й інших держав), на хвилі розпаду СРСР, на такому рівні, зводячи все до "козней" імперіалістів?

До того ж, Аркадію Мартинову слід було б знати, що такі смислові поняття, як "корінний народ" і "титульна нація" з'явилися задовго до початку розпаду СРСР і відомі політо-логам, юристам та етнологам усього світу; мало того, вони активно використовуються в матеріалах міжнародних експе-ртів, і, зокрема, в матеріалах, якими постійно оперують між-народні інституції ЮНЕСКО.

Сідаючи за подібні "писання", Мартинов мав би знати, що, наприклад, термін "титульна нація" введений був в обіг не сьогочасними білоруськими чи якимись там іншими наці-оналістами для "розвалу Радянського Союзу", а французьким поетом і політичним діячем Морисом Барресом ще в XIX столітті, і відтоді засвідчений як соціолінгвістичний термін усіма лінгвістичними та соціолінгвістичними словниками світу!

А ще Мартинову слід було б знати, що такі терміни як "ко-рінний народ" (англ. indigenous peoples), "малий корінний народ", "корінний малочисельний народ" давно визнані тер-мінами міжнародно-правового лексикону ООН; мало того, 1994 року Генасамблея ООН проголосила запровадження Міжнародного дня корінних народів!

То до чого тут звинувачення Мартиновим націоналістів колишнього СРСР у тому, що це, мовляв, вони вигадали тер-міни "корінний народ" і "титульна нація" спеціально... для розвалу Радянського Союзу? Це ж яким рівнем політичної грамотності та культури слід володіти, щоб стверджувати щось подібне у книжці, розрахованій на масового читача?!

Не приховує А. Мартинов і того, що спонукало його до написання цієї книжки. "В Одессе, — пише він, — в 2006 году в "Энциклопедическом справочнике" о национально-культурных обществах, готовящемся к изданию в Нацио-нальной библиотеке имени Горького, была попытка показать "белорусов как колонистов", прибывших на юг Украины в конце XVIII века.

По порученню правления национально-культурного обще-ства граждан (НКОГ) "Беларусь", мною написана стаття в одесской областной газете "Одесские известия"...

В статье и в данной работе убедительно доказано, что издревле наши народы (украинцы, белорусы и русские) жили вместе, что они отвоевали, заселили, обустроили, защищали завоеванные земли, в том числе и Одесскую область..."

Я розумію, що доручення правління громадської організації пану Мартинову слід було виконувати. Таку старанність я завжди вітаю. От тільки робити це слід було сумлінніше.

Ну, по-перше, бібліотека ім. Горького, на той час не мала статусу "національної". По-друге, якщо у пана Мартинова існують якісь докази того, що білоруси з'явилися на півдні України не в XVIII ст., як це повідомляється в бібліотечному довіднику, а раніше, скажімо, в IX ст., то нехай поділиться з нами цим відкриттям, й обов'язково — з доказами та посиланням на джерела.

Але перш ніж обурюватися з приводу твердження працівників Одеської наукової бібліотеки імені Горького стосовно появи білорусів в Одесі та на Одещині в XVIII столітті, пан Мартинов мав би знати, що до 1770 року, тобто до другої половини того ж таки XVIII століття, вся територія, від Одеси до північного кордону Одещини річки Кодими, була територією підвладної Кримському ханству Єдисанської орди. Бо тільки того року почалося масове переселення росіянами та-тар з території сьогоденної Одещини на Кубань.

А ще він мав би пам'ятати, що сучасна Одеса була заснована, у відповідності з указом імператриці Катерини II, лише 1794 року, тобто наприкінці того ж таки XVIII століття!

І потім, якщо Мартинов відкидає повідомлення автора довідника, стверджуючи, що білоруси жили на півдні України не з XVIII століття, а, як він пише, "издревле", то, пардон, яким століттям "нашої" чи "до нашої" ери це його "издревле" слід датувати? Ні, справді, яким? Невже автор книжки "Белая Русь" не відчув, що це питання зринає цілком природно, від самого характеру його невваженого твердження?

До того ж виникає ще одне запитання: якщо білоруси "издревле" жили разом з українцями на півдні України, то як, у який такий спосіб, вони, пардон, примудрилися стати... білорусами?

А як вам подобається таке історичне "відкриття", зроблене Аркадієм Мартиновим?..

"Основную тяжесть Первой мировой войны вынесли бело-русы, украинцы и русские. "Иностранцы" в ней не принимали участия"(?!)

Нехай пробачать Мартинову росіяни, що серед тих, хто виніс тягар Першої світової, білорусів він поставив на першому місці. Питання не в цьому, а в тому: кого саме Мартинов має на увазі під "іноземцями"? Якщо всіх, крім білорусів, росіян та українців, то, даруйте, а як бути з цілими підрозділами, які склалися з самих лише кавказців? Як бути з тисячами і тисячами солдатів, вихідців із Поволжя?

А такі "іноземці", за Мартиновим, як євреї чи вірмени, які жили на територіях, заселених цими слов'янськими народами, тягару війни взагалі не зазнавали? Їх це лихо обходило? Дивно!

Грунтуючись на "Истории Белорусской ССР" (двотомник у 1975), "Истории Белоруссии" 1994 року видання та інших книгах і публікаціях, на які Мартинов щедро посилається, він загалом більш-менш достовірно переказує історичний шлях білорусів і Білорусії. Але ж йому весь час хочеться подати цю історію в контексті і на тлі історії інших народів та взає-мин між ними.

Й ось тут він і вдається до тих "відкрить", про які я вже казав і яких у його книзі аж занадто багато. Ну, для прикладу, хоча б таке "відкриття":

"Только на время войны запорожские казаки выбирали на раде из своей среды атамана, которому беспрекословно под-чинялись, наделив его единоличной, огромной властью".

І це Мартинов розповідає нам, українцям, у книжці, яка побачила світ в Україні, де кожен школярик знає, що атама-нів на Січі обирали щороку, в грудні, або на Покрову, незалежно від того, воювали козаки чи не воювали!

Га, як вам подобається таке просвітлення українців з-під пера білоруса?! До того ж, додам, що кожен із цих отаманів очолював не лише гарнізон Січі, але й усю Запорізьку Воль-ницю, від лівобережжя Дніпра до Південного Буга. І майже всіх цих отаманів ми знаємо поіменно.

2

Несхвально поставився Аркадій Мартинов і до того, що в липні 1990-го білоруський парламент затвердив давній наці-ональний білоруський — "біло-червоно-білий" — прапор. Чому ж він Мартинову аж так не подобається?

Та тому, що, виявляється, в липні 1942-го гауляйтер В. Кубе дозволив білоруським націоналістам використовувати біло-червоно-білий прапор та герб "Погоня".

Одразу ж наголошую, що це право кожного парламенту, держави і народу: обирати ті символи, які їх влаштовують. Але, якщо людина, яка взялася за історію свого народу, по-збавляє його права на давній національний прапор тільки то-му, що німецький гауляйтер дозволив його вивішувати біло-руським націоналістам під час окупації!..

А як же тоді бути з сучасним прапором Російської Феде-рації, під яким марширували та йшли в бій і царські війська, і білогвардійці, і полки та дивізії "Русской Освободительной Армии", тобто "власівців"; і загони російських фашистів, членів "Русского фашистского союза", очолюваного полков-ником Родзаєвським? І полки російських козаків з 15-го ро-сійського кавалерійського корпусу СС групенфюрера СС фон Паннвіца? І підрозділи російських білокозаків генерала Семенова на Далекому Сході, созників японської Квантунсь-кої армії?..

А тепер дозвольте запитати у пана Мартинова, який пра-пор він бачить над московським Кремлем? А під яким прапо-ром марширують сучасні російські полки? А які в них герби на кокардах?

Мартинов докладно переповідає, які національні баталь-йони російських козаків, туркмен та інших "східних націона-льних легіонів", дислокувалися в Білорусії під час Другої сві-тової. І резюмує:

"Вот с такими врагами приходилось бороться партизанам в Белоруссии!"

Стоп-стоп, шановний! А білоруських національних формуваль серед ворогів радянських партизанів, що, не було?! Ви справді так вважаєте?! Ну, ти диви!..

Тоді дозвольте поцікавитися, де і чим займалися ті десять тисяч білорусів, які ревно служили у військах СС? А ті тисячі й тисячі білорусів, які служили у "власівській" армії та у "допоміжних частинах" вермахту?

А чи не знає, часом, пан Мартинов, чим займалася, на-приклад, гренадерська дивізія СС "Нібелунг", сформована винятково з білорусів за наказом самого Гімmlера? А 1-а Білоруська гренадерська бригада СС?

І проти кого воювали з дозволу німців сформовані та німцями озброєні 45 каральних батальйонів Білоруської краєвої оборони, котрі були підпорядковані Білоруській Центральній Раді і націлені саме на боротьбу проти радянських партизанів – цього Мартинов теж не відає?

І про десантний батальйон "Дольвітц", сформований під патронатом Отто Скорцені? Про Білоруський батальйон залізничної охорони, чи 13-й білоруський поліцейський (каральний) батальйон СД, тобто батальйон служби безпеки СС – теж нічого не відає? Який же він щасливий чоловік — у своєму "блаженственому неведеньї"!

А як поводитися ті військово-політичні сили білоруських націоналістів, які прагнули створити незалежну Білорусію під протекторатом Німеччини? Хто їх конкретно, поіменно уособлював? Хіба це не предмет для дослідження? Чи, може, найважливіше для автора "Білої Русі" — переконати своїх читачів, що всі народи Совдепії мали пронімецькі, або суто національні, військові частини, а білорусам доводилося проти всіх них воювати? То нехай би так прямо і написав!

"В данной работе, — попереджає нас Аркадій Мартинов, — я не описывал произошедшие события в Украине". Але тут же вирішує подати, ну, дуже скорочену історію України. Ось вона. Ви лишень вдумайтеся, що в ній мовиться!

"Напомню вкратце. После смерти Богдана Хмельницкого гетманом Украины стал его сын Юрий, но его вскоре сменил Выговский, который перешел на сторону поляков".

Це називається "приїхали"! По-перше, Виговському не треба було "переходити на бік поляків", оскільки, ще до його гетьманства, Україну було поділено, і то без участі українців, по Дніпру, між Росією і Польщею, відтак обрано його було гетьманом Правобережної, тобто "польської", України. По-друге, як гетьман він не переходив на бік поляків, а мав їх за союзників. А це різні поняття. Крім того, Мартинов мав би знати, що ще до "переходу на бік Польщі" аристократ Виговський уже був обраний... — так-так, членом сейму Речі Посполитої, тобто він був польським сенатором.

Якщо вже на те пішло, то чому б тоді Мартинову не написати, що, закликаючи в Україну кримського хана Гірея з ордою, Б. Хмельницький "перейшов" на бік кримських татар; або, імпровізуючи так звану Переяславську Раду, перекинув-ся на бік росіян? А інші гетьмани, в залежності від вибору союзників, за Мартиновим, що, теж переходили — хто на бік турків, хто на бік молдаван, шведів чи литовців?

Свого часу я вже казав: якщо в народі нема держави, державних зрадників у нього

бути не може! Інша річ, що, в бо-ротьбі за відродження національної державності, його вожді можуть і змушені орієнтуватися на того чи іншого зовніш-нього союзника, чимось — територією, людьми, частиною су-веренітету - неминуче при цьому жертвуючи.

Саме так склалося і в ситуації, в якій свого часу опинився гетьман Іван Виговський. І представникові дуже шанованого мною білоруського народу, який "издревле" живе на півдні України, такі елементарні речі слід знати. Їх належним чином слід сприймати, розуміти і, ясна річ, тлумачити. Тим паче, якщо цей представник сусіднього народу віддавна живе в Україні і, навіть сідає на її землі за написання історії свого, білоруського народу та історії його міжнародних взаємин.

* * *

Пан Мартинов, як він сам стверджував під час розмови зі мною у редакції газети, мав намір перевидати свою книжку "Белая Русь" за рахунок коштів, виділених Одеською облде-ржадміністрацією, тобто, по суті, за рахунок українського державного бюджету. Причому перевидати її великим на-кладом, щоб розповсюдити по всіх школах області, а може, й України. Задля чого? Мабуть же, задля того, щоб його працю вивчали в якості посібника, скажімо, в межах програми "по-закласного читання" чи за курсом "література рідного краю".

Саме виходячи з планів перевидання та популяризації, він і звернувся до мене, в редакцію "Одеських вістей", з про-ханням відрецензувати його книжку. Чесно зізнаюся, що бра-вся я за цю справу неохоче, тому що дуже вже був заванта-жений. Але по тому, як уважно, з олівцем, прочитав "Белую Русь", — просто не міг не виступити з цією рецензією.

Уявляєте, який резонанс міг би виникнути, якби це "істо-ричне" творіння дуже сумнівної вартісності справді було розповсюджене і рекомендоване хоча б для позакласного чи-тання в українських школах?!

БІЙТЕСЯ ОРАКУЛІВ!..

НОТАТКИ НА ПОЛЯХ КНИЖКИ ВАСИЛЯ ХИТРУКА

"ОРАКУЛ ДУХА - ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА"

1

Вже в самій назві цієї невеличкої книжечки - "Оракул ду-ха - Григорій Сковорода" , дещо інтригує підзаголовок — "Нова філософська концепція творчості". Чому інтригує - щоб не сказати "насторожує"? Та тому, що незрозуміло, про що, власне, йдеться. Про якусь "нову філософську концепцію творчості", сформовану Григорієм Сковородою (1722-1794)? Чи, може, це сам автор книжки Василь Хитрук пропонує якесь нове трактування філософської концепції творчості Сковороди?

Але в будь-якому випадку цей підзаголовок налаштовує читача на серйозне літературознавче дослідження філософсь-кої концепції творчості, яка, як і психологія творчості, й досі залишається найменш дослідженим сегментом загальної тео-рії творчості — як мистецької, так і технічної.

Проте досить уважно прочитати цього, як визначає жанр своєї книжки сам Хитрук,

"есея-життєпису", щоб цілковито розчаруватися у своїх надіях. На жаль, навіть натяку на до-слідження якоїсь там "нової філософської концепції творчос-ті", на визначення її положень і принципів, ви не знайдете. І виправдання цьому, яке автор вже у "Вступі" подає у розлогих словесах типу: "Не шукаємо й науки філософії в тому сучасному вигляді, до якої ми нібито звикли, бо іншої не було. Шукаємо того Духа, котрий животворить і просвітлює тисячолітню тьму невігластва, того джерела, що витікає з горних верховин Премудрості Божої, яка надихала не одного козацького Любомудра..."; — аж ніяк не можна вважати ні переконливим, ні філософськи або психологічно аргументованим. Воно хіба що здатне викликати поблажливу посмішку.

Принагідно нагадаю Хитруку, що джерело з "горних верховин" витікати не може. Навпаки, то з гірських джерел, витікають струмки, потічки, ріки; оскільки саме джерело – це і є та зрима першооснова, яка породжує будь-яку водну течію.

Мені зрозуміле патріотичне прагнення Василя Хитрука переконати світ, що, без просвітленого філософського духа Сковороди, європейська і вся світова цивілізація так і залишилася б у "тьмі невігластва"; проте вражає рівень "глибокодумності", з якою підводить нас до цієї думки:

"...Але XVIII століття, що тоді стояло за вікном, було царством "отця тьми" і воно захопило не лише Великоросію з "Малоросією"-Україною, Грузією, Вірменією та Східною Європою. Тьма невігластва покрила колективну Свідомість всієї Європи, котра, як Мати, чекала приходу Святого, або Пророка Світла, який виведе її дітей із цієї тьми".

Як ви гадаєте, на якого інтелектуального та освітнього рівня читача зорієнтовані подібні висновки, якими буквально нашпигована ця книжечка? Сам автор переконує нас у вступних зауваженнях, що творіння його розраховане на "учнівську і студентську молодь та вчителів і викладачів літератури й філософії". Даруйте, але в мене склалося враження, що твір цей якраз і розрахований на людей, свідомість яких... "покрила" ота "тьма невігластва".

Ще якось можна було б зрозуміти Василя Хитрука, якби він у таких спосіб охарактеризував європейське Середньовіччя, з його інквізиторськими вогнищами, з релігійним, соціальним та політичним єзуїтством. Але що дає йому право стверджувати, що в XVIII столітті "тьма невігластва покрила колективну свідомість всієї Європи"?! Що сталося такого в цьому столітті з "колективною свідомістю Європи", що вона раптом опинилася в "тьмі невігластва"?!

Як читач я вимагаю хоч якихось пояснень, тлумачень, аргументів. Адже треба геть не знати цивілізаційної історії Європи, щоб не пригадати, що саме XVIII століття, особливо його друга половина, на яку й приходить активна творчість Сковороди, — це була епоха ренесансу, епоха відродження – наук, освіти, культури, мистецтва, філософії релігії та філософії людського буття...

Василь Хитрук мав би знати, що саме в той час, коли Сковорода дивував наших предків вершинними у своїй філософічності творами з "Саду божественных песен" на зразок:

Голова всяка свой имеет смысл;

Сердцу всякому своя любовь,
И не однака всем живущим мысль:
Тот овец любит, а тот козлов... ("Песнь 9-я");
Або значно глибокодумнішими:
Лежишь во гробе, празднуешь субботу (!?)
По трудах тяжких, по кровавом поту.
Князь никоих дел в тебе не имеет,
Князь всего мира, что всеми владеет,
О неслыханны се следы! (!?)
О новый роде победы! (!?)
О сыне Давыдов! (завважу, що друга, вона ж й остання, строфа цього твору — такого ж філософсько-творчого ґатунку, "Песнь 15-я").

Або геть вершинне:
Всякому городу нрав и права;
Всяка имеет свой ум голова;
Всякому сердцу своя есть любовь,
Всякому горлу свой есть вкус каков... ("Песнь 10-я". До речі, як сатиричний, саме сатиричний, а не філософський, твір цей — річ непогана).

...Так ось, у цей час, тобто у XVIII столітті, коли, як пере-конує нас Василь Хитрук, "колективну свідомість Європи покрила тьма невігластва"; ота "колективна свідомість" кон-тиненту, мабуть, винятково на ґрунті свого "невігластва", дає світовому цивілізаційному процесові французького філософа, просвітителя, енциклопедиста Дені Дідро — з його фундамен-тальними на той час працями "Думки до пояснення природи", "Філософські основи матерії та руху" та "Елементи фі-зіології"; а також із його теорією "вроджених ідей";

визначного філософа і математика Жана Даламбера — з його трактатами "Сон Даламбера" та "Елементи філософії";

шведського теософа, вченого-натураліста, математика й астронома Еммануїла Сведенборга, який збагатив скарбницю людських знань працями "Небесні таємниці" та "Про небо, пекло і світ духів";

філософа-просвітителя, члена Паризької академії наук Жа-на Кондорсе - з його працею "Ескіз історичної картини про-гресу людського розуму".

Саме в цей час філософ І. Кант явився світові зі сміливою, революційною гіпотезою щодо утворення планет з пилової туманності, яка оточувала Сонце; філософ від соціології Шарль Монтеск'є закладав основи національної соціоніки та психології народів. Учений-енциклопедист Михайло Ломо-носов виступив з працею "О слоях земли", в якій глибинно утверджував основи матеріалістичної філософії, та викликав полеміку своєю теорією-здогадом щодо еволюційного розви-тку тваринного і рослинного світу.

Якраз тоді філософ і лікар П'єр Кабаніс творив розділи своєї фундаментальної праці "Відношення між фізичною та моральною природою людини"; Франсуа Вольтер

друкував праці, які й досі залишаються зразками філософської публіцистики — "Філософські листи", "Трактат з метафізики", "Основи філософії Ньютона" та "Досвід загальної історії". А його ровесниками були геніальний письменник Йоганн Гете; письменник, математик, астроном, почесний член Петербурзької академії наук Георг Ліхтенберг; письменник публіцист і видавець Йоганн Бергк...

До речі, саме того століття світ отримав славетного, у Мілані збудованого, оперного театру Ла Скала. А ще, про всяк випадок, нагадаю пану Хитруку, що саме XVIII століття всією інтелектуальною елітою світу — і то цілком справедливо — визнане, та відповідними документами ЮНЕСКО зафіксоване, у найвищому цивілізаційному ранзі європейської "Епохи Просвітництва"

Тільки з поваги до читачів я не стану й далі перелічувати ще десятки знаних у світі філософії, точних наук, мореплавання та мистецтва імен із того, за Хитруком, "покритего тьмою невігластва", XVIII століття.

Щоправда, навіть у XVIII столітті католицька церква все ще час від часу відправляла на вогнища жінок, яких визнавала відьмами, та іновірців, який визнавала еретиками. Проте відомо, що перше вогнище інквізиції католики запалили ще в середині XIII століття (перша писемна згадка — вогнище 1245 року в Тулузі, остання — вогнище 1826 року в Німеччині, на якому спалили іудея), ну, а пік цього, Ватиканом освяченого, людиноненависництва припадав на XV-XVII століття. Отож, впливати на густоту "тьми невігластва", наслані Хитруком на XVIII століття, ці діяння католицьких церковників теж не могли. Та й вплив ніде не друкованих на той час віршів чи повчальних байок Сковороди на перебіг інквізиції у XVIII столітті теж був приблизно таким же, як свербіж п'ятки герцога Вюртембергського на коливання орбіти Місяця.

2

Я розумію, що для нашого "оракула" Василя Хитрука всі ці аргументи — не доказ. Тому що, відразу за вже цитованим мною пасажом "Тьма невігластва покрила колективну Свідомість всієї Європи...", йде не менш убивчий пасаж, який доводить, що "невігласна" Європа не лише "чекала приходу Святого, або Пророка Світла, який виведе її дітей із цієї тьми", але й таки дочекалася його!

Як ви гадаєте, хто став "Святим або Пророком Світла", який вивів перелічених вище, та безліч інших, "дітей Європи із тьми невігластва"? Правильно, вгадали!

"Подібним світлим променем у царстві тьми, — переконує нас автор книжки Василь Хитрук, — вивищується постать Григорія Савича Сковороди, українця за родоводом...".

Га, як вам таке епохальне відкриття? Отож бо, знай наших! Хоча, ну, хто б із нас, в Україні сутніх, міг би в цьому аж так "непатріотично засумніватися"?!

Щоб остаточно переконати свого читача, що вкрита тьмою невігластва Європа справді чекала українського філософа, Хитрук підсилює це твердження вражаючим, як на його думку, аргументом. Він пише:

"У добу перших перемог Робесп'єрів "великої французької революції" було перевернуто бінокль всіх людських і суспільних цінностей. Філософія доби переставила примат Бо-жого над людським — головного Принципу вселюдської еволюції — на його

цілковиту протилежність: "Немає бога, тільки я". Людське маленьке "я" поставлено над Божественною мудрістю, якою тримається лад у Всесвіті, мир і лад людських суспільств".

Навіть страшно уявити собі, що, за Хитруком, чекало б потьмарену невіглаством Європу, але, на її щастя, в цей час уже... Знову ж таки вгадали!..

"У простій козацько-селянській свиті, з патерицею-змією в руці – древнім символом пра-отцівського брагманства-характерництва, Віщий Боян XVIII століття (тобто Сковорода. – Б.С.) із сопілкою і торбиною зі свіжими рукописами, ішов своїм апостольським шляхом..."

Ось такий ось, переконливий, на думку Хитрука, аргумент. Але от у чім річ. "Робесп'єрів", які вели, спочатку політичну, а згодом і розстрільно-гільйотинну, боротьбу за владу в 1789-1791 роках, і які буквально затопили Францію кров'ю, можна звинувачувати в чому завгодно; їм можна закидати будь-які революційні нелюдства та катаклізми, окрім... філософсько-релігійних!

Яким би чином Робесп'єр та його спільники повелися далі – невідомо. Зате достеменно відомо, що за тих кілька місяців, які влада у країні реально (саме реально!) належала їм, ніякого перевороту у релігійно-філософському світогляді французів, а тим паче Європи, здійснити вони не встигли! Тобто ця заява автора – такий собі патріотизований публіцистичний блеф.

Скажу більше: якби Хитрук був уважнішим до своїх письмових заяв, то відкрив, що вся та незначна кількість оригінальних (саме оригінальних, а не перекладів та переспівів!) творів, які складають творчий доробок мандрівного "старця-філософа" Сковороди, була написана ним і датована в рукописах 1769-1774 роками, тобто задовго до французької революції, яка, отже, не мала, і не могла мати, на нього як літератора-філософа жодного впливу! Ну, а в листопаді 1794 року знемічнений, бездомний 72-річний пілігрим уже помер, так і не побачивши за життя жодного свого твору надрукованим.

Мало того, я нагадаю Хитруку, що зібрання творів Сковороди явилось світові лише в 1894 році, тобто аж у кінці XIX століття, і за століття по смерті літератора. Щоправда, невеличкий діалог "Наркісс. Разглагол о том: узнай себе" був видрукований окремою брошурою в Петербурзі дещо раніше, 1798 року, під назвою "Библиотека духовная, содержащая в себе дружеские беседы о познании самого себя"; але незначним тиражем, а головне — без зазначення того, що автором є Сковорода!

Відтак, зрозуміло, що аж ніякого впливу на "потьмарену невіглаством колективну Свідомість всієї Європи (XVIII століття), котра, — за Хитруком, — "як Мати, чекала приходу Святого, або Пророка Світла, який виведе її дітей із цієї тьми", — твори та філософські вислови Сковороди справити не могли. Тобто це, знову ж таки, маємо публіцистичний блеф автора, тому що насправді "нещасний потьмарений" Європі так і довелось доживати віка без "любомудрих оракулів" нашого "Пророка Світла".

* * *

До речі, щодо "оракулів"... І в прикінцевій частині розділу "Творчий життєпис Г. С.

Сковороди", і в анотації мо-виться: "До цієї книги ввійшло понад 300 найприкметніших, як на нашу думку, пророчих оракулів Істини... Кожен із 15 розділів книги має окрему назву. Наприклад, "Оракул Пізнай Себе Самого! як глава мудрості" (насправді в назві розділу порядок слів змінено - "Пізнай Самого Себе...", але це вже деталі).

Пардон, терміном "оракул" цивілізований світ користується ось уже два тисячоліття, від античних часів, і завжди, в усіх народів і в усіх тлумаченнях, він подається на означення Особи, наголошую, саме Особи — або жреця-віщуна, тлумача волі міфічного божества"; або ж, у ширшому і, традиційно, іронічному сенсі - носія "незаперечної істини".

Тобто, за елементарною логікою, — але всупереч логіці Ва-силя Хитрука! - оракул у книжці мав би бути все ж таки один, в особі самого Сковороди!

Інша річ, що Хитрук намагався подати, інтерпретувати триста його — висловів, сентенцій, передбачень, застережень, словом, називайте їх як завгодно, але тільки не "оракулами". Тому й виникає питання: а з якого це дива тут в книжці Хит-рука з'явилося аж "триста оракулів"?!

Причому, знехтувавши класичним сприйняттям-тлумаченням терміну "оракул", звівши його до поняття "сен-тенція", Хитрук, у такий спосіб, у кожную назву розділу своєї книжки закрив, по-перше, підступне класичне "двочитання", аж із трьома підтекстами! Вдумайтеся в них: "Оракул "Пі-знай самого себе!" як глава мудрості", "Оракул про веселість життя людини"; "Оракул про золотий вік", "Оракул про сім чакр", "Оракул про чистоту"...

Тобто щоразу читач постає перед дилемою: в якому саме значенні він повинен сприймати термін "оракул": як Особу, котра щось там віщує? Як своєрідний заміник термінів "глава", "розділ"? Як визначення змісту чергової сентенції, яку "прорік" наш Оракул Сковорода?! Причому не прояснює термінологічного казусу і зауваження автора (стор 9) щодо того, що "сентенції Сковороди це... скорше мудрі Оракули його веселого Духа". Тим паче, що й визначення "веселий дух" видається для більшості його творів та афоризмів недо-речним. Або ж вимагає поглибленого "прояснення".

А, по-друге, Хитрук і сам не помітив, як мимоволі звів на-зву "оракул" до того осучасненого, тисячі разів книжно за-свідченого, іронічного сприйняття-тлумачення терміну "оракул". Причому підсилюється ця іронічність самою фор-мою подачі та творчою вартісністю змісту кожного з "ораку-лів".

"Увесь світ, — цитує Хитрук одну з вершинних "оракул" Сковороди, — складається з двох натур: одна видима, друга невидима. Видима називається Сотворінням, невидима — Бо-гом"

Якби Хитрук був уважнішим до джерела, яке цитує, то за-вважив би, що ним став учительський конспект Сковороди "Начальная дверь ко христианскому добронравію", написа-ний 1766 року (дещо оновлений 1780-го) "для молодого шля-хетства Харківської губернії", тобто для своїх учнів. А ще Хитрук завважив би, що коротесенькі розділи "О Боге", "О вере (вселенской)", "О промысле общем" називаються в Сковороди не "оракулами", а, як і належить, — "главами". І що кожен із цих розділів є школярським

тлумачення якогось із біблійно-філософських тезисів, понять, тенденцій...

Процитований Хитруком "оракул про дві натури" у Сковороди є всього лиш вихідним положенням коротесенького, знову ж таки для "общего уразуменія" школярського, тлумачення "О божі". Чому лише вихідним положенням? Та то-му, що в даному випадку Сковорода лише інтерпретує ґрунтовно розроблену нідерландським філософом Спінозою теорію "про дві натури" — ту, "що породжує", і ту, "яку породжують". Притому, що саму ідею Спіноза запозичив ще в античних філософів.

А ще зверніть увагу, що в Спінози поняття "натури" філософськи та природничо значно глибинніше. У нього натура не "видима і невидима", як у Сковороди, а "та, що породжує", або творить; і та "яку породжують" або творять! А це, погодьмося, зовсім інший рівень пізнання.

До того ж, в оригіналі у Сковороди читаємо: "Видимая натура называется "тварь", а невидимая Бог". Самовільно замінивши поняття "тварь" на "Сотворіння", Хитрук не звернув увагу на те, що термін "тварь", тобто істота (створена Богом), він замінив на поняття "сотворіння", що в кореневому значенні символізує процес творення, сотворіння цієї істоти тим-таки Богом. Але ж у філософії, як і в літературі, подібна підміна понять апіорі неприємлива!

Та й Бог як "невидима натура", за Сковородою, — значно спрIMITизованіше поняття по відношенню до того, що в Спінози Бог — це натура, яка породжує, творить...

Одначе, заявивши, що під поняттям "тварь" Сковорода має на увазі створену Богом істоту, я здається, теж погрішив перед істиною. Просто мені б так хотілося, щоб Сковорода подавав саме таке тлумачення цього терміну. Але річ у тім, що буквально кількома рядочками вище від цього вислову про дві натури, Сковорода сам подає розлоге тлумачення поняття "тварь", таке, яким він його має на увазі, й ігнорувати яке ми не маємо права:

"Одно только для тебя нужно, — повчає Сковорода своїх учнів і читачів, — одно же только и благое и легкое, а прочее все труд и болезнь. (?) Что же есть оное едино? Бог. Вся тварь — есть рухлядь, смесь, сволочь, сечь, лом, стечь, вздор, и плоть, и плетки..." (?).

Ось так! І, з вашого дозволу, я навіть не коментуватиму це пояснення.

... Хоча, як у даному контексті не вдатися до сумного висновку дослідника мови творів Сковороди П. Житецького, який констатував: "Не легко іноді розібратися в цьому хаосі слів, то відмінних за значенням і походженням, то подібних за значенням, але відмінних за походженням... Підкоряючись різноманітним впливам мови, то книжної, то розмовної, то міської, то сільської, він ніби втратив саме відчуття її".

Ну, а Франко висловлювався ще конкретніше і прозоріше, наголошуючи, що Сковорода писав вірші і пісні "надзвичайно кучерявим і баламутним стилем", "досить незграбною книжною мовою". Як відомо, Тарас Шевченко теж не сприймав цю мовну суміш, котра, за висловом академіка І. Білодіда, формувалася зі "старослов'янської, російської і української мов з елементами власного словотворення автора з допомогою

змішування морфем російських і українських слів", а також змішування "латинської і грецької лексики, головню з галузей філософської і богословської". Кобзар справедливо вважав, що саме творення подібною мовною су-мішшю й завадило Сковороді стати великим і народним по-етом.

Але, здається, ми дещо відволіклися...

Можливо, я не зупинявся б на згаданому вище "оракулі" так докладно, якби ж то у своїх заключних "Коментарях" Ва-силь Хитрук не ошелешив просвітлену Європу епохальним науковим висновком, щоб не сказати відкриттям:

"За філософською концепцією Г. Сковороди "Увесь світ складається з двох Натур-Природ: "видима Природа" і "не-видима Природа". Тут український Мудрець на століття "обігнав" і заперечив фальшиву "марксистську догму" про першість "матеріального видимого світу" над нематеріальним духовним світом". (!?)

По-перше, я вже пояснив, що концепція "про дві натури" може належати Сковороді на тих самих правах, на яких осо-бисто мені може належати, скажімо, тіара Папи Римського. То, може, під цим кутом зору, Хитруку варто було б замис-люватися не над тим, що Сковорода нібито на століття "обі-гнав марксистську догму", а над тим, наскільки він "обігнав" нею Спінозу, а також його попередників та послідовників?

І потім, хто читаючому цивілізованому світу пояснить, у який спосіб, згідно з висновком Хитрука, концепцією "про видиму і невидиму Натуру-Природу", Сковорода міг "обі-гнати", а головне, "заперечити", цитую "фальшиву "маркси-стську догму" про першість "матеріального видимого сві-ту" над нематеріальним духовним світом"?!

Якби Хитрук уважно ознайомився з основами марксизму, то знав би, що канонічний філософський марксизм утвер-джує, цитую за філософським словником радянських часів: "первинність матеріального і вторинність духовного, ідеаль-ного, що означає одвічність, несотворенність світу, безкіне-чність його в часі і просторі. Вважаючи свідомість продуктом матерії, марксизм розглядає його як відображення зовніш-нього світу, утверджуючи, таким чином, пізнаванність при-роди"

Як бачимо, про "видимий світ" тут нічого не мовиться. "Видимий" і "невидимий" світ – це антитези зовсім іншого порядку. Що більше ми пізнаємо світ, то сегмент невидимої, незримої для нас, але об'єктивно існуючої, природи стає все ширшим та різнобічнішим. Але до марксистської теорії "пер-вісності матеріального світу людини над її духовним світом" ця концепція має дуже й дуже опосередковане відношення.

Інша річ, концепція Спінози, з її "натурою (природою), яка творить" і "натурою, яку творять", і яка прямо підводила людство до теорії взаємопов'язаності Вищої Сили, ідеалісти-чного Творця, – і всього того світу, який ним сотворено... Але ж, цілком очевидно, що Сковорода від цього трактування ві-дійшов, надавши йому зовсім іншого змісту і смислу.

...Приблизно така ж історія і з вершинним, дуже пошано-ваним Хитруком, "оракулом" Сковороди "Пізнай самого се-бе", який, як відомо, шанований ще з античних часів Фалеса Мілетського, якого йому й приписують.

Такого ж ґатунку й оракул "Благодарение блаженному Богу о том, что нужно

сделал нетрудным, а нетрудное ненужным". Згоден, мовлено дотепно, але ж... не Сковородою, а ще давньогрецьким філософом Епікуром... І так можна пройти майже по кожному "оракулові"...

3

Ще одне... Кожен "оракул"-розділ у Хитрука супроводжується досить великим текстом, невизначеного жанру, писаним, чи то ритмізованою прозою, чи то максимально "спрозованим" білим віршем. Втім, проблема не в жанровій невизначеності цих творів, а дещо в іншому.

Захопившись, Хитрук, за класичним жебрацьким принципом: "що бог дав, то все — в торбу!", замісив єдиними, причому в багатьох своїх фрагментах слабко опрацьованими та виписаними, текстами — і висловлювання самого Сковороди, і висловлювання про нього; і витримки з листів та з життєпису мандрівного філософа, і біблійні афоризми, і власні, авторські, ліричні та повчально-моралізаторські відступи...

Відтак у мене, остаточно збитого з пантелику читача, виникає – і не може не виникати! – безліч цілком природних питань. Наприклад: а хто з авторів тут що сказав і написав; а яке відношення той чи інший пасаж має до творчості Сковороди та до його поглядів;

а де тут закінчується монолог Сковороди, і де починається не завжди доречний в даному контексті монолог автора, або якийсь фольклорний афоризм;

де історичний, біографічний факт з буття філософа, а де витримки з численних оповідок, баєчок, легенд та припущень, якими обросла постать цього вічного, від села до села, від хати до хати, подорожанина?

Наприклад, я не заспокоюсь, поки не дізнаюся, хто саме є автором такого літературного шедевра-перла, яким відкривається "Оракул про веселість – життя людини", цитую:

Погляньте на грядущого перед вами

Мандрівника цього на землі.

Він крокує з жезлом веселими ногами і місцями,

Й спокійно виспівує: прибулець Аз є на землі...

Особисто мені відомий тільки один рівнозначний перлу "він крокує веселими ногами і місцями" олітературений перл з одеського фольклору: "У неё была прекрасная белая грудь и хорошее место в тресте". Проте, як ви розумієте, автор одеського "перла" в даному випадку може відпочивати.

...А як ми з вами, читачу, повинні сприймати "одкровення", з якого складається "Оракул про чистоту"? Подаю з розбивками та пунктуацією автора:

"Відкрийте нам Ворота Правди!

Верблюд, приступаючи пити, завжди каламутить воду.

А Олень народжений пити чисту, джерельну

Горніх вершин цілющу воду! (!?)

Ворота Чистої Діви – ворота жони доброї.

Жони достоповажних і брата, і чоловіка її

У воротах її закритих і запечатаних". (?!)

Ні-ні, ви все ж таки наберіться мужності перечитати цей викінчений твір ще раз! І вже навіть неважливо, хто автор, і кому адресоване оте звертання — "Відкрийте нам Ворота Пра-вди!"; хто кому і перед ким має ті "ворота" відкривати. Кра-ще зізнайтеся: відчуваєте, які глибинно осяйні – біблійні, фі-лософські, етичні, житейські — "ворота правди" у "закритих, запечатаних воротах чистої діви-жони доброї" перед вами відкрилися?! Отож бо!.. І в такому ж дусі виписані майже всі "оракули" Василя Хитрука.

Побоюючись, що ми з вами нездатні будемо досягнути всю геніальність "прозріння" Сковороди, автор книжки Василь Хирук намагається розтлумачити його. Й ось у який спосіб він це робить:

"На геніальне прозріння Г. Сковороди може пролити світло приклад простого Яйця. На вигляд і дотик ми бачимо звичай-нісінський буденний овальний предмет, обтягнутий білою твердою непрозорою скорлупою, за якою ми нічого іншого не бачимо. Але ми знаємо, що з цього Яйця можна приго-тувати улюблену смажену і все. (?!) Так, ми, звичайні люди, знову, як завжди помиляємось. Бо це буденне Яйце приховує у своїй внутрішній природі щось цілком незвичай-не: чиєсь Друге Народження! Народження геть зовсім іншої, відмінної від округлого глянцевого Яйця природи – Крилато-го Пташенятка!". І так далі, в тому ж дусі...

Я, звичайно, міг би прокоментувати подібну сентенцію ко-ротно: так, справді, читачі цієї книжки – "звичайні люди" та-кого собі звичайного ХХІ століття; і справді, вони багато в чому помиляються – водиться і такий гріх...

Але чому пан Хитрук вирішив, що йому дозволено мати всіх своїх читачів, пробачте, як казав незабутній Штірліц, за "болванчиків зі старого польського преферансу", на яких тільки й можуть бути розраховані подібні "тлумачення"?!

Проте як людина вихована, я до подібних коментарів не вдаватимуся. А лише, з притаманною мені делікатністю, по-цікавлюся у Василя Хитрука: якщо в анотації Ви, шановний, серед інших, адресуєте свою книжку "вчителям і викладачам української літератури і філософії", то дозвольте запитати: якого освітнього та інтелектуального рівня повинні бути зга-дані викладачі, щоб, не ремствуючи, покірливо "проковтува-ти" оці ваші, — як би це делікатніше висловитися? – псевдофі-лософські просторікування?

* * *

Філософ і літератор Григорій Сковорода давно поцінова-ний багатьма літераторами і філософами; і так само давно посів належне йому місце в культурологічній історії нашого народу. Це не означає, що літературознавче та філософське пізнання його творчості та особистості слід вважати завер-шеним. Звичайно ж, ні! До пізнання, вивчення, а головне, осмислення його творчого доробку, звертатимуться все нові й нові покоління і науковців, і просто небайдужих до нашої минувшини читачів.

Проте кожен, хто прагне виходити на люди з новими до-слідницькими книжками про нього, має пам'ятати, що твори-ти їх – і дослідження, і книжки — слід вдумливо, делікатно і, що дуже принципово – на належному фаховому рівні! Вибач-те, але в

даному випадку сам мистецький та громадянський статус Сковороди зобов'язує до цього.

Львів-Одеса,
листопад 2013 року
ЦІНА СЕНСАЦІЇ,
ЯКА НЕ ВІДБУЛАСЯ

Полемічні нотатки з приводу статті Лева Ясінчука "Львівському Братству – понад 600 років. Перша згадка датована 1403 роком" .

* * *

Ще під час цьогорічних березневих зустрічей з львівськими науковцями, журналістами і краєзнавцями я чув за-хоплені відгуки з приводу сенсаційної новини: "Першу згад-ку про Львівське братство тепер уже треба датувати 1403 ро-ком! Це доводиться публікацією на сторінках газети "Пульс Ставропігії".

Зізнаюся, що мене як автора двотомного історичного дослідження "Львівський Ставропігійон: між минушиною і вічністю" та співзасновника відроджуваного Ставропігійсь-кого Братства ця звістка приємно вразила. Ще б пак: давні-шає наш Ставропігійон, давнішає! Ось чому, отримавши кі-лька останніх чисел університетсько-козацької газети "Пульс Ставропігії", я ще в поїзді "Львів-Одеса" заходився шукати вже згадану сенсаційну публікацію Лева Ясінчука "Львівсь-кому Братству – понад 600 років". З багатообіцяючим підза-головком: "Перша згадка датована 1403 роком".

Інтрига підсилювалася ще й тим, що, опублікована на першій сторінці цього ж випуску газети стаття "Львівський Ставропігійон": розпочинається нова історія" відкривалася ка-тегоричним твердженням, цитую: "Зареєстроване у XV ст. (1453 р.) Львівське Ставропігійське братство мало вагомий вплив на розвиток освіти, науки..."

Запам'ятаймо цю дату – 1453 рік! І не тільки тому, що на відстані від першої до третьої сторінки газети наше славне Братство старішає одразу на п'ятдесят років. Тут ще одна за-чіпка. В цій-таки першосторінковій статті, услід за підзаго-ловком "Сторінки історії: братському роду нема переводу", читаємо: "Згадка про Львівське Ставропігійське або Успен-ське братство датується 1483 роком. Сфера його діяльності була широкою..."

Уже ці дві дати, опубліковані в одній статті, викли-кають низку проблемних запитань. Перше з них: якщо згадка про Львівське Ставропігійське братство датується 1483 ро-ком, то як могло статися, що зареєстроване воно було 1453 року, тобто за тридцять років до того, як зафіксовано першу згадку про нього?!

Ні, справді, як це могло статися? Звідки ж тоді, із яких таких джерел, ми дізнаємося про його реєстрацію цього братства, якщо впродовж тридцяти років жодної згадки не іс-нувало?! Невже ніхто з шанованих мною львівських науко-вців навіть не замислився над цим "датським казусом"? А я скажу, чому відбуваються подібні речі, чому з'являються по-дібні публікації, причому не лише в даній газеті, а й по бага-тьох інших виданнях, в тому числі і по наукових монографіях? Річ у тім, що чимало авторів просто лінуються прояснити для себе, що таке перша згадка, а що таке перше

посилання на першу згадку; коли, з якого акту Братство слід називати просто братством, а коли воно набуває статусу Ставропігійського; і чим відрізняється затвердження Статуту Братства від надання йому статусу Ставропігії, та хто саме має право на надання цього високого церковного статусу...

Шановні мої науковці та краєзнавці, автори та читачі га-зети "Пульс Ставропігії", і всі, хто намагається популяризувати історію Львівського Братства! Закликаю всіх вас припинити вільно поводитись із датами! Бо дати в історії будь-якої організації чи події – святе! І визначаються вони лише хроніками, літописами чи іншим датуванням, або за документально засвідченими писемними згадками, із зазначенням року заснування тієї чи іншої організації. Наголошую, що тільки таке офіційне датування визнається всіма інституціями ЮНЕСКО, а відтак і всіма поважними національними історико-культурними інституціями світу!

Так от, на сьогоднішній день маємо одне історично достовірне писемне джерело, яке засвідчує першу писемну згадку. Саме на нього й посилається мудрий Ісидор Шараневич, який у своєму вступному слові до ювілейного видання з нагоди 300-річчя братства писав: "Ставропігійське братство у Львові – наче старе розлоге дерево, корені якого сягають далеких століть руської народно-церковної історії. Згадує про нього грамота короля Казимира IV Ягайлончика під 1439 роком (за описами справ міського архіву під 1601 роком, і за описом книг, що знаходилися в церквах Успенської міської і монастирської (Онуфріївської) — в 1579 році); традиція ж відносить початкове заснування ще до часів володарювання руських князів, до церкви, що первісно на тому ж місці в ті стародавні часи існувала".

Зверніть увагу, як виважено Шараневич відокремлює історичне датування, яке визначається королівською грамотою, існування якої, в свою чергу, засвідчене двома старовинними описами різних львівських інституцій; від... припущень та історичної традиції. Маємо ми якийсь інший документ, який так само переконливо дарував нам більш раннє датування Братства? Ні, на жаль, поки що не маємо!

Передбачаю, що кожен, хто прочитає ці слова, негайно заперечить мені: як же так, та ж у тому самому числі газети Лев Ясінчук доводить, що поява братства датована 1403 роком?! Відповідаю: спокійно, панове, дійде черга й до цієї публікації.

І в своїй двотомній монографії "Львівський Ставропігійон: між минушиною і вічністю", і в багатьох публікаціях у періодиці, я вже роз'яснював, що називати Львівське Успенське братство "ставропігійським" ми маємо право, лише починаючи з 1593 року! Підкреслюю: тільки з 1593 року, і ні роком раніше! До цього року в усіх наших згадках братство має поставати лише під назвою "Львівське Успенське". Кожен, хто шанує в історії точність, погодиться, що в даному випадку найменування має принципове історичне значення.

Знову ж таки, з усіх можливих джерел пошлюся на вже згадувану статтю Ісидора Шараневича, який переконливо доводив: "Года 1593, грамотою, в Константинополе изданною, Патриарх Иеремий признал церкви Успения пресв. Богородицы во Львове титул и преимущество Ставропигии, то есть право водрузити честный крест на

церковном зданні, яко знамя незалежності від місцевих церковних властей і підкорення братства і церкви того ж під. властью константи-нопольського Патріарха".

Ось так! І сперечатися з цього приводу з Шараневичем нема сенсу, оскільки зберігся і сам текст згаданої патріаршої грамоти.

При цьому я закликаю всіх ставропігійців не плутати поняття і дату надання братству достоїнства ставропігії, яке відбулося 1593 року, із затвердженням цим же Патріархом Ієремією Статуту Львівського Успенського - але все ще не ставропігійського - братства, яке відбулося 1587 року. "На дні, — читаємо в Шараневича, — 1 грудня 1587 підтвердив Патріарх Константинопольський Ієремія грамотою на грецькому мові виданою, Устав і прочіи установи, порадовані Патріархом антиохійським Іоакимом Львівському Братству при церкві успенія пресв. Богородиці".

А тепер настав час звернутися безпосередньо до статті Лева Ясінчука "Львівському Братству - понад 600 років". Із сенсаційним підзаголовком "Перша згадка датована 1403 роком". У зачинку до неї автор вдається до посилання на "нову еміграцію в Америку", яка має "чимало порівняльного людського матеріалу", що дозволяє "розглядати духовні надбання українського народу".

Може, й так, може й має... Від тільки в смисловому плані це посилання так і зависає, оскільки не набуває ніякого ні розвитку, ні підкріплення в усій подальшій текстовій площині, де про культурно-громадську потугу нової американської еміграції навіть не згадується. Не прояснює ситуації і досить сумнівний вислів: "чимало порівняльного людського матеріалу". Бо це саме той випадок, коли слід починати з канонічної фрази старожитніх полемістів: "Домовимося про терміни!". Хто пояснить мені, що мав на увазі пан Ясінчук під терміном "порівняльний людський матеріал"?

Однак йдеться зараз не про це. Розпочавши свою статтю ностальгічним закликом "Полиньмо думкою до нашого Львова і пригадаймо, як він боровся за українську школу та з якими осягами", Лев Ясінчук старанно і дуже стисло відтворює всім нам відомі пасажі щодо: політичного відокремлення Галичини в 1024 році, і діяння Ярослава Мудрого; про буття Галицько-Волинського князівства, з узагальнюючими згадками про Литву та Люблінську унію...

Почекайте, а де ж повідомлення з приводу сенсаційної згадки про Братство, датованої 1403 роком? Отож бо й воно! Вже аж у третьому газетному стовпчику йому відведено всього один рядок, якого, для певності, я цитую в контексті:

" Найстаріше братство було у Львові при церкві св. Успення ("Волоській"). Перша згадка про нього подибується вже 1403 року. За великі заслуги на полі церкви й української культури одержало Львівське братство в 1586 р. від антиохійського патріарха Іоакима титул "ставропігійського" братства і привілей незалежності від місцевої духовної ієрархії".

І далі знову йде переказ історичних культурно-освітницьких подій на Галичині аж до 1909 року включно. Я навіть не полемізуватиму зараз із приводу того, що ставропігію було даровано братству все ж таки самим константинопольським Патріархом

Ієремією, і лише 1593 року, а, з огляду на церковні канони, це має принципове значення.

Час би вже знати всім, хто прагне прилучатися до пі-знання історії Львівського Ставропігіону, що Патріарх антиохійський просто за статусом своїм не мав права наділяти привілеєм ставропігії! "А що ж він міг!", запитаєте ви. І це вже нарешті буде правильною постановкою питання. Так от, антиохійський (як і всі інші, скажімо, єрусалимський, олек-сандрійський, московський...) міг лише схвалювати Статут Братства та рекомендувати його до затвердження Патріархом константинопольським, а також рекомендувати ту чи іншу організацію до надання їй ставропігії. Але й до цього він мав право вдаватися тільки за попередньою згодою Патріарха константинопольського! Проте суть навіть не в цьому.

Хто сумнівається, може взяти назване число газети "Пульс Ставропігії" в руки і переконатися, що ні слова біль-ше про сенсаційну "першу згадку датовану 1403 року" автор статті "Львівському Братству – понад 600 років" Лев Ясін-чук не подає! Взагалі. У жодних варіаціях чи тлумаченнях.

Але тоді вже в мене виникає запитання до автора цієї (як і авторів багатьох інших подібного ґатунку) статті: ви, шановний, за кого нас, читачів, маєте?! Якщо ви сенсаційно – в газеті чи в своїй книжці, фрагментом з якої слід сприймати згадану статтю, — повідомляєте, що перша згадка про Братст-во "подибується вже 1403 року", то не полінуйтеся відповіс-ти в цій-таки публікації на цілу низку запитань, які ви як автор повинні були поставити перш за все перед самим собою.

Передусім, у якому саме документі, в якому писемному джерелі, вона, ця згадка, "подибується"?

Хто автор цього писемного джерела?

До якого національно-культурного прошарку — україн-ського, польського, молдавського, угорського тощо – це дже-рело належить?

Де той документ нині зберігається, хто, де і коли виявив його, хто досліджував і доводив автентичність? Що конкре-тно мовиться в цьому джерелі про заснування, чи вже й пов-ноцінне існування, Львівського братства в 1403 році, тобто в якому контексті, на якому історичному, подієвому тлі ця дата подається?

Й оскільки Леву Ясінчуку навіть на думку не спадало відповісти хоча б одне з цих природних для будь-якого до-слідника, чи просто краєзнавця, питань, то і вартість його сенсаційного повідомлення дорівнює нулеві. Причому заува-жу, що я познайомився не лише зі згаданою статтею, але й із книжкою Лева Ясінчука, з якої її виокремлено. Відтак засвід-чую, що й у книжці цього автора жодних спроб підтвердити, чи хоча б якось науково аргументувати, дату заснування Братства – 1403 рік – теж не зроблено!

Водночас дозволю собі висловити й таку думку: "Пульс Ставропігії" вже набув у Галичині іміджу солідної наукової та краєзнавчої, популяризаторської газети. На її шпальтах публікуються цікаві, пізнавальні матеріали з історії Львівської Ставропігії та шляхетних галицьких родів; історії лицарства та братських освітніх закладів; психологічно-філософські тренінги тощо...

Відтак, поява будь-яких неаргументованих "сенсацій" на її сторінках здатна поставити під сумнів не лише саму цю сенсацію, але й компетентність та сумлінність людей, які на-шу з вами шановану газету творять. А це було б несправедливо. Тож давайте принциповіше ставитися до подібних публікацій. Особливо якщо йдеться про історію Ставропігійського братства, з якого, власне, розпочалася історія і львівського ставропігійського руху, й університету "Львівський Ставропігійон", та й історія самої газети.

Львів-Одеса.

ТО ЧИ ЗГАДУВАВ СТАРОЖИТНІЙ ІСТОРИК МІСТО БАЛТУ?

Або

КІНЕЦЬ ОДНІЄЇ ІСТОРИЧНОЇ
МІСТИФІКАЦІЇ

1

... А розпочалося все з того, що 2007 року патріотично налаштована громадськість Балти, достославного подільсько-го містечка на півночі Одещини, раптом заходилася гамірно готуватись до відзначення чергової, тоді вже 210-ї, річниці свого міста.

І так само, як і напередодні 200-річчя, яке відзначалося 1997 року, навколо цієї дати, — що виникла у зв'язку з відомим указом імператора Павла І, котрий з'явився у вересні 1797 року, якого і вважають роком заснування міста, — спалахнули суперечки краєзнавців і любителів старовини.

Особливої пікантності цій полеміці надавали відомості, опубліковані в романі українського письменника Івана Білика "Меч Арея", які він нібито запозичив із "Готської історії" (що є частиною "Візантійської історії") давньогрецького історика Пріска. Тобто, виходячи з цих відомостей, да-тою першої писемної згадки про Балту слід вважати 447 р. н.е., тобто незабаром Балта нібито повинна була б відзначати своє, вдумайтесь лишень, 1560-річчя!

Як виявилось, у цієї дати відразу ж знайшлися прихильники, з'явилися публікації в пресі, почалися принципові суперечки з приводу того, кому вірити і що, за якою датою, святкувати?.. Й оскільки досить швидко з'ясувалося, що по-глибленим вивченням цього питання доти ніхто серйозно не займався, то мену ж таки, як авторів книжки про історію міста — "Балта: місто, освячене вічністю", й випало досліджувати ще й цю, чергову "наукову сенсацію, яка не відбулася" Ну, така вже в мене планида...

А треба сказати, що на той час, на одному зі стендів Балтського краєзнавчого музею, який діяв при гімназії ім.Олеса Гончара, вже красувався типографськи виготовлений - під старовинний універсал ряжений — плакат із цитатою з роману Івана Білика "Меч Арея". Принагідно нагадаю, що, виданий 1972 року, в Києві, цей роман одразу ж був заборонений радянською цензурою як "антиісторичний". Але справа, як ви розумієте, не в цьому: кого і чого тільки в часи панування комуністичного режиму у нас не забороняли!..

Тут суть в іншому. Для початку, звернімося до цитати з роману, котра стривожила уми багатьох одеситів, балтян, та й взагалі, пошановувачів давнини, тобто до тієї, в якій

міститься повідомлення з подорожніх нотаток Пріска; цитую мовою оригіналу, тобто за романом Івана Білика "Меч Арея":

"Літо 447 місяця червця. По довгій путі ми одного дня прибули смо надвечір до якогось озера, що дає людям з край-бережного селища добру для пиття воду, й розбили смо свої полотки неподалік... То був мальовничий став біля городу Володаревого Балти, порослий очеретом і верболозом... Гос-подарка селища, одна з жін Волода, прислала нам для гощен-ня страву..."

Так ось, увага: саме ця побіжна згадка про поселення іме-новане Балтою і породила спалах громадських емоцій у су-часному, початку ХХІ століття, містечку Балті. Свого апогею цей спалах досяг у публікації "Чому Балта не відзначає 1500-ліття" одеського журналіста, почесного члена Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Андрія Сви-стуна в обласній газеті "Чорноморські новини" від 14 лютого 2004 року. І в редакції поклалися на компетентність і крає-знавчу прискіпливість цього журналіста, до слова, в минуло-му — багаторічного головного редактора саме цього видання.

Так ось, звертаючись до керівництва Балтського району, Свистун, зокрема, писав: "Тут, очевидно, треба пояснити, як опинився у Балті давньогрецький історик Пріск. Гуннський цар Аттіла (історики ототожнюють його з великим князем київським Богданом Гатилом, а літописних гунів - зі слов'янами, прямими предками українців), з великою оруж-ною силою, опинився під Константинополем. За три сідмиці відбив у Східної Римської імперії (вона паралельно існувала тоді із Західною Римською імперією зі столицею у Римі) ве-личезні території, приступом оволодів багатьма містами, залишивши там надійні залоги, зокрема, й балтську дружину на чолі зі своїм братом князем Володарем.

При дворі василевса (імператор Теодосій Другий) зчини-вся страшенний переполюх. Константинополь залишився без-захисним, бо його війська були зайняті війною в Азії та Аф-риці. Здавалося дивним, що Аттіла не дає наказу йти до сто-лиці, а послав туди гінців. Він прийшов за податями, яких Ві-зантія не платила Києву кілька років, і чекав послів для пере-говорів. І ось великий князь повертається з походу додому. На його вимогу Рим і Константинополь направили до Києва свої посольства у складі знатних людей. У константинополь-ському посольстві перебував, зокрема, й давньогрецький істо-рик Пріск, який і залишив свої докладні записи про відвідан-ня столиці Аттіли, а дорогою - і Балти.

"Чорноморські новини" надрукували статтю "Балті - не 200, а 1500 років". У ній висловлювалася надія, що балтське керівництво знайде вихід з конфузу, що стався з його ж вини, однак відповіді не надійшло. Газета повертається до поруше-ного питання, і 6 червня 2002 р. публікує статтю "Коли Балта буде відзначати 1500-ліття?". І знову мовчанка..." (кінець цитати зі статті А. Свистуна - Б.С.).

Перечитайте цю витримку зі статті одеської газети. Чи не правда, на перший погляд все глибинно обґрунтовано, все, як то кажуть наукоподібно?

Зокрема, неважко помітити, що в цьому тлумачному роз'ясненні для адміністрації

Балтського району журналіст Андрій Свистун аж тричі послався на старовинне поселення Балту, в якому історик Пріск нібито побував особисто. І на-віть заговорив про існування "балтської дружини", яку, на-чебто, під командуванням свого брата князя Володаря, зали-шив сам непереможний Аттіла, він же київський князь Гати-ло – в одній особі.

Кожен, хто читав цей пасаж Свистуна, неминуче мав би замислитися: це ж яким значним і стратегічно важливим по-винно було вже на той час поставати місто Балта, якщо в якості залоги, тобто гарнізону, Аттіла залишив там загін дружинників на чолі зі своїм рідним братом Володарем! А саме на ефект подібного сприйняття журналіст і розрахову-вав.

Щоправда, неважко було переконатися, що джерелом цього інформаційного наступу на балтську громаду і, зокре-ма, на керівництво міста, залишається той-таки роман Івана Білика "Меч Арея", з тією ж таки, однією-єдиною, вже цито-ваною, згадкою про Балту. Все інше, що мовиться в статті Свистуна про Балту, балтську дружину князя Володаря та відвідини міста візантійським істориком пріском — елемента-рна журналістська вигадка, або, як кажуть, "газетна булька".

Я процитував цю публікацію шанованої обласної газети в своїй книзі "Балта: місто, освячене вічністю" — бо ж куди ді-нешся: якщо вже такий резонансний виступ у пресі був, про нього обов'язково слід згадати. Проте одразу ж поставив собі запитання. Перше: а й справді, чому батьки міста не прислу-хаються до свідчення давньогрецького історика? Адже, вихо-дячи з канонів ЮНЕСКО, такої "першої письмової згадки" цілком вистачає, щоб визначати вік Балти, як одного з до-сить давніх міст світу. То чому ж не скористатися наслідками цього історичного відкриття?

Проте одразу ж виникло й інше питання: а наскільки і ті дані, котрі віднайшлися в романі Білика "Меч Арея", й особ-ливо ті, що маємо в статті журналіста Свистуна, — відповіда-ють дійсності. Наскільки вони взагалі вірогідні? Й оскільки я вже розпочинав роботу над другим, доповненим, виданням своєї книжки про Балту, — мене раптом охопили віщі сумніви: а чи справді шанований істориками всього світу Пріск колись відвідував Балту, і навіть десь там написав про неї?

Зізнаюся, цей інтерес був підігрітий ще й тією обстави-ною, що сенсасійна інформація з приводу мало кому за ме-жами області відомої Балти як одного з найдавніших міст України, а отже – й світу, вже пролунала по першому каналу Центрального телебачення України. Причому, знову ж таки, інформація базувалася нібито ж на свідченнях давньогрець-кого історика Пріска. От тільки пролунала вона у все тому ж переказі уривка з роману письменника Івана Білика, та ще в переказі статті Андрія Свистуна.

Словом, як би так не було, а зваблива ідея перевтілення Балти з міста, історія якого ледве сягає двохсот років, на та-кий собі дивом уцілілий українсько-гунський Вавілон, по-ступово почала набувати всеукраїнського звучання – в пря-мому і переносному значенні цього слова.

До речі, саме тоді у колах науково-краєзнавчого, коза-цького й журналістського

товариств пішло гуляти песимісти-чно-оптимістичне пророцтво: "Якщо вже за цей історичний міф узявся Сушинський, то можна не сумніватися, що від нього не залишиться каменя на камені, як не залишалося їх після десятків інших міфів та містифікацій, за розвінчування яких він брався".

2

Для початку, кілька фраз про самого історика, коли вже його ім'я комусь спало на думку пов'язувати з Балтою. Отже, Пріск Панійський, родом із Фракії... Захоплювався ораторським мистецтвом і філософією софістів. Відомий як історик і дипломат, він у 448 році справді – це історичний факт — опинився у складі посольства візантійського імператора Феодосія II, очолюваного придворним дипломатом Максиміном, який ішов до гуннського правителя Аттіли.

Судячи з усього, його участь у діяльності цієї диплома-тичної місії видалася успішною, тому що незабаром ми вже бачимо його у складі такого ж посольства до Аравії та Єгип-ту. І ще одне суттєве спостереження: до чеснот цього дипло-мата належало, передусім, його прагнення старанно заното-вувати свої враження від подорожей та від спілкування з представниками тих народів, у землях яких йому довелося побувати.

Ну а з науково-публіцистичних праць Пріска відомі його філософські "Риторичні вправи" і багатотомна "Візан-тійська історія", до складу якої входить і "Готська історія" (або "Історія готів"), яка, власне, нас і цікавить.

...І ось переді мною, люб'язно наданий Одеською дер-жавною (тепер уже Національною) науковою бібліотекою імені Горького, довгоочікуваний текст "Готской истории", опублікований у перекладі і з коментарями Г. Дестуніса в "Ученых записках Второго отдела Императорской Академии Наук" (VII, I, стор. 1-112, С.-Петербург, 1861 р.). Цитую, мо-вою оригіналу, лише той фрагмент, який використовувався письменником Іваном Біликом у його романі "Меч Ароя":

"Совершив длинный путь, мы под вечер расположи-лись на ночлег у одного озера с годной для питья водой, ко-торой пользовались жители близлежащей деревни. Вдруг поднялась буря с вихрем, громом, частыми молниями и сильным дождем; она не только опрокинула нашу палатку, но и покатила все наши пожитки в воду озера.

Перепуганные разбушевавшейся стихией и всем случив-шимся, мы покинули это место впотьмах, под дождем, поте-ряли друг друга...Выскочившие на шум скифы зажгли тро-стник, который употребляют как горючий материал, освети-ли местность и спрашивали из-за чего мы кричим. Когда бывшие с нами варвары ответили, что мы испугались бури, они позвали нас к себе, оказали гостеприимство и обогрели, зажигая множество тростника.

Правившая в деревне женщина, оказавшаяся одной из жен Бледы, прислала нам съестных припасов..."

Звертаю увагу, що жодної згадки про Балту в цьому фрагменті немає! Скажу більше: я вдався до того, до чого не вдавався до мене жоден заклопотаний балтською давниною журналіст, а саме — дуже уважно вивчив увесь текст "Готской истории".

Відтак, з усією відповідальністю заявляю: у давньогрецького історика Пріска Панійського немає жодної згадки ані про Балту, ані про "живописный пруд возле города Балта"! Як немає в книжці Пріска і рядків, присвячених дружині яко-гось правителя Балти Волода, а є рядки, що стосуються дружини цілком конкретної історичної постаті — такого собі Бледа.

Ви запитаете, хто такий Бледа (або Блета)? Пояснюю: Бледа – це нещасливий брат грізного Аттіли, якого 448 року Аттіла, в нападі "братської любові", особисто наказав... уби-ти. Ну, нічого не вдієш, так доленосна карта тому Бледі ляг-ла! Історія ще й не такі приклади "братерської любові" знає, зокрема і "братерської любові"... цілих народів.

Що ж до мене, то, подякувавши Всевишньому, що не наділив мене братом-Аттілою, я раптом відкрив для себе, що, виявляється, своїми сфальшованими посиланнями на Пріска, автор роману "Меч Арея" український письменник Іван Білик просто... дезорієнтував читачів, а відтак – і цілу громаду міста Балти.

Ще один момент. При читанні важливого для нас фрагмента роману "Меч Арея" (на стор.223), я звернув увагу на те, на що не звертав уваги жоден з прихильників "1500-ліття", точніше, "1500-ліття Балти за Пріском". Виявляється, що слова "то був мальовничий став біля городу Володаревого Балти" винесені за лапки, в яких цитуються нотатки Пріска, тобто, це вже авторський текст; це слова не старожитного історика Пріска, а... сучасного письменника Білика.

Так, побічно вони начебто вказують на те, що назву міста взято з книжки Пріска, однаке користуватися настільки побічною і, як з'ясувалося, недостовірною вказівкою, вимагаючи визнати 1500-річчя міста, ми не маємо права. І ще одне: дослідники встановили, що, виходячи з топографічних назв, дія, описана Пріском в цьому фрагменті, відбувається далеко від території сучасної Одещини, десь на землях чи то Румунії, чи навіть... Угорщини! Тобто за тисячу кілометрів від реально існуючої нині Балти.

Чесно зізнаюсь: коли я завершував це дослідження, то був дещо шокований. Думалося: "На що, власне, розраховував автор роману Іван Білик? Що нікому не спаде на думку перевірити його твердження? Але ж звичайної книжкової "виности" письменника могло бути цілком достатньо, щоб поінформувати читача, що згадка про Балту 447 року – всьо-го лиш літературний вимисел.

* * *

Стоп, думаю собі, а раптом Білик користувався якимось іншим, невідомим мені джерелом?" З цією думкою я і зв'язуюся по телефону з автором "Меча Арея" киянином Іваном Біликом. Повідавши про те, які пристрасті він викликав своєю прив'язкою Балти до 447 року, я попередив, що переді мною два тексти: його роману – і "Готской истории" Пріска, і поставив просте, як дошка на моєму письмовому столі, запитання: то все ж таки, звідки у цитованому вами фрагменті з "Історії..." Пріска з'явилася згадка про подільське містечко Балту?

Про те, що пристрасті навколо 1500-річчя Балти розгорілися, Білик, виявляється, знав! І джерелом – "Готской историей" – він користувався тим же. А ось з приводу

самої згадки давньогрецьким істориком міста Балти — тримав паузу.

- Я так розумію, - підказую вихід із дуже делікатної для професійного літератора ситуації, - що згадка у вашому романі "Меч Арея" про Балту - всього лише літературний прийом, тобто вимисел, містифікація?

- Так-так, - гарячого підтверджує Білик, - це всього лише літературний прийом.

- Тобто, - уточнюю, - жодної згадки про Балту в історика Пріска Панійського ви не знайшли? Це ваш вимисел?

- Вірно, жодної згадки про Балту я не знайшов. Просто виходив із того, що колись на території України мешкало плем'я балтів, і для підтвердження цієї версії вирішив використати назву міста Балти. Так і пояснить місцевим журналістам і балтянам.

— І першому каналу Центрального телебачення - теж пояснити? - цікавлюся.

— Так, мені говорили, що до ювілею Балти долучилося й наше центральне телебачення. Поспішили вони з цим.

Ну, чи варто було письменнику пов'язувати цю літературну містифікацію з роботою відомого всьому світові історика, і тим самим вводити в оману багатьох своїх читачів - запитання суто риторичне. Я лише зазначу, що з датуванням "1500-річчя Балти" у Білика теж не склалося: насправді описані Пріском події відбувалися не в 447-му, як зазначається в його "Мечі Арея", а в 448-му році.

Детальніше про ці дослідження я розповідаю у другому, доповненому виданні книжки "Балта: місто, освячене вічністю", яке вже готується до публікації в перекладі на російську мову (перше видання побачило світ українською).

У своїй "полум'яній" статті Андрій Свистун, звертаючись до жителів міста, писав:

"Балтянам є можливість показати, на що вони здатні. Те-пер, коли, завдяки телебаченню, всій Україні став відомий вік їхнього міста, слід сподіватися, більше не виникатимуть запитання, коли та чому Балта не відзначає своє півторатисячоліття"

Але склалося так, що не панові Свистуніві судилося вичерпувати полемічне питання щодо дати заснування Балти.

Мабуть, і справді, така вже в мене доля, така планида - псувати багатьом нашим науковцям та краєзнавцям настрої та свята. Ось і цього разу я змушений був звернутися до всіх краєзнавців, журналістів і, звичайно ж, до керівництва Балтської райдержадміністрації та Балтської райради з такою заявою:

"Панове, дозвольте офіційно повідомити вам, що благо-словенне місто Балту давньогрецький історик Пріск Панійський ніколи не відвідував. Мало того, ані в жодній зі своїх праць він про нього ніколи не згадував, що, втім, зовсім не применшує значення ані його праць, ані самого міста!".

Таким чином наболіле для балтян питання з приводу нібито 1500-літньої давнини їхнього міста Балти, впевненість у якій обґрунтовувалася посиленням письменника Івана Білика на твори давньогрецького (візантійського) історика Пріска, - мною було раз і назавжди закрито!

Зізнаюся, мені дещо боляче було розвіювати цей міф у свідомості жителів міста, які вже мали намір звертатися до ЮНЕСКО з приводу визнання Балти в іпостасі одного з

най-старіших міст України і Європи.

Та, водночас, я радий, що, нарешті, допоміг внести історичну ясність у це проблемне, але принципове питання. І завдяки цьому врятував репутацію і знаного письменника Івана Білика, й цілу плеяду одеських газетярів Одещини, і самих жителів преславного містечка Балти.

* * *

Коли ця стаття вже готувалася до видання у збірці "Го-лосами віщої давнини", у пресі з'явилося повідомлення про те, що в жовтні 2013 року в Балті урочисто відзначили 487 річницю від дня заснування міста. Це означало, що від нав'язливої ідеї декого з краєзнавців Одещини переконати світ у тому, нібито місто має 1500-літню історію, влада і міс-цева громадськість відмовилися. Отже стаття моя все ж таки спрацювала. Причому цілком реально.

Інша річ, що "батьки" міста відмовилися і від радянсько-го датування Балти, котре вмотивовувалася, як я вже писав, указом російського імператора Павла I від 1797 року. Тож, замість того, щоб відзначати, за вже традиційним літочис-ленням, 216 річницю міста, одразу ж дописали йому в метри-ці 271 рік, посилаючись при цьому на джерела, з яких випли-ває, що турецьку частину міста з її фортецею було засновано 1526 року!

Втім, з цього приводу особливих заперечень у мене по-ки що не виникає. Річ у тім, що указ імператора Павла, який з'явився 26 вересня (7 жовтня за новим стилем) 1797 року, найменувався так: "Про приєднання слободи Балта до міста Єленська, з перейменування його на Балту".

" З поваги до зручності, — повідомлялося в ньому, — що вбачається Камянець-Подільським і Новоросійським губерн-ськими начальствами, повеліваємо: при даному розмежуванні губерній, слободу Балту, що відійшла і приписана до повіто-вого міста Тирасполя, повернути до попереднього стану, і приєднати до міста Єленська, котре іменувати Балтою" .

Дещо докладніше пояснення віднаходимо в "Сборнике сведений о Подольской губернии": "26 августа 1797. При на-значении границ губерний Малороссийской, Волынской и Подольской, к последней присоединены от упраздненного Вознесенского наместничества уезд Ольгопольский, части уездов Богопольского, Тираспольского и Еленского. В том же году 26 сентября слобода Балта, отошедшая к уездному

городу Тирасполю, присоединена к городу Еленску, который наименован Балтой" .

Тобто вже під час перших своїх публікацій з історії Балти я звертав увагу місцевих краєзнавців та можновладців, що в даному випадку може йтися тільки про дату об'єднання двох населених пунктів, та аж ніяк не про дату заснування Балти, яке має визначатися за датою заснування, чи за першою пи-семною згадкою, старішого з тих двох містечок, з яких її бу-ло скомпоновано. Саме чим шляхом і пішли згодом керівни-ки міста, організовуючи в 2013 році 487-річчя міста. Ну а всім небайдужим зараз пояснюють, що насправді раніше від-значали не річницю від дня заснування міста, а всього лиш річницю його об'єднання. Втім, це вже деталі...

ПІДТЕКСТИ

"ЛІТОПISУ ПОЛОВЕЦЬКОГО"

ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ НА ПОЛЯХ КНИЖКИ ОЛЕКСАНДРА ШЕЛУДЯКОВА "ТАЙНА ПОЛОВЕЦЬКОЇ ЛЕТОПИСИ"

1

Як це не дивно, але розмову про таємниці походження мало кому відомого "Половецького літопису" я змушений почати з дуже стислого екскурсу в таємниці всім нам відомо-го "Слова о полку Ігоревім". І зараз ви зрозумієте, чому я вдаюся до такого відступу.

Річ у тім, що одна частина дослідників "Слова" давно й непохитно вважає: "Слово..." — твір автентичний, от тільки визначити його автора нам уже ніколи не вдасться. Інша ж, більш оптимістично налаштована, частина, переконана, що автора визначити можна, і навіть вдається до такого визначення. Ще інша частина славістів пов'язує пошуки автора зі значно принциповішими визначеннями: а чи маємо право вважати цей твір автентичним, адже стільки всіляких ознак того, що йдеться про ще одну, — чи ж мало їх відомо цивілізованому людству, — підробку. Нехай і досить майстерну.

Зокрема, дехто з сучасних дослідників "Слова..." знову звертається до колись дуже розкритикованої в Росії версії французького славіста А. Мазона, який ще 1940 року доводив, що "Слово..." — досить пізня підробка, здійснена на основі відомого історико-літописного твору "Задонщина". А от, хто здійснив цю підробку: чи то сам першовідкривач Му-сін-Пушкін, чи, може, — простежуючи український слід "Слова...", — хтось із українських літописців, скажімо, той-таки: Григорій Грабянка, Самійло Величко, чи Самовидець, що, як вважають, є псевдонімом Р. Ракушки-Романовського... — то вже, мовляв, питання другорядне.

З досить серйозними дослідженнями з цього питання виступає, наприклад, український науковець, перекладач "Слова" на українську, Леонід Махновець, який береться назвати навіть точну дату написання цього твору, вважаючи, що оприлюднено його було 15 серпня 1185 року в Києві. Я не випадково вжив слово "оприлюднено", тому що спочатку це "Слово..." було виголошене під час з'їзду князів земель руських Володимиром Ярославовичем, або, як його ще називають, Володимиром Галицьким, старшим сином галицького князя Ярослава Осмомисла і Ярославни, високохудожнім "плачем" якої у "Слові" ми всі так захоплюємося.

Я міг би ще довго оглядати набутки на цій ниві наших славістів (і роблю це у відомій статті "Голосами віщої давни-ни"), якби ж то не один нюанс: річ у тім, що в полеміку славістів усе наполегливіше вторгаються...тюркологи та інші сходознавці! Відтак, на сьогодні витворилася досить розгалужена література, автори якої намагаються довести: "Слово..." має аж ніяк не слов'янське, а виразно тюркське походження. І що насправді похід Ігоря не був власне, бойовим походом, а всього лиш тривалим весільним кортежем, який у степах випадково зустрівся не з тими половецькими родами, з якими мав намір зустрітися. І що саме "тюркське прочитання" цієї історико-літературної пам'ятки дозволить по-справжньому збагнути її істинний зміст.

Нагадаю, в цьому зв'язку, що одним із перших підступився до такого прочитання казахський поет і літературознавець Олжас Сулейменов, автор монографії "Аз і Я", та низки публікацій у пресі. Проте зараз предметом нашого з вами ін-тересу стає не згадана праця Сулейменова, за яку в радянські часи дослідника було жорстко критиковано російським славістичним бомондом та ідеологічно бито партноменклатурою; і не праці його нечисленних послідовників чи наукових опонентів.

На жаль, майже ніхто з українських дослідників не звернув уваги на те, що російський письменник-сибіряк Олександр Шелудяков, який останні роки життя провів в Україні, намагався торувати свій власний, і то досить своєрідний, підхід до тлумачення "Слова".

Вперше я познайомився з версією Шелудякова за його статтею "Тайна Половецкой летописи", опублікованою 2000 року в томському журналі "Сибирские Афины". Передусім з'ясувалося, що "щирий росіянин" О. Шелудяков насправді вважає себе половчанином, прямим нащадком половецького князя Бонака Шелудяка, який, як ми знаємо, теж став одним із героїв "Слова..."

Здавалося б, його право: нехай вважає себе, ким хоче – половчанином, печенігом, чорним клобуком... Але річ у тім, що, намагаючись вивести свій родовід від половецького князя чи хана, Шелудяков, водночас, і "Слово" сприймає не як твір, написаний кимось із слов'ян, а як фрагмент втраченого для історії "Половецького літопису", автором якого був хтось із половців. Усім своїм дослідженням Шелудяков намагається переконати науковий світ, що насправді відоме нам слов'янське "Слово" — всього лиш фрагмент, запозичений (і зрусифікований) з "Половецького літопису". Тобто йдеться вже не про автентичність "Слова", а про те, що маємо справу з... плагіатом. Цьому, власне, й присвячена його книжка "Тайна Половецкой летописи", що 2003 року побачила світ в Одесі.

Ознайомившись із нею, я був здивований тим, що ні редактор сибірського журналу, ні одеський письменник Василь Вихристенко, який виступив літературним редактором "Тайни Половецкой летописи", з дещо дивним жанровим визначенням "языческая монография", так і не спромоглися поставити Шелудякову кілька цілком природних, і в даній ситуації просто-таки неминучих, запитань. Котрі, як і сама розмова з автором, мали б вибудовуватися таким чином: га-разд, ви стверджуєте, що "Слово о полку..." — всього лиш плагіат фрагменту з "Половецького літопису". Тоді покладіть на стіл докази; у вас, або десь у світі, — в монастирі, в архіві, в науковій бібліотеці, — зберігається відомий вам оригінал, чи хоча б якась копія цього твору?

Свого часу в мене відбулося кілька зустрічей з Шелудяковим, який жив у Білгороді-Дністровському, проте зараз я посилятимуся не на розмови наші, а лише на його публікації. Уважно перечитуємо всю монографію, і відкриваємо для себе, що ні оригіналом, ні копією (списком) автор не користувався, і про існування їх де б то не було жодної інформації не має!

На яке ж тоді джерело він посилається?! О, тут випадок унікальний. Виявляється, єдиним джерелом інформації Олександр Шелудякову слугував його батько,

старообрядець-розкольник Григорій Шелудяков. Чому саме він? Та тому що тільки він один, як запевняє нас дослідник, знав увесь Половецький літопис, в якому Слово" було лише невеличким фрагментом, на пам'ять! Га, як вам така вбивчо наукова аргументація стосовно "першоджерела"?!

А щоб переконати науковий світ в її правдивості, автор пише: "Однажды я спросил отца: "Как удалось тебе удержать в памяти всю Половецкую летопись?". Он ответил: "С малолетства (далі батько переказує історію про те, що грамоті його навчав якийсь опальний богослов-засланець). А вот "Половецкую летопись"... Была она у моего отца, и он при-вез ее однажды в скит. А учитель мой сразу же приказал мне списать с нее копию" (ст.21).

І все, на цьому історію походження власне "Половець-кого літопису" О. Шелудяков вважає вичерпаною. Куди по-дівся оригінал (чи теж, можливо, список), він не знає; куди зникла копія, яку, нібито ще в дитинстві, створив його батько, - теж не відає. Але роботи над нею в дитинстві виявило-ся досить, щоб батько завчив увесь літопис на пам'ять. Не вірите в існування такої пам'яті? Ось вам аргумент, цитую: " Знал я с детства: у отца богатая память на все им прочитан-ное и услышанное. Но тогда, в малолетстве, все это мне каза-лось обыденным: на то он и отец, чтобы все помнить и знать..." Ось так, ось. А ви сумнівалися...

Зверніть увагу на те, що батько переповідав О. Шелудякову з пам'яті увесь літопис ще в "малолітстві". А ким був сам батько і як склалася його доля? Жодних докладних відомостей про його життя автор не подає. Зате без коментарів цитує документи НКВД, з яких випливає, що народився Григорій Андрійович 1897 року в тайговому селі Нікольському Томської області, і, яко старовір, разом із родиною, опинився на спецпоселенні ГУЛАГу, тобто у ще глухішому селі Усть-Чижанка, тієї ж таки Томщини. Освіта? Закінчив "сільську школу" (невідомо: початкову чи середню...), ким працював на спец поселенні - невідомо, але в червні 1931 року, у 33-річному віці, засуджений за "антирадянську пропаганду".

Та що цікаво: автор книжки подає два витяги з судових справ, здійснені в 1989 та в 1992 роках, але ні з них, ні з його власних пояснень, ми так і не дізнаємося, як же склалася доля батька, і взагалі, яким був вирок?

Зате з біографії самого Олександра Шелудякова випливає, що, на час арешту батька, йому, народженому в лютому 1928 року, було всього-на-всього три роки. А коли минав тринадцятий, — почалася війна; і де в цей час перебував батько яко "ворог народу" — невідомо. Відтак у шістнадцять, за направленням військкомату, майбутній дослідник уже навча-вся в середньотехнічному авіаційному училищі в далекому від Сибіру Калінінграді (закінчив у 1947-му, в дев'ятнадцять років; іншої освіти не отримував), після чого тривалий час служив у війську. Ну а перша книжка оповідок "Васючанские были" з'явилася в Томську в 1964 році.

Ясна річ, я не вдавався б до цих біографічних екскурсів, якби не окремі моменти вже з книжки Шелудякова. Напустивши інформаційного туману стосовно долі тексту "Половецького літопису" та єдиного його "носія", він, на початку четвертого розділу,

раптом ошелешує нас патетичною за-явою: "Перечитываю старые записи полувековой давности: пожелтевшие страницы блокнота уже поистерлись и многие слова трудно разобрать. Приходится только сожалеть, что в юности не выучил на пам'ять "Половецкую летопись". Но даже то, что осталось у меня в записях – достаточно для того, чтобы дать представление читателю о "Половецкой летописи". А посему смело шагну на ристалище и пусть победит... сильнейший".

Причому Шелудякову навіть не спадає на думку пояснити, а навіщо було заучувати цей літопис на пам'ять? Що їм, автору монографії та батькові, свідомим половчанам, заважало докладно занотувати з пам'яті батька цей літопис, чи хоча б його фрагмент? Страх перед тим, що копію виявить НКВД? Але ж певні записи, все ж таки, як бачимо, велися.

Втім, до полемічного "ристалища ми ще повернемося, а тим часом стисло цитую відтворену в книзі розмову автора зі своїм батьком (стор. 17-18): " О Половецкой летописи впер-вые услышал от отца еще в юности. И он предупредил меня: "держи язык за зубами". Шли годы... Однажды у меня с от-цом состоялся такой разговор, и начал его я.

— Первая рукопись, к которой обратися Татищев, была, как окрестил он ее, "Раскольниковья летопись". И приобрел он ее у раскольника в 1721 году, обрывалась рукопись 1197 го-дом. А вскоре снова " у раскольника в лесу", приобрел Та-тищев список п'ятнадцатого века Новгородского извода. Может ли быть связь "Раскольниковьей летописи" с "Половец-кой летописью"?..

Отец ответил:

-...Еще в 1725 году академик Коль удивлялся множест-ву людей у нас, добывающих себе пропитание перепиской не только рукописных, но и печатных, особенно редких, дорогих книг. У раскольников, которые не имели типографий, было в обычае переписывать древлерукописные книги. Так что Та-тищеву, думаю, попал только "кусочек" от Половецкой ле-тописи, да и то списанный "раскольником" с копии не пер-вой свежести. И конечно, не случайно оказалось "Слово" в одном сборнике с Новгородской летописью.

— В 1720 году Василий Никитич Татищев состоял при графе Брюсе, президенте берг-мануфактур-коллегии, а потом был отправлен на самостоятельную работу по управлению горными заводами в Оренбурге и Екатеринбурге. Видимо, в это время и попала в его руки "Раскольниковья летопись"? – спросил я отца.

— Скорее всего, к этой летописи и подшил "раскольник" отрывок из "Половецкой летописи".

— Умер Петр Великий. Татищев вернулся из Швеции...

— А затем, уже в 1734 году он был назначен главным начальником горных заводов в Перми и Сибири. В эти же го-ды работал "земским прикащиком" Галаша Шелудяков в То-мске... С помощью Галаша некоторые староверческие скиты (языческого толка) получали древлепечатные и рукописные книги. Какие могли быть эти книги? Можно только догады-ваться и представлять хотя бы по фактам: Нафанаил правил монастырем

в Томске до 20 декабря 1774 года, а затем перевелся в московскую епархию. Его место занял Филофей, бывший проповедник Тобольской архиерейской кафедры..."

З поваги до читача, цей розлогий, на дві з половиною сторінки, діалог між половцями-старовірами, з уже відомими вам біографіями, я перериваю. По-перше, чи не видається він аж занадто академічним, гідним рівня міжнародної конференції? А, по-друге, там ідеться про що завгодно: що в монастирях були багаті бібліотеки, і що ігумени ці давнописи злочинно розпродували... Притому, що ні в ньому, ні загалом, в усій монографії, немає навіть спроби з'ясувати: то все ж таки, чи існував насправді отой міфічний "Половецький літопис"; яке він має відношення до не менш міфічного "Розко-льницького літопису"; хто й коли саме запозичив отой, як стверджував Григорій Шелудяков, "кусочок от Половецкой летописи, да и то списанный "раскольников" с копии не пер-вой свежести"?

Так, певні тлумачення дослідника, наприклад, щодо того, що славетний, сотні разів переспіваний та перекладений "Плач Ярославни" — насправді не плач княгині, а язичницька молитва, — змушують глибинніше замислюватися над усім "Словом...". От тільки про це було мовлено давно і задовго до Шелудякова. До того ж, хіба плач-туга будь-якої жінки, яка оплакує зниклого чоловіка, — не є своєрідною молитвою, нехай навіть і на церковний лад не перекладеною?

А ще дозволю собі зауважити, що язичницький характер "Плачу Ярославни" не слугує, і не може слугувати, доказом того, що славетна повість є твором...половецьким! Торкаючись проблеми авторства "Слова", академік Б. Рибakov у відомій праці "Русские летописцы и автор "Слова о полку Игореве" розглядає шість претендентів на цей титул: Полікарпа, літописця князів Ольговичів; Кузьмища Киянина, який був придворним князя А. Боголюбського; літописця "Мстиславова племені" Петра Бориславича; молодого літописця Галичанина та якогось анонімного літописця, що служив у князя Святослава Всеволодовича.

Подавши характеристику кожного з них, Рибakov зупиняється на Петрі Бориславичу. І вмотивовує свій вибір тим, що Бориславич уже мав досвід написання великої хроніки "Мстиславова племені", він єдиний, хто не вдавався до церковних цитат і біблійних висловів, доповнював свою оповідь копіями князівських угод, князівським листуванням та що-денниками походів. Тобто з Рибakovим можна погоджувати-ся чи не погоджуватися, але принаймні нам зрозуміла мотивація дослідника, відтак є предмет для полеміки.

А ось як просто розв'язує проблему авторства "Слова" Олександр Шелудяков.

" В памяти часто встает погожий сенокосный день: мы сидели с отцом у копны... Возможно, у отца тогда было доб-рое душевное расположение, он сказала: "Имя автора "Сло-ва" древнерусское, звучное и красивое — Лурсад!"

Щоб переконати нас у цьому, сам О. Шелудяков наводить фрагмент зі "Слова" в редакції та в перекладі Л. Ліхачова: "Коня в полночь Овлур свиснул за рекою;

Велит князю разуместь;

князю Игорю не быть в плену!

Кликнула, стукнула земля,
зашумела трава,
вежи половецкие задвигались"

А потім вдається до повідомлення: " А вот, он, текст данного отрывка из Половецкой летописи:

"Коня в полуночи Лур свиснул за рекою.
Велит князю (зову) подчиниться (Лур-князь).
Князю Игорю в путь:
Чутка (кликна), насторожена (стукна) земля -
Восшумела трава (от легкого порыва ветра).
Вежи половецкие всколыхнулись".

Ось і всі аргументи Шелудякова, після яких неминуче виникають цілком природні зауваження. По-перше, де доказ того, що в "Половецькому літописі" все написано саме так, тобто де першоджерело? По-друге, подібних (тільки значно вдаліших) варіантів, які подає тут Шелудяков, я, побившись об заклад, можу скласти десяток. А по-третє, пардон, де ж у тексті цього нібито "Половецького літопису" обіцяне ім'я автора слова "Лурсад"?

Маючи в першоджерелі ім'я Овлур, академік Ліхачов так і подав його - Овлур. А що робить Шелудяков? Він у своєму уявному "Половецькому літописі" Овлура перелицьовує на Лура, аби в такий спосіб довести, що його батько мав рацію - автором "Слова" є чоловік на ім'я Лурсад! Хоча в тексті ім'я це так і не зринає. Га, як вам такий метод доказу, що творцем "Слова" є... половець? До речі, сам батько ав-тора книжки стверджує, що ім'я це, Лурсад, — "древнерусское, звучное и красивое".

Та навіть якби в поданому половецькому тексті справді з'явилося ім'я Лурсад, у який спосіб це переконувало б нас, що саме цього епізодичного героя "Слова" слід вважати його автором?! І що вражає: Шелудяков навіть не замислюється над цим. Зате значно пізніше, вже на сторінці 124-й, переко-нує нас, що Лурсад був сином половецького воєводи Чилбу-ка, і стверджує: " Есть в Половецкой летописи упоминание: Лурсад был воспитанником русской языческой школы. Таких школ было две: одна в Константинополе, другая в Тьматав-ракани. Школы эти готовили жрецов для языческих храмов".

За відсутності в Шелудякова першоджерела, це твердження можна було б просто проігнорувати, але за кілька сторінок він знову ошелешує читача: "Живет еще одно творение Лурсада на Руси - былина "Садко", которая хранилась столетиями в памяти народной... В "Половецкой летописи" о былине "Садко" сказано мимоходом, мало. Ясно только од-но: написана она была Лурсадом в юности".

Гадаю, що в даному випадку Шелудяков піддався напа-ду скромності. Оскільки ніхто не здатен ні підтвердити, ні заперечити наявності такого тексту в неіснуючому "Полове-цькому літописі", він з тим самим успіхом міг би приписати міфічному Лурсадові авторство "Велесової книги", "Повісті давніх літ" та ще й "Галицько-Волинського літопису".

Відчувається, що, komponуючи свою книжку, Шелудяков старанно посидів над працями Б. Рибаківа, О. Сулеймєнова, В. Кудряшова — "Половецька степ", П. Голубовського, "Печенєги, торки і половці до нашєствія татар" та кількома іншими. В кінці видання він навіть зважився подати розділ розшифровки "темних місць" "Половецького літопису. Але, замість того, щоб вдатися в ньому до порівняльного аналізу із проясненням темних місць безпосередньо в первинному тексті "Слова", Шелудяков просто подає якісь, нібито з "Половецького літопису" вихоплені фрази. І виходить це в нього таким "манером":

" Гза бежит серым волком. Кончак ему след правит - к Дону Великому. (Гза выполняет указание Кончака)";

"Тогда Игорь взглянул на "светлое" солнце - исходило от него тьмою, всех своих (Игоря) воинов прикрыло (сумраком);

" А половцы неготовыми дорогами побежали к Дону Великому"...

" О, Боян, соловей старого времени! Абы ты сии полки ущекотал скаласвася по смысленному древу..."

Вступаючи в полеміку з офіційним тлумаченням змісту "Слова", автор нерідко вдається до заміни їх споріднєними, чи близькими за змістом, поняттями, вихоплєними зі словни-ків або цитат з інших мов, а також із сибірських наріч, які формувалися під впливом мов сибірських татар, половців та місцевих народностей; та зі старообрядницьких діалектів. У якихось випадках це викликає інтерес, в якихось видається настільки сумнівним, що не допомагає навіть посилання автора на той-таки міфічний "Половецький літопис".

Так, ліричний герой "Слова", звертаючись до великого князя Всеволода, говорить: " Аже бы ты был, то была бы чага по ногате, а кощей по резане". Виходячи з того, що ногата і резана були дрібними монетами Давньої Русі, а слова "чага" та "кощей" вживалися на ознаку наложниці та раба, Ліхачов витлумачує ці рядки в тому дусі, що, якби князь Всеволод брав участь у битві, то вона складалася б так, що наложниць русичі продавали б по ногаті, а полонених рабів — по ще дріб-нійшій монеті - резані.

Шелудяков із таким тлумаченням не погоджується і пише: " В половецкой же летописи этот отрывок (как и мно-гие другие) наполнен точностью и мудростью автора "Сло-ва": " Аже бы ты был, то были бы сапоги (чаги) по ногам, а боевые кони (кощеи) порезвее"

Характерно, що в більшості випадків доказом для чита-ча має слугувати твердження Шелудякова: " А в "Половецькому літописі" це подається так..." Але хто ж того літописа бачив, і з чим звірити тексти - то вже дрібнички. Зате при найменшій нагоді Шелудяков, як ви вже це помітили, наго-лошує, що в Половецькому літописі", на відміну від викра-деного з нього "Слова", все "наповнене точністю і мудрістю автора".

Цікаво, що, використовуючи тлумачення певних термі-нів тими засобами, що запропоновані прихильниками тюрк-ського походження "Слова", чи хоча б тюркського впливу на нього, Шелудяков, водночас, заперечує наявність у цьому творі будь-яких тюркських історичних чи лігвістичних впли-вів, зводячи все до впливів половецьких.

Але зверніть увагу: при цьому він категорично стверджує, що половці — не мають ніякого відношення до тюрків, оскільки є... слов'янами. Від-так, складається враження, що він уяви не має про існування половецько-латинського словника, званого "Codex Cumanicus" (я ще звертатимусь до нього), який незаперечно доводить, що половецька мова належить до тюркської мовної стихії. Про тюркський тип облич свідчать й антропологічні дослідження половецьких поховань.

Але всі ці дані Шелудяков ігнорує. Щоправда, він посилається на свідчення деяких давніх авторів, зокрема, ки-тайських, які вважали, що половці мали русяве волосся і світле обличчя. І що, можливо, деякі половецькі племена належали до племен арійських.

Проте Шелудякову забули пояснити, що, навіть якби він мав стовідсоткові докази приналежності азійців-половців до арійської сім'ї народів, їхня "арійськість" ще не є, і не може бути, незаперечним доказом приналежності до... слов'янства.

Історичний факт. Свого часу Гітлер наказав науковцям, зібраним з усього світу в інституті СС "Аннербе", дослідити, представники якої з європейських націй мають право вважатися "чистокровними арійцями". Ясна річ, він був переконаний, що на таке право претендують лише германці. І можна уявити собі стан фюрера, коли куратор "Аннербе" рейхсфюрер СС Гімmlер доповів: єдиними "чистокровними арійцями" в Європі можуть вважатися лише... цигани!

Я тому й навів цей приклад, щоб продемонструвати Шелудякову та його послідовникам, що (повторюсь) приналежність того чи іншого народу до арійців сама по собі аж ніяк не може слугувати доказом його приналежності до... слов'янства.

До того ж виникає ще одне банальне запитання. Якщо насправді авторами "Слова" є не русичі, то якою ж мовою було творено і його, й увесь отой "Половецький літопис"? Бо й справді, якою мовою заучував цей літопис батько нашої викривача "плагіату"? Невже половецькою? Тоді не-хай би автор монографії О. Шелудяков подивував нас хоча б фрагментом з половецького оригіналу! Он, у бібліотеці св. Марка в Венеції, аж у двох списках, зберігається вже згадуваний половецько-латинський словник, так званий "Codex Cumanicus" (кумани – самоназва половців), обсяг якого сягає 1560 слів, отож перевірити лінгвістичну приналежність літопису – проблемою не було б.

Якщо ж літопис творено давньоруською, то які підстави вважати його "половецьким"? Чому б не припустити, що в руках у богослова-розкольника всього лиш побував один із списків (варіантів) уже відомого нам "Слова"?

До речі, ступивши, як він проголосив, на турнірне "ри-сталище", аби протистояти іншим дослідникам "Слова", Шелудяков раптом пафосно декларує: "Відомий поет Олжас Сулейменов своєю книгою "Аз і Я" намагався переконати читачів: половці та їхні князі – тюрки... Смію стверджувати: нема тюркізмів не тільки у "Слові", але нема їх також і в літописах". І тут уже, як кажуть, коментарі зайві.

Ще одна цікава деталь. Наполегливо переконуючи нас, що "Слово" — лише фрагмент "Половецького літопису" (яко-го батько знав на пам'ять, а він — слухав його, заучував та за-нотовував), Олександр Шелудяков чомусь так жодного разу і не подав у своєму дослідженні хоча б невеличкий фрагменти тієї частини літопису, яка б виходила

за текстові межі запо-зиченого (привласненого) русичами "Слова". На мій погляд, це не має жодного логічного виправдання, адже публікація подібного уривку вже могла б підтверджувати, нехай навіть опосередковано, існування самого цього літопису. Не кажу вже про те, що вона стала б історико-лінгвістичною сенсацією.

Визначаючи причини, що змусили його взятися за це дослідження, Олександр Шелудяков вдається до дещо викли-чного зізнання: "Слово" цікавило мене в юності не тільки як поема, але головним чином як історичний документ моїх предків-половців. І батько, розуміючи це, завжди був скупим на подробиці: він боявся, що історія "Слова" надасть мені гордості (?!), а гордих у ті часи "не жалували".

У зв'язку з цим хотілося б зауважити: неправда, пане Шелудяков, гордих завжди "жалували"; не "жалували" тільки тих дослідників, які свою національну гордість намагали-ся підживлювати некоректним ставленням до мистецько-історичної та національної гордості інших народів.

Одеса,

січень 2014.

ЗАЗГЛИБЛЮЮЧИСЬ

В ІСТОРІЮ КРАЮ

Михаил Агбунов. Генерал-попечитель (Жизнь и де-ятельность И.Н. Инзова). Арциз, 2009.

1

Генерал Іван Інзов – це той військово-громадський діяч Російської імперії, інтерес до якого не згасав в Україні ні-коли, але останнім часом він позначений появою цілої низки краєзначих та дослідницько-біографічних публікацій у періодиці; а також монографій і навіть художніх та художньо-документальних творів. І така увага є цілком умотивованою, адже впродовж багатьох років військова і цивільна служба цього генерала були пов'язані з Україною і, зокрема, з тією територією, яка формує нині Одеську область.

Пробачте, скажете ви, російських генералів, чия біо-графія в той чи інший спосіб пов'язана з Україною, і зокрема, з Одещиною, багато. Чому така увага прикута в наші дні саме до Інзова? Таємниці в цьому немає. Річ у тім, що, по-перше, постать бессарабського намісника Інзова — справді цікава і, сказати б, неординарна, тож про це ще йтиметься. А по-друге, серед певної частини інтелігенції з числа українських болгар помітне прагнення витворити з цього російського "братушки" своєрідний культ радетеля-покровителя болгар-ських емігрантів, які опинилися на території Задністров'я, втікаючи з Болгарії, від османського іга. Що ж, це їх право...

Свого часу мені випало бути рецензентом повісті письменника, етнічного болгарина Івана Ненова "Попечитель", у якій відтворено акт перенесення праху Інзова з Одеси до Бол-града, оскільки місцеві болгарські активісти прагнули створити бессарабському намісникові російського імператора ма-взолей і музей. І, зрештою, мавзолей все ж таки спорудили.

До цієї ж постаті зверталися відомий дослідник нашого краю А. Скальковський у

своєму нарисі "Болгарські колонії в Бессарабії і Новоросійському краї", що побачив світ 1848 року; а також автори давніх нарисів про генерала-попечителя Г. Соколов, А. Стурдза, А. Фадєєв; один із засновників Одеського товариства історії та старожитностей Н. Мурзакевич; автор біографічного нарису "Инзов Иван Никитич" С. Потоцький, інші дослідники і краєзнавці.

На їхньому тлі науково-популярний нарис Михайла Агбунова "Генерал-попечитель", сприймається, як спроба проаналізувати й узагальнити все те, що нам відомо було про Інзова з найрізноманітніших джерел, а також з'ясувати деякі малодосліджені факти з біографії цього російського генерала.

Давно відомо, що найбільшою загадкою є походження Інзова, адже документально так досі і не визначено, кого саме слід вважати батьком і матір'ю цього чоловіка. Не віднайшов цих документальних підтверджень і автор рецензованого нарису; якоїсь нової версії він теж запропонувати не зміг, зупиняючись на вже відомих претендентах: матір'ю слід вважати імператрицю Катерину II, а батьком – вихователя її сина, обергофмейстра імператорського двору Микиту Паніна. Цьому пошукові і були присвячені непогано виписані розділи "Секретна місія графа Брюса", "Хто був батком Інзова?", "Хто був матір'ю Інзова?" У них Михайло Агбунов проаналізував кілька важливих у цьому плані джерел, логічно підводячи нас до переконання, що, найвірогідніше, саме ці двоє людей причетні до народження майбутнього генерала.

Не меншу загадку становить і походження його прізвища – Інзов, розгадку якого автор теж намагається витлумачити, посилаючись, то на свідчення Мурзакевича, який повідомляє: "Самую фамилию его современники объясняли так: Ин(иной) зов (зов, то есть название)"; то вдаючись до творення цього прізвища від прізвища батька – Паніна. Втім, слід прислухатися і до зауваження дослідника Хазіна, який звертає увагу на те, що неподалік садиби Трубецких, в роду яких виховувався майбутній попечитель Бессарабських колоністів, протікає річка Інза, отож не варто відкидати і цей варіант творення прізвища, який, на мій погляд, є найбільш вірогідним.

Безсумнівним в цій історії з біографією та прізвищем генерала залишається тільки одне: жодної етнічної спорідненості людини з прізвищем на болгарський лад "Инзов" до болгарських колоністів Бессарабії — не простежується.

А тим часом автор нарису Михайло Агбунов концентрує нашу увагу на, як він пише, "громадянських подвигах" Інзова. Які ж дії цього генерала автор відносить до розряду "громадянських подвигів"? Виявляється їх аж чотири!

Перший подвиг Інзова полягає в тому, що він домігся створення Попечительського комітету над іноземними колоністами; другий подвиг — що він написав звернення задунайських переселенців до імператора і підготував "Указ Императора Александра I правительствующему сенату об устройстве быта задунайских переселенцев, водворённых в южной Бессарабии", завдяки якому ці переселенці набули прав іноземних колоністів. Третім подвигом російського генерала стали дії, які дуже близькі сучасним українцям: в 1823 році Інзов домігся відстрочки давніх кредитів та домігся права на отримання нових; і тільки завдяки цьому бессарабські селяни змогли

пережити жорстокі неврожаї 1820-1823 років.

Крім того, зясовується, що він став одним із засновників міста Болграда, під назвою якого спочатку мало розбудовуватися, згідно з указом імператора, село Табак. Відтак за-слуга Інзова полягає в тому, що він вирішив будувати Болград на новому місці, неподалік села Табак, що дозволило архітектектурно формувати нове поселення саме як містечко. На кожному з цих подвигів автор нарису зупиняється більш-менш докладно, підтверджуючи їх посиланнями на спогади сучасників Інзова та відповідні документи.

Та, водночас, цей нарис викликає цілька принципів зауважень.

Перше. Книжка переобтяжена зайвими історичними оповідями, які здебільшого не мають ніякого відношення до життя генерала Інзова, і це тільки заважає сприйняттю його образу. Абсолютно невиправданою є, наприклад, публікація давно відомої історичної оповідки "Подвиг брига "Меркурий", яка зайняла майже шість сторінок. Те ж саме можна сказати про оповідки "Наваринское сражение", "Сражение у Кулевчи", "Адрианопольский мир" та низку інших.

Навіщо було переказувати ці загальновідомі епізоди з ро-сійсько-турецької війни 1828-29 років — залишається загадкою. Вважаю, що без них книжка про Інзова лише виграла б, концентруючи увагу саме на постаті цього діяча.

Одним із подвигів Інзова стало написання ним, як вважає Агбунов, " Прошения задунайских переселенцев Бессарабии Александру I...". Щоб довести, що це "прошение" без підпису, складене саме Інзовим, Агбунов переконує нас:

"Прошение изначально было написано на русском языке. Затем автор попытался перевести его на болгарский. Он сла-бо знал болгарский язык. Некоторые предложения, с наибо-лее знакомыми болгарскими словами, ему удалось перевести почти полностью. Часть слов в разных местах он перевёл, часть - искажил, пытаюсь приблизить их к болгарским, а оста-льные оставил без изменения"

Відтак іде рішучий висновок Агбунова: "Таковы два главных аргумента, которые убедительно доказывают, что прошение написал сам Инзов".

Далі подаються й інші аргументи. Природно, що, про-читавши ці докази, я змушений був виступити з рецензією в обласній газеті і звернути увагу як самого Михайла Агбунова, так і всіх тих, хто з захопленням писав про цей "подвиг" до нього, і пише вже після нього, що в даному випадку Інзов вдався до... брутальної фальсифікації. Так-так, саме до фальсифікації.

Будучи високопоставленим імперським чиновником, по суті управителем цілого краю, він елементарно сфальшував листа від болгарської громади, вдавшись при цьому спочатку до смислової, а згодом і до мовної, лінгвістичної "під болгарську мову" підробки, і надіслав це "прошеніє" імператорові. Ясна річ, генерал розраховував, що в імперській канцелярії підробки не помітять, і вдадуться до певних рішень. Так воно, власне, і сталося, в Петербурзі на цю "развесистую клюкву" справді поведися.

Але дивна річ: із захопленням викладаючи в своєму на-рисі докази того, що автором листа-"прошенія" є сам царський генерал-чиновник Інзов, творець нарису

Агбунов, як і всі ті, хто з захопленням писав про цей "подвиг" імперського чиновника до нього, чомусь так і не спромігся помітити, що в даному випадку він елементарно звинувачує свого гаряче шанованого генерала в фальсифікації. Тобто в тому, російською мовою кажучи, "служебном подлоге", який у карних ко-дексах усього світу визнається в якості брутального злочину. І, за більшістю з них, карається дуже і дуже жорстоко.

Тож, коли в газеті "Одеські вісті" від 23 травня 2009 ро-ку з'явилася моя рецензія — "Заглиблюючись в історію краю" — на це видання, автор її, Агбунов, на мій подив і подив чита-чів, ще й спробував полемізувати зі мною. І навіть у тій-таки газеті виступив зі статтею "Углубление в историю, или Не-обоснованные обвинения". Якими ж були його аргументи? О, переказувати тут немає сенсу, це треба читати. Зокрема Аг-бунов пише (подаю мовою оригіналу):

" Процитированный им (тобто мною - Б.С.) лин-гвистический анализ не имеет никакого отношения к аргументации вывода об авторстве И.Н. Инзова. Аргументы изложены двумя страницами далее: "Так кто же написал прошение задунайских переселенцев Александру I?". Пытаясь ответить на этот вопрос, я обратил внимание на формулировку "покойного генерал-фельдмаршала Голенищева-Кутузова" в первом абзаце прошения. Обычно так вспоминают людей, которых близко знали. А кто из фигурирующих в этом деле близко знал Кутузова? Иван Никитич Инзов... Таким образом, в этом деле только Инзов мог написать о скончавшемся пять лет назад Кутузове - покойный. Следовательно, именно Иван Никитич (Инзов!) и составил прошение задунай-ских переселенцев Александру I. Это первый аргумент.

Второй аргумент. Ниже приводится отношение Инзова к Бахметьеву. В нем Иван Никитич приводит аналогичную формулировку: " покойным главнокомандующим Молдавской армией". Тогда я сравнил фразы, в которых использованы эти формулировки. В прошении задунайских переселенцев написано: "...остаемся неудовлетворенными по обеща-нию, которое нам дано было именем Вашего императорского величества от главнокомандующего тогда армией покойного генерал-фельдмаршала князя Голенищева-Кутузова".

В своем отношении Инзов спрашивает у Бахметьева, сколько переселенцев имеют право воспользоваться "обеща-ниями, именем его императорского величества, данными им покойным главнокомандовавшим Молдавской армией". По су-ти это одна фраза, переработанная во втором случае в соот-ветствии с контекстом. Там имя автора зафиксировано до-кументально - Иван Инзов. Следовательно, он же автор прошения. Таковы два главных аргумента, которые убе-дительно доказывают, что прошение написал сам Инзов".

Ні-ні, ви наберіться терпіння і мужності перечитати це "заперечення", цю "полеміку" Агбунова зі мною - ще раз!

У вас не виникло запитання: а з приводу чого саме на-магався полемізувати зі мною пан Агбунов?.. Отож бо...

Навіть немає потреби особливо вдумуватися в зауваження Агбунова, щоб переконатися, що, намагаючись спростовувати мої твердження щодо того, що в даному випадку маємо не реальне "прошеніє болгарських колоністів на ім'я імператора Олександра I", а елементарну фальшивку, автор нарису, навпаки, підтвердив її! Причому слід наголосити, що в своїй, "опротестованій" Агбуновим рецензії я навіть не за-суджував імперського чиновника Інзова за цього листа, — все ж таки чоловік в поті чола старався "во благо" болгарських колоністів. А просто констатував факт, дивуючись з того, що для автора нарису він залишився непоміченим.

Відтак, природно, був здивований, що Агбунов заходився полемізувати зі мною в такий дивний спосіб. Тобто він узяв і розширив ту цитату, яку я подавав у дещо скорочено-му, проте, в смисловому відношенні, в самодостатньому, вигляді. А чому я до цього вдався – зрозуміло, адже йшлося про публікацію в газеті, де, як ви знаєте, обсяг рецензії завжди обмежений.

Але, розширивши цю цитату, Агбунов навіть не помітив, що він знову, — ще переконливіше, визнаю, ніж це зробив я у своїй рецензії, — підтвердив, що в реальності "прошеніє" болгарських переселенців на ім'я російського імператора є ні чим іншим, ніж одвертою підробкою!

Тобто, знову ж таки, йдеться про елементарну фальшивку, автором якої, як переконливо доводить сам автор книжки Агбунов, справді був... генерал Інзов!

Але ж саме на цьому факті я й акцентував увагу читачів моєї рецензії. То в чому ж суть полеміки, яку намагався на-в'язати мені Агбунов?!

Наголошую, що, якраз виходячи з цього твердження автора книжки, я і дивувався з приводу того, чи варто вважа-ти складання подібної фальшивки "подвигом Інзова"? Тобто намагаючись полемізувати зі мною Агбунов лише поставив себе у незручне становище.

Бо й справді, давайте поміркуємо. Якщо Інзов хотів написати офіційне "прошеніє", то міг скласти текст, узгоди-вши його з відомими в болгарській громаді людьми, і, за їхніми підписами, подати його до канцелярії імператора, не вдаючись ні до яких фальсифікацій. Це було б правдиво, а головне, законно.

А, за Агбуновим, виходить, що Інзов — на той час уже головний попечитель колоністів краю, — не будучи болгарин-ом, сфальсифікував "прошеніє" на ім'я імператора, подаю-чи його нібито від імені болгар, а, задля вірогідності, вдався ще й до мовно-текстової фальсифікації, наближуючи росій-ський текст до болгарської мови!

Але, пардон, повторюсь, в усі часи, в усіх країнах світу подібні підробні листи (а в даному випадку – лист, написа-ний високим державним службовцем, нібито від імені цілої національної громади іноземних переселенців, і на ім'я са-мого імператора!), кваліфікуються, як "службова підробка" і "шахрайство". Нагадаю, що, задля цього випадку, в Росії на-віть існував спеціальний термін – "подмётные письма", які особливого розповсюдження набували в часи "самозванщи-ни". І за будь-який із подібних листів на ім'я імператора ав-тору-аноніму світила, щонайменше, каторга.

Та це ще не все. "Прошеніє" має ще один неприємний для Агбунова, його

прибічників, і всіх тих, хто намагається в наш час витворити з російського чиновника Інзова героя бол-гарських колоністів в Україні.

Річ у тім, що в цьому "прошенні" будь-який юрист лег-ко віднайде яскраво виражений корисливий мотив самого автора фальшивки, намісника Бессарабської області генерала Інзова.

Досить сказати, що в цьому сфальсифікованому "про-шенні" болгарських колоністів висловлюється... так-так, ра-дість з приводу того, що іноземні колоністи перебуватимуть під покровительством Інзова! Мало того, в ньому імперато-рові пропонують усіх переселенців, цитую: "собратъ под покровительством того же человеколюбивого полководца генерал-лейтенанта Инзова и этим успокоить и осчастли-вить"! А завважте, що, як ми вже переконалися, робиться ця пропозиція пером самого... бессарабського намісника, гене-рал-попечителя Інзова! Як же було не похвалити самого себе "человеколюбивого"?!

Га, як вам такий, суто чиновницький піар-хід?!

Об'єктивно виходить так, що, сфальшувавши "проше-ніє" переселенців, високий державний чиновник Інзов сам себе восхваляє та колективно, від імені переселенців, від іме-ні громадськості, підтримує в ролі керівника цього ж таки краю. Щоб цар-батюшка в ньому, бува, не засумнівалися!

Тобто, я наполягаю на тому, що, перш ніж категорич-но приписувати авторство цього "прошення" Інзову, слід уважно дослідити, чи є віднайдений дослідниками лист (без підпису і дати) реальною копією справжнього звернення по-селенців до імператора; хто і коли намагався сфальшувати його текст, аби створити враження, що нібито листа було пи-сано болгарським колоністом, і чи справді має шанований генерал Інзов реальне відношення до цього акту чиновниць-кої фальсифікації?

Або такий факт. В указі імператора чітко зазначаєть-ся, що права колоністів надаються "задунайским переселен-цам, под именем коих разумеются болгары и дугие из-за Ду-ная переходящие единовѣрные нам иностранцы, которые уже водворены или впредь водворяемы будут в Бессарабии".

І тут слід зауважити, що, крім болгар, з-за Дунаю пере-селялися й представники інших народів, скажімо, ті ж таки гагаузи, валахи, греки, серби, албанці (арнаути)... До того ж, в указі зазначається, що всі вони поселяються "на казенні", тобто на державні, землі. При цьому треба мати на увазі, що ці переселенці прийшли не в пустелю, тут уже жили люди. Недарма ж в Указі, у статті, що стосується пільг, мовиться: "Переселенцам, кои быв прежде на казенных землях водво-рены, спокойно на оных жительствоваали, равно и коренным жителям, между ими обитающим, льготных лет не полагать".

Мало того, в спеціальному акті Міністерства внутрі-шніх справ, виданому на підставі імператорського указу, за-значається, що переселенці, які не підкорятимуться місцево-му начальству, або порушуватимуть закони, підлягатимуть виселенню за кордон. Тобто до болгар і всіх інших переселе-нців, усе ще ставилися так, як і належить ставитися до інозе-мців, іммігрантів.

Ще одна важлива деталь: цим указом затверджено "Ве-домость" про чотири округи Бессарабської області: Прутський, Кагульський, Ізмаїльський та Буджацький, кожному з яких відведено певні поселення; і з неї випливає, що "Болград або Табак" підлягає Ізмаїльському округу, керівництво якого, природно, зосереджене в Ізмаїлі.

У зв'язку з цим викликає подив таке твердження М. Агбунова. "Идея переименовать селение Табак в Болград и сделать центром "Новой Болгарии" принадлежала, несомненно, Инзову. Как видный военный и государственный деятель, он понимал, что "Новой Болгарии" нужен административный, общественно-политический, экономический, культурный, духовный центр". І далі (на сторінці 272) Агбунов пише: " Итак, Болград (селение Табак) стал центром Новой Болгарии"!

Пардон, це про яку таку "Нову Болгарію" ідеться?!

Це ж хто і яким імператорським указом, чи хоча б розпорядженням Інзова, таку державну чи адміністративну одиницю створив, чи хоча б у проекті збирався в ті часи створювати?! Разом із іншими читачами я хочу бачити цей документ.

Але відтворено його Агбуновим не було, і, — я спеціально цікавився за історичними даними, — ніде й ніколи документ про утворення подібної адміністративної одиниці "Но-вої Болгарії" в Придунав'ї не з'являвся. Як у жодному державному документі не фігурувала й сама офіційно визначена назва "Нова Болгарія".

А якщо так, то виникає підозра, що в своєму нарисі автор всього лиш запускає пробну пропагандистську кулю болгарських націоналістів в Україні, які навіть не приховують того, що прагнуть створити на українських землях сепаратистськи налаштовану "Нову Болгарію", прообразом якої слугує проросійська Придністровська республіка, або Гагаузька Республіка на території Молдови.

Проте Агбунову слід було б замислитися над тим, що з подібним же успіхом гагаузи, які проживають на території України, можуть назвати цей край "Новою Гагаузією", а молдовани – "Новою Молдовою"... Мені зрозимілі національні амбіції автора, але так з історичними реаліями не поводяться!

Викликає подив і твердження, що ідея перейменувати село Табак на Болград "принадлежала, несомненно, Инзову". Це при тому, що в абзаці, який передує цьому твердженню, автор ствердно цитує історика Скальковського, з якого випливає, що село це "Болградом же переименовано по просьбе колонистов", а про Інзова там нічого не мовиться.

Мало того, вже на наступній сторінці сам Агбунов стверджує: "Инзов проявил себя как выдающийся государственный муж. Он решил основать город Болград на новом месте, а селению Табак вернуть его название". Причому, як бачимо, зробив це всупереч указу імператора.

То чому ж врешті решт читач повинен вірити, що ідея перейменування Табаків на Болград "несомненно" належала Інзову, якщо саме він виявився реальним противником тако-го перейменування? А сам Агбунов ще й називає його за це "выдающимся государственным мужем".

А які підстави в Агбунова стверджувати що саме Інзов "добился создания

Попечительного комитета об иностран-ных колонистах южного края России"? Звернімося до фактів. Відомо, що до 5 січня 1818 року п'ятидесятирічний Інзов був усього лиш командиром однієї з піхотних дивізій. Посада його не дуже влаштувала, до того ж, вік і здоров'я... Він здав дивізію і, після 33 років військової служби, "был определен состоять по армии". А вже 10 січня "Правительствен-ній сенат" призначає його головним попечителем Бессараб-ського краю. Ось такі вони, факти, які давно стали рядками офіційної біографії генерала. Але де хоч якийсь доказ того, що саме Інзов "добился создания" Попечительского комите-ту?

3

У своєму нарисі Агбунов докладно описує, як у радян-ські часи "коммунисты осквернили могилу Инзова. Сняли массивную надгробную плиту и использовали её для соору-жения на кладбище поминальной площадки"; та як "больше-вистские власти...установили на величественный постамент Инзова маленький гипсовый бюст Ленина", який, до речі, стоїть там і досі.

Зверніть увагу: в обох випадках ідеться про дії, які здійснювалися – і це очевидно — з дозволу і за розпоряджен-ням владних структур. Старші люди пам'ятають: для того, щоб зняти один пам'ятник і поставити на його місце інший, у радянські часи потрібне було рішення високого партійно-державного керівництва, яке завжди виконувалося під пиль-ним наглядом агентів КДБ. До того ж, такі дії щодо Інзова "как классово чуждого элемента" впливали з комуністичної ідеології тодішньої влади. Тобто тут усе ясно.

Та одразу ж за цими фактами Агбунов вдається до ціле-спрямованого пропагандистського прийому, він пише: "За-тем в первые годы независимости Украины мавзолей Инзова подвергся разграблению. Были украдены иконы и картины из иконостаса, церковная утварь".

Стоп-стоп, не будемо поспішати з висновками. На жаль, ікони і картини крали і крастимуть в усі часи, в усіх країнах і з усіх мислимих закладів. Але чи є в Агбунова під-стави пов'язувати крадіжку з мавзолея Інзова з діями нині-шньої української, в тому числі й місцевої, влади, а отже, й прив'язувати їх "до років незалежності України"?

Як ви вже зрозуміли, їх немає. Проте тисячі читачів цієї пропагованої серед населення придунайських районів книж-ки, особливо школярів, можуть сприйняти даний пасаж Аб-гунова саме в такому зв'язку. Нібито — за аналогією з пода-ними автором прикладами радянських часів, — це "разграбле-ние" впливає з ідеологічних засад незалежної Української держави. Тому й порадив би Агбунову, й іншим авторам: фо-рмулюючи подібні визначення, які мають виразний політичний підтекст, слід бути особливо точним і доказовим.

Дуже сумнівним видається і твердження автора з при-воду того, що саме Інзов "подготовил "Указ императора..." щодо задунайських переселенців. Точно відомо лише, що він написав рапорт стосовно ситуації на підконтрольній йому те-риторії. Але, по-перше, він зобов'язаний був подати його, виходячи зі службових обов'язків намісника та попечителя.

А по-друге, з захопленням оповідаючи своїм читачам про цей, черговий, "подвиг"

Інзова, Агбунов чомусь не за-вдав собі клопоту звернути увагу на таку деталь. В самому імператорському указі зазначається, що Інзов підготував цей рапорт за... особистим наказом імператора:

" Мы, — читаємо в цьому указі імператора Олександра I, — при личном Нашем обозрении полуденных областей, повелели главному попечителю о колонистах того края генерал-лейтенанту Инзову собрать полные сведения о сих задунайских переселенцах и донести Нам с мнением о прочном их водворении".

Тобто неважко припустити, що своїм рапортом Інзов сприяв підготовці імператорського указу. Але в такому випадку Агбунову так і слід було писати, а не возводити складений, згідно з імператорським повелінням, канцеляристами генерала-попечителя рапорт в його особисту заслугу, та же й возводити її в громадянський подвиг в ім'я болгарських колоністів.

Ще одне зауваження. У нарисі Агбунова генерала Інзова багато разів названо "генерал-губернатором Новоросійського краю", є навіть розділ з такою назвою. Знову ж таки, це неточність, яка для історика неприпустима.

Відомо, що в Російській імперії генерал-губернатор був наділений особливими повноваженнями, і призначали його відповідним указом імператора. Що ж до Інзова, то йому, як "виконуючому обов'язки намісника Бессарабської області", тобто однієї з територій величезного Новоросійського краю, було всього лиш... тимчасово доручене "управління Ново-російськими губерніями", на період відпустки діючого генерал-губернатора Ланжерона, якого від посади на той час звільнено не було.

Наголошую на цьому факті ще й тому, що Інзов і не міг бути призначений генерал-губернатором, оскільки був... масоном! Так-так масоном, причому одразу кількох таємних лож, у тому числі, й відомої своїм антихристиянськими тенденціями і таємними "сатанистськими" ритуалами, гамбургської ложі "Золотої кулі". І це саме Інзов, виконуючи наказ масонського центру, активно сприяв створенню в Кишиневі нової ложі "Овідій".

Чому я акцентую на цьому увагу? То тому що в ті часи членство Інзова в масонській ложі мало принципове, причому яскраво виражене протизаконне й антидержавне значення. Річ у тім, що саме в той період, у Росії, як і в багатьох інших європейських країнах, масонство було... рішуче заборонене!

За характером і масштабами, міжнародну боротьбу з масонством тих часів, в тому числі і на теренах Російської імперії, можна порівняти хіба що з міжнародною антитерористичною боротьбою у наші дні. Бо й реальну загрозу в своєму прагненні будь-якими засобами узурпувати владу в кожній окремій країні, й у світі в цілому, масони становили приблизно таку ж.

Передбачаю, що сам Агбунов, або хтось із його послідовників, пошановувачів "радителя болгарських колоністів" Інзова, захоче "пополемізувати" зі мною і з цього приводу. Тому одразу "человеколюбиво" попереджаю: хлопці, не тра-тьте сили!

Нагадую шановному Агбунову, і всім протчим, що, в зв'язку з заборонаю масонства, кожен новопризначуваний російський чиновник тих часів повинен був давати офіційну

підписку. До наших часів дійшов її офіційно затверджений текст, якого й дозволю собі процитувати:

" Я, нижеподписавшийся, сим объявляю, что ни к какой масонской ложе и ни к какому тайному обществу ни внутри империи, и вне её, не принадлежу"!

Зрозуміло, що кожного чиновника, який наважувався приховати свою приналежність до підпільного масонства, чекало покарання. Що вже казати про чиновника-масона такого рангу, як Інзов, який сам усіляко сприяв появі нових масонських Лож, тобто крайових підрозділів всесвітнього масонства...

Хтось може заперечити: чому ж тоді Інзова призначено було виконуючим обов'язки намісника області та головним попечителем колоністів? Пояснюю: тільки тому й призначили, що на час цього призначення — в 1818 році — Указу про заборону масонських лож ще не існувало, хоча таємна боротьба з ними вже велася. Ну а згодом він старанно приховував свою приналежність до масонів.

Дуже сумнівним з точки зору світових монархічних канонів видається і твердження Агбунова щодо того, що нібито Інзова збиралися призначити царем такої омріяної румунськими націонал-патріотами "відродженої Дакії". Щоправда, за однією з імперських версій, це мала бути не румунська, а одверто проросійська Дакія, яка залишалася б сателітом Російської імперії й охоплювала землі Бессарабії, з претензією на землі Валахії, Добруджі, Трансильванії та інших територій сучасної Румунії. Та й взагалі, будь-яка спроба відроджувати Дакію без цих територій і їх населення - видавалася б політичним блефом.

Але річ ще й у тім, приналежність Інзова ні до імператорської династії, ні хоча б до крові якогось давнього аристократичного роду, тим паче - румунського чи молдавського, жодним чином документально засвідчена не була. Відтак реальний розгляд кандидатури генерала Інзова в якості царя чи короля на троні напівміфічної Дакії; тобто кандидатури людини невідомо якого етнічного і династичного походження - негайно перетворився б на міжнародний політичний фарс. Та й де, зрештою, хоч якісь документальні докази того, що Інзов справді був претендентом на трон, що йому пропонували чи хоча б офіційно обіцяли цю коронацію?

...І подібних запитань та зауважень під час вдумливого прочитання нарису Михайла Агбунова "Генерал-попечитель", який, на жаль, не зазнав ні серйозного рецензування, ні ще серйознішого редагування, виникає чимало. І це засмучує.

ШЕВЧЕНКО:

ПОДОРОЖ ПО ІНГУЛУ

МІФИ І ДОКУМЕНТИ

1

Сам той факт, що міфотворчість, пов'язана з іменем Тараса Шевченка, з кожним роком набуває - з точки зору наукового шевченкознавства — все більш загрозливих масштабів, мене особисто ніколи не лякав. Зрештою, така по-стать як Шевченко обійтися без міфів не може. Інша річ, що я завжди вважав: як національний геній, Великий Кобзар заслуговує на те, щоб дослідники його життя і діяльності керувалися

винятково документальними джерелами, тобто всім отим, що у своїх працях я, зазвичай, називаю: "Його Величність документ!".

Отож, коли представники громадськості Новобужжя (Новобузького району на Миколаївщині) попросили мене ви-словити думку стосовно наукоподібної версії подорожі Шев-ченка влітку 1845 року до місцевих поінгульських сіл — Ульянівки, Єленівки (Софіївки) та Баратівки, запропонованої краєзнавцем Сергієм Чаніним у його нарисі "Великий род великого человека" (Кривий Ріг, 2009), я взяв-ся за ознайомлення з цим твором охоче. І... був шокований.

Для початку розмови подаю (мовою оригіналу) провідне твердження С. Чаніна: "...Т.Г. Шевченко осуще-ствил свою поездку по берегам Ингула в 1845 году, когда, по заданию Комиссии по разбору древних актов, путеше-ствовал Ромодановским шляхом до Кременчуга".

Ну, по-перше, добре відомо, що Ромодановський шлях, який поєднував Ромни з Кременчуком, пролягав лише Лівобережною Україною, землями Полтавщини, тобто за сотні кілометрів від згаданих інгульських сіл на Миколаїв-щині. Ось, наприклад, що повідомляється про нього в "Малій енциклопедії "Українське козацтва": "Ромоданівський шлях – старовинний торговельний шлях, довжина 207 км. Прохо-див Лівобережною Україною... через Ромни-Лохвицю-Лубни-Кременчук. Був частиною великого шляху з Росії до Криму".

Отож постає питання: якою логікою слід послуговува-тися, щоб стверджувати, що, саме подорожуючи цим шляхом Лівобережної України, Шевченко навідувався, скажімо, до таких, з дитинства милих моєму серцю, Софіївки чи Баратівки, розташованих на півдні України Правобережної?!

Та справа навіть не в цьому. Зверніть увагу: щоб вик-ликати довіру до цієї версії, надати їй певної документальної достовірності, Чанін переконує нас, що ця подорож Кобза-ря відбувалася за завданням "Комиссии по разбору древ-них актов".

Якби це виявилось правдою, то можливості Шевченка в цій подорожі були б досить широкими, адже всі витрати під час даного відрядження оплачувалися б Комісією, а всі чи-новники зобов'язані були б сприяти йому в цих поїздках, як особі, що прибула з певними повноваженнями.

Свідченням цьому є листи генерал-губернатора Д. Бібікова від 21 вересня 1846 (!) року до виконувачів обов'язків Подільського та Волинського цивільних губернаторів, у яких той повідомляє і вимагає: " Сотруднику учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древних актов, свободному художнику Шевченке поручено мною собрать в управляемой Вами губернии разныя сведения о народных преданиях... Имею честь просить не оставить распоряжением вашим, чтобы г. Шевченке, при исполнении сего поручения, было оказываемо надлежащее законное со-действие".

І такі розпорядження цивільні губернатори, а згодом – і Волинська духовна консисторія, ясна річ, видали. Чому я так докладно пишу про це? Та тому, що так само високі чи-новники та церковники сприяли б Шевченкові і під час відрядження, яке б відбувалося за дорученням Комісії в... 1845 році. Проте, зверніть увагу, що листа

генерал-губернатора Бібікова датовано осінню вже наступного, 1846 року.

В тім-то й річ, що Чанін просто вводить своїх читачів в оману. В 1845 році Шевченко не міг подорожувати, і не подорожував, Україною за завданням "Тимчасової комісії для розгляду давніх актів"!

А чому не міг? Та тому, що співробітником цієї Комісії (в деяких документах її ще неофіційно називають "Київською археографічною комісією") Шевченко став лише в грудні, тобто наприкінці, 1845 року!

Ось документ - "Ухвала загальних зборів Академії мистецтв", — який стверджує, що 18 листопада 1845 року Шевченкові надається звання "некласного художника". Оскільки постала проблема його працевлаштування, професор, перший (1834-35) ректор Київського університету, а згодом декан філософського факультету, основоположник сучасного українознавства Михайло Максимович офіційно рекомендує згаданій Комісії зарахувати Шевченка до свого складу. І комісія це питання розглядає, про що свідчить ось такий Його Величність документ:

"1845 года, декабря 10-го дня, Временная комиссия для разбора древних актов, в присутствии своем... полагает: всепокорнейшее просит господ киевского военного, подольского и волынского генерал-губернатора о приглашении художника академии Тараса Шевченка в звание сотрудника Комиссии для снимков с предметов памятников" (подається за "Т.Г. Шевченко. Документи та матеріали до біографії", 1975).

Цим же документом Шевченку призначена платня - 150 карбованців сріблом на рік, які він, частинами, мав отримувати щомісяця. І це, не рахуючи грошей на відрядження. Поки дане питання формально вирішувалося, вже 28 листопада цього ж року Шевченку, зважаючи на його складний фінансовий стан, виплатили ще 150 карбованців сріблом "прогонних та подорожніх" для поїздки в Полтавську губернію. Про це свідчить власноручна "розписка" Тараса Григоровича від 28 лютого 1846 про отримання ним платни за сычень-лютий. "Оные деньги, двадцать пять рублей серебром, получил художник Т. Шевченко". До слова, збереглося ще десять таких розписок, остання з яких датується 31 грудня 1846 року.

Ну а саме розпорядження київського, подільського і волинського генерал-губернатора Д. Бібікова про відрядження Шевченка надійшло лише 21 вересня 1846 (!) року. До речі, це дуже цікавий документ.

"Господину сотруднику Временной комиссии для разбора древних актов Шевченке. Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения: о народных преданиях, местных повестях и сказаниях; и всему, что Вы узнаете, составить описание... О замечательных курганах и урочищах... С этих курганов снять эскиз на счет их формы и величины, и описать каждый по собранным сведениям. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания. Кроме сего, отправитесь в Почаевскую Лавру и там снимете наружный вид Лавры... Все собранные Вами сведения, описания и рисунки, по возвращении Вашем в Киев, представить ко мне".

Тобто, як бачимо, Сергій Чанін справді вводить читачів, а відтак і громадськість

Новобузького краю Мико-лаївщини, в оману, доводячи, що Шевченко відвідував місцеві села 1845 року, за завданням Археографічної комісії! Тому що насправді в цей час поет до складу членів комісії не належав.

Проте аналізуємо далі. Фантазуючи з приводу поїздки Кобзаря в поінгульські села влітку 1845 року, під час відрядження від Комісії, Сергій Чанін чомусь навіть не замислювався над тим, що у відрядження Шевченко зобов'язаний був їхати тільки в ті губернії, в які йому велено. А в фінансово-творчому звіті (у так званій "расходной тетради") повинен був назвати всі населені пункти, в яких побував, а, крім того, подати Комісії роботи, які він там виконував.

Для прикладу, Шевченко зтягнув зі звітом про ті, аван-сом видані йому 150 карбованців, і вже 3 вересня 1846 року з'являється грізне попередження канцелярії губернатора:

" 28 ноября 1845 года выдано Вам из канцелярии генерал-губернатора 150 рублей серебром вместе с расходною тетрадью для некоторых разысканий в Полтавской губернии, но отчета в израсходовании сих денег Вами не доставлено. Почему имею честь просить вас поспешить доставить отчет, нужный для обревизования" Ось так!

І грізне попередження подіяло: вже 20 вересня 1846 року з'являється рапорт Шевченка, до якого він додає фінансовий звіт и "расходную тетрадь". Якби він не зробив цього, після губернської ревізії пішов би під суд. До речі, са-ме завдяки цьому звітові, а також іншим документам і датованим творам, усі населені пункти, в яких він побував на Полтавщині, відомі.

Скажімо, 7 серпня 1846 року правитель канцелярії чернігівського, полтавського і харківського генерал-губернатора С. Танського звернувся з запитом до лубенського городничого В. Андреева з запитом про місцеперебування Шевченка. І вже 12 серпня той відповів "Художник, состоящий ныне при Императорской С.-Петербургской Академии художеств, Шевченко находится ныне в г. Киеве, в чем на отношение ко мне от 7-го сего месяца № 906 канцелярии известить честь имею".

А загалом достеменно – за офіційними документами, щоденниковими записами та листами Шевченка, спогадами про нього і датами на його акварелях та замальовках — дослідниками з'ясовано, що січень-лютий 1846 року він провів у поміщицьких маєтках в Мосівці і Марківцях Полтавської губернії, а ще того року він побував (стежте за мапою) у Ніжині, Чернігові, Седневі, Острозі (на Волині), в Кременці, в Почаєві (збереглося кілька його акварелей, на яких відтворено-Почаївську лавру), у передмістях Ковеля. Відомо, що 3 квітня 1846 року він був у Кам'янці-Подільському, де фольклорист Чуйкевич записав у його альбомі три народні пісні, в їх числі і пісню про Кармелюка "Ой, Кармелюче, по світу ходиш".

У липні-серпні Шевченко брав участь в археологічній експедиції поблизу Фастова, де розкопували курган Переп'ятиха. У вересні він був у Києві, звідки знову вирушив у подорож у південно-західному напрямку, зокрема, побував у Житомирі. У повісті "Мандрівка з приємністю та й не без моралі", він згадує про ці подорожі: " Виїздивши вздовж і впоперек Волинь і Поділля і діждавшись у Житомирі осіннього болота,

щасливо вернулися в Київ". І, на доказ цього, вже 13 листопада 1846 року написав листа чернігівському, полтавському і харківському генерал-губернаторові: " Маю честь повідомити про постійне моє місцеперебування в м. Києві і прошу покірно адресувати вимоги на естампи, які я видаю під назвою "Живописна Україна", в місто Київ, в Київську археографічну комісію на моє ім'я"

Повторюсь: усі міста і села, в яких він побував, відстежувалися та фіксувалися в датуванні його творів, у звітах по-ліції та в фінансовому звіті про відрядження, у спогадах су-часників.

Проте все це, наголошую, відбувалося вже... 1846 ро-ку!

2

А що ж діялося 1845-го, влітку якого, за Чаніним, Шевченко мандрував далекими селами, що розкинулися понад берегами степового Інгулу? Так, справді, й того року Шев-ченко теж побував в Україні. Не як член комісії, а просто як приватна особа, вільний художник – але все ж таки побував. Одначе ось як це, з погляду хронології, відбувалося. Прошу звертати увагу на датування, оскільки воно має принципове значення.

Досить запізно, лише 22 березня того року, поет звер-нувся до правління Академії мистецтв з "прошенієм". Ось цей документ:

"Имея надобность по художественным моим заняти-ям ехать в Малороссию, всепокорнейше прошу правление Академии о выдаче мне билета для проезда как туда, так и обратно, равно и на беспрепятственное на месте пребывания жительство".

І наступного дня такий квиток Шевченко отримав. Застерігаю, що йдеться не про проїзний квиток, а про доку-мент, що є посвідченням особи і на якому зазначено, куди саме і на який термін тому чи іншому підданому імперії до-зволено відбувати.

А коли ж саме він залишив Петербург? Звертаюся до листа (зберігаючи стиль), написаного Шевченком кубансь-кому отаману Кухаренку 23 березня 1845 року. Й ось, що в ньому повідомляється: "Я сегодня Петербург покидаю... Отамане, пиши, коли матимеш час, до мене. В Полтавскую губернию, в Миргородский повіт, в село Мариенское".

Як бачимо, зі столиці він виїжджав лише в двадцятих числах березня, дату засвідчено самим поетом. Та, перш ніж потрапити до Мар'їнського, де він жив у поміщика, відставного майора Олександра Лук'яненка, Шевченко зупи-нявся в Москві, Тулі, Орлі, засвідчено побував у десятках міст і сіл Чернігівщини і Полтавщини... Підкреслюю: пере-бування в кожному з цих населених пунктів залишається на-дійно засвідченим документами, листами, щоденниковими записами Шевченка, його спогадами та та спогадами його друзів і знайомих, іншими матеріалами. І тільки з поваги до читача я не стомлюватиму його докладними посиланнями на кожен із цих переїздов. Тим паче, що відбувалися вони дале-ко від тих поінгульських сел, які становлять для нас основ-ний інтерес.

Зате акцентую увагу на тому, що, отак мандруючи да-лекими краями, Шевченко врешті-решт дістався полтавських Ромен, саме того міста, з якого лише розпочинається

згада-ний Сергієм Чаніним Ромоданівський шлях.

Щоб сучасний читач мав уяву про те, якими "швидкісними" засобами транспорту користувався Шевчен-ко, досить згадати про біографічний опис подорожі від Мо-скви до недалекої Тули (180 верст від центру до центру міст), а згодом і до Орла, описаної Тарасом Григоровичем у повісті "Капітанша": " Їхав я (завважте, поштовим перепряжним во-зом) два тижні до Тули та до Орла один, отже разом три тижні. А чого я натерпівся за той час, так ніяким пером не списати. Тільки й скажу вам, що я не з опису якогось там ту-риста, а з власного досвіду знаю, скільки коштує на поштовій станції полумисок капусняку...".

Отже, шлях від Москви до Орла займав три тижні. До цього можна лише додати, що шляхи українські були жахли-вими, тобто в цьому питанні традиції ми зберігаємо; їх стан залежав від погоди, а пересувалися трактами лише вдень, но-чуючи на станціях. Так, під час проживання в тому чи іншому маєтку, поміщики могли надавати Шевченку для поїздок в поближні села чи містечка легкі брички, але не для багатоденних мандрів "столбовими" поштовими трактами.

Одначе повернімося до Ромен, далекого від Нового Бу-га міста на Полтавщині. Чи існує документ, який би засвідчував, коли саме Кобзар опинився в цьому місті? Так, існує. Досить лише уважно вивчити його "Щоденник". У записі, датованому 20 липня 1857 роком, натрапляємо на та-кий спогад:

" Іллін день. Іллінський ярмарок в Ромні... В 1845 році я випадково бачив це знамените торжище. Три дні підряд ковтав я куряву і валявся в палатці покійного (полтавського поміщика) Павла Вікторовича Свічки".

А рівно через рік, 20 липня 1858 року, Шевченко уточнює в своєму "Щоденнику": "Ще познайомився я з од-ним із безлічі членів родини Родзянко. І на третій день мого перебування в Ромні... зі згаданим Родзянко виїхав із цієї ями на Ромоданівський шлях".

Але відомо, що, за пануючим у ті часи в імперії "ста-рим стилем", церковне свято "Іллін день" припадало (увага!) на 2 серпня (за новим, пореволюційним стилем – на 20 лип-ня). Тобто "на третій день", тобто в реальності — 4 серпня 1845 року, в останній місяць літа, Шевченко ще тільки виїжджав із далеких (дивіться на мапу) від новобузької Баратівки Ромнів на Ромоданівський шлях!

Далі – він робив замальовки у Василівці, про що свідчить його однойменна, 1845 роком датована, акварель. Гостював у Родзянка, в його маєтку у Веселому Подолі на Полтавщині. Але після нього вирушив не до Кременчука, та в напрямку Бобринця і Баратівки, а... на північний захід, до Переяслава (нині Переяслав-Хмельницький), де гостював у відомого шевченкознавцям А. Козачковського.

Ось що той, за свіжими спогадами, пише 20 вересня 1845 року своєму знайомому О. Бодянському: " Прилинув мій сивий голуб Шевченко. 9 днів, що він прожив у мене, — як не були; змалював церкву собору, Покрову, Михайла і хрест у каплиці".

Але чи є точна прив'язка до дати, коли саме Шевченко перебував у Переяславі? Є, ми віднаходимо її у спогадах того ж таки пошановувача творчості Кобзаря А.

Козачковського, який засвідчує: " Не можу не згадати вечір 19 серпня 1845 року. Товариство, переважно молоде, гамірно бенкетувало за столом, Шевченко був у справжньому натхненні...". З листа ж самого Шевченка до Козачковського (від 16 липня 1852р.) відомо також, що вони разом їздили в село "Андруші, і за Дніпро, в монастирище".

То, може, прямисінько звідти, з лівобережного Переяслава, Шевченко взяв і гайнув до Ульянівки та Баратівки, що на Інгулі? Ні, достеменно відомо, що після Переяслава, в другій половині серпня 1845 року, його тривалий час приймав у себе володар села Потоки Василь Тарновський.

Син цього поміщика, Василь Тарновський-молодший, у своїх спогадах "Дрібниці з життя Шевченка" повідомляє нащадкам: "...Шевченко, подорожуючи по Київській губернії в 1845 році, заїхав у Потоки (Київської губ.) в маєток В. В. Тарновського. Живучи в Потоках, Тарас Григорович писав, малював... Улюбленим заняттям Тараса Григоровича в Потоках було катання на поромчику по великому ставу теплими літніми вечорами... Із Потоків Шевченко виїхав тижнів через два".

Гаразд, листи, спогади – це добре, а чи є хоч один офіційний документ, який би засвідчував, що кінець серпня, тобто кінець літа 1845 року Шевченко провів у Потоках? Та будь ласка! Ось перед нами витяг із "Метричної книги" Преображенської церкви в Потоках. Із неї незаперечно випливає, що 28 серпня Шевченко був хрещеним батьком Наталії, тобто доньки диякона цієї ж церкви Марка Гов'ядовського, народженої 26 серпня. Тобто, як бачимо, кінець літа поет зустрічав у селі Потоки на Київщині.

До речі, цей, давно опублікований, запис стверджено підписами одразу трьох осіб — священника Ставиновського; самого щасливого батька-диякона, а також "дячка Андрія Красовського". Між іншим, одна з акварелей Шевченка, "Комора в Потоках", якраз і датується "кінцем серпня 1845 року".

Зрештою, я міг би конкретизувати ці події документо-ваним перебування Шевченка ще в кількох далеких від Інгулу селах, не роблю це в даній публікації лише з огляду на економію паперу. Проте зазначу, що після Потоків Шевченко побував: у Чигирині, де малював монастирські краєвиди та Мотрин монастир; у Суботові, засвідчивши своє перебування там циклом акварелей "Богданові руїни в Суботові, 1845 рік". А ще він навідувався до Кирилівки, і до Трахтемирова (стежте за мапою!), неподалік якого, з берега Дніпра, милувався золотими банями (по правий бік Дніпра) переяславських храмів. Та навіть усе це вже відбувалося... восени 1845 року, а не влітку !

Достеменно відомо, що на початку жовтня Шевченко знову вояжує Полтавщиною, та осідає в Мар'їнському, в маєтку Лук'яненка, в якому 10 жовтня 1845 року завершує роботу над своєю поезією "Єретик", і це підтверджено його власним датуванням. Там же створено поему "Сліпий", вірш "Стоїть в селі Суботові"... А в другій половині жовтня Шевченко, достоту хворих, застуджений, знову приїздить до далекого від Нового Буга міста Переяслава.

З уже відомих нам спогадів А. Козачковського довідуємося, що " у жовтні того ж (1845) року Шевченко приїхав до мене знову хворий і прожив у мене близько двох

місяців". А що відбувалося потім?

Щоб дізнатися про це, повертаємося до вже цитовано-го мною на початку статті протоколу загальних зборів Академії мистецтв, з якого випливає, що 18 листопада 1845 року Шевченко вже перебував у далекому холодному Петербурзі, де брав участь у цих зборах, на яких йому, по-вторюю, і надали звання "позакласного художника".

До речі, саме час пояснити, чому я розпочав цю статтю з поїздок Шевченка не 1845 року, на яких зосереджував свою увагу краєзнавець С. Чанін, а вже року 1846-го. По-перше, слід було з'ясувати, коли ж саме поет подорожував саме як член Археографічної комісії; коли він став членом цієї комісії. Відтак, бачимо, в 1845 році членом згаданої комісії Шевченко ще не був.

А по-друге, під час підготовки першої публікації цієї статті у новобузькій районній газеті "Вперед", редактор її, Людмила Іванівна Кульчицька-Зубова, висловила припущення, що, можливо, краєзнавець просто помилився, і він мав на увазі не 1845, а 1846 рік. На що я відповів, що в подібних дослідженнях так ґрунтовно не помиляються, але про всяк випадок дослідив усі можливі матеріали, які пов'язані з мандрівками Шевченка вже 1846 року. Висновки цих досліджень вам уже відомі.

Але, здається, ми дещо захопилися. ...Що ж до подій літа 1845 року, якого, за пропагованим Сергієм Чаніним міфом ("в летний полдень 1845 года к парадному подъезду Баратовского дома подъехала легкая параконная бричка..."), Шевченко нібито провідував свою рідню по селах Новобуж-жя, то....

Якщо після всіх викладених вище фактів, документів та аргументів хтось із краєзнавців та місцевих патріотів Новобужчини й далі наполягатиме на реальності мандрів Шевченка влітку 1845 року новобузькими, на Миколаївщині, селами, понад благословенним Богом Інгулом, — то це вже його особисті проблеми, які, на моє переконання, ні до життєвого шляху Шевченка, ні загалом до шевченкознавства, ніякого відношення не мають!!

* * *

Свого часу з'явилася ціла когорта міфотворців, які тонни паперу списали, доводячи, що, після солдатчини, коли кожен крок Шевченка "просвічувався" жандармськими до-носами та дозволами на пересування, наш Кобзар нібито вільно розгулював... вулицями Одеси! З якого дива він там опинився, запитаєте? Та ж княжну Варвару Рєпніну провідував, з якою колись листувався; чи ще когось там, за компанію. А як він опинився в Одесі. Про це краще запитати в згаданих дослідників. Бо, як на мене, існує лише одне пояснення: просто сів собі чоловік на ТУ-154, що летів чартерним авіарейсом із Петербурга, — й усіх проблем!.. Шевченко вже в Одесі.

...А щодо того, що в згадуваних селах по Інгулу на Миколаївщині могли жити представники Шевченкової рідні, як про це мовиться у книзі Сергія Чаніна... Ну, що тут скажеш? Все може бути! Можливо, й жили там родини Шевченків; можливо, й родичі саме Тараса Шевченка. Але це вже тема іншого дослідження.

Проте, не кидаючи тіні (Боже упаси!) на цю вірогідну рідню Кобзаря, хочу поділитися сумним спостереженням працівників шевченківських музеїв, дослідників та

реальних нащадків цього роду, з якими я регулярно спілкуюся. У них уже зібралось ціле досье, з переказами та легендами, на по-над сотню родових гілок, у нетрях яких нібито виникали певні родичі Кобзаря, які виступали чи то під прізвищами Шевченків, або й під іншими прізвищами, а проте ці особи нав'язливо подають себе в якості далекої рідні далеких родичів Кобзаря. Хоча жодних документальних доказів з цього приводу не існує.

До слова, щойно в Києві видано "Довідник Національної спілки письменників України". Погортайте його, і нарахуйте дев'ятеро (!) професійних літераторів з прізвищем... так-так "Шевченко", і це лише тих, хто нині "здравствує". Хоча, за етикою, всі вони мали б іти в літера-туру під псевдонімами. І не виключено, що в глибині душі всі вони вважають себе причетними...

Та що там казати! Свого часу до мене, в редакцію оде-ської молодіжної газети, прийшов чоловік і поклав на стіл стос цілковито графоманських віршів, підписаних "Тарас Шевченко". Коли ж я делікатно поцікавився, яке, власне, відношення ці "творіння" мають до творчості Тараса Григо-ровича, автор обурився: "При чому тут отой ваш поет Шевченко?!", а далі видобув "из широких штанин" паспорт і довів мені, малоосвіченому, що це саме він і є... Тарас Гри-горович Шевченко, такі-да, поет із поетів... Але це вже я так, до слова...

Новий Буг – Одеса,

травень-червень 2013 року.

ВІД КОГО І ЯК "ЗАХИЩАЄ ПРАВДУ"

ІРЕНА ТКАЧ...

ПРИНЦИПОВІ НОТАТКИ

1

Справжньою проблемою в сучасному українському нау-ковому світі стало вторгнення до нього людей, які, замість глибинного вивчення першоджерел та суті проблеми, пору-шуючи наукову етику, вдаються не до аргументованого, ана-літичного ведення полеміки, а до патетичних, проте поспіш-ливих і нерідко образливих звинувачень. Саме про це, власне, і йдеться в моїй статті...

Питання, які стосуються дати заснування Одеси, святку-вання її двохсот— чи шістсотріччя – за самою суттю своєю полемічні. З цього приводу з'явилося чимало книжкових до-слідницьких видань та публікацій в пресі, висловлювалися і ще висловлюватимуться різні думки та погляди. І погодьтеся, що це цілком природний дослідницький процес.

Тому я не звертався б до цієї теми, якби останнім часом інтернетом не почала гуляти елетронна версія, яка називаєть-ся: "О. В. Болдирєв. Одесі-600. Історичний нарис (Електро-нна версія, публікується за оригіналом другого видання). З питаннями публікацій, передруку та розміщення в мережі звертатися за адресою part 28 @ gmail. com., Наталія Болди-рєва".

Причому увагу читачів цього комерційного елетронного проекту неминуче привертає не лише праця досить сумлін-ного історика О. Болдирєва, а, передусім,

"Вступне слово до другого видання", автором якої виступає — "Ірена Ткач, голова Одеського обласного Педагогічного товариства ім. проф. Г.Ващенко".

Що ж спонукало керівника шанованого обласного Педагогічного товариства взятися за перо? О ні, Ірена Ткач таємниці з цього не робить!

"І от тепер, — грізно пише вона, — бажання захистити Правду й поновити справедливість у ставленні до його (О. Болдирєва - Б.С) унікальної праці спонукало мене взятися за перо"!

Від кого ж педагог Ткач зібралася "захистити правду" про "унікальну працю" Болдирєва, та "поновлювати справедливість" щодо неї? Ось це ми зараз і дізнаємося. Цитую:

"Справа в тому, що одному письменнику-академіку захотілося замахнутися на святе - на цю ж таки Правду. У великій статті, надрукованій у газеті "Одесские известия" за 3 вересня 2005 року., а потім у розлоному інтерв'ю з Іваном Неновим (та ж газета за 8 жовтня 2005 р.) та й у телепередачі однієї з одеських телекомпаній, у бесіді з одіозною журналісткою цього каналу, Богдан Сушинський ані словом не промовився про те, що першим про справжній вік Одеси (виділено авторкою -Б.С.) своє аргументоване, блискуче, вагоме слово історика сказав О.Болдирєв. Таким чином, пан академік робить себе ледь не піонером у вивченні питання історії заснування Одеси та її справжнього віку. Це прикро, це боляче, це, зрештою, ганебно".

Ні, ви лишень зверніть увагу на цю педагогічну патетику Ірени Ткач!

Для непосвячених поясню: і в статті, і в інтерв'ю (але "не з Іваном Неновим", як пише авторка, а редактора одеської обласної газети "Одеські вісті - Одесские известия" Івана Нєнова — зі мною, а це різні поняття) йшлося про мою книжку "Одесса: история, написанная столетиями", на яку авторка далі посилається. Але на яке таке "святе", на яку "Правду" я "замахнувся"? І в який спосіб я міг на неї замахнутися? У той, що "не промовився", як пише Ірена Ткач, що "першим про справжній вік Одеси своє аргументоване, блискуче слово історика сказав О. Болдирєв"?!

Щоб ви збагнули справжню ціну "праведного гніву" Ірени Ткач, я не буду марнословним, а почну прямо зі статті в газеті "Одеські вісті" від 3 вересня 2005 р., і поясню, що йдеться про статтю "Качибей - Одеса: історія, написана століттями".

Саме з приводу неї Ірена Ткач звинувачує мене, не називаючи при цьому мого прізвища, що нібито я ні словом не обмовився про те, що Болдирєв був першим зі своїм датуванням 600-річчя Одеси. А відтак, звинувачує мене і в тому, що нібито я роблю себе "ледь не піонером у вивченні питання історії заснування Одеси та її справжнього віку", й оголошує таку мою поведінку "ганебною".

Звинувачення, погодьтеся дуже серйозне. Але...

Те, що каже з цього приводу Ірена Ткач, — цілковита не-правда! Або, кажучи делікатніше, — одверта брехня!

Річ у тому, що в своїй статті названій книжці вже по-кійного тоді науковця Болдирєва (і в цьому може переконатися будь-хто з читачів, вдавшись до бібліотечної підшивки газети), - присвячено півтори газетні (цілопо-лосні) колонки!

Яке вже там "ані словом не промовився", якщо книзі Болдирева в статті присвячено близько ста газетних рядків! Мало того, крім Болдирева, в якості своїх попередників я також назвав: професора Маркевича, професора Яковлева, історика Скальковського; сучасного, дуже здібного і перспективного історика Тараса Гончарука з його книжкою "История Хаджибея (Одессы) 1415-1795" і ще кілька імен.

Таким чином, я недвозначно визначив Болдирева як історика, який видав своє дослідження значно раніше за мене. Значно раніше! Але як тоді зрозуміти висунуті мені Іреною Ткач звинувачення? Де тут логіка? Що дає пані Ткач підстави стверджувати, що я "роблю себе ледь не піонером" у вивченні історії заснування Одеси? Та ще й називати при цьому мою поведінку "ганебною"!

Водночас, кожен, хто читав і названу вище статтю, і мою книжку, в якій я якраз і обстоюю ідею 600-річчя Одеси, зрозуміє, що, з іншого боку, я не міг назвати Болдирева взагалі "першим, хто сказав своє слово про справжній вік Одеси"! Не міг тому, що як дослідник — не мав на це права! Як не мав і має права на таку, загальну першість і сам О. Болдирєв! Ось що я пишу і в названій газетній статті, і в своїй книжці (стор.28-29, в перекладі з російської), маючи на увазі, що в анотації до книжки Болдирева, цю книжку (Болдирева) було названо "сенсаційною":

"... Я з повагою ставлюся до цього історика (тобто до О. Болдирева — Б.С), який рано пішов з життя, і книжка в нього вийшла непогана, аналітична. Але, якщо чиєсь дослідження і заслуговує право на титул "сенсаційного", то це історичний нарис професора Маркевича "Город Качибей или Гаджибей - предшественник города Одессы", що з'явився друком ще в 1894 році. І якого всі наступні краєзнавці, хто, щедро циту-ючи, а хто й сором'язливо замовчуючи, але дуже вже активно використовували.

І хоч до історії Одеси зверталися й історик А. Скальковський в своєму "Хронологическом обозрении Новороссийского края" (1838); і професор В. Яковлев у дослідженні "К истории заселения Хаджибея (1789-1795)" (1889); а також А.Смольников - "История Одессы"; Ф. Петрунь "Качибей на старинных картах"; Дерibas - "Исторический очерк Одессы"... найбільш ґрунтовним і документально переконливим залишається все ж таки Маркевич. І це він подає цитату в ориґіналі з "Історії Польщі" польського історика Яна Длуґоша (Лейпциг, 1711)..."

Тобто йдеться про цитату, з якої видно, що в 1415 році з Качибєя, на кількох кораблях, було відправлено польським королем Владиславом IV хліб до обложеного турками Конс-тантинополя. Отож, саме Длуґош, посилаючись на "Литовський літопис", називає дату, від якої і відраховували вік Одеси і сам Маркевич, і кілька інших названих і неназваних тут мною дослідників.

А серед них, але вже - зверніть увагу! — через СТО років після Маркевича (!), назвав цю дату й О. Болдирєв.

Але назвав її Болдирєв, — доводжу до відома правдолюбиці Ірени Ткач, та вдови науковця Наталії Болдирєвої, на сайті якої була розміщена її стаття, — тільки після відомої книжки професора Маркевича. І лише через сто років після нього!

То як я можу вважати, що першим у визначенні дати заснування Одеси був

науковець Болдирев, якщо відомо, що він знайомий був із згаданою працею Маркевича? Яке я мав право визнавати першість за науковцем Болдиревим, який на неї не спромігся; і при цьому применшувати, власне, пере-креслювати, роль знаного українського історика Маркевича?!

Оце і є щонайправдивіша Правда в даній історії! Але не та, яку так запопадливо, але несправедливо, обстоює педагог Ірена Ткач, а та, якій вона не бажає зазирнути у вічі.

2

Про яку "першість Болдирева у визначенні віку Одеси" може йтися, якщо ще в 1894 році професор Маркевич писав: " История этого города становится нам известной, собствен-но, по источникам не раньше XV в., но они делают точное указание на более раннее время и притом настолько простые и точные, что нет основания заподозрить их правильность. Таково, например, известное указание Длугоша (XV век), до-полненное Кромером (XVI век), что в 1415 году польский король Владислав IV, то есть Ягело, отправил из Качибя хлеб на нескольких судах в Константинополь, осажденный тогда турками"?!

Ось і все, і питання першості об'єктивно вичерпане ! Най-першим був всесвітньо відомий польський історик Ян Длу-гош, праця якого, власне, й стала, інформативним першоджерелом; а вже у вітчизняній науці першим послався на нього, конкретно прив'язуючи його свідчення до проблеми датування віку сучасної Одеси, професор Маркевич.

Та навіть знаючи про це, я все ж таки засвідчив свою по-вагу до праці Болдирева посиланням на неї, і процитував його висловлювання щодо "фальшивого характеру святкування 200-річчя Одеси" (стор.32), і в такий спосіб чітко окреслив його позицію.

Інша річ, що, працюючи над своєю книжкою, я, водно-час, дослідив усі відомі першоджерела, в тому числі і праці Маркевича, і Длугоша, на якого професор Маркевич посила-ється. І якби, опрацювавши весь цей матеріал, я, наслідуючи деяких популяризаторів О. Болдирева, визнав би, що Болди-рев був першим у своєму слові про вік Одеси, як цього вима-гає від мене пані Ірена Ткач, то справді "посягнув би на Пра-вду". Причому на правду і щодо Болдирева, і, головне, щодо професора Маркевича.

Але якщо цілком очевидно, що я назвав усіх попередни-ків, віддав усім їм шану, проштудіювавши їх праці та посла-вшись на них, в тому числі і на працю Болдирева, — то, знову ж таки, на якій підставі Ірена Ткач запускає в засоби масової інформації матеріал, в якому заявляє, що я " роблю" себе "ледь не піонером у вивченні питання історії заснування Одеси та її справжнього віку", а відтак оголошує мою пове-дінку "ганебною"?!

Нехай назве хоча один рядок з моєї книги чи зі статей, якими б я "робив себе ледь не піонером", заперечуючи вне-сок когось зі своїх попередників. У тому ж то й річ, що в моїх публікацій зовсім інша мета: я аналізую сучасну ситуацію, оту полеміку, яка складається навколо проблеми свякування, і домагаюсь визнання 600-річчя Одеси. І в цьому питанні ми з Болдиревим цілковиті одностайні!

Ні, справді, нехай пані Ткач опрацює всі ті джерела, які опрацював я, й, оперуючи

фактами, доведе, що праці Мар-кевича, Длугоша і всіх інших я вигадав, або неправдиво про-цитував! І тоді я вибачусь перед читачем і скажу, що так, справді, Болдирев виявився першим.

Проте доводити це треба не дилетантськими наскоками, не виявом брутальної неповаги до мене, як це робить Ірена Ткач, а спокійно, вдумливо, оперуючи не власними емоціями, а дослідницькими аргументами.

До речі, сідаючи за свою статтю, Ірена Ткач мала б знати, що саме з моєї ініціативи та за підтримки обласної організації Республіканської партії України, в 2005 році в Одесі масови-ми заходами (з моєю публічною доповіддю і численними ви-ступами в пресі, з промовами інших учасників, з великим концертом та народним гулянням, і навіть з українськими во-зами "з хлібом для Константинополя"!) на Дерібасівській та на Приморському бульварі, біля мерії, підкреслюю: з дозво-лу мерії й особисто мера, було відзначено 590 - річчя Одеси! А відтак оголошено, що з цього часу починається підготовка до святкування 600-річчя Одеси, яке припадає на 2015 рік. Про це святкування повідомляло десятки різних інформацій-них видань. В тому числі і зарубіжних.

Що ще я міг зробити для того, щоб місто знало про свій справжній вік, а не відзначало його за занадто вже запізнілим рескриптом російської імператриці Катерини II?! І як ще треба висловлювати свою "чітку громадянську позицію", у відсутності якої, трохи далі в цій статті, звинувачує мене Ірена Ткач?

Неприпустими вважаю і натяки на те, що я не визнав пер-шості Болдирева в "передачі однієї з одеських телекомпаній, у бесіді з одіозною журналісткою цього телеканалу". Я ро-зумію, що головне для Ірени Ткач - це будь-що звинуватити Сушинського. Але ж не можна звинувачувати й ображати людину, не зазначаючи при цьому, ні про яку передачу, якої телекомпанії, та якого каналу йдеться; не називаючи дати виходу в ефір передачі, в якій я нібито "не визнав першості Болдирева"; не конкретизуючи, якій саме "одіозній журналі-стці" я давав з цього приводу інтерв'ю. І, ясна річ, не пояс-нюючи, з якого дива І. Ткач вважає цю журналістку (яку са-ме?) "одіозною"?

Запитань, як бачимо, виникає чимало. Але в мене, особис-то до Ірени Ткач, виникає тільки одне-єдине запитання: чому вона дозволяє собі таким абсолютно бездоказовим способом, без будь-яких конкретних посилань і цитувань, публічно зви-нуувачувати мене?

Природно, що я розцінюю ці звинувачення і це зганьблен-ня мене, як публічне поширення неправди й образу гідності, з усіма правовими наслідками, які з цього випливають. Але то вже справа юристів, які, очевидно, займуться цим брута-льним публічним випадом.

Ми ж звернімося до невеличкої бесіди зі мною, записаної журналістом, редактором газети Іваном Неновим, на яку Іре-на Ткач теж посилається. Річ у тому, що бесіда ця була при-свячена вже згадуваному, ініційованому мною, святкуванню 590-ї річниці заснування Одеси, тобто самому дійству та його аргументації. Так от, у цій розмові ми з

редактором взагалі не торкалися ні імені, ні творів кого б то не було з істориків, в тому числі і Болдирева. Підкреслюю: не торкалися! Але з цього жодним чином не випливає, що я не визнаю того, що праця Болдирева з'явилася раніше за мою. Та й який був би сенс у такому невизнанні?! Відтак, знову виникає питання: які, у зв'язку з цією бесідою в редакції, в Ірени Ткач виникли під-стави для наведеного вище звинувачення?

Щоправда, далі Ірена Ткач стає більш конкретно в своїм звинуваченнях, заявляючи, що рятувати першість Болдирева їй доводиться не лише від Сушинського, а й від одеської "пятої колони", яка теж, бачте, не шанує ні Болдирева, ні вперше ним доведене 600-річчя Одеси. З імен яких же до-слідників та краєзнавців керівник обласного Педагогічного товариства Ірена Ткач формує цю "п'яту колону"? Ось вони, цитую:

"Адже п'ята колона – всілякі "варни, скалкини, сурілови, васермани, щербані, вершиніни" й іже з ними, давно вже по-чали – і роблять це по сьогодні — доводити, що історія Причорномор'я і нашого міста починається тоді, коли чобіт Суво-рова ступив на цю землю, і ніяких українців тут ніколи не було й бути не може. Її сотворили тільки Катерина, Суворов, Пушкін і... Жванецький".

Нагадую, що йдеться про передмову керівника обласного Педагогічного товариства до дослідницької книжки відомого одеського історика. На жаль, покійного, який уже не здатен захистити самого себе від таких "захисників", як Ірена Ткач. Ясна річ, як авторка передмови до такого солідного видання, пані Ткач може не погоджуватися з якимись положеннями в працях тих-таки Варни, Скалкина, Сурілова, Васермана чи Щербаня. Це, підкреслюю, її право, це природна річ.

Але, знову ж таки, існує століттями і багатьма поколіннями світової наукової еліти вироблена етика наукової поле-міки. Якщо хтось із названих дослідників справді заявив, що в Одесі і в Причорномор'ї, як пише Ірена Ткач, " ніяких укра-їнців тут ніколи не було й бути не може", то нехай вона про-демонструє нам, хто саме і в якій праці заявив таке, і в який спосіб це було зроблено?

Нехай процитує, і тоді, будь-ласка, нехай не погоджуєть-ся з цими авторами, і спокійно, аргументовано, без образ та ярликів, доводить свою точку зору та переконує у своїй пра-воті. При цьому я, наприклад, не розумію, до чого тут все це згадані Іреною Ткач поет Пушкін і сатирик Жванецький? Чо-го й вони раптом потрапили під гарячу руку Ірени Ткач?

До відома правдолюбці Ірени Ткач, "п'ята колона" — це сформоване міжнародне політико-правове поняття, яке має виразно негативне значення та забарвлення і постає серйоз-ним звинуваченням. Серед тих, кого Ірена Ткач звела в оде-ську "п'яту колону", є дослідники, з точкою зору яких можна не погоджуватися, але які теж мають право і на власну дум-ку, і на власні аргументи, а головне, на власну гідність.

СТАВРОПІГІЙСЬКИЙ ДРУК

"СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ..."

ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ З ПРИВОДУ ГАЛИЦЬКОГО ПЕРШОДРУКУ "СЛОВА..."

Літа 1887-го в українській словесності сталася ви-датна подія: у львівській друкарні

Ставропігійського Ін-ституту явилось світові перше в Західній Україні, й одне з перших у Великій Україні, видання визначної історико-філологічної пам'ятки українського народу і всього схід-нослов'янського світу — "Слова о полку Ігоревім". Автором цієї публікації виявився знаний на Галичині дослідник давнини, ставропігієць Антон Петрушевич, який подав "Слово..." з власними виправленнями та з поділом на вірші, прилучившись, таким чином, своєю ґрунтовною історичною розвідкою до значної міжнародної полеміки щодо походження, авторства та автентичності цього загадкового у своїй величності твору.

Принагідно акцентую увагу, що йдеться не про переклад чи якусь літературну інтерпретацію "Слова...", а, що дуже важливо, саме про публікацію його в тому оригінальному мовно-орфографічному вигляді, в якому воно на той час існувало.

Репрезентуючи читачам свою публікацію, я, водночас, пропоную широко відзначити (спільним урочистим засіданням Ставропігійського братства та колективу Університету "Львівський Ставропігійон"; науковими конференціями, громадськими читаннями тощо) 125-річчя цього видання, яке ще раз утверджує нас на думці про ту славетну, але ще несправедливо мало визнану та вшановану, роль у розбудові українського цивілізаційного простору, яку відігравали й продовжують відігравати Львівське Ставропігійське братство та його різноманітні освітньо-видавничі заклади.

(З моєї передмови до статті, під час її публікації у львівській газеті "Пульс Ставропігії").

1

Однією з тих святинь, завдяки яким ми не лише чуємо голоси віщої давнини, але й пізнаємо давню історію і наші коріння, є і навіки залишиться "Слово о полку Ігоревім". Обставини появи цього стародавнього твору, що явився світові понад вісімсот літ тому, залишаються такими ж загадковими, як і саме буття Стародавньої України, на землі якої було його витворено.

Незважаючи на те, що дослідженням "Слова..." займалися сотні різних фахівців, ми врешті-решт так остаточно і не з'ясували для себе, ні хто автор цієї повісті, ні де її було створено, ні в кого, впродовж століть, зберігався її рукопис, перш ніж потрапив до першого відомого нам володаря — настоятеля Спасо-Ярославського монастиря архімандрита І. Биковського; ні взагалі всього того шляху, яким доходив до нас рукопис твору, перш ніж близько 1788 року опинився в руках збирача пам'яток давнини графа О. Мусіна-Пушкіна.

Ясна річ, святу справу зробив цей шанувальник давніх письмен, видрукувавши в 1800 році "Слово о полку Ігоревім", у попередній обробці його відомими істориками та архівістами М.Бантиш-Каменським та О. Малиновським. Але при цьому він так і не спромігся залишити нам докладного викладу хоч якоїсь більш-менш прийнятної версії того, в який спосіб цей рукопис виринув із забуття. Хоча зрозуміло, що подібне, виняткової історичної ваги видання обов'язково мало б супроводжуватися докладним проясненням видавцем обставин появи в нього оригіналу та його описом.

До того ж, він позбавив нас природного права бачити перед собою той варіант

"Слова", який ще не підлягав обробці згадуваних вище архівістів. А, погодьмося, що це дуже заважає як формуванню уяви про реальний твір, бо хтозна, що архівісти з нього викинули, що виправили, а що й просто дописали! І так само заважає його ґрунтовному вивченню.

Я не випадково акцентую на цьому увагу, оскільки вже в 1812 році рукопис – мабуть, це все ж таки була копія якогось давнішого манускрипту – зник! Як вважають, він загинув під час окупації Москви військами Наполеона. Відтак, людство не має тепер ні оригіналу цього твору, ні навіть писемно зафіксованої історії його появи в зібранні Мусіна-Пушкіна. А це вже багатьом дослідникам дало підстави для підозр: а раптом ідеться про майстерну "підробку під давнину" цього твору кимось із патріотів, котрим праглося засвідчити нашу писемну древність; чи відчайдушних авантюристів, котрим захотілося у такий спосіб пожартувати над кількома поколіннями дослідників-професіоналів?

Прикладів подібного літературного фальсифікату історія стародруків знає чимало, та це тема окремого дослідження, з фрагментами якого я вже не раз виступав у періодиці і до якого маю намір вдатися на сторінках третього тому своєї ставропігійської історії "Львівський Ставропігійон: між минувшиною і вічністю". А тим часом звернімося безпосередньо до ставропігійського видання "Слова".

Для початку — зауваження з приводу року видання. На обкладинці цієї руськомовної (будемо так вважати) книжки читаємо (тут і далі тексти здебільшого подаю сучасною орфографією):

"Слово о полку Игореве. Древне-русское эпическое стихотворение из конца XII столетия. Отделение I. Текст слова исправлен и разделен по стихам. Издал А.С. Петрушевич. Львов. Из типографии Ставропигийского Института под управлением О. И. Тарнавского. 1887".

А ще на обкладинці відруковано емблему досить активного тогочасного громадського об'єднання "Галицько-руська матиця".

Оскільки дату видання зазначено на обкладинці книжки, то, здавалося б, питання щодо року його виходу в світ виникати не повинне. Проте на титульній сторінці, текст якої дублює обкладинку, подано іншу дату — 1886 рік. Коли йдеться про таке давнє та рідкісне видання, рік його появи на світ завжди має принципове значення. Зрозуміло, що різне датування на обкладинці і титулі — прикрий недогляд автора видання і друкарів.

Щоправда, у друкарів віддавна існує традиція: якщо твір виходить у світ наприкінці року — то треба датувати його роком наступним, щоб не ставалося так, що через місяць це видання уже слід вважати старим, минулорічним. Відтак, природно припустити, що Петрушевич подав твір до друку 1886 року, що й засвідчено датою на титулі. І вже без будь-якого припущення можу констатувати, що точну дату написання свого розлогого "Введення" засвідчив сам автор, який, поруч зі своїм підписом "А.С. Петрушевич", зазначив: "В месяце мае в день св. Мефодия просветителя словен 1886 г."

Проте коректніше все ж таки вважати датою виходу той, 1887-й, рік, який

зазначено на обкладинці, адже саме во-на завжди залишається офіційною, реєстраційною візитів-кою книги. На жаль, дат подання рукопису до типографії та підпису до друку, як це зазначається у сучасних вихідних книжкових даних, у ті часи не фіксували. Зазначу також, що на внутрішній і зовнішній сторонах задньої обкладинки цьо-го видання подається реклама творів, теж датованих 1887 ро-ком, а це вже аргумент!

Своїм вступом ("Введением") до публікації Петруше-вич одразу ж намагався ввести "Слово..." в культурницький обіг західноукраїнської громади, подаючи його в усьому комплексі проблематики.

Повідомивши, що "первое известие о "Слове" сообще-но было свету Н. М. Карамзиным в 1797 г., в октябрьской книге гамбургского журнала "Spectateur du Nord", автор ста-вропігійської публікації негайно прилучився до полеміки про цей твір, "проблематичне коло" якої узагальнено можна окреслити питаннями: чи є цей твір автентичним; де, хто, ко-ли і якою мовою творив його оригінал, і де сам цей оригінал; та чи збереглася хоча б якась його неопрацьована, непере-кладна, оригінальна копія? Нарешті, хто його автор і хто пе-рший володар?

Уже сам перелік цих питань свідчить, що в текстовій тканині "Слова" перед Петрушевичем, як і перед будь-яким іншим дослідником, повставав величезний обшир для розду-мів і пошуків. Відтак, запитаймо себе: чи все відшукав і на всі запитання відповів Петрушевич?

Відповідь проста: "ні", і, з огляду на реалії буття, не міг цього зробити; проте, будьмо справедливими: творчому покликанню своєму — стати пропагандистом і галицьким першотлумачем "Слова", він слугував гідно.

Констатувавши, що навіть відомий германський дослід-ник А. Шлецер, котрий тривалий час сумнівався в автентич-ності "Слова", врешті-решт змушений був визнати, що це творіння " в поетической прозе есть древнее и даже подлин-ное", Петрушевич цим авторитетним висновком не вдоволь-нився. Передусім, він подає коротку довідку про відкриття твору: " "Слово" было открыто графом Алексеем Ивановичем Мусиным-Пушкиным в 1795 году, в старинном сборнике. Кроме сего списка, сгоревшего в 1812 году, до сих пор не знаем иного.

О последнем известном владельце единственной ру-кописи "Слова" и о приобретении от него сей рукописи пи-сал граф Мусин-Пушкин, в 1813 г, декабря 13, к К. Калайдо-вичу следующее:

"До обращения Спасо-Ярославского монастыря в ар-хиерейский дом, управлял оным архимандрит Иоил, муж с просвещением и любитель словесности; по уничтожении штата, остался он в том монастыре на обещании до смерти своей. В последние годы находился он в недостатке, а по то-му случаю комиссионер мой купил у него все русские книги, в числе коих, в одной, под номером 323, под названием "Хро-нограф", в конце найдено "Слово о полку Игореве"...

Подлинник "Слова" до его истребления видели: Н.Б. Каменский, А.Ф. Малиновский, А. И Ермолаев, Н.М. Карам-зин, Р.Ф. Тимковский и Г.М. Болтин. Императрица Екатери-

на Великая была особенно заинтересована "Словом", чего свидетельством служит список "Слова", найденный в ее бу-магах, который она читала со вниманием, как доказывают сделанные в нем карандашом отметки против некоторых вы-ражений".

Саме у виносці до цього твердження Петрушевич по-дає уточнення, з якого випливає, що віднайдений був цей список "Слова" між паперами імператриці ад'юнктом П. Пе-карським. Й одразу ж прилучається до полеміки своїх попе-редників щодо автентичності й оригінальності твору. Зокре-ма, він рішуче відкидає нав'язувану Є. Барсовим смислову та сюжетну подібність "Слова" до повісті славетного Йосипа Флавія " Про полонення Єрусалима". Так само він вдається до полеміки з тими дослідниками, які датують появу оригі-налу "Слова" XV століттям, а також тими, хто відшукує його коріння на схилі століття XVI, ґрунтуючись при цьому на графічному відтворенні окремих букв.

Сам Петрушевич схильний датувати появу оригіналь-ного списку "Слова" початком XVI століття. Втім, це вже тема окремої розмови, окремого порівняльного аналізу.

Слід наголосити й на тому, що в своїй публікації Пет-рушевич уже посилається на більш ранню публікацію "Сло-ва" в Україні, в Катеринославі (1879 рік). Ідеться про публі-кацію М. Андрієвського "Изследование текста песни Игорю Святославичу". Але шкода, що, користуючись нагодою, Пет-рушевич не подав бодай побіжного огляду публікацій самого тексту "Слова", його фрагментів і перекладів на тогочасних українських землях. Та це вже навіть не докір йому, а так, із серії нездійснених побажань.

Важливо, що в розділі, назва якого читається так: "Дре-вне-русский текст "Слова о полк Игореве", исправлен и раз-делен на стихи", Петрушевич, уже безпосередньо перед від-творенням тексту пам'ятки, подає ще один вступ, іменований "Древний текст "Слова о полку Игореве". Це переднє слово дослідника надзвичайно важливе для нас, оскільки воно по суті вводить сучасного читача до лабораторії самого пошуко-вця Петрушевича, а також відтворює принципи опрацювання ним твору під час підготовки до друку.

"... Здесь скажу только о том, — пише він, — что, пече-тая древний текст "Слова" кирилловскими буквами, придер-живаюсь, по возможности, первого печатного издания того же с 1800 года, с помещением внизу текста всех вариантов "Слова" из Екатерининского списка, изданного П. Пекарсь-ким (С.-Петербург, 1864 года). Буквальные исправления или дополнения, сделанные мною в самом тексте "Слова", суть в нем отмечены толстыми буквами. Варианты "Слова", кото-рое уцелело до наших времен в одном только, и то уже заги-бшом списку, имеют свое начало в разных чтениях того же, так составителем Екатерининского списка, как и первыми издателями "Слова" в 1800 году, кажется, или плохо читав-шими им доступный подлинник, или, быть может, напрасно старавшимися возстановити правописание текста "Слова" из XII века".

А ще він повідомляє, що "докладні зауваження стосов-но окремих слів, власних назв, правопис і значення їх, будуть подані після завершення тексту "Слова" в моїх

мовознавчих, історичних і географічних поясненнях "Слова о полку Ігорє-ве", з доданням родовідної таблиці князів, які згадуються у тому ж таки "Слові".

До речі, щодо родовідної таблиці, про яку говорить Пе-трушевич. Слід згадати, що її оприлюднив ще Мусін-Пушкін у своїй першій публікації "Слова" у Москві 1800 року. І там вона називалася "Поколенная роспись русских великих и уде-льных князей, в "Слове" поминаемых".

Принагідно нагадаю, що сам твір мав зовсім не таку назву, під якою він нам тепер відомий. Тоді він називався "Ироическая песнь о походе на половцов удельного князя Новгорода Северскаго Игоря Святославича, писанная старинным русским языком в исходе XII столетия с пере-ложением на употребляемое ныне наречие".

Зверніть увагу, що навіть перша публікація "Слова", яка відтоді, за відсутності оригіналу, стала канонічною, вже була... перекладом на тодішнє московітське наріччя, а не від-творенням оригіналу!

2

Добре, що Петрушевич подає окремий розділ "Істори-чний опис походу Ігоря на половців", у якому стисло, але до-ступно, відтворює історичну канву княжого походу, що ліг в основу сюжету "Слова". Це потрактування історичних подій, безсумнівно, допомагає глибше пройнятися трагізмом зма-льовуваних автором "Слова" ситуацій.

Намагаючись з'ясувати походження автора цього тво-ру та середовище, в якому його писано, Петрушевич звертає увагу на те, що, подаю в перекладі:

Обкладинка "Слова..." ставропігійського друку

"Помітна двоякість мови "Слова" не лише в коренях слів, але також у граматичних закінченнях, викриває занадто мирського творця, який проспівав своє "Слово" в середови-щі, в якому не вживалися форми церковнослов'янської мови, лише, відповідно до сучасного смаку, для вагомості предме-та, було воно написане творцем, за його висловом, "старыми словесы". Мова "Слова" загалом є слов'яно-руською, якою писав Нестор і його продовжувачі руського літопису, як на півдні, так і на півночі Русі, з більшими домішками народно-руського наріччя".

Тобто, як бачимо, Петрушевич вважає, що, на догоду тогочасній моді, твір цей все ж таки було писано "під старо-вину", і це зумовлює відповідне ставлення до нього.

Зізнаюся, що зрадів, прочитавши запевнення Петруше-вича в тому, що він не вдавався до свавільного вторгнення у смисл тексту.

" Наконец изъясляю, — пише він, — что в моем издании "Слова", в отношении к первому изданию тогоже, не соизво-лил я себе ни малейших переставок, добавок или упущений слов в древне-руском тексте его, кроме усмотренного мною, для большей ясности, разделения всего "Слова" на три бо-льшие части и поменьшие статьи в тех-же, с соответным упо-треблением знаков препинания и писания собственных на-званий прописными буквами".

Проте досить швидко з'ясувалося, що радість моя ви-явилася завчасною.

Цілком очевидно, що формалістичний поділ Петруше-вичем усіх трьох частин "Слова о полку Ігорєвім, Ігоря сина Святослава, внука Ольгова" на невеличкі розділи

справляє двояке враження. З одного боку, ці розділи дозволяють не-підготовленому, пересічному читачеві концентрувати увагу на суттєвих моментах того чи іншого розділу та предметніше сприймати його зміст. З іншого — одразу кидається у вічі не-творчий, непоетичний, аж ніби канцелярський якийсь, підхід Петрушевича до формування цих назв.

Досить сказати, що чудовий, поетичний заспів, "Не лепо ли ны бяшетъ, братие...", зроблений отим, істинним і, на жаль, досі не відомим нам, автором "Слова" до свого тво-ру; отой заспів, якого перекладено та інтерпретовано сотнями поетів чи не всіма цивілізованими мовами світу, у Петруше-вича раптом набуває назви "О пении Бояна и певца Игоря" (?!). З якого дива і з якою метою він вдався до подібного "перелицьовування", збагнути важко.

Ще невдалішою, на мій погляд, видається назва другого розділу, що починається словами: "Почнем, братие, повесть сию от старого Владимира...", але яку Петрушевичу (вду-маймося лишень!) забаглося подати нам під неоковирною канцелярською назвою: "Содержание и объем песни певца Игоря" (?!). Це ж якими літературознавчими чи естетичними, або просто смаковими, критеріями слід було керуватися, вдаючись до подібної назви?!

Принципове заперечення викликає і назва сьомого розділу другої частини "Слова", яку Петрушевич спромігся сформулювати так: "Возвание певца Игоря к современным большим князям".

Петрушевич мав би знати, що в усіх східно-слов'янських мовах дослідники і літератори дотримуються терміну "великий князь", на ознаку тих князів, яким, у тій чи іншій формі, підпорядковувалося кілька князівств. Перед-усім "великими" завжди називалися князі київські, а також, у певні часи — чернігівські, галицькі, новгородські. Відтак, ужитий Петрушевичем термін "большой князь" історично і по суті неправильний, а, правдивіше сказати — недоречний. Тим паче, що сам цей розділ автор твору починає словами "Великий княже, Всеволоде!", і навіть у позначеному бук-вою підрозділі читаємо "к великому князю Всеволоду".

Такий же спротив викликає і назва досить емоційно на-писаного шостого розділу цієї частини твору, який почина-ється словами: "Тогда великий Святослав изрони злато слово, со слезами смешено, и рече...". Далі йде, зі шкільних парт усім відоме, "слово", тобто звернення великого князя Святослава до своїх синів Ігоря та Всеволода...

Цілком очевидно, що ключовим поняттям задуму ав-тора твору в цьому розділі є не що інше, як відтворення кня-жого "слова", тобто слова, зверненого до своїх синів. А тому абсолютно незрозумілим залишається прагнення упорядника та редактора публікації будь-що, вже у самій назві, відреда-гувати смислову суть розділу. Чуттєво дезорієнтуючи читача, Петрушевич називає його "Плач Святослава". З якого б то дива?! Невже тільки тому, що батьківське слово князя до сво-їх синів "змішане зі сльозами"? Але ж на те воно й батьківсь-ке...

Після втечі Ігоря з полону, автор "Слова" вдається до цікавого художнього прийому — уявного діалогу між річкою та князем. Пригадуєте? "Донец рече: "Княже Игорю! Не

ма-ло ти величия, а Кончаку нелюбия, а Русской земли весе-лия?..".

Так от, Петрушевич не знайшов нічого кращого, ніж наректи цей розділ "Привет Игоря рекою Донцем"(?!). Да-руйте, але це вже наруга над історичним твором, яка, знову ж таки даруйте, межує з одвертою "клінікою".

Титульна сторінка "Слова..." ставропігійського друку .

3

Зовсім по-іншому сприймаються зауваження та поси-лання, які віднаходимо у поданих Петрушевичем виносках, котрими він намагається чи то прояснити певні місця в тексті "Слова", чи просто привернути увагу до смислових варіантів, що проглядаються по різних публікаціях цього твору. Ось, наприклад, рядки з "Плачу Ярославни": " Ярославна рано плачет в Путивле на забрале аркучи: "Светлое и тресветлое солнце...".

Здавалося б, усе зрозуміле, усе вивірене, але... У ви-носці до цих рядків Петрушевич справедливо уточнює, що в списку, зробленому для імператриці Катерини, тобто, нага-даю, в тому єдиному, який дійшов до наших часів, оскільки оригіналу не існує, написано по-іншому. Там написано: " Ярославна на море плачет".

Мало того, посилаючись на зауваження П. Пекарського, автора публікації в 1864 році Катерининського списку " Сло-ва о полку Игореве" у С.-Петербурзі, він додає, що " В руко-писном переводе, приложенном при Екатерининском списке, также читается: "Ярославна на море плачет к Путивлю". По-чому спочатку в списку прочтено "на море", а потім "рано" — вирішити трудно".

Бо й справді: з Катерининського списку випливає, що, перебуваючи на морі, Ярославна плаче, звертаючись до Пу-тивля, а хто й чому виправив під час публікації цього списку "море" на "рано" — залишається загадкою, яка ще раз попере-джає всіх нас, хто працює зі старожитніми текстами, як це небезпечно — вторгтися в давні твори чи документи зі своїми правками. Відтак, факт є фактом: після виправлення слова "море" на " рано", ми отримали зовсім інший текст, із зовсім іншим смисловим навантаженням.

Тепер уже Ярославна не звертається з плачем до Пути-вля, перебуваючи при цьому на морі, а плаче рано в Путивлі на забралі, тобто на міській стіні. При цьому очевидно, що ні в даному, ні в багатьох інших випадках подібних вторгнень, ми не можемо дійти остаточного висновку щодо автентично-сті, оскільки не маємо, і вже, мабуть, ніколи не матимемо, оригіналу "Слова".

До речі, працюючи над цією статтею, я звернувся до виданого у Москві 1986 року поважного збірника " Слово о полку Игореве. 800 лет", під обкладинкою якого зібрані чи не всі існуючі на той час у східнослов'янському письменстві переклади та переспіви даного твору. Так от, в академічному зразкові "Слова", яким цей збірник відкривається, теж чита-ємо: "Ярославна рано плачет в Путивле на забрале арку-чи...". Тобто все ж таки вжите слово "рано", а не первісне "море".

Водночас, викликають подив і деякі виправлення, подані самим Петрушевичем. Так, у його публікації читаємо "Посо-бица князем на поганья погыбе, рекоста бо брат

брату: "се мое, а то мое же!".

Петрушевич навмисно виділив шрифтом слово "Посо-бица", даючи зрозуміти читачеві, що вдався тут до виправ-лення. Що ж і навіщо він тут виправив? Пояснення знаходи-мо вже у виносі.

Виявляється, що і в Катерининському спискові, і в ви-данні "Слова" 1800 року, там подається цілком зрозуміле і логічне в даному контексті слово-термін "усобица". До речі, в академічному тексті "Слова", опублікованому в збірни-ку "Слово о полку Игореве. 800 лет", теж написано "усоби-ца". І зважмо, що, саме завдяки цьому терміну "усобица", вся фраза набуває того змісту, який і було закладено в неї авто-ром "Слова". Читаймо тепер:

"Усобица князем на поганья погыбе, рекоста бо брат брату: "се мое, а то мое же!". И начяша князи про малое "се великое" молвити, а сами на себе крамолу ковати, а погании со всех стран приходяду с победами на землю Рускую".

Як бачимо, весь глибинний зміст, сама логіка цієї фрази вимагає того слова, яке й написане в Катерининському спис-ку, в першій публікації твору 1800 року, і в усіх інших публі-каціях — я переглянув їх чимало. То навіщо знадобилося Пет-рушевичу змінювати слово "усобиця" на незрозуміле в да-ному контексті "пособиця" — так і лишається загадкою.

Петрушевич засвідчує, що в обох, уже названих вище, джерелах — Катерининському списку і в першій публікації "Слова" — пишеться: "С тоя же Каялы Святополк повелея от-ца свого между угорьскими иноходцы ко святеи Софии, к Киеву".

Про "отца" йдеться і в академічному виданні "Слова". Проте, нехтуючи текстом попередніх публікацій, Петруше-вич править слова "отца своего" на "беше тестя своего". При цьому навіть не завдає собі клопоту пояснити читачеві, чому, виходячи з яких історико-родовідних засад, він вдався до цієї радикальної правки, яка з контексту даного фрагмента аж ніяк не впливає.

І подібних запитань з приводу правок Петрушевича, та з приводу його вторгнень у смислову тканину "Слова", вини-кає чимало. Водночас, як уже мовилося, є і слухні правки. Скажімо, в попередніх публікаціях траплявся вираз "по Су-лію". Дотримуючись логіки фрази, Петрушевич править на "Посулію", і тоді читається: "... И Поморию, и Посулию...". Саме так цю фразу подають і сучасні видання.

3

Втім, крім зауважень щодо мовно-смислових правок упорядника цього видання твору, виникають у мене і більш принципові, світоглядні зауваження. Зокрема, зовсім недоре-чним у передмові до "Слова" видається, на мій погляд, різ-кий випад Петрушевича, націлений проти формування та розвитку української мови.

"Возникший ныне в южной Руси языкословный радика-лизм, — пише він, — заменяющий основанное на истории этимологическое правописание фонетическим, и устраняющий даже название русского языка, заменяя оное украинским, уже по этимологическому значению сего слова, доказует, что скрай-нии эксцентрические поборники украинизма, одушевленные нивелиристичными "мреями" Запада, не хотят

ничего ведати об историческом развитии русского языка, и образуют только партикулярную языкословную фракцию, не имеющую ни по-за собою истории, ни пред собою основывшейся на истории будущности. Словом, жертвуют грамматику в пользу своей несбыточной политики"

Не маю наміру аналізувати мову та стилістику цього національно-політичного випадку, не в них суть. Річ у тім, що в даному некоректному пасажі з усією очевидністю проявля-ється оте войовниче москвофільство Петрушевича, про яке свого часу застерігав громадськість ще Іван Франко у своїй праці "Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року"

"Антін Петрушевич, — читаємо з цього приводу у Франка, — син письменника і збирача руських приповідок, Стефана Петрушевича, пароха в Добрянах коло Стрия, виступив на поле публічної діяльності в р. 1848 з брошури по-польськи писаною під заголовком "Slow kilka w obronie ruskiej narodowosci", в якій з молодечим запалом і гарячим серцем та з поважними науковими доказами станув в обороні само-стійності південноруської народності.

З початком 50-тих років його погляд змінився, і він, не переходячи формально до табору галицького москвофільства, виробив собі теорію якогось праруського языка, перемішано-го з галицизмами. Петрушевич писав дуже багато по різних руських часописах аж до остатніх літ XIX в., доторкався най-різноманітніших тем славістики, а навіть порівняльної філології, та скрізь облік величезної начитаності і не раз критичної бистроумності виявляв брак наукового методу, повний брак логічної композиції, якій шкодила особливо суб'єктивна вдача автора - на кожному кроці всякого "рассуждения" зупинятися на найрізніших дрібних деталях і вдаватися в полеміку за найдрібніші речі...".

За браком місця, я змушений увірвати розлоге цитування характеристики творчого буття цього дослідника, проте ще один фрагмент все ж таки волю подати:

Стаття Франка охоплює часову площину (включно з 1890-м роком) виходу публікації Петрушевичем "Слова", проте згадує про неї письменник побіжно, й у висновках своїх категоричний. Говорячи про співпрацю Петрушевича з виданням "Сборника" Галицько-руської матиці, Франко зазначає, що в одному з випусків збірника за 1886 рік було опубліковане Петрушевичем "Слово". Щоправда, він одразу ж зауважує, що, "Руководячися, очевидно, самим слухом, Петрушевич розділив текст на такі короткі вірші, що відповідають властиво тільки віршованим стопам. Обіцяного науко-вого мотивування цього видання він не дав".

Оскільки, нагадую, на ставропігійському виданні "Слова", про яке зараз мовиться, бачимо відтиск емблеми "Галицько-руська матиця", то очевидно, що Франко мав на увазі саме це видання, хоча воно й не афішоване як "Сборник", і, як бачимо, роком видання Франко все ж таки вважає зазначений на титулі "Слова" 1886 рік.

Втім, упевнений, що таке різночитання не завадить нам відзначати ювілей появи "Слова", посилаючись на "обкладинковий" 1887 рік. Зрештою, слов'янська традиція забороняє

Сторінки "Слова..." ставропігійського друку.

відзначати ювілей до настання дати тієї чи іншої події, проте жодним чином не обмежує термін святкування після неї.

Громадській і громадянській значущості "Слова" Петру-шевич присвятив окремий розділ, якого так і нарік: "О громадной важности "Слова о полку Игореве". У ньому, серед іншого, дослідник наголошує на величезному значенні, "яке має "Слово", як писемна пам'ятка, для русько-народної історії всієї дотатарської Русі, в якій, мов у дзеркалі, відображене релігійне, політичне та сімейне життя Русі в суто русько-слов'янському світлі, і в цьому відношенні "Слово" значно доповнює руські літописи до кінця XII століття...".

Відтак, шановне товариство, нам залишається лише приєднатися до цієї, самою історією вивіреної, сентенції знаного дослідника Антона Петрушевича.

ВИПРОБУВАННЯ

"ВЕЛЕСОВОЮ КНИГОЮ"

1

На тлі вселенської історії з поверненням нам, українцям, нашої "Велесової книги", моєї уваги просто не могла не привернути публікація в одеській міській газеті "Думська площа" від 26 лютого 1999 року) літератора Володимира Гараніна.

Названо цю публікацію "Пам'ятка України-Руси V-IX століть". Епіграфом слугує вислів "Україна є однією з наймолодших демократій, але найдревнішою нацією світу. Вільям Клінтон, Президент США". А наприкінці вступного слова В. Гаранін говорить: "Пропоную читачам зроблений мною віршований переклад перших дощечок "Велесової книги". І далі йде заголовок — "Велесова книга" та назва першого розділу - "Хто ми і куди йдемо".

У своїй книжці "Велесова книга предків" я не випадково досить докладно зупинявся на виданні "Велесова книга. Легенди. Міти. Думи.", упорядником якої і одним із основних авторів є шанований мною Борис Яценко. Бо перше, що насторожує, то це те, що у своїй публікації Володимир Гаранін навіть не згадує ні про саме це видання, ні про упорядника та дослідника "дощечок" і автора повного ритмічного перекладу "Велесової книги" Бориса Яценка.

Повторюю: ні книга, ні автор перекладу та упорядник не згадуються й словом. Дивно, чи не правда?

А тим часом варто погортати "Велесову книгу" Бориса Яценюка, і ви прочитаєте вже дослівно знайому вам за статтею Гараніна назву "Пам'ятка України-Руси V-IX століть", яка значно раніше стала назвою аналітичної статті Бориса Яценка. Тобто, порушуючи етику, В. Гаранін просто запозичив її!

І побачите в епіграфі до вступної редакційної статті книжки Бориса Яценка той самий текст: "Україна є однією з наймолодших демократій, але найдревнішою нацією світу. Вільям Клінтон, Президент США", якого вже зустрічали в Гараніна.

А ще — прочитаєте назву розділу, що поєднує кілька перших "дощечок": "Хто ми і куди йдемо", якої в самих дощечках, звичайно, нема, тобто назву цю дав Борис Яценко

(в автентичному тексті її теж нема). І стає зрозуміло, що В. Гаранін знову ж таки просто взяв і списав їх; делікатно кажу-чи, запозичив у Б. Яценка.

Про те, що В. Гаранін досить активно користувався цим виданням, свідчать й інші факти: зокрема, посилання на пер-шодрук у 1957-1959 рр., а не 1954-1959, як у публікації в "Дніпрі".

Чималий подив усіх, хто хоч коли-небудь мав справу з публікаціями текстів "дощечок" викликає і така заява пись-менника Володимира Гараніна:

"З мовного погляду "Велесова книга" настільки ви-разна, що українець може читати і розуміти її навіть без перекладу, не дивуючись кришталевій чистоті й ясності її лексики, чимало втраченій під пізнішими староболгарсь-кими, польськими чи російськими нашаруваннями".

Щоб читач одразу ж мав уявлення про тексти "дощечок", подаю копію фотографії, опублікованої у "Велесовій книзі" в перекладі Б. Яценка.

Навіть побіжного погляду на цей текст "дощечки" вистачає, щоб стало зрозумілим: робити заяву про те, що "з мовного погляду "Велесова книга" настільки виразна, що українець може ЧИТАТИ й РОЗУМІТИ її навіть БЕЗ ПЕРЕ-КЛАДУ, не дивуючись КРИШТАЛЕВІЙ ЧИСТОТІ Й ЯСНОСТІ ЇЇ ЛЕКСИКИ" здатна хіба що людина, котра сама ніколи не пробувала ці тексти в існуючому оригіналі читати, розуміти, а тим паче перекладати!

І можна зрозуміти людей, що телефонували після публікації до Одеської організації Спілки письменників, яку я тоді очолював, із запитанням: "Що він там пише? Він хоч коли-небудь бачив ці "дощечки"? Хоч розшифрував і справді переклав текст однієї з них? Яка там "кришталева чистота й ясність лексики"? І в зв'язку з цим я змушений був виступи-ти на сторінках тієї ж "Думської площі" зі статтею, яку так і назвав - "На котурнах "Велесової книги".

Облишмо емоції, але й справді, як можна говорити про кришталеву чистоту й ясність лексики, якщо дослідникам і тим, справжнім, перекладачам "дощечок", довелося підніма-ти цілі пласти давніх слов'янських мов, з усіма їхніми лекси-чними, синтаксичними й граматичними особливостями різ-них часів і говірок, пробиваючись до істинного смислу напи-сів через речення типу "жещеть намо іте до сіе махом іте" та лексики на кшталт: "повждєняхутесе", "навєндіє денєнь", "жівіхомсія", "цызіа" і сотень інших слів, "криш-талєва чистота і ясність" яких для всіх українців, як пере-конує нас Гаранін, очевидна.

Читаючи таке, просто дивуєшся: чому це для прочитання "Велесової книги" знадобилося проводити тривалі дослі-дження, створювати, як це зробив Яценко, "Лексикон укро-руський", тобто словник слів, "які вийшли з ужитку, або змі-нили своє звучання й орфографію", розробляти "Глосарій" з поясненням імен і значень богів, племен та їхнім смисловим історико-етнографічним тлумаченням.

Про серйозність підготовки ритмічного викладу автен-тичного тексту говорить хоча б той факт, що, подаючи його вже після опублікування в 1990 р. в ТОДРЛ ("Трудах отдела древнерусской литературы", Ленінград, том 43), упорядник Б. Яценко ще звиряв

його з передруком "Календаря канадійського фермера"(1970 р.) і машинописним текстом, якого йому надав О. Творогов, котрий готував публікацію в ТОДРЛ.

Але й по тому упорядник "Велесової книги" зазначає: "Ми поділили текст на слова і речення, поставили розділові знаки. Згідно з орфографією прорисів 16-ї "дощечки" змінено "щ" на "ш" і "ч" у відповідних словах; "и", "й" на "і"; "ю" на "іу"; "oi" на "ы". Вставлено пропущені слова і внесено окремі кон'єктури за змістом".

Подавши свій "повний ритмічний переклад", Б. Яценко прямо посилається на те, що його зроблено на підставі роз-шифрованого – про це вже йшлося – ритмічного викладу ав-тентичного тексту. Отож до нього запитань нема. Але ж який шлях цей текст – від написання на дощечках до ритмічного перекладу – повинен був пройти! Ну а як далі досягається "кришталева чистота і ясність лексики", видно з такого порівняння:

Автентичний текст:

Тамо живемо ловце а рібаніа быхом умоглися, од страсі ук-лоншеся.

Тако бяхом едіну тему а почашхом градіе ставіті, огніца повсуде розкладаяті.

По друзе теме бя хлуд велік, а потягшеся есьме до полу-дене...

Ритмічний переклад Б. Яценка, зроблений, завважте, з принциповим, максимально можливим дотриманням змісту і духу автентичного тексту:

Так і живемо, навчившись звіра ловити і рибалити, од страху уклонившись.

Так і пробули одну тему і почали городи ставити, вогни-ща повсюди розкладати.

На другу тему був холод великий, і потяглися ми до півдня...

І, нарешті, – віршований переклад В. Гараніна:

Так й живемо. Навчилися рибалить.

Ловити звіра, страх прогнавши геть

І лиш одну перебули ми тему –

Споруджувать хотіли городи,

По всіх усядах вогнища розклали

На другу тему холод був страшний,

Тому і потяглися ми до півдня...

Крім суттєвої смислової неточності : "споруджувать хотіли городи", замість "і почали городи ставити", (як у Б. Яценка, що цілком відповідає автентичному текстові "а по-чахом градіе ставіті"), якої припускається В. Гаранін (ма-буть, задля кращої віршованості), нічим суттєвим його віршований переклад від сумлінного, наближеного до автен-тичного тексту перекладу Б. Яценка, не відрізняється.

А на ці ж тексти, як і на книжку Б. Яценка, автор не те що не посилається, а навіть не згадує про них!

2

Коли йдеться про надзвичайно важливі для сприйняття та усвідомлення історичних реалій елементи мовної стилістики, особливостей такого твору, яким є "Велесова книга", макси-мальна наближеність будь-якого перекладу чи інтерпретації до оригіналу набуває визначального значення. Хіба що автор одразу заявить, що він має намір творити літературну інтерпретацію.

Так ось, не моє завдання – аналізувати, як упорався з цією справою В. Гаранін в усіх поданих ним віршах, але на прикладі одного з них усе ж таки продемонструю. Вірш-дощечка "Зб":

Автентичний ритмічний виклад:

Ін бо крѣвень сѣватаіа крѣвь наше

Про то мѣлоуві, яко ізобряштѣ конязі староці наша.

А тако се праві пентонадесечь вѣѣці крѣз вѣѣча,

а соуборітіся на онѣ і соудіті вѣяку отнонску подлѣѣгла в ноше...

А тако се праві наші оці.

Всенк імаі слово речаті а тото бляго сут.

Ритмічний переклад Б. Яценка:

Інша бо кров є свята кров наша.

Про те мовилося, як обирали князів старотці наші.

І так правили п'ятнадцять віків через віче.

А збиратися на нього і судити будь-кого із старшин годилося вночі...

І так правили наші отці.

Всяк міг слово сказати — і те було благом.

Віршований переклад В. Гараніна:

Кров наша інша, бо вона священна –

При обговоренні князів казали так.

А правили ми завжди через віче –

Вже протягом п'ятнадцяти віків

А уночі – на нього всі збирались,

Щоб будь-кого судити із старшин...

Так завели отці з часів прадавніх,

Й за благо кожен з нас оце вважав,

Бо будь-хто міг своє сказати слово.

Тут у читача одразу виникає низка запитань, що стосу-ються перекладу В.Гараніна. Що означає "при обговоренні князів казали так"? Коли і в яких ситуаціях наші предки "об-говорювали" князів, якщо в автентичному тексті чітко мо-виться "яко ізобряшта", що й засвідчено перекладом Б. Яценка "як обирали"? Але ж це різні значення!

По-перше, Гаранін позбавив нас надзвичайно важливої інформації про те, що князів наші предки саме обирали на віче, тобто титул цей не був спадковим. І одна справа обира-ти когось на князя, інша – обговорювати (можливо, певні рі-шення, вчинки) вже самого князя. І потім, як можна було Гараніну допускати, щоб із тексту виявилось вилученим ду-же важливе уточнення "яко ізобряшта конязі староці на-ша"?

У тексті вже зустрічалося "оці", тобто "отці", отже, "староці" – старійшини. Власне, йдеться по те, що князів обирали (чи принаймні мали вирішальне слово при обранні) старійшини. Втім, "староці" в окремих випадках можна пе-рекладати і як "предки".

Далі у Гараніна мовиться:

А уночі на нього (на віче – Б.С.) всі збирались,

Щоб будь-кого судити із старшин.

Пробачте, але ж автор "'Велесової книги" говорить зовсім про інше. Він говорить НЕ про те, що вночі збиралися на віче, щоб судити старшин. І в автентичному тексті, і в перекладі Б. Яценка мовиться: "А збиратися на нього і судити будь-кого із старшин годилося вночі".

Таким чином, автор повідомляє нам, що вночі віче збиралося не для того, "щоб будь-кого судити із старшин", як запевняє Гаранін, а що це була-така традиція: збирати віче саме вночі. Незалежно від того, є серед старшин претендент на суд, чи його нема. Ну, а коли з'являвся, то, звичайно, й судили.

Завершуючи цей сюжет, підсумовуючи все раніше мовлене – і щодо виборів князя, і щодо традиції збирати віче вночі, і щодо того, що старшин могли судити не князі, а всі присутні на віче – і автор автентичного тексту, і Б. Яценко кажуть: "І так правила наші отці". А потім додають важливу деталь, котра свідчить про демократизм віче: "Всяк міг слово сказа-ти – і те було благом"!

Тобто саме цей демократизм – кожен може сказати слово! – автор дощечок оцінює, як благо. А що читаємо у перекладі Володимира Гараніна?

А уночі на нього всі збирались,
Щоб будь-кого судити із старшин...
Так завели отці з часів прадавніх,
Й за благо кожен з нас оце вважав,
Бо будь-хто міг своє сказати слово...

Гаранін навіть не помітив, що, ввівши словосполучення "за благо кожен з нас оце вважав", він переніс значення поняття "благо" на те, що вночі збиралися на віче судити старшин. А через наступне "бо будь-хто міг своє сказати слово" лише натякнув на те, що "благо" може стосуватися й того, що кожен мав право сказати своє слово. Тобто створюється недоречне двочитання, двотлумачення тексту. В той час, як і в автора дощечок, і в Яценка всі акценти розставлено чітко: "Всяк міг слово сказати – і те було благом"(!)

І в такий спосіб можна було б аналізувати всі інші вірші-"дощечки".

* * *

Це чудово, що, як повідомляється у передмові до публікації в "Думській площі", В. Гаранін із захопленням працює над поетичним перекладом "Велесової книги". Бере-мо до уваги й оголошене самим Гараніним: "Пропоную зроблений мною віршований переклад перших дощечок "Велесової книги".

Відтоді, як ще 1995 року ми, українці, отримали щонай-повніше, на сьогодні, зібрання розшифрованих автентичних текстів "Велесової книги" та маємо її олітературений варіант у вигляді "повного ритмічного перекладу" Бориса Яценка, будь-хто з поетів може робити свої віршовані, римовані, ритмовані чи бозна-які інші спроби, переспіви, інтерпретації... То вже його справа.

Але ошелешувати читача одеської міської газети, — як це робить поет Володимир Гаранін, — заявою про створення віршованого перекладу перших дощечок "Велесової

книги", і навіть не обмовитися при цьому, що вже існує повний ритмічний автентичний виклад їхніх текстів і "повний ритмічний переклад" у вигляді видання, впорядкованого самим автором цього перекладу, дослідником Борисом Яценком... Навіть не згадати імені цього перекладача, існування такого автора... І це при то-му, що запозичено і назву статті Яценка, й використаний ним епіграф, і назву першого розділу... Це вже виходить за творчо-етичні норми.

Одеса, 1999 рік.

СВЯТИТЕЛЬ СЛОВА

ЛІТОПИСНОГО

ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ НАПЕРЕДОДНІ 950-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ

НАРОДЖЕННЯ НЕСТОРА ЛІТОПИСЦЯ.

1

Нестор Літописець... Постать цього першосвятителя українського й усього східнослов'янського літописання, мудрого хроніста, вдумливого історика і талановитого літератора, зринає перед нами з пітьми віків, із безсловесності історії нашої, як осяйний просвіток буття і помислів непокірливих предків, як вияв нашої древності і неперебутності, як символ пракореневої віщості нашого на-роду, його мужності, життєлюбності і багатостраждальності.

Прадавні хроніки та легенди, Святе писання і непорушна віра в мудрість і віщу долю свого народу – ось ті три витоки, на джерельній святості яких формувався його талант історика й літописця; ось та основа, з якої зароджувалися твори Нестора Літописця.

На сьогодні нам відомі три твори, які дослідники історії, літератури, православної церкви та національної історіографії пов'язують з авторством Нестора Літописця (бл. 1056-?): "Читання про Бориса і Гліба", "Житіє Феодосія" та "Повість минулих літ".

"...Почувши про це (про смерть батька Володимира I – Б. С.) – Борис почав тілом слабнути, очі його слізьми наповни-лися, і слізьми обливаючись, не маючи сили говорити, почав він так: "Тяжко мені, світло очей моїх, сіяння і зоря лица мо-го, вуздечка юності моєї, настанова нерозуміння мого! Тяжко мені, батьку й господарю мій! До кого вдамся, на кого погля-ну? Де сприйму таке блага повчання і настанови розуму тво-го? Тяжко мені, тяжко мені! Зайшло сонце моє, і не було ме-не з тобою! Хоча вже я сам чесне тіло твоє своїми руками вбрав і в труну поклав. Але не ніс прекрасного й мужнього тіла твого, не сподоблений був цілувати прекрасні сивини твої..."

Так, це з "Читання (Сказання) про Бориса і Гліба", з отієї найдавнішої історичної повісті, завдяки якій перед нами постає драма одразу кількох князів, праведне, не дуже пра-ведне й одверто гріховне буття яких розкривається на тлі важливих історичних подій; з отієї, найдавнішої літописної повісті, зі сторінок якої Нестор Літописець промовляє до нас "неложними устами" предків наших, повертаючи нашу ува-гу, наш розум і душу нашу до вічних проблем любові і ненависті, віри й обезвіреного зневір'я, вірності і зрадництва, мужньої правдивості і зрадливої підступності.

Виповнена плачами й молитвами, котрі подаються то в авторських монологах-повчаннях, то в роздумах Бориса і Гліба, чи в філософських цитуваннях біблійних притч, – повість ця й сама перетворюється на опоетизовану притчу про князів Бориса і Гліба, котрі постають святими через страдництво своє, ширу віру, істинно християнську покірність та приреченість, які, можливо, й личать християнинові, але які так не личать князеві, лицареві, полководцеві.

"...Коли ж володар того міста, побачивши настільки сми-ренного й послухного отрока, полюбив його, то звелів, щоб той постійно бував у нього в церкві, і дав йому світлий одяг, щоб ходив у ньому. Але блаженний Феодосій недовго його носив, оскільки почувався так, ніби носив якийсь тягар. Потім він зняв його і віддав жебракам, а сам одягнувся в ганчір'я, так і носив його. Володар же, побачивши його в рубищі, дав новий одяг, ще кращий ніж попередній, вмов-ляючи отрока ходити в ньому. Але він і цей зняв з себе і віддав. Так вчиняв він кілька разів, і коли володар дізнався про це, то ще більше полюбив його, вражаючись його сми-ренню. Водночас, божественний Феодосій пішов до коваля і попросив його викувати залізний ланцюг, і став ходити, об-гортаючись цим ланцюгом..."

...І цього разу ви не помилилися: цитується фрагмент із "Житія преподобного вітця нашого Феодосія, ігумена Пе-черського". Це теж своєрідна історична повість, написана в усталеному, продукуюваному митцями, священиками та чен-цями усіх монастирів світу, жанрі "житія", в якому історичні факти та достовірні біографічні відомості поєднуються з ре-альними чи вигаданими переказами, притчами, легендами та релігійними міфами; а хроніка діянь можновладців і ченців нанизується на традиційне свято— і блаженнотворення поста-тей страждальців за правду і віру Христову, страсотерпців і великомучеників за Церкву і бідних, блаженних світу цього.

"...І пішли вони супроти, і зійшлися в полі на Нежatinій ниві, і зітнулися обидва війська. І була січа люта. Першого убили Бориса, сина В'ячеславового, який вельми похвалявся. Коли Ізяслав стояв, спішившись, несподівано прискочив один і вдарив списом з-за плеча. І так був убитий Ізяслав, син Ярославів. Січа продовжувалася, і побіг Олег з малою дру-жиною, і ледве втік, і біг до Тмуторокані.

Убитий був князь Ізяслав місяця жовтня, у третій день. Тіло його взяли в лодію і привезли й поставили напроти Го-родця. І вийшов назустріч йому весь город Київ, і возложили на сани тіло його, і повезли із піснеспівами попів і чорноризців, і понесли в город..."

А це, звичайно ж, із "Літописця Руського", отієї славетної, самими богами народу нашому посланої "Повісті врем'яних літ чорноризця Феодосієва монастиря Печерсько-го, звідки єсть пішла Руська земля і хто в ній почав першим княжити, і звідки Руська земля започаткувалася". Навіть важко, ні, страшно уявити собі, якого інформаційно-літописного провалля зазнала б наша вітчизняна історія, історія усього слов'янського світу; якою пустелею безсло-весною поставали б перед нами цілі віки та епохи, цілі династичні родоводи, якби Господь, Матінка-Природа та не-бесами освячена доля не сподобили Нестора Літописця та інших причетних до цієї справи ченців сотворити

літописно-літературне диво, цю енциклопедію буття, постатей та діянь народу нашого на площині IX-XII століть. Якими несправедливо мовчазним видавалися б нам ці далекі, й достоту скупі на таємниці свої, століття становлення нашого народу, нашої землі і нашої державності.

Тобто перед нами постають три літописно-літературні творіння, які самою суттю, самим існуванням своїм зробили б честь будь-якому найвидатнішому митцеві, будь-якому народові світу. І роблять їх. Ось тільки не все так просто з авторством Нестора Літописця; не все так просто з його творчим набутком. Повідомивши нам безліч біографічних даних та відомості про гучні діяння багатьох князів, воєвод, чорноризців, сам диякон Нестор, за дивним, парадоксальним збігом обставин, майже нічого не повідомив про себе самого! Як не набралися мудрості бодай щось там повідомити про літописця і його сучасники, ті, хто ще пам'ятав його, знав про його існування і його подвижницьку працю; чи хоча б чули легенди, перекази про "житіє" цього – як я назвав би його – Апостола Літописного Слова.

І саме оця, майже цілковита, відсутність біографічних даних про Нестора Літописця, відсутність будь-яких незаперечних свідчень його літописної праці, його авторства – провокує то одного, то другого дослідника ставити під сумнів авторство Нестора і по відношенню до "Повісті минулих літ", і стосовно усіх трьох творів; а дехто навіть наважується взагалі ставити під сумнів існування Нестора Літописця, як історичної постаті, чиє діяння пов'язане з появою згаданих творів.

"Нестор, названий батьком російської історії, жив в XI ст.; обдарований допитливим розумом, з увагою вислуховував він і усні перекази давнини; народні історичні казки, ба-чив пам'ятники, могили князів; розмовляв з вельможами, старцями київськими, мандрівниками, жителями інших областей російських; читав візантійські хроніки, нотатки церковні і зробився першим літописцем нашої вітчизни" – сповіщає російський історик Микола Карамзін, узагальнюючи та контрастно окреслюючи всі ті відомості і те сприйняття, котрі живили уяву про Нестора-ченця, Нестора-історика, літописця і літератора на початку XIX століття, і котрі продовжують жити нашу уяву про цього діяча та митця і в наші дні.

Але далеко не всі дослідники погоджуються з Карамзіним, з іншими "нестеріанцями" від давнопису. Прикладом наукового несприйняття Нестора як літописця може слугувати дослідження одного з наших сучасників.

"Нестор не писав "Повісті минулих літ" і взагалі не займався літописанням. Його перу належать тільки агіографічні твори. Ідея приписати йому авторство літопису вперше народилася в уставщика Києво-Печерського монастиря Касіана в середині XV ст. дві редакції "Печерського Патерики", створені Касіаном, є її першими текстуальними свідченнями.

Протягом XV століття ця думка спорадично проникає у літописання, однак до кінця XVI ст. жодний літопис не асоціюється з іменем Нестора. Першим списком, який заявив Несторове авторство, став Хлебніковський. Потрапивши (імовірно у кінці 20-х років XVII ст.) до Києва, цей літопис спричинився до справжнього вибуху популярності

Нестора, а одночасно й до формування легенди про ченця, на його право на місце серед переліку митців... Усе це проблеми, котрі по-стають перед дослідниками вже не одне століття, і то по всьому книжному світові.

Згадаймо, яка полеміка точиться з приводу автора "Історії русів", "Велесової книги", "Слова о полку Ігоревім". Скільки клопоту завдають, наприклад, ревнителям історично визна-ного авторства твори, авторство яких історично та офіційно належить, чи приписується Уільямові Шекспіру. Автори – від самого задуму аноніми; автори-привиди (дозволю собі й таке визначення), тобто коли автор, чи кілька авторів, творять під чужим, подеколи й відомим, історичним прізвищем, або ж під одиночним чи колективним псевдонімом (згадаймо Козь-му Пруткова); автор, який діє відкрито, але насправді пишуть за нього "літературні наймити". Все це реалії літературного, в тому числі й історико-літературного, процесу. І ставлення до цих явищ ні в нашій країні, ні в світі поки що не стандар-тизоване, не возведене в ранг загальноприйнятості, ранг канону.

2

Повертаючись у вирі цієї проблематики до постаті й авторства Нестора Літописця, я схильний думати, що, звичайно ж, будь-хто з дослідників має право на щонайглибинніше дослідження цього явлення народу нашому, цього науково-літературного явища. Так само, як і право на беззастережне заперечення його як історичної постаті й Автора; або право на обережну впевненість чи обережні сумніви. Але доки не матимемо цілковито обґрунтованих доказів того, що автором "Повісті минулих літ" є не Нестор Літописець, диякон Печерського монастиря, тобто цілком визначена особа; або ж ним є Не-стор, але в співавторстві з іншою конкретно визначеною осо-бою, — ми повинні виходити з уже існуючої історіографічної традиції: "Нестор як автор "Повісті минулих літ", вшано-вуючи цим – підкреслюю – вже не лише ім'я конкретної осо-би, але й ім'я – символ історичного джерела, символ літературно-мистецьких засад, символ патріотизму і науково-громадянського служіння Вітчизні.

Дослідникам і ревнителям давнини багатьох інших народів доводиться хіба-що мріяти про те, щоб дістати можливість увічнити талант народу в конкретних історичних постатях; возвеличивши уособлення його, віщого творця: індійської "Махабхарати", азербайджанського "Китаби Деде-Коркуда", киргизького "Манасу", бурятського "Гесера", та-тарського "Идигея", узбецького "Альпамиша" чи калмицького "Джангара". Отож нам ще й пощастило. З цього й вихо-дитиму...

Звичайно, якби автор, який стільки знань і таланту док-лав, аби визначити задля нас "откуда есть пошла земля Руська", хоча б крихітку того старання доклав, щоб поінформувати нащадків тогочасних читачів своїх "звідки єсть пішов він сам", то зробив би усім нам неоціненну послу-гу. Тим паче, що відомості про автора історичного твору іноді можуть сказати допитливому дослідникові не менше, ніж текст самого історичного, чи, просто, давнього твору. Та оскільки ні про яку автобіографічну інформацію Нестор Літописець не подбав, то вже нехай дарує: доводиться нам, недостойним рабам божим, робити це за нього, по крихітці вибируючи розкидані ним

по тексту відомості, та вдаючись до співставлення, припущення.

Мав рацію Лев Толстой, пишучи: "Епіграфом до історії я написав би "Нічого не утаю. Мало того, щоб прямо не бреха-ти, треба намагатися не брехати, негативно замовчуючи". Від себе додаю: найбільша біда істориків та хроністів : полягає у невмінні виявляти й оцінювати закладені, закодовані давніми авторами біографічні відомості; витворювати за ними постаті авторів.

"Коли Феодосій жив у монастирі і вів добродійне життя, дотримуючись чернецьких правил і приймаючи кожного, хто до нього приходив, – читаємо в "Повісті минулих літ" за Іпатським списком (в "Іпатському літописі") – і я прийшов до нього, бідний і недостойний раб, і прийняв він мене, коли мені було сімнадцять років від народження мого. Це я напи-сав і встановив, в яке літо почав бути монастир, що тепер називається Печерський монастир".

Або ще конкретніше уособлення за Хлебніковським спи-ском:

"До Феодосія, котрий жив у монастирі і правив добро-чинне життя та іноче правило, і який приймав кожного, хто приходив до нього, прийшов і я, грішний і недостойний раб Нестор, і прийняв він мене, коли мені було від народження мого сімнадцять років"... – Ось та реальна, самим автором "Повісті минулих літ" дарована нам, інформація, ґрунтую-чись на якій, можемо творити "житіє від Нестора Літописця". До всього іншого, що повідомлялося дослідниками до мене і що повідомлене буде мною, слід ставитися вже як до припу-щення, версії, гіпотези.

Оскільки в Печерську лавру, в ранзі послушника, Нестор прийшов ще в юному, сімнадцятилітньому віці, то можна припустити, що й походив він із Києва. На користь цієї гіпотези свідчить, на мій погляд, і те, що в юності він отри-мав непогану освіту, яку постійно, упродовж усього життя свого, поглиблював, уже користуючись можливостями монастирської бібліотеки. Не менш важливо з'ясувати й рік народження юного послушника. Підступаючись до цієї дати, дослідники посилаються на твердження церковного історика XIX століття архієпископа Чернігівського митрополита Філарета, який, з'ясовуючи цю дату в своїй книзі "Русские святые, чтимые всею церковью или местно", доводить, що майбутній літописець став послушником за рік до того, як помер ігумен Печерського монастиря Феодосій.

Якщо ця інформація достовірна, бо ж джерело її не з'ясоване, то маємо класичний приклад прив'язки до точно визначеної дати: Феодосій відійшов у кращі світи 1074 року. "В літо 6582 (1074). Феодосій, ігумен Печерський, помер" – читаємо в "Повісті". Тобто нескладно підрахувати, що з цьо-го випливає: сімнадцятилітній Нестор опинився в колі праведної братії монастирської в 1073 році, отже в церковній книзі запис про його народження мав би датуватися 1056 ро-ком!

На жаль, жодних відомостей про батьків своїх Нестор не подає, і цьому теж доводиться вражатися, особливо, коли читаєш, як докладно зупиняється Нестор у своїй "Повісті врем'яних літ" на складних морально-етичних та психологічних взаєминах преподобного Феодосія і його матері. А ось про те, в яких побутових умовах, в якій духов-но-релігійній та інтелектуальній атмосфері минало його от-роцтво, можемо

здогадуватися, читаючи свідчення самого Нестора Літописця, зроблені ним в уже згаданому мною записі від 1074 року:

"Коли ж Стефан управляв монастирем і блаженним ста-дом, що його зібрав Феодосій, такі чорноризці, подібно світильникам, в Руській Землі сіяли: одні – бо були постники, другі ж у старанні, інші – у колінопоклонінні, ще інші пости-лися через день і через два дні, другі ж їли хліб з водою, інші – варені овочі, а всі в любові прибували: молодші корилися старшим, не сміли перед ними говорити, а все з покірністю і з послухом великим. А також і старші мали любов до мо-лодших, навчали їх, утішали, як дітей возлюблених. А коли хто-небудь із братів впадав у яке-небудь прогрішення, його втішали і епитимію, накладену на одного брата, розділяли троє і четверо, в знак великої любові; така була любов у тій братії і воздержаніє велике. Якщо один із братії раптово за-лишав монастиря, вся братія була тим вельми опечалена, по-силали за ним, приводили брата в монастир і йшли з покло-ном до ігумена, і вмовляли його, і приймали [знову] брата в монастир з радістю. От такі були дружні і стримані..."

За церковними правилами, що існували в ті часи – і це підтверджують історики церкви, – дияконського сану ченців удостоювали не раніше, ніж вони досягали двадцяти-п'ятилітнього віку зрілого мужа. Отже знаменна подія ця в житті майбутнього Літописця сталася орієнтовано в 1092 році. Це коли виходити з наших попередніх підрахунків. Але, можливо, це сталося в 1091 році. Чому?

На це припущення наштовхнула мене подія, яку Нестор описує в "Повісті минулих літ", датуючи її саме 1091 роком. Того року, в четвер, 14 серпня, о 13 годині, відбулося перене-сення мощів ігумена Феодосія з келії-печери до церкви. Щоб ця подія, в якій брали участь церковні достойники всієї України, зокрема, єпископ Переяславський Єфим; єпископ Володимирський Стефан; єпископ Чернігівський Іван... відбулася, – треба було здійснити одне делікатне дійство: виїняти мощі Феодосія. Порадившись із чорноризцями, ігумен Стефан дійшов висновку, що "Недобре лежати отцю нашому Феодосієві поза монастирем і церквою своєю, тому що він заснував церкву і чорноризців з'єднав".

Хто повинен взяти на себе цю місію? Вибір ігумена впав на Нестора. І Нестор не приховує, що пишається цим. "Через три дні, коли надійшло свято Успіня Богородиці, звелів ігумен копати, де лежать мощі отця нашого Феодосія, його повелінню я, грішний, перший самовидець. От про це і ска-жу, бо не слухом чував, але сам собі начальник".

Що може бути приємнішого для хроніста, для історика, ніж усвідомлення того, що важлива історична подія не лише відбувалася на його очах, але й ним самим творилася?! І що саме він має змогу першим, правдиво і засвідчено, увічнити її в своїх писаннях?! Чи ж не такою гордістю повіває на нас із рядків твореної Нестором повісті?

Як з'ясовується, Феодосій був похований у печері, в якій самотно, у молитвах і сповідях, доживав свого віку. Таким був його заповіт. Й оскільки часу з дня смерті його минуло чимало, то ще треба було точно встановити місце його похо-вання. Ігумен Стефан сам зайшов до келії Нестора і запропо-нував навідатися до Феодосієвої печери,

вхід до якої чорнів над Дніпром, на мальовничому прибережному схилі. Ігумен хотів, щоб дійство це відбувалося в таємниці не лише від усього зовнішнього світу, а навіть від монастирської братії. Чому? Цього Нестор не пояснює, але можу припустити, що в такий спосіб Стефан збирався сотворити легенду про нетлінність його мощів, яка дозволила б канонізувати Феодосія. І тоді єдиним свідком, який би, не вагаючись, свідчив на користь версії про нетлінність, мав стати саме він, Нестор.

Гадаю, що Стефан уже знав про схильність Нестора до книжності, до переписування давніх манускриптів; він і сам доручав йому цю справу, отож розраховував, що свого часу Нестор увічнить для історії монастиря і всіх нащадків той факт, що це саме йому, ігумену Стефану, належить ідея пере-несення праху та ідея канонізації Феодосія; що, беручи особисту участь у цій місії, Нестор матиме чудову змогу докладно описати все це дійство. Так воно й сталося. А ще... Хтозна, можливо, саме участь у цій історичній події, котрій належало навіки увійти, якщо не в історію всієї України, то принаймні в історію монастиря як духовного центру держа-ви, якраз і спонукала диякона Нестора проїнятися ідеєю на-писання "Повісті врем'яних літ", сотворяючи її з давніх пи-семних свідчень, з розповідей літніх чорноризців, з документів ігуменського архіву та власних спостережень.

3

Судячи з усього, Нестору ігумен Стефан цілком довіряв. На нього він міг покластися. "Прийшов до мене ігумен, – розкриває їх спільну таємницю Нестор, але час для розповіді настав значно пізніше, ніж відбувалася сама подія, – і сказав мені: "Підемо в печеру до Феодосія". Я ж прийшов із ігуменом, так, щоб ніхто не знав, роздивилися, куди копати, і назначили місце, де копати поза виходом. Сказав же мені ігумен: "Не смій розповідати нікому ж із братії, щоб ніхто не знав, але візьми кого хочеш, хай тобі допоможе". А я того ж дня приготував рогалія, щоб копати".

Наступного вечора, це був вівторок, Нестор узяв двох ченців, яким сам довіряв, і таємно пішов з ними до печери. Робота їм випала не з приємних, але почесна. Відспівавши належні в таких випадках псалми, троє ченців почали копати. Змінюючи один одного, монахи копали до опівночі. Але тру-ни не було. Не вірячи, що вона може бути на такій значній глибині, Нестор почав сумніватися: раптом останки Феодосія покаяться в іншому місці? "І трудилися, – оповідає він, – і не могли докопатися. І я затужив, думаючи, що копаємо вбік. Я ж узяв рогалію і почав запопадливо копати, аж доки друг мій, що відпочивав перед печерою, не сказав мені: "Ударили в било". І я в той же час досяг мощів Феодосія. І тому, що ска-зав мені "Ударили в било", я сказав: "Я вже докопався". Ко-ли ж докопався, охопив мене жах, і я почав благати: "Госпо-ди, помилуй!"

Можна уявити собі: печера на березі Дніпра. Опівночі. При світлі свічок чи лампадок, Нестор докопується до давньої труни, коли двоє його друзів відпочивають поза пе-черою. Тут потрібні були міцні нерви. Тим паче, що йшлося про людину глибоко віруючу. Але облішмо емоції. Для нас важливо, що автор, який описував життє Феодосія, особисто знав його, виконував його доручення. Що саме йому належа-ла

честь перепоховання мощів преподобного Феодосія, ігумена Печерського монастиря.

Нестор докладно зупиняється на тому, як саме вони вий-мали мощі, в якому вони були стані, до речі, про нетлінність там не йшлося... Втім, не вдаватимемось до натуралізму. Ку-ди важливіше звернути увагу на той факт, що, описуючи об-ряд покладення мощів Феодосія в церкві, Нестор визнає себе учнем його, і сумнівається, чи вдасться передати мудрість ігумена, його набожність, прагнення дотримуватись всіх приписів і канонів монастиря.

"Я, грішний твій раб і учень, недомислюю, як похвалити тебе, добре твоє життя і нестримність, – пише він, сповідуючись і перед пам'яттю Феодосія, і перед нами, нащадками. – Але скажу коротко: "Радуйся, отче наш, і настав-нику Феодосію! Мирську плещу кинув, мовчання возлюбив, Богу послужив еси у чернечому житті... і красу землі, і ба-жання світу цього відкинув, йдучи слідами високомисельних отців, змагаючись із ними..."

На час перепоховання ігумена Феодосія, Нестор уже ви-пробував своє літописне перо. Як вважають дослідники, на той час він уже знав кілька мов, зокрема, очевидно, грецьку та латинь, познайомився з тими писемними документами, котрі малися в архіві та бібліотеці монастиря, володів знан-нями з історії християнства, мав доступ до документальних і літературних джерел, пов'язаних із Візантією, історією взаємин України і Візантійської імперії; України і половець-ких племен; добре знав історію Русі-України.

Перший твір, який вийшов з-під його пера, називався "Чи-тання про Бориса і Гліба" (в різних джерелах його називають по-різному: "Сказання про Бориса і Гліба", "Житіє Бориса і Гліба" тощо). Точної дати написання цього твору з'ясувати не вдалося, тому датують так: "80-ті роки XI століття". В основі цього "Читання" були історичні події, пов'язані з міжусобицею, що виникла поміж князями-братами Свято-полком, Борисом, Глібом та Ярославом Мудрим. Зокрема, з підступним убивством людьми Святополка – і за його нака-зом – Бориса і Гліба.

Не будемо переповідати подробиці цих подій, про них ідеться у нарисах, які стосуються тієї епохи і цих історичних постатей. Скажу про інше: сам цей твір спонукає до роздумів і поглибленого аналізу. Його автор, Нестор Літописець, постає перед нами людиною яскравого публіцистичного та-ланту. Він не обмежується зображенням самих подій та з'ясуванням політичних мотивів цього злочину, а підноситься до філософського осмислення людських взаємин, до боротьби добра і зла; патріотичного заклику до єднання князів та інших можновладців в ім'я єдності, спокою і християнських заповідей держави.

У його "сказанні" князь Борис – не політичний невдаха, не жертва політичного терору, не людина, котра сама виявилася винною у своїх стражданнях, бо ж у неї була змога врятува-тися, але вона не скористалася нею. Ні, ми бачимо, як ця, за-галом занадто слабка як задля воїна та політика, молода лю-дина поступово приходить до усвідомлення своєї високої земної місії страждальця за гріхи людські, місії символу, орієнтуючись на який, нащадки повинні брати з нього, князя Бориса, приклад. "Плач,

Господи Ісусе, що в цьому образі явився на землі спасіння ради нашого, власною волею дав прибити руки свої на хресті і прийняв страждання за гріхи наші. Так і мене сподобив прийняти страждання. Не від ворогів їх приймаю, а від брата свого, і не став йому, Госпо-ди, це за Гріх".

А на якому високому мистецькому реєстрі відтворено Нестором в цьому "Сказанні", котре, до речі, згодом окре-мими фрагментами було використане і в "Повісті минулих літ", плач юного князя Гліба. Як талановито оплакав обох цих князів сам Нестор Літописець, як по-грамадянському возніс їх! "Заступники вони Руської землі і світильники, вічно сяючі, і в молитвах про своїх людей до Владики. Ось тому і ми маємо гідно восхваляти страсотерпців Христових, молячись старанно до них, промовляючи: "Радуйтеся, страсотерпці Христові, заступники Руської землі, що зцілення подаєте нам, тим, хто приходить до вас, вірою і лю-бов'ю. ...Земля Руська благословилася кров'ю вашою і мо-щами, покладеними в церкві, духом божественним її просвіщаєте..."

А ще зверніть увагу, як майстерно і своєрідно подає Нестор портрет Бориса, поєднуючи при цьому його фізичне й духовне єство: "Благовірний Борис - хорошого роду, був слухняний, слухався батька, скоряючись йому в усьому. Тілом був красивим: високий, обличчя мав округле, плечі широкі, станом був тонкий, очі мав добрі, лице веселе, вуса і борода були невеликими, оскільки ще молодим був, світлим був, мов цар; міцний тілом і всіляко прикрашений, мовби цвіток розцвітав у юності своїй; у битвах хоробрим, у радах поміркованим і розумним, і благодать божя цвіла на ньому".

"Житіє Феодосія Печерського" було створене Нестором Літописцем орієнтовно, в 1091 році. Характерно, що й у "Повісті минулих літ" основні фрагменти цього "Житія" теж подаються у статті, що стосується 1091 року. І це ще раз утверджує мене в припущенні, що саме перенесення мощів преподобного Феодосія, яке випало здійснити Нестору, і на-штовхнуло його на задум написати "Житіє Феодосія". Він мав тепер на це моральне право; мало того, він навіть почу-вався зобов'язаним створити це "Житіє", оскільки сам вия-вився причетним до легенди, пов'язаної з життям преподоб-ного Феодосія. Тож кому, як не йому, людині, що вже має певний досвід написання подібних творів, яка встигла чимало дізнатися про життя Феодосія, з руки правдиве відтворення його?

Упевнений, що це "Житіє" народжувалося після перепо-ховання, тобто в другій половині серпня 1091 року. Принаймні саме тоді Нестор започаткував свою працю. Ну а на подіях, пов'язаних із Феодосієм, та на фрагментах "Житія" ми вже зупинялися. "Житіє Феодосія Печерського" може слугувати, й слугує, зразком агіографічного твору, зразком того, як письменник-історик може і повинен сотво-ряти собі кумира, сотворяти образ свого героя; відтворювати, не побоюючись ідеалізації та художнього перебільшення, його чесноти. Варто хоча б просто перечитати "Житіє", навіть не вдаючись при цьому до поглибленого аналізу твору, щоб відчувати, усвідомити, переконатися, що творив його справжній майстер публіцистики, майстер нарису, літературного й історичного портрету.

До речі, не можу втриматися в цьому зв'язку, щоб не звернути вашу увагу на мікронovelку, що вимальовується у "Повісті минулих літ", яку датовано 1090 роком, саме тим часом, коли Нестор уже задумував, чи принаймні готувався до створення "Житія". Ця новелка пов'язана з донькою князя Всеволода Янкою, яка, пробувши в Греції, повернулася звідти з митрополитом.

Судячи з усього, Нестор, як і інші священики Києва, по-ставився до того, що княжна привела в Київ митрополита-грека, несхвально: у нас, мовляв, і своїх, вітчизняних, священиків вистачає. Часи, коли треба було приводити єпископів та митрополитів з Візантії, минулися. Й ось як різко "пройшовся" Нестор по цьому митрополитові:

"В літо 6598 (1090). Привела Янка митрополита, скопця; люди, хто бачив його, всі говорили: "От мертвяк прийшов". І пробувши рік, помер. Був сей муж і неначитаний, і простаку-ватий, і просторікуватий".

І тут же, як протиставлення: "У це ж літо була освячена Переяславська церква святого Михайла митрополитом тієї церкви Єфремом, він же її збудував великою, і прибудови до неї великі поробив, й оздобив її всілякими прикрасами..."

Ось так! А тут княжна, замість того, щоб своїх, вітчизняних церковників підтримувати, привозить з-за моря якогось митрополита-скопця, просторікуватого і простакува-того, фізичного й духовного мертв'яка.

4

"Повість минулих літ" посідає в творчості Нестора Літописця осібне місце. Саме в цьому творі проявилися його літературно-мистецька, науково-історична та релігійна вершинність. Нестор Літописець сам майстерно творить культу своїх героїв, культу святих Бориса та Гліба, культ блаженного Феодосія, культу окремих князів... і нічого дивного в цьому нема. Нестор – людина свого часу. Будь-яка віра починається з культу і націлена на творення культу та поклоніння культові. Нестор володіє талантом митця, талан-том культотворця, і не приховує свого хисту, вдало кори-стуючись ним.

Смерть володаря завжди стає не лише суто людською, але й загальнодержавною трагедією. Хто прийде до влади? Куди цей, новий правитель поверне стерно національного керма? Яких змін доведеться зазнати, які реформи пережити? Саме з цими роздумами зустрічав один із безсонних квітневих світанків ігумен Печерського монастиря Іоанн. Сьогодні, 14 квітня 1093 року, труну з тілом Великого князя Всеволода, сина Ярослава Мудрого, мали покласти в церкві Святої Софії. Поховують гідно, в цьому він не сумнівався. Інша річ – хто постане на престолі українському замість нього, хто підхопить меч його владний, на якого земного владика молитиметься Україна вже завтра: на Володимира, Святополка? А раптом під стінами Києва зрине – з ополченням та найман-цями – котрийсь із князів-ізгоїв?! Люд, он, уже вимагає зби-рати віче. І доведеться збирати. Але віче повинно назвати то-го, кого хоче покликати на престол Київський Бог. А Бог завжди промовляє вустами святих отців. Серед яких єдності, на жаль, теж не існує...

Так, у роздумах і молитвах, Іоанн – кремезний, сивоборо-дий чоловік, зі зморшками

язичницького волхва і твердим підборіддям безжалісного полководця, – увійшов до монастирської книгозбірні, і порухом руки випровадивши з неї ченця-хранителя, стомлено присів за стіл, на якому вже лежали старанно підібрані фоліанти з "повчаннями", "житіями", пасторськими зверненнями патріарха Константинопольського.

За якусь годину-другу він має бути в церкві Софії, щоб разом із єпископами, ігуменами та чорноризцями відправити службу над тілом Великого князя. Зараз йому слід було б переглянути хроніку діянь князя Всеволода, але її не існувало. Він волів би зором і серцем пройтися по родоводу Всеволода, сина Ярослава Мудрого та внука Володимира Святителя, але сімейної родової хроніки князя теж не існувало. А як вчасно було б пригадати всі ті пожертвування та інші благі справи, котрі здійснював цей княжий рід во славу землі української, во славу Церкви Христової... Ясна річ, дещо він все ж таки пригадує, проте опису цих діянь не існує.

Він покликав хранителя, котрий сторожко дослухався не те, що до голосу ігумена, а навіть до його подиху, і звелів привести диякона Нестора.

– Читав "Житіє" князів Бориса і Гліба тобою писане, дия-коне, – стомлено показав він, коли Нестор постав перед ним опліч хранителя. – Подивився на ці полиці, столи і скрині... на ці книги, грамоти, прочі писання. Знань і мудрості в них – мов святої води в джерелі йорданському, але, щоб угамувати спрагу, мусиш цілі дні добуватися до істини.

– Потрібен літописний звід, – сумирно схилив голову Нестор, – У нас є достатньо вчених-чорноризців, – озирнувся на хранителя, що тримався трішечки збоку і позаду нього, – аби дослідити всі ці писання, і найвагоміші звести во єдиний па-терик.

Може, саме так все відбувалося, може, по-іншому, але саме за велінням ігумена Іоанна майже три роки, з 1093 по 1096, вчені-чорноризці Печерського монастиря вивчали всі ті документи, котрі були в цьому благосному світильнику бо-жому, і все гідне уваги сучасників та нащадків поєднували в літопис, у словозбірню, котру згодом було наречено "Києво-Печерським літописним зводом".

Якихось достеменних відомостей про те, що в упорядкуванні цього зводу брав участь диякон Нестор – не існує. Але я не можу уявити собі, щоб ігумен доручив цю справу якійсь групі чорноризців, не залучивши до неї автора "Читання про Бориса і Гліба" та "Житія преподобного Феодосія", який уже чимало попрацював над монастирськи-ми архівами.

Ігумен, митрополит Київський, єпископи, інші церковні та світські достойники, котрі причащалися мудрістю цього "Зводу", залишилися задоволені ним. Але тільки не диякон Нестор. Що ж саме не влаштовувало його? По-перше, доку-менти та відомості, які були зібрані там, належали до різних часів, писані різними людьми, з різним рівнем дару Божого, різними поглядами на буття народу і церкви, і навіть різним рівнем освіти і просвітленості. А ще, – нашаткований з різних писань "Звод", хоча й міг слугувати важливим і зруч-ним у користуванні джерелом пізнання минувшини, проте не сподобився створити в читача його певного, цілісного уяв-лення про перебіг подій, життя, заслуги і діяння тих чи інших світських та церковних достойників, не міг

замінити отого літопису, без якого пізнання нащадками їх віків, епохи їхньої, стане неможливим. І потім, чи ж варто обмежуватися лише укладанням писань давніх авторів?

Хтось же повинен літописати і про ті події, котрі відбуватимуться у ці дні, на його, Нестора та інших чорноризців Печерських, очах, а подеколи і за їхньої участі. Й ось він поклав собі засісти за власний літопис, до якого увійшли б усі ті найвагоміші фрагменти з "Читання про Бо-риса та Гліба" і з "Житія ігумена преподобного Феодосія", а також усе те, що вже викладено ним у приватних нотатках і чекає свого часу в келії, поряд із молитовником; і те, що ще залишається писаним пам'яттю серця, пам'яттю зболеної, розтривоженої душі.

5

Минали дні за днями: в молитвах, послушанні, в суєті мирській. Нестор уже усвідомлював, що давно готовий засісти за папір. Уже й книжиця у шкіряній оправі, спеціально для писань підготовлена, давно лежала на столику в келії його, але все чомусь не наважувався сісти і вивести перше слово. сісти і... вивести його! Він раптом відчув те, що відчуває кожен літописець, кожен історик, чи письмен-ник, коли зважується на творіння, яке може й повинно стати основним трудом життя його. Несподівано, у нього з'явився страх перед чистим аркушем паперу, перед першим словом, котре, звичайно ж, має постати перед читачем його, перед нащадками – мудрим, осяяним добротою і Божою благодат-тю таланту.

Та ось, пізнього квітневого вечора, коли весняне, ще не тепле, але вже милостиве до воїна, ченця й оратає сонце упо-корилося на плавневих луках по той бік Дніпра, він, нарешті, наважився, взяв перо і, дещо повагавшись, вивів оті перші слова, котрі так пекли йому в серці, котрі він так довго ви-ношував, але котрі все чомусь вислизали з-під його пера, з-під полум'я його світильника.

А якими ж простими і богоспасенними вони виявилися, яким подихом давнини, історії і вченості війнуло від них! "Літописець Руський съ Богом починаємъ, – старанно виводив він, зосередивши на кінчику мислі і кінчику пера всю свою волю, всю свою надію і многотерпіння своє. – Повѣсть временныхъ лѣтъ черноризца Федосьева монастыря Печерська-го, откуда есть пошла Русская земля и хто в ней почаль пѣрвѣе княжити [и откуда Русская земля] стала есть.

Се начнемъ повѣсть сию..."

Ігумен, чорноризна братія, всі посвячені в працю його, у його шукання, впевнені були, що він упорядковує черговий літописний ізвод, творить літопис їхнього благословенного Богом Печерського монастиря. Проте Нестор відчував потребу значно роз-ширити часові, просторові та інформаційні межі свого пи-сання. Історія монастиря – лише цяточка, кілька молитвами нашептаних рядочків у неосяжній, багатолікій, кров'ю воїнів і потом ратаїв політій, мудрістю та великодушшям князівським поєднаній, й усобицями тих-таки князів, воевод, бояр та інших "луччих людей" розтерзаній історії його, Не-стора, краю, його народу, його Русі-України.

Зважуючись на "Повість врем'яних літ", Нестор, передусім, для самого себе, хотів

з'ясувати, звідки ж все таки "єсть пошла земля Руська"; звідки взялися племена, що засновували Київ, Чернігів, Перемишль. Якими вітрами божи-ми, якими навалами чужинницькими, якими потребами мирським та шляхами несповідимими привела їх доля у ці краї? Звідки, і чому-саме ці? Хто були перші вожді цих племен, і хто були першими ворогами їхніми? Хто засіяв у душі їхні зерна язичництва, навів віру в несправедне сузір'я богів, напоумив на поклоніння поганським ідолам? І чому Господом Богом насіяні племена ці так незбагненно довго йшли до пізнання єдиного і всюдисутнього, якому тепер, нарешті, моляться; що примушувало їх так довго і вперто противитися слову Божому, яке насправді повинно було оживати в душах, помислах і діяннях їхніх разом із першим подихом життя?

"По довгих временах", – буквицю по буквиці нанизував він святі помисли свої на словеса бренні... А сам же не мав спокою, бо ж не знав, а відтак і нащадки не знатимуть, що то були за "довгі времена", що в них діялося на берегах Дніпра, Росі, Сули; копита чиїх коней збивали пил у степах за дніпровими порогами, і кістки чиїх воїнів покояться в розсіпаних по межиріччю Дністра і Дунаю курганах? Але що вдієш: писати міг лише те, що знав сам, що дійшло до нього з писань скупих на слово, а часом і недалеких на мисль попередників його. Так ото по тих "довгих временах"... – сіли словени по Дунаю, де нині Угорська земля і Болгарська. Від тих словен розійшлися по землі і прозвалися іменами своїми, де хто сів, на якому місці. Хто прийшов і сів на річці Мораві, то й прозвалися морави...

"Почекай, – сказав він собі, – але ж у такому разі ті, що осіли по Дніпру, мали б назватися "дніпрою", чи "дніпрами" або "дніпрянами". Але вони так не називалися. А може, то на-впаки, – закрився сумнів, – річка почала називатися Мора-вою, тому що по ній осіло плем'я моравів? Може, й так, але ж..." ...а інші нареклися чехами. А се ті словени: хорвати білії, серп і хутани. Коли на дунайських словен наїшли во-лохи, і сіли на їхніх землях, і чинили над ними насильство, словени ж ті прийшли і сіли на Віслі, і стали називатися... ляхами..."

"А чому не "віслою", чи "віслянами"?

"... а від тих ляхів, – намагався вловити думку, вже напо-ловину стерту підступним сумнівом, – пішли інші назви – поляни, ляхи; другії – лютичі, інші – мазовшани, ще інші – поморяни. Також і ті словени, що прийшли і сіли по Дніпру, нареклися поляни, а другії – древляни, оскільки сиділи в лісах; а інші сиділи межі Прип'яттю і Двиною, і називалися дреговичі; ще інші жили на Двині і називалися полочани від назви річки Полота, що впадає в Двину. Від неї і прозвалися полочани.

Словіни ж сиділи побіля озера Ілмера, називалися своїм іменем, і збудували город, і нарекли його Новгород; другії ж сиділи на Десні, по Семі, і по Сулі, і називалися сівера. І так розійшовся словенський народ, його іменем і грамота названа словенською".

За стінами скромної келії, за полицями книгозбірні, за банями соборів та вежами монастирськими, у кресалах мечів і копит вирувало буремне мирське життя.

"В літо 6618 (1110). Ходили весною на половців Свято-полк, Володимир і Давид. І, дійшовши до Воїня, повернули-ся. Того ж літа прийшли половці до Воїня, повернулися

на-зад. Того ж літа приходили половці, воювали по селах навко-ло Переяслава. Того ж літа, ідучи назад, взяли половці багато сіл.

У теж літо було знамення в Печерському монастирі люто-го в II-й день: з'явився вогненний стовп від землі до неба, а блискавка освітила всю землю, і на небесах прогрімало о першій годині ночі, весь мир бачив.

...Це знамення показувало, що мало бути і що було: на друге літо чи не цей ангел був вождем на чужинців і супостатів, як сказано "Ангел тобі передує", і ще "Ангел твій буде з тобою".

Цими словами завершувалася "Повість минулих літ" за найдавнішим Лаврентіївським списком. Річ у тому, що перша редакція "Повісті..." до нас не дійшла. Тобто ми не маємо і, напевне, вже ніколи не матимемо того твору, якого написано та укладено самим Нестором. До наших часів дійшла друга редакція цього писання, котра становить собою дещо відредагований, перероблений варіант "Повісті", не такої, якою хотів залишити її нащадкам дякон Нестор. Здійснив це редагування, за яке, можливо, й не повинні бути аж дуже вдячні-ми йому, ігумен Видубицького монастиря Сильвестр. Він виявився значно обачнішим і передбачливішим за Нестора, а тому подбав про те, щоб ми знали автора другої редакції. По-ставивши останню крапку на упорядкованому та відредагованому ним тексті: а сталося це аж у XIV столітті, точніше 1377 року, Сильвестр дописав:

"Я, Сильвестр, ігумен монастиря Святого Михайла, написав книги ці, сподіваючись від Бога милість мати, при князеві Володимирові, коли він княжив у Києві, а я в той час ігуменом був у Святого Михайла, літа 1116 (6624), індикта 9 літа. А хто читає книги ці – помолися за мене".

6

Оскільки хроніка "Повісті" завершується 1110 роком, то це якраз і підтверджує припущення, що Нестор завершив свою працю, можливо десь на початку 1111 року. Якщо, зви-чайно, Сильвестр, який в 1116 році здійснив редагування "Повісті", користувався повним текстом першого варіанту твору. Причому не можна ігнорувати той факт, що переробку "Повісті" здійснювали ченці монастиря, який суперничав, до того ж, іноді досить гостро, з монастирем Печерським. До чого це призвело? Висновки можуть бути різними. Наприк-лад, Д. Ліхачов вважає, що з цими редакторами Нестору, як і самому його твору, дуже й дуже не пощастило:

"Судячи з усього, – пише він у примітках до "Повісті" за Лаврентіївським списком, – упорядником "Повісті врем'яних літ" став монах Печерського монастиря Нестор. Однак пра-ця Нестора збереглася лише в переробках й доопрацюваннях його наступників, редакторі-літописців. Ці редактори, які на-лежали до іншої політичної орієнтації й іншого, ворожого печерянам, монастиря, вилучили ім'я Нестора з заголовку літопису. Проте у назві одного із списків (так званого Хлебніковського) – ім'я Нестора все ж таки збереглося: "Не-стора черноризця Феодосієва монастиря Печерського". Можна вважати, що це не пізніша вставка, оскільки ще в XIII ст. ім'я Нестора тісно пов'язували зі створенням "Повісті минулих літ. У своєму посланні до

архімандрита Акиндина один із творців "Києво-Печерського патерика" - Полікарп, серед інших пострижеників Печерського монастиря, згадує Нестора, "який написав літописець".

Ось як по-різному можна витлумачувати один і той же факт. Якщо Толочко й інші противники Несторового авторства стверджують, що в Хлебніковському списку літопису ім'я Нестора з'явилося тільки тому, що його вписав один із редакторів-переписувачів; то прибічники його авторства, зокрема, академік Д. Ліхачов та його послідовники, навпаки, впевнені, що то недруги Нестора повикреслювали його ім'я з інших списків, а в Хлебніковському він залишився. Проте опоненти Д. Ліхачова можуть заперечити, що Хлебніковський список, який дійшов до нас, з'явився значно пізніше, уже після смерті Нестора. Очевидно, тут може йтися про те, що редактор-переписувач скопіював цей список з літопису, в якому ім'я Нестора збереглося.

Дослідники вважають, що останнього такого редагування "Повість минулих літ" зазнала приблизно в 1118-1119 роках. Але до нас "Повість" дійшла в двох списках, тобто копіях, тексти яких у певних розділах, у змальовуваних подіях суттєво відрізнялися один від одного. Перший з них за часом, датований 1377 роком і названий "Лаврентіївським списком", або "Лаврентіївським літописом". Другий список-літопис, названий "Іпатіївським" або "Іпатським", з'явився на світ божий, як припускають, не пізніше другого десятиліття XV століття.

Але ще дослідник О. Шахматов зауважив, що хоча Іпатський список в перепису, в копії з'явився майже на сорок років раніше, ніж Іпатський, проте чимало місць у тексті пізнішого Іпатського списку, виявилися значно старішими, ніж у Лаврентіївському. Новітніх редакторів-переписувачів, які займалися виданням "Повісті врем'яних літ", це спонукало до того, що вони попереносили певні дані з Іпатського списку до Лаврентіївського.

Саме так, зокрема, було сформовано текст двотомного академічного видання "Повести временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г.", яке увійшло до "Полного собрания русских летописей", що побачило світ в 1950 році. А це видання "Повісті" й слугує зараз взірцем для всіх, хто здійснював подальші видання цього твору, хто займається його дослідженням. При цьому з'ясовується, що до 80-х років XX століття в Україні, в перекладі українською, видання цього літопису не здійснювалося, тобто українці мали послуго-вуватися перекладами і тлумаченнями, здійсненими російськими вченими.

Але та обставина, що в перекладі українською "Повість минулих літ" не видавалася, ще не означає, що цей твір не підлягав перекладам, дослідженню, переспівам українськими вченими й українською мовою. Навпаки, твором Нестора Літописця цікавилися всі, хто займався дослідженням давньоукраїнських літописів. Серед цих імен бачимо М. Максимовича, М. Костомарова... Поетичний переспів "Повісті" здійснив Іван Франко, який, водночас, досліджував музичність строфи цього прозового твору, вважаючи, що й переклад його сучасною українською має бути ритмізованим. Тобто перед сучасним читачем "Повість" має поставати в жанрі "поезії в прозі".

Потрапляв цей твір і в коло наукових та мистецьких інтересів О. Потебні, М. Грушевського. Значну частину своєї наукової діяльності присвятив вивченню, упорядкуванню та перекладу давньоукраїнських літописів Леонід Махновець. До його "Літописця Руського" входить не лише власне "Повість минулих літ" в обох її списках, але й "Київський літопис", "Галицько-Волинський літопис". Тобто маємо спробу поєднати ці писання в єдиний давньоукраїнський літопис, який би давав нам уявлення про історичні реалії та рівень художнього й історичного літописання тих часів.

Причому ставлення до двох списків – Лаврентіївського та Іпатського – і в царській, і в комуністичній Російській імперіях було неоднаковим. Як уже мовилося, Іпатський літопис слугував ученим здебільшого в ролі донора літопису Лаврентіївського, та ще засобом для співставлення, аналізу і полемік. Але сам Іпатський літопис востаннє видавався в Росії лише в 1871 році.

Звичайно подібне ставлення можна пояснювати тією обставиною, що Іпатський літопис є значно пізнішим списком. Але, як ми вже з'ясували, автори обох списків користувалися якимось спільним джерелом, оскільки в Іпатському літописі виявилися відомості, котрі в Лаврентіївському списку з яки-хось причин відсутні. Та насправді російських учених стримував не час написання "Іпатського літопису", а його авторство, його мовна орієнтація, а відтак і висновки, що з цього випливають.

Перше видання "Повісті минулих літ" за Іпатським списком" здійснено в Україні, в Києві, лише в 1990 році, на світанку української державної незалежності, в упорядкуванні, перекладі та тлумаченні багатолітнього сумлінного дослідника цього твору Василя Яременка. І цей переклад, коментарі до нього, порівняльний аналіз перекладного й оригінального текстів, легко переконують, що Іпатський літопис творився українцем, він український за мовою, духом і способом мислення авторів та героїв; що він справді має виразне "українське походження".

Саме цей літопис найбільше підпадає під спостереження російського історика Сергія Соловйова, який, працюючи над третім томом своєї "Истории России", звернув увагу на те, як мовно-стилістично, сюжетно та образно різняться літописи, писані російськими, та літописи писані українськими авторами.

"Оповідання українського літописця різняться від новгородської хроніки багатством подробиць, мальовничістю стилю, своєю жвавістю, своїм, можна сказати, художнім характером. Волинській хроніці властива, зокрема, поетична форма. Неможливо не побачити тут впливу південної природи, характеру південного народу. Якщо йдеться про повість суздальського літописця, то ця повість суха, і цей недолік не покривається навіть силою народної новгородської мови: вона багатослівна і не має того художнього характеру, що притаманний південній літературі".

Соловйов міг би висловлюватися й конкретніше, – що йдеться не про південну, а саме про українську літературу. Але, мабуть, вивести це слово на папері йому, як і багатьом іншим історикам з минушини і сучасності, – було так само важко, як і вимовити. Гадаю, що нам, в Україні сутнім, треба послуговуватися обома списками цього літопису, оскільки обидва вони мають спільні витоки, освячені пером Нестора

Літописця.

Ні, в літописанні нашому першим він не був. Сам Нестор уже міг насолоджуватися читанням літописного зводу, (ізводу), скомпонованого ченцем того ж таки Печерського монастиря Ніконом. А ще ж, як уже мовилося, був "Початко-вий звід", поява якого датується 1093 роком. Тобто в давній і запеклій полеміці з приводу того, чи є диякон Печерського монастиря Нестор автором "Повісті врем'яних літ", слід дотримуватися стверджувальної відповіді, але з суттєвим уточненням: що "Повість" ця не є оригінальним творінням Нестора, вона з'явилася, як плід колективної праці кількох літописців, упорядкований і суттєво, інформаційно та сюжетно, обрамлений автором-упорядником Нестором Літописцем.

Але й він був не останнім, хто попрацював над текстом, або, краще сказати, над текстами – того літопису, який дійшов до нас. Прийшовши до влади в Києві, Великий князь Мстислав, син Володимира Мономаха, якимсь, на дозвіллі, оз-найомився з "Літописом Руським" диякона Нестора, запро-сив до себе ігумена Печерського (а за деякими припущеннями – Видубицького, чи, можливо, й обох їх) і сказав: "Ні, шановні, так не годиться. Літопис цікавий, правдивий, але ж ви розумієте, що над ним ще слід попрацювати. Сам Бог велить, щоб і діяння Володимира Мономаха були відображені яскравіше, й часи його мудрого правління поставали перед нащадками в тому вигляді, в якому належить, аби саме такі часи саме такого правителя поставали... Одне слово, ідіть, засаджуйте своїх словолюбних ченців за давні манускрипти і за писання людей знаючих, і щоб через кілька місяців на стіл мені поклали новий список, нову редакцію літопису". Ясна річ, це не цитата, я інтерпретую. Але подібна розмова відбулася. І ченці засіли.

А в 1118 році перед Мстиславом уже лежала нова, остання з відомих нам, редакція "Повісті минулих літ".

Тобто, коли йдеться про ту "Повість минулих літ", за двома списками якої пізнаємо давню історію ми, люди XXI століття, то безсумнівно, що вона є витвором кількох літописців. Але все ж таки провідним, традиційно визнаним автором його був і навіки залишиться диякон Печерського монастиря Нестор. Ім'я якого надалі зі словом "літописець", пропоную писати не через дефіс, як це було усталено досі "Нестор-літописець", а як складову частину імені "Нестор Літописець", що вже деким практикувалося.

І ще нагадаю, що до київської редакції "Літописця Руського", тобто до Іпатського списку його, включають не лише власне "Повість минулих літ", але й "Київський літопис" та "Галицько-Волинський літопис". цей, київський звід, вважається найдавнішим, й саме в ньому події сягають 1292 року. В той час, як початковий літопис "Повісті минулих літ" доводить нас лише до 1117 року. Тобто "Повість врем'яних літ" охоплює часовий відтинок у межах 852-1117 років; "Київський літопис" 1118-1198 років, і, нарешті, "Галицько-Волинський літопис" вже переносить нас у століття XIII, змальовуючи події, які датуються 1202-1292 роками.

До речі, в багатьох дослідженнях використовується назва "Повість врем'яних літ",

яка буквалістично відповідає назві, зафіксованій у Лаврентіївському списку цього твору "По-въсть времяных лѣтъ". А одна з редакцій "Повісті" – Іпатська, отримала таку назву тільки тому, що віднайдено було цей ру-копис в Росії, в Іпатському (Іпатіївському) монастирі (Кост-рома).

В давнішому, Лаврентіївському списку "Повісті" остан-ню подію датовано 11 лютим 1110 року. "У те ж літо було знамення в Печерському монастирі, лютого, в 11-й день: з'явився стовп від землі до неба, а блискавка освітила всю землю, і на небесах прогрімало о першій годині ночі, весь мир бачив".

Це повідомлення дає можливість припустити, що й останній запис свій в "Літописці Руському" диякон Нестор зробив у березні 1110 року.

...Він відклав перо вийшов з келії і подивився на схід, у бік Дніпра. Десь там, на сході, вже з'явився перший досвітній мазок наступного дня. Від розлогої дніпровської долини повівало холодом, але в самому повіі вітру вже виразно вчу-вався духмянний подих весни, котра цього року дещо припізнювалася. Зіщулюючись від холоду, Нестор зійшов на прибережний пагорб і, припавши плечем до зожеледілого стовбура старого клена, озирнувся на освітлене вікно книгозбірні. Там, у невеличкій келії ченця-переписувача, за-лишився щойно дописаний ним літопис. Там уже починало жити своїм осібним буттям те, що повинно було залишитися навечно, бо й саме ставало уособленням тієї вічності, котра віднині неминуче повинна прийняти і його, недостойного ра-ба Божого Нестора.

Київ-Ірпінь-Одеса

ЦЕЙ ПІДСТУПНИЙ

"УКРАЇНСЬКИЙ САНСКРИТ"...

НОТАТКИ НА ПОЛЯХ КНИЖКИ ВАСИЛЯ КОБИЛЮХА

"ПРАУКРАЇНА І САНСКРИТ"

1

На пафосну – саме пафосну! — сумбурність цієї книжки починаєш наражатися буквально з перших її, шрифтами виділених, рядків вступу-присвяти "Праукраїна і санскрит" . І до таїнств санскриту ніякого відношення це не має. Так, ав-тор ошелешує нас тим, що свою книжку він присвячує, ци-тую:

"...створенню великого досягнення античних астрономів, що дослідили і назвали всі 12 знаків зодіяка, обчислили орбіту Землі й Місяця та одночасно створили Другий праукраїнський календар, за Сонячним циклом, для всього світу із 21-22 березня 5508 року до н.е., за кот-рим українці жили до 988 року н.е."

Ні-ні, ви все ж таки вдумливо перечитайте цю вивершену сентенцію, оскільки вона явно розрахована на те, що нікому не спаде на думку ні перечитувати її, ні замислюватися над її змістом.

І давайте не чіплятимемось до виразів типу "створенню великого досягнення", дарма видавці застерігають нас, що в книжці збережено "особливості мовного стилю та орфографії автора". Річ, як ви розумієте, не в стильових тон-кощах...

Ну, по-перше, це не зовсім правильно — стверджувати, що античні автори

"дослідили і назвали" всі 12 знаків зодіаку, тому що знаки тільки тому й іменуються "знаками", що об'єктивно, поза нашою свідомістю, в матеріальному світі не існують. Інша річ, що існують певні явища, системні розташування планет і конфігурації небесних зірок; а, крім того, витворилися певні стереотипи сприйняття наших доль, які – тобто ці знаки і стереотипи — старожитні астрономи-філософи та психологи зуміли поєднати, позначити і витлумачити в циклі з дванадцяти знаків зодіаку. Що є, то є...

По-друге, зовсім незрозуміло, як це, за Кобилюхом, античні астрономи, обчислюючи орбіту Землі і Місяця, рап-том примудрилися "одночасно створити Другий праукраїнський календар" (?!). З якого це дива, у них раптом такий побічний інтелектуальний продукт виник?

Крім того, як кажуть в Одесі, "інтересуюсь знать": про який саме календар ідеться і хто саме його створив? І потім, якщо 21-22 березня 5508 року, — знову ж таки за Кобилюхом, а ще зверніть увагу на точність датування! — хтось там із ан-тичних створив Другий праукраїнський календар, то хто ж, і коли саме, створив... Перший праукраїнський?! І чому саме його слід вважати "праукраїнським"?

Але, може, в подальших фразах автор просвітлить нас що-до цих тверджень? Марні сподівання. Без паузи, без абзацу, В. Кобилюх пише:

"Відтоді (тобто в 988 році нашої ери – Б.С.) у м. Звягель Всеукраїнське Віче ухвалило прийняти загальну віру на державному рівні – Сонцепоклонницьку, єдину для всіх, а символ триєдиного перебування Бога на Землі – Тризуб –передати на довічний герб Україні. З того часу прадавню ОРІАНУ почали називати Україна, що в перекладі з санск-риту означає "Могутня Держава Сонця", за котрою пішли імперія Кушанів, Індія, Візантія, Єгипет, Рим і навіть Японія".

Га, як вам така модель – від пана Кобилюха! — розвитку людської цивілізації?! А чого ви дивуетесь? Я завжди знав: якщо вже наші хлопці зберуться – не має значення, де саме, чи в Звягелі (тобто в нинішньому Новоград-Волинському), чи Жмеринці – така луна іде, що не те що Кушани, але й Японія здригається. Та коли ж без жартів, то виникає кілька принципових питань.

Гаразд, уже під кінець першого тисячоліття нашої ери (!) не десь там, у Києві чи в Чернігові, а саме в Звягелі, наші предки зібралися на Всеукраїнське Віче... І з того часу, — за Кобилюхом – Оріяна почала називатися Україною. То як це розуміти — що, зібравшись на черговий, цього разу зв'ягельський, майдан, наші предки взяли й перейменували свою державу з Оріяни на Україну?

То чому ж тоді автор вводить нас в оману, повідомляючи, що вони зібралися на "Всеукраїнське Віче", як насправді во-но мало б називатися "Всеоріянським"? Бо й предки наші нерозважливі теж мали б називатися "оріянами", а не, про-бачте, "українцями"!

Уявляєте ситуацію: прокидаються учасники цього віча вранці посеред Звягеля, і раптом з похміль... тобто, даруйте, я хотів сказати, спросоння, відкривають для себе, що жінок своїх удома вони залишали оріянками, а повертатися змушені будуть вже... до українок! Бо й самі вони вже й не знати хто – чи то оріяни, чи українці, чи, може,

той, як його, ну... оріяноукраїнці?!

А ще цікаво: кого саме Кобиліух збирав на це "всеукраїнське віче"? Якщо князів та бояр, то з яких саме князівств, і хто це товариство аж так щедро приймав у Звягелі? Відомо, що саме в цей період давньоукраїнські князівства постали перед складним, болючим вибором: між давньою язичницькою вірою предків і християнством. Ну, а як вогненно та криваво насаджувалося християнство в язичницькому світі – теж у загальних рисах знаємо.

Відтак питання: а яку це таку "загальну віру на державному рівні – Сонцепоклонницьку, єдину для всіх" прийняли хлопці на тому Звягельському віче? Якщо ту, яку іменуємо язичницькою, то вона давно існувала, і на час звягельського віча вже навіть згасала. Якщо ж християнську – то "сонцепоклонницькою" назвати її аж ніяк не можна. "Інквізиторською" та "вогнище-поклонницькою" – будь ласка! За всю історію цивілізації адепти жодної людської інституції не винищили, не спалили живцем, стільки мільйонів невинних людей, скільки спромоглися адепти християнської церкви!

Хто сумнівається в цьому, нехай звернеться до, самими західноєвропейськими церковниками опублікованих, звітів про кількасотлітню діяльність Інквізиції в кожній із християнських країн. Вони відкриті і доступні.

І чого це раптом учасники віча вирішили Тризуб "передати на довічний герб Україні"? Адже вони й самі... були українцями, а відтак — уособлювали Українську Державу. То кому ж вони того тризуба передавали? Чи, може, це вони передали Тризуб "Україні на герб", ще почуваячись оріянами?! Тоді добре, що хоч печенігам чи хазарам не віддали, й на тому спасибі.

І нарешті найсакраментальніше питання: куди це, і з якого дива чи переляку, за новоявленою Україною так жваво та завзято " пішли – якщо вірити Кобиліуху — імперія Кушанів, Індія, Візантія, Єгипет, Рим і навіть Японія"?

При цьому нагадую, що йдеться про кінець першого тисячоліття нашої ери! То що ж такого сталося на тому звягельському Всеукраїнському Віче; що там наші хлопці аж такого "вгнули", — а вони такі, вони вміють! — що всі імперії раптом подалися за ними світ за очі?!

Чесно зізнаюся: як людина, яка все життя своє присвятила історії, літературі та філології, — я давно не відчував такого задоволення від знайомства з науковими працями, як відчував його під час читання праці Василя Кобиліуха " Праукраїна і санскрит". Ну, наприклад, він проголошує, що "14 вересня 2012 року буде ще один ювілей Ж.-Ф. Шампольона". Що ж це за ювілей такий? Виявляється, це...

"190 років від його (Шампольона. — Б.С.) вичитування праукраїнського ієрогліфічного єгипетського письма на основі стародавньої української (староскіфської) мо-ви..."(?!).

Найделікатніше зауваження, яке можна зробити з приводу цієї глибокодумної сентенції Кобиліуха, то це пояснити його: якщо вже ви, шановний, ототожнюєте стародавню українську мову з мовою скіфів, то називати її "старо-скіфською" не лише некоректно, але й ненауково. Кажу "найделікатніше" зауваження, оскільки все інше з

цієї фрази жодному цивілізаційному аналізу не підлягає.

До речі, Жан-Франсуа Шампольон, який до кінця життя свого вважав, що розшифрувати "ієрогліфічні, образотворчі та буквені системи Стародавнього Єгипту" йому вдалося, завдяки знанням кількох різних мовних систем, в тому числі сучасної єгипетської, а також китайської та коптської, — був би приємно подивований, дізнавшись, що, виявляється, насправді, він розшифровував – за Кобиллюхом – "праукраїнське ієрогліфічне єгипетське письмо на основі стародавньої української (старо-скіфської) мо-ви..."(?!).

Або ще один пасаж... Посилаючись на працю Кузича-Березовського, який описує "Праукраїну від Рейну до Ган-гу", Кобиллюх раптом доходить (стор. 17) висновку:

" Так тривало до 375 року, до першої навали монголо-китайців, які напали на ту проукраїнську державу, дійшовши аж до Волги. Численне військо Праукраїни залишалося для оборони українсько-індійської держави. Змагання було тривале і героїчне. Індійську державу врятували. Проукраїнська культура під небом Індії врятована. Але материкову частину Праукраїни різні монголоїдні племена тривалий час завойовували, внаслідок чого залишили нам у сорок разів меншу територію нашої пра-держави Україна"

Залишається тільки гадати, про яку саме монголо-китайську навалу, яка 375 року дійшла аж до Волги і тим самим погубила Праукраїну, йдеться? Від кого захищало численне праукраїнське військо далеку Індію, у той час, як монголо-китайці купали своїх коней у Волзі? Про яку це "материкову частину Праукраїни" на теренах Індії йдеться, адже навіть у ті часи Індія ж островом начебто не була? Хто споряджав ті праукраїнські війська в Індію, і хто командував ними? І чим у цей час займалися оті ледачкуваті хлопці-праукраїнці, які жили собі на решті Праукраїни, тобто на "хуторі" між Карпатами та Рейном?

2

Або ось вам ще одне канонічне твердження Кобиллюха... Пропагуючи свої філологічні розвідки, він пише (стор. 16):

"Прочитайте статті, що з'ясовують глибинну таїну слова без жодних запозичень ні від турків, ні від німців, лишень рідні слова з часів праукраїнської мови, що її наші переселенці в Індії уклали у словник під назвою "Санскрит", який став відомий у Європі лише 1762 року, коли вже давно були створені і розбудовані майже всі відомі європейські мо-ви.

Праукраїнська мова була дуже багата. Її носії поширювалися майже по всій земній кулі, а найбільше по Європі, Азії та Північній Африці. Найбільшим свідченням цієї події є топоніми, гідроніми та корінні слова тої материнської праукраїнської мовної основи, котра й донині збереглася в основному словниковому складі тих мов".

Відчуваєте, як глобально закручено? Але постає питання: а як Василь Кобиллюх, який у певних науково-патріотичних колах вже вважається провідним вітчизняним санскритоз-навцем, доводить цю тезу? Елементарно!

Він подає слово "Сулиця", і зазначає, що це топонім у Карпатах. Далі, методом

"олівцевого втику" у "Санскрит-ско-руском словаре" (!) В. Кочергіної (Москва, "Русский язык", 1987) віднаходить його дуже й дуже приблизний сан-скритський відповідник "su-lalita" (?!), що в санскриті означає "дуже приваблива, граційна".

"То й що ми з цього маємо?" — запитаєте ви. Не поспішайте. Далі Кобиліух буквально нафаршировує цю статтю десятками різноманітних топонімів, гідронімів, прізвищ з різних країн світу, як от: "сулія, Сультівський, Сульжин, султан, Сулейманія, Сульца, Сулько, Султанпур (Індія), Сульмона (Італія); острови Сула і Сулавесі в Індонезії" і, нічого сумняшеся, доходить висновку про те, що, ви лишень вдумайтесь:

"поширення праукраїнської кореневої основи Сула географічно засвідчує цивілізоване перебування на-ших предків задовго до нашої ери на величезних ши-ротах земної кулі"!! Аж, як бачите, до островів Сула та Сулавесі в Індонезії!

Коментарії до цього потрібні? А тим часом скажу, що подібних прикладів можна наводити й наводити. Кобиліух уже широко розрекламував себе, як дослідник, який виявив аж " 167 синонімічних назв землі у санскриті", і навіть видав книжку з такою ж назвою. Ось перед нами 123-я за ліком на-зва "землі" за санскритом, Кобиліухом, ясна річ, віднайдена:

"randa (прочитується як "рандя") – означає "вдова"! По-чекайте, а до чого тут "вдова", якщо нам обіцяють чергову назву "землі"? Е, в тому ж і весь секрет, що... сам секрет — в манері тлумачення Кобиліухом подібних термінів. Ось воно:

"...Дуже цікаве слово, що означає дослівно постійні клопоти, наділена ранами. Похідне: село Рандава Харківської області. В галицьких говірках одвіку побутує лексема "ринді" (риндя), тобто стара, порвана одежина, що аж висять клапті чи лахміття. Це слово є історичним свідком нужденного життя вдови покійного князя чи господаря дому. Тому ще до нової ери, щоби уникнути наруги над княжою родиною, коли гинув князь, умертв-ляли дружину дитину, коня, і навіть слугів, та ховали в одній високій могилі"(?!)

Ось вам і все пояснення!

Одразу ж хочу засмутити пана Кобиліуха. Подібний ме-тод порівняння непорівнюваних, невідповідних за значенням та звучанням слів, давно запатентований англійцями у класичній, суто англійській лінгвістичній формулі: "Пишеть-ся "Манчестер", читаєш — "Ліверпуль"!

Я розумію, шановні читачі, що зараз ви почнете порівнювати слова "рандя", тобто вдова і "земля", та прискіпуватися, а де ж тут співзвучність з українською "зем-лею", в чому синонімічність назви "земля"? А ще — почнете з'ясовувати, а де ж глибинність аналізу, на основі порівняння історичних граматик санскриту й української мови?

Не мучтеся цими лінгвістичними "збоченнями", а краще подивіться, як пан Кобиліух, натрапивши на санскритське слово "прътіві", що означає "земля", "богиня землі", шляхом дуже нескладних маніпуляцій доходить епохального виснов-ку:

"Вплив однієї й другої імперіалістичної навали призвів до нівеляції нашої оригінальної української вимови. Отже із ПРЪТІВІ-ПИЛТІВІ згодом, під впливом повноголосся, утво-рюються ПалТІВІ, ПОЛТІВІ= ПОЛТАВІ=ПОЛТАВА. Ось так ім'я

нашої богині землі зазвучало Полтава"

Піддавши сумніву тлумачення греками імені Гомер, як "сліпий", Кобиліух віднаходить у "санскритско-русском сло-варе" слово "hameru", тобто "вмілий, діяльний, зоряний...", а після цього подає кілька віддалено схожих за звучанням топонімів та інших назв і прізвищ, що трапляються в Україні, і доходить не менш глибокодумного, ніж у попередніх ви-падках, висновку:

"Основа лексеми ГАМЕР входить до колишніх і сучасних імен Європи Амер, Амери́ко, від чого походить топонім Америка та прізвища Амерман, Гаммерштуц, Гаммер-шельд... Отже, проукраїнська назва Гомер, чи Гамер, і донині побутує на одвічній Батьківщині героя і патріота Праукраїни".

Ну, що з цього приводу можна сказати? Хіба що порадіти за греків, які поки що не мають змоги читати творіння нашо-го Кобиліуха. Бо тоді вони в розпачі билися б головою об стінку, дізнавшись, ким насправді слід вважати їхнього (тоб-то, пробачте, нашого) Гомера.

Хоча даремне вони так переймалися б. Нехай прочитають, як Кобиліух підводить чи то нашого Степана Бандеру під санскрит, чи, навпаки, санскрит — під нашого ж таки Банде-ру, і заспокояться!

Виявляється, є в санскриті таке слово "ба-ндьяра", й означає воно "скарбниця, скарб". "То й що з того?", запитаєте ви. Е, не гарячкуйте. Свого часу в Одеському університеті ім. Мечникова працював викладачем наукового комунізму некий таваріщ Романюк. Так ось, будь-яке безне-винне запитання студента він сприймав як особисту образу, і завжди мав тільки одну, але вичерпну, відповідь: "Читай "Копитал", так усьо сказано!". Отож і я кажу: читаймо Коби-люха... А він, подавши санскритське слово "ба-ндьяра", пояснює:

" з розвитком нашої мови народ почав вимовляти "бандара", потім "бандера". Похідне італійською та іспанською мовами також "бандера", що там означає прапор"

Гаразд, у санскриті існує слово "ба-ндьяра", яке означає, "скарбницю, скарб"; в італійській та іспанській – дещо співзвучне слово, проте означає не "скарбницю", а "прапор". То якого ж лінгвістичного висновку від такого порівняння здатен дійти будь-який лінгвіст?

Якщо це справді лінгвіст, він дійде найбільш вірогідного в даному контексті висновку: маємо справу з досить віддаленим співзвуччям слів з різним значенням, яке спостерігається при порівнянні сотень інших мов і діалектів світу.

Але така відповідь викличе рішучий спротив у пана Коби-люха, який негайно визнає її непатріотичною. Тому що відповідь справжнього патріота має звучати тільки так, як вона відтворена в його праці "Праукраїна і санскрит":

"Отже, санскрит, — повчає він свого читача, — нам допомагає краще зрозуміти історію України та осіб, котрі творили цю історію. Це доводить, що праукраїнська мова в III-II тисячолітті до нашої ери була поширена на всю Європу" (?!).

І тут же: "Українська мова тим не подобається багатьом нашим ворогам, бо вона утаємничує в собі не тільки найдавнішу велич нашої культури, але й виявляє семан-

тику слів у нинішніх провідних країнах світу. І всю цю таїну слів зберігає наш український Санскрит"

Ось така ось лінгвістична "ба-ндьяра" у нас із вами виходить; за Кобилюхом, ясна річ!

3

А тепер ще кілька зауважень...

Як уже мовилося, Кобилюх доводить до нашого відома цілком правдиву інформацію щодо того, що словник санск-риту став відомий у Європі лише 1762 року, "коли вже давно були створені і розбудовані майже всі відомі європейські мо-ви".

Одразу ж постає питання: як же, в такому разі, десятки народів світу примудрялися, як стверджує Кобилюх, форму-вати свої мови на кореневій основі "праукраїнського санск-риту", про існування якого навіть не здогадувалися? На основі того самого "українського санскриту", який, знову ж таки за Кобилюхом, в самій Україні давно, щоб так уже, пов-нословниково, не практикувався, а в Індії так само давно за-губився серед безлічі різномовних народів і племен?

А тепер звернімося до кількох постулатів, ґрунтуючись на яких, Кобилюх намагається переконати нас, що санскрит є українським; та що найдавнішою мовою з-поміж усіх вели-ких мов є... праукраїнська,

Так, справді, Кобилюх зібрав під однією обкладинкою ви-словлювання кількох вітчизняних та зарубіжних науковців, які з більшим чи меншим застереженням підступаються до думки, що цивілізація аріїв могла зароджуватися на просто-рах між Чорним морем та Карпатами, або ж у самих Карпа-тах. Зокрема, тут цитуються відомі висловлювання індуського науковця Маюмдара, який у праці "Історія та культура індійського народу" припускає "Україна більше, ніж усі інші держави Європи та Азії, може претендувати бути землею аріїв"; американського історика німецького походження Герберта Мюллера, який констатує, що "найбільше вчених тепер вважають Україну правдоподібною батьківщиною індоевропейців"; професора Сорбонни Гіршмена, котрий стверджує, що "материнською землею індоевропейських народів є простори на північ від Чорного моря"... І таких висловлювань віднайдеться чимало.

Серед іншого, ХХ століття відоме тим, що в різних куточ-ках планети археологами було досліджено кілька стоянок первісної людини, які вимагають переписати усталену історію розвитку людства, схилиючи учених то до інопланетного походження сучасної людини; то до земного походження, але з привнесення цивілізаційних знань із кос-мосу. Все більше науковців доходить і до висновку, що наша планета пережила появу кількох мало поєднаних, і майже не спадкоємних, цивілізацій, котрі існували незалежно одна від одної, не набуваючи спадковості в мові, знаннях та нау-ково-технічному розвитку.

Чому я завів мову про це? Та тому, що одним із таких археологічних "клондайків" виявилася і стоянка поблизу се-лища Королеве на Закарпатті, віднайдена в 70-х роках мину-лого століття київським археологом Гладиліним. Про унікальність її свідчить той факт, що дослідники натрапили там на шістнадцять (!) культурних шарів, із знаряддями

праці кроманьйонців, неандертальців та пітекантропів, найдавніші з яких сягають у давнину до мільйона років.

Знахідки цієї стоянки підтверджують версію щодо того, що карпатський регіон, і, зокрема, розташований в Україні Кар-пато-Подільський кряж, не зазнавав ні льодовикового періоду, ні потопу. Саме це й дало підстави кільком нашим науковцям стверджувати, що Карпати стали одним з оазисів, в якому виколисувалося сучасна індоевропейська раса. Втім, задля справедливості, слід відзначити, що існує й інша теорія, — що арії просувалися не Карпат у бік Індії, а навпаки.

Проте, слідом за своїми попередниками, Кобилух намагається довести, що мову та культуру, яка формувалася в Карпатах, претендуємо тільки ми, українці. Чому тільки ми? Чому-чому? Читайте Кобилуха, і зрозумієте, що в Карпатах могли жити і розвиватися тільки... праукраїнці! Щоправда, подібне твердження одразу ж викликає низку інших запитань і сумнівів.

По-перше, якби Кобилух ретельніше поцікавився географією карпатського регіону, то відкрив би для себе, що він сягає земель, на яких живуть валахи, словаки, чехи, поляки, і що на території України припадає лише незначний відсоток цієї гірської країни.

Мало того, Кобилух чомусь зосередив усі свої праукраїнсько-санскритські дослідження на розробці одного-єдиного джерела - вже згаданого "Санскритско-русского словаря" Кочергіної, на яке він посилається сотні разів. Хоча саме російське походження цього джерела мало б нашкодити його на думку, що щось тут у його теорії праукраїнського санскриту, теорії первісності праукраїнської мови стосовно багатьох інших мов — не сходиться.

Висловлюсь конкретніше: якби Кобилух не полінувався порівняти ті ж слова, які він вважає "праукраїнсько-санскритськими", зі словами інших народів, предки яких і досі живуть, або свого часу жили, в карпатському регіоні, то відкрив би для себе, що вони мають схожі понятті і в словацькій, чеській, польській, російській, сербській, словенській та всіх інших мовах балканських слов'ян.

Мені не раз доводилося зустрічатися з багатьма філологами, істориками та письменниками з цих країн. Вони пам'ятають, що їхні предки прийшли з Карпатії. І згодні з тим, що їхні мови походять від спільної слов'янської прамови, незалежно від того, як ми назвемо її — санскритом, карма-титом чи індоевропіїтом...

Проблема в іншому. Ніхто з тих науковців-слов'ян, — та й не лише слов'ян, — не здатен збагнути: з якого це дива ми, українці, дозволяємо собі називати цю спільнослов'янську, індоевропейську мову - "праукраїнською"?! Чому ми дозволяємо собі, як це робить Кобилух, оголошувати санскрит - "українським"? Хто, які такі історичні чинники, дають нам на це право?

Ми що, всерйоз намагаємося подавати світові розвиток індоевропейської, а відтак і спільнослов'янської, прамови в той спосіб, що, мовляв, це тільки праукраїнські племена творили повноцінну, праукраїнську мову, а всі інші, прасловацькі, прасербські, прарохватські, прасловенські... ба, навіть, — за Кобилухом, — давньогрецькі племена,

животіли безмовними, нібито вони в бога теля вкрали? Й отак, безмовно животіючи, чекали, поки наші предки-праукраїнці приїдуть до них на чумацьких возах та наділять їх мовою?!

Нехай не ображаються на мене лінгвісти-патрійоти, але, якщо ми зі своїми санскритологічними теоріями збираємося не на семінар психіатрів, а на семінар славістів, не кажучи вже про семінар індолінгвістів, то годі вдавати, що, сотво-ряючи світ, Всевишній був гуцульським вуйком з Карпат, і говорив коломийським наріччям. І припиніть витлумачувати словниковий запас санскритської мови за "Санскритско-русским словарем", методом "олівцевого втику" підганяючи при цьому слова, чи набір слів, санскриту під українські мовні поняття.

Покладіть перед собою тлумачні та перекладні словники хоча б із десяти слов'янських мов та двадцяти слов'янських діалектів... Ні-ні, ви все ж таки покладіть їх, та вдумливо порівняйте... І що з'ясується?

А з'ясується те, що всі наші ура-патріотичні екзальтації стосовно того, що санскрит подарували світові праукраїнці, і тільки праукраїнці; втім до дідька це "пра", просто "український санскрит, подарували світові українці, бо ніхто інший з народів на таке апіорі не здатний"! – виявляється всього лиш приємним лінгвістичним маренням.

Львів-Одеса,

листопад 2013 року

ГОЛОСАМИ ВІЩОЇ ДАВНИНИ

полемічні нотатки на полях давнописів

1

У статті "Ставропігійський друк "Слова о полку Іго-ревім...", я вже говорив про те, що прикладів літературного фальсифікату історія знає чимало, тому й полеміка стосовно "справжності" "Слова о полку..." виникла одразу після його першої публікації. Про те, наскільки гострою вона виявилася, свідчить вже хоча б стаття російського поета Олександра Пушкіна "Пісня про полк Ігорів".

"Пісню про полк Ігорів, — пише він, — знайдено було в бібліотеці графа О.І. Мусіна-Пушкіна і видано в 1800 році. Знавці, котрі бачили його, стверджують, що почерк його був півстатут (в оригіналі статті - "полуустав" —Б.С.) XV століт-тя. Перші видавці додали до нього переклад, загалом, задовільний, хоча окремі місця залишилися темними або й зовсім незрозумілими. Багато хто намагався після цього пояснити їх. Але хоча в пошуках такого плану останні бувають першими (тому що помилки і відкриття попередників відкривають та розчищають шлях наступникам), перший переклад, в якому брали участь люди істинно вчені, все ще залишається кра-щим: інші тлумачі лише затуманювали незрозумілі вирази свавільними поправками та нічим не обґрунтованими здога-дами.

Найважливішими поясненнями ми зобов'язані Карам-зіну, який у своїй "Історії" мимохіть розв'язав деякі загадкові місця. Дехто з письменників засумнівався в оригінальності давнього пам'ятника нашої поезії і розпочалися палкі заперечення. Щаслива підробка може ввести в оману людей незна-ючих, але не здатна сховатися від

поглядів істинного знавця.

... Автентичність ("подлинність") же самої пісні доводиться духом давності, під який неможливо підробитися. Хто з наших письменників в XVIII століття міг мати на це досить таланту? Карамзін? Але Карамзін не поет. Державін? Але Державін не знав навіть російської мови, а не лише мови "Слова про полк Ігорів". Інші, всі разом, не мали стільки по-езії, скільки її знаходиться у плачі Ярославни, в описові битви і втечі. Кому спало б на думку взяти в предмет пісні темний похід невідомого князя? І хто з таким мистецтвом міг би затемнити деякі місця зі своєї пісні словами, відкритими згодом у старих літописах або віднайденими в інших слов'янських наріччях? Це вимагало б знання всіх слов'янських наріч".

Докази Пушкіна (як і тих, хто дотримувався й дотримується подібних поглядів) на захист автентичності тексту "Слова...", як бачимо, надзвичайно слабкі. І не лише тому, що в цій статті відсутні більш-менш прийнятні аргументи, але й з огляду на логіку його мислення.

По-перше, незрозуміло, чому, оглядаючи коло митців, котрі могли бути причетними до подібної підробки, Олександр Пушкін обмежується лише вузьким колом ґрунтовно "офранцужених" російських літераторів, які, справді, не те що діалектів та наріч слов'янських, але й власне російської мови до пуття ніколи не знали, а до того ж, соромилися спілкуватися і писати нею?

По-друге, чому Пушкін вважав, що коло освічених людей обмежується колом піїтів, завсідників петербурзьких салонів, в яких навіть місцева, російська мова була не в повазі, що вже казати про інші слов'янські мови та діалекти?

Та будь-хто з філологів-карпатців, випускників тодішньої вищої української школи, вихованих в українсько-польсько-російсько-чесько-словацькому мовному середовищі, та постійно перебуваючих в полідіалектному карпатському масиві, знався на більшій кількості слов'янських "наріч", ніж увесь освічений Петербург разом узятий! Та й поетичності й образності мислення українцям, особливо галичанам та горянам, теж ніколи не бракувало.

То чому б не припустити, що пошуки автора "Слова..." слід провадити серед них? Тим паче, що й Пушкін, і Державін чи Карамзін, та будь-хто з дослідників, аж до Ліхачова включно, не могли не звернути уваги на той факт, що дія "Слова..." відбувалася на території Русі-України, тобто сучасної України, і героями його стали давньоукраїнські князі.

І ще одна деталь: якщо вже Пушкін та інші автори, прибічники автентичності, цілком припускають, що такий знавець усіх слов'янських наріч, як автор "Слова...", міг з'явитися в далекому XII столітті, то чому він не міг віднайтися в Росії чи в Україні в столітті XVIII-му?

І потім, оця полеміка, котра вже понад 200 років точиться з приводу того, чи слід вважати текст "Слова..." автентичним, тобто чи є дана повість твором XII століття; чи, може, її створено значно пізніше... Дехто взагалі вважає, що це підробка, а отже, цінність твору значно знижується.

Але, на мій погляд, питання слід ставити інакше. Хіба на тому тексті, який було опубліковано Мусіним-Пушкіним в 1800 році, стояла дата написання даного твору? Тобто був хтось: чи то автор цього рукопису, чи перший володар, хто б принципово визначав давнину написання "Слова" і в такий спосіб намагався задавнити його появу?

Так, на титульному аркуші рукопису, придбаного О. Мусіним-Пушкіним у Ярославлі, значилося: "Ироическая песнь о походе на половцов удельного князя Новгорода-Сиверского Игоря Святославича, писанная старинным русским языком в исходе XII столетия с переложением на употребительное ныне наречие".

Але зрозуміло, що напис цей було зроблено вже у XVIII столітті. Невже Олександр Пушкін, або хтось інший, міг припустити, що в XII столітті автор цього твору зазначав би, що ця "Ироическая песнь" була писана "старинным русским языком"?!

Підсумовуючи мовлене вище, можу з упевненістю сказати: аналіз пов'язаної зі "Словом" дослідницької літератури дає змогу стверджувати, що спроб приховати істинне датування цього твору, аби навмисне задавнити його, не було. Тоді в чому ж річ?

На мій погляд, ставлення до проблеми автентичності "Слова" має бути суто прагматичним. Незалежно від того, було цю повість написано в XII столітті, чи у XVIII, художня й історична вартість її для нас, людей XXI століття, від цього не зменшується. Ну а що там присутній елемент стилізації... Так, присутній. Але наявність стилізації не залежить від того, в якому столітті цей твір писано. Автор "Слова...", напевне ж, мав перед собою "Повість давніх літ", що творилася наприкінці XI та на початку XII століть, і ритмізована проза якої в окремих статтях своїх дуже нагадує ритмізовану прозу (чи поезію в прозі) "Слова о полку Ігоревім"

И изгнаша Варягы за море,
И не даша им дани,
И почаша сами в себе володети;
И не бе в них правды,
И вста род на род,
И быша усобицы в них,
И воевати сами на ся почаша...

А ще ж не забуваймо, що не було на Русі книжника, ко-трий би не захоплювався ритмікою, мелодикою та афористичністю викладу настільної книги своєї, свого навчителя пи-семності і мудрості житейської – Біблії. Пам'ятаймо й про те, що витворено цілу бібліотеку літератури (М.Польовий, М.Погодін, Ф.Буслаєв, В.Каллаш, В.Динник, А.Робінзон...), в якій "Слово о полку Ігоревім" розглядається методом порівняльного аналізу на тлі найбільш раннього, Оксфордського, варіанту (XI століття) всесвітньо відомої "Пісні про Роланда".

Щоправда, оглядаючи деякі з них, академік Д.Ліхачов зауважує, що "безпосередньої генетичної залежності "Слова" від "Пісні про Роланда" тут нема. Є лише спільність жанру, що виник в умовах ранньофеодального суспільства". Та, водночас, він сам цитує виявлені дослідниками спорідненості образів та сюжетів, які не

можуть не наштовхнути на відпо-відні роздуми.

Хоча від часу публікації "Слова" минуло понад двісті років, але, як бачимо, ореол загадковості і непізнаності, що оповив цей твір, так і не розвіявся. Зусиллями десятків дослідників та перекладачів час від часу вдавалося – виходячи з тих чи інших версій – прояснити окремі місця його, проте відсутність оригіналу, своєрідна історико-інформаційна та мовна зашифрованість певних фраз і понять (можливо, для того, щоб ускладнити доступ до його сприйняття всім непо-свяченим), а ще — неуважність, недбалість та невідповідність переписувачів...

Зрештою, це призвело до того, що історична основа "Слова", його істинний зміст, і досі нагадують мінливе марево на обрії, котре постійно віддаляється і видозмінюється, від-криваючись перед кожним із пілігримів в інших образах.

Все це дає підстави сучасним дослідникам творити без-ліч версій і припущень. Досить згадати хоча б той факт, що поет і дослідник з Івано-Франківська Степан Пушик переко-наний: автор "Слова..." – галичанин, отож і читати його твір, сприймати його слід очима галичанина, знавця галицької го-вірки, яка дозволяє по-новому прочитати, чи витлумачити, ті чи інші незрозумілі місця.

Галицька переорієнтація "Слова" суперечить тверджен-ням багатьох інших дослідників, які вважають, що "Слово" було написане в Новгороді. "Втрачений список "Слова..." був написаний у межах Новгороду", — переконує нас академік М.Гудзій, — і тому відбивав у собі фонетичні особливості пів-нічно-російських говірок, що позначилося, здебільшого, на чергуванні шиплячих і свистячих (шизый, русици, Славути-цю, сыновчя та інш.).

До речі, він доводить, що в "Слові..." описано не воен-ний, а весільний похід, тобто йдеться про опис весільного обряду, який, щоправда, через певні непорозуміння, завершився не по-весільному жорстоко.

2

У питанні щодо автентичності "Слова..." дослідники поділилися на три основні табори. До першого табору нале-жать ті, хто доводить, що це всього лиш підробка, на кшталт класичної підробки, здійсненої Проспером Меріме.

Так-так, Проспера Меріме, який увійшов до сонму все-світньо відомих літературних фальсифікаторів своєю збіркою історичних пісень, наближених до українських дум, що опу-бліковані в 1827 році в піснярській збірці "Гузла", з пояснен-ням, що нібито вони належать до творчої спадщини якогось там сербського пісняра, якого, як з'ясувалося, в природі не існувало.

До речі, справжнім літературним конфузом виявилось те, що, захоплений фальсифікатом француза Меріме, росій-ський поет Олександр Пушкін натхненно переклав одинад-цять пісень з цієї добірки, щиро вважаючи, що російська чи-тацька громада повинна ознайомитися з доробком цього се-рбського Гомера. Але конфузом лише в плані "сфальсифіко-ваної приналежності" даних творів до доробку сербського пі-сняра, оскільки самі переклади російського поета, безсумнів-но, мають самостійну мистецьку вартісність.

Так само часто посилаються дослідники і на містифікацію, здійснену шотландським поетом та фольклористом Джеймсом Макфірсоном. Його збірка пісень "кельтського барда Оссіяна" тривалий час збуджувала творчу уяву та дослідницьку фантазію багатьох літературознавців і митців, які намагалися перекладати їх своїми рідними мовами, витлумачували їх значення та захоплювалися чуттєвою романтичністю... Аж поки не з'ясувалося, і то цілком аргументовано, що "пісні кельта" — всього лиш високопрофесійна підробка Макфірсона. Чи ж варто доводити, що розчарування в колі шанувальників цих пісень та їх дослідників було жахливим?

Однак повернімося до "Слова о полку...".

Друга частина дослідників, з протилежного табору, вважає, що "Слово..." — автентичне, проте нам ніколи не вдасться визначити його автора. Ще інша, більш оптимістично налаштована, група дослідників вважає, що автора визначити можна, і навіть вдається до такого визначення.

Зокрема, дехто з сучасних дослідників "Слова..." знову звертається до колись дуже розкритикованої в Росії версії французького славіста А. Мазона, який ще 1940 року доводив, що "Слово..." — досить пізня підробка, здійснена на основі відомого історико-літописного твору "Задонщина". А от, хто здійснив цю підробку: чи то сам першовідкривач Му-сін-Пушкін, чи, може, — простежуючи український слід "Слова...", — хтось із українських літописців: Г. Грабянка, С. Величко, чи той-таки Самовидець, що, як вважають є псевдонімом Р. Ракушки-Романовського... — то вже, мовляв, питання другорядне. Тим часом академік Борис Рибаків одним із вірогідних авторів "Слова..." називає київського боярина Петра Бориславича.

З досить серйозними дослідженнями з цього питання виступає український науковець, професор Леонід Махновець, який береться назвати навіть точну дату написання "Слова...", вважаючи, що його було створено 15 серпня 1185 року в Києві. І що спочатку це "Слово..." було виголошене у вигляді промови під час з'їзду князів земель руських князем Володимиром Ярославовичем, або, як його ще називають, Володимиром Галицьким, що був старшим сином галицького князя Ярослава Осмомисла і Ярославни, дружини головного героя "Слова...", князя Ігоря. Тієї Ярославни, високохудожнім "плачем" якої ми всі так захоплюємося.

Водночас витворилася досить розгалужена література, автори якої намагаються довести, що "Слово..." має тюркське походження. І що саме "тюркське прочитання" цієї історико-літературної пам'ятки дозволить по-справжньому збагнути її істинний зміст.

Одним із перших підступився до такого прочитання казахський поет і літературознавець Олжас Сулейменов. Своерідний підхід до тлумачення "Слова" торує і російський письменник Олександр Шелудяков. Він вважає себе прямим нащадком половецького князя Бонака Шелудяка, який, як ми знаємо, теж став одним із героїв "Слова...", а також Федора Шелудяка, донського козака, сподвижника Степана Разіна.

Намагаючись вивести свій половецький родовід від князя Шелудяка, сучасний літератор Шелудяков, водночас, і "Слово" сприймає не як твір, написаний кимось із слов'ян, а як фрагмент втраченого для істориків та історії "Половецького літопису",

автором якого був хтось із половців.

Зокрема, він доводить, що вся ця повість - не що інше, як фрагмент "Розкольніцького літопису", до якого свого ча-су звертався російський історик Татіщев, коли в 1734 році був призначений головним начальником гірничих заводів в Пермі і Сибіру. При цьому О. Шелудяков посилається на працю професора богослов'я Д. Белікова "Томський розкол" (Томськ, 1901), який стверджує, що в ті часи Томський Олек-сіївський монастир і Томська духовна консисторія володіли багатющими архівами, в тому числі й стародруками та руко-писами.

Отож із котрогось із них до Татіщева й міг потрапити "Половецький (він же - й "Розкольніцький") літопис", якого згодом, після всіляких переробок, Мусін-Пушкін та інші першодослідники "Слова", почали подавати, як видатний твір котрогось із русичів.

Ясна річ, у багатьох дослідників ця версія викликає ці-лком природний спротив. Як це так: видатна пам'ятка слов'янської писемності, східнослов'янської історії та культури, і раптом... виявляється, що насправді це всього лиш фрагмент "Половецького літопису", якого спритні фальсифі-катори переробили на літопис русичів?! Тобто йдеться вже не про автентичність "Слова", а про те, що маємо справу з плагіатом. Я чимало часу провів у розмовах з сибіряком Ше-лудяковим, що останні роки життя провів на Одещині, і пе-реконався, що саме плагіатом він цей твір і вважав.

Щоправда, услід за деякими іншими дослідниками, О. Шелудяков стверджує, що половці — не тюрки, і навіть не угро-фіни, а ті ж таки східні слов'яни, котрі не прийняли християнства, а залишилися язичниками. Одначе й ця теза теж досить полемічна, отож ні доказом, ні слов'янізацією "половецького" сліду в історії з авторством "Слова..." слугу-вати не може

Крім того, на мій погляд, в цієї, загалом, цікавої версії, викладеної О. Шелудяковим в статті "Таємниця половецько-го літопису", існує одне принципово слабке місце: річ у тім, що рукопису оригіналу, чи бодай копії цього "Половецького літопису" у нього... нема! Як нема й доказів того, що він десь існує, чи хоча б існував. На що ж, на яку джерельну базу по-силається в такому випадку наш дослідник "Слова..."?

Як з'ясовується, єдиним джерелом інформації, на яке Шелудяков посилається - це усні, тобто доти (до появи цієї статті) письмово не зафіксовані, спогади батька, який, у свою чергу, нібито чув про цей літопис від своїх предків, і нібито завчив його (чи принаймні якийсь фрагмент цього твору) на-пам'ять. Так само, напам'ять, заучував його нібито і сам О. Шелудяков. Як уже мовилося, особисто був добре знайомий з Олександром Шелудяковим і знаю його, як поважну, серйоз-ну людину, проте...

Погодьтеся, що, з точки зору наукового підходу до джерельної бази його версії, посилення на те, що батько чув про існування "Половецького літопису" від інших людей, але сам у руках його не тримав й у вічі бачив; і що, мовляв, сам він, Олександр Шелудяков, цитує якісь фрагменти по пам'яті з того, що завчив за переказами батька — аргумент занадто слабкий. Хоча певні тлумачення дослідника, наприклад, що-до того, що славетний, сотні разів оспіваний-переспіваний та перекладений "Плач Ярославни" — насправді не плач княгині, а язичницька молитва, — справді, здатні примусити

глибинні-ше замислюватися над усім "Словом...". До того ж, хіба плач-туга будь-якої жінки, яка оплакує зниклого чоловіка, – не є своєрідною молитвою, нехай навіть і на церковний лад не перекладеною?

А ще дозволю собі зауважити, що язичницький характер "Плачу Ярославни" не слугує, і не може слугувати, доказом того, що славетна повість є твором...половецьким! Навіть до наших часів дійшли давньослов'янські плачі та голосіння; і кілька, в суті своїй язичницьких, обрядів, таких, як, скажімо, обряд "На Івана Купала". Але наявність язичницьких елементів в українському фольклорі та в історичній, у тому числі й літописній, літературі не може слугувати доказом їх...половецького, чорноклобуцького, печенізького чи будь-якого іншого "степового" походження.

З'явилися й зовсім, на мій погляд, "клінічні" версії. Причому "клінічні" в прямому сенсі. Так, досить болючу реакцію пошанувачів "Слова..." викликала версія професора Гарвардського університету Едварда Кінана, який стверджує, що цей твір було написано в 90-х роках XVIII століття чеським славістом Йозефом Добровським. В цьому випадку мож-на було б змиритися і з часом написання твору, хоча така часова версія позбавляє "Слово..." корони давності і переводить у розряд пізніх стилізацій; і з національною приналежністю уявного творця, бо ж "чеський слід" у дослідженнях "Слова..." з'являвся і до Едварда Кінана, але... шокує інша обставина.

Річ у тім, що, посилаючись на психічне нездоров'я чеха Добровського, Кінан доходить висновку, що й "Слово о полку Ігоревім" було написане, коли чех перебував у стані "шизоїдального роздвоєння особистості чи маніакально-депресивного синдрому".

Тобто, професора-гарвардця слід розуміти так, що, "роздвоївшись" як особистість, Добровський писав "рукою" якогось давнього князя, боярина чи літописця; ну а Мусін-Пушкін та його однодумці, теж, мабуть, "роздвоюючись", взялися суттєво підправляти та олітературювати його шизофренічне творіння.

До речі, зауважу, що "психіатричний діагноз", виданий творцеві, не може применшувати історичної та художньої вартісності його творіння, бо, якби в цивілізованому світі ставлення до таких творців складалося б по-іншому, нам довелося б вилучати зі світової мистецької скарбниці тисячі творів таких визнаних та видатних авторів, як Достоевський, Врубель, Ван-Гог і багато інших, прізвища яких навіть не хочеться називати тут, з поваги до їх загальновизнаного таланту.

Розмірковуючи над "Словом о полку Ігоревім", як явищем і явленням історії та культури, Пушкін в 1830 році записав: "На жаль, старовинної словесності у нас не існує. За нами темний степ, і на ньому височить єдиний пам'ятник: "Пісня о полку Ігоревім". Словесність наша явилася раптом, у XVIII столітті, подібно до російського дворянства: без предків і родоvodu".

Так, справді, навіть видання "Слова..." під редакцією Д. Дубенського та в супроводі його історико-літературного і граматичного коментарів, до якого полюбують апелювати дослідники цього твору, — ні цілковитого прояснення тексту, ні відповіді на питання про витоки цього твору, не принесло. Безсумнівно, його коментарі значно

полегшили доступ до змісту поеми пересічному читачеві, особливо вчителям словесності; на його докази стосовно давності походження "Слова" та історико-мистецької вартісності почали посила-ся, як на високий авторитет, але для цілковитого дешифру-вання тексту поеми і з'ясування історії її походження — цього виявилось замало.

Як і раніше, в літературі, присвяченій цьому творові, продовжували панувати дві тенденції, підкріплені двома пле-ядами вітчизняних та зарубіжних наукових авторитетів: ціл-ковитого визнання "Слова..." як витвору XII століття (Бан-тиш-Каменський, О.Потебня, Д.Дубенський...); і цілковитого заперечення його історичної вартісності (О.Веселовський, П.В'яземський, В.Міллер, А.Мазон...). Зрештою, подібна по-ляризація думок і підходів, як і полемічне протистояння їх носіїв, – для науки, в тому числі і для історичного літерату-рознавства, річ не нова. Шкода лише, що в даному випадку це полемічне протистояння не наближає нас до розуміння іс-тинного значення "Слова...".

Справжній прорив було здійснено лише в 1864 році, коли досліднику П. Пекарському вдалося виявити в Петер-бурзькому імператорському архіві копію цього твору, зроб-лену спеціально для імператриці Катерини II. Але не кожна копія дійсно є... копією. Варто було фахівцям звірити ці текс-ти, щоб виявити, що в першодруці Мусіна-Пушкіна кричуще багато неточностей, всіляких виправок і смислових вставок. Відтак, з одного боку, поява цієї копії допомогла дослідни-кам з'ясувати чимало незрозумілих місць "Слова...", з іншого – викликала ще більше сумнівів в оригінальності твору. І по-тім, якщо світові явлено дві копії, то неминуче постає питан-ня: який з двох наявних текстів слід вважати оригінальним, чи хоча б ближчим до оригіналу? На жаль, відповіді поки що не існує

Досить захоплююча генеалогія простежується і в пере-кладацькій епопеї "Слова", яка має свою історію і своїх ку-мирів. Уже тривалий час точиться полеміка з приводу того, до якого жанру належить "Слово", що це: вірші, ритмізована проза чи, може, фрагментарне поєднання прози і поезії? Більш-менш ґрунтовний аналіз дослідницького набутку в цій сфері здійснив академік М.Гудзій у своїй статті "Слово о полку Ігоревім", що стала вступною у зібранні перекладів та переспівів "Слова о полку Ігоревім".

"Говорячи про поетичний стиль "Слова о полку Ігоре-вім", — пише він, — необхідно згадати і про одне найскладніше питання з галузі його вивчення – саме питання його ритміч-ної будови. Ряд дослідників вважали "Слово..." написаним повністю віршованим розміром і намагалися розбити його на вірші, зближуючи віршовану будову "Слова..." з віршованою системою українських дум, з віршем скандинавських скаль-дів, з російським віршем билин, з візантійською церковною піснею.

Потрібно однак сказати, що всі намагання повністю розкласти "Слово..." на вірші не можуть бути визнані вдали-ми. Насамперед треба мати на увазі, що "Слово..." дійшло до нас у списку, далекому від досконалості, в якому у великій мірі порушена, без сумніву, і його ритмічна будова. Але й не-залежно від цього виникає сумнів, що "Слово..." цілком було написане віршами: насамперед – велика кількість цілком іс-

торичних джерел, а також згадка значної кількості князів, — навряд чи могло укластися все це у віршовані рядки. Присутність у ряді випадків у "Слові..." складних речень також вказує на відсутність у ньому безперервного віршованого ритму.

Чи не вірніше було б думати, що "Слово", як і скандинавські саги, являло собою чергування прозових і віршових, в основі своїй пісенних, фраз? Сліди пісенного складу дають себе знати в "Слові" не тільки в однаковості ритму симетрично побудованих, суміжних коротких фраз, але і в строфічній побудові "Плачу Ярославни" і в таких рефренах, як "ищучи себе чти, а князю славе", "О Русская земле, уже за шеломянем еси", "на рече на Каяле", "За землю Русскую, за раны Игоревы, буюго Святославича" (кінець цитати).

Звісно, були спроби і розкласти "Слово..." на вірші, і сприймати цей твір, як сувору історичну прозу, яка цілком припускає ритмізованість окремих описів та монологів... Тобто, намагаючись збагнути, в якому саме жанрі, в якому ключі було написано "Слово...", літературознавці та перекладачі хотіли в такий спосіб визначитись, як саме його слід сприймати, а отже й перекладати.

Але, захопившись, дослідники забули про існування в нашій літературі, як і в музичній культурі, такого поняття, як літературна (музична) обробка. То вже справа перекладача, як, під який віршований ритм, розмір, під яку виконавську стильову канву: дум, билин, африканської самби чи мексиканського танго, він це дослідницько-багатостраждальне "Слово..." підганятиме. Але в будь-якому випадку ми матимемо справу вже не з оригінальним твором, а з його... обробкою. Полеміка ж щодо правомірності тієї чи іншої стильової обробки до полеміки з приводу самого "Слова..." відношення, звичайно, має, але дуже й дуже опосередковане.

Водночас, дозволю собі нагадати шановному товариству, що будь-який твір, що з'являвся в ті далекі часи в Русі-Україні, розрахований був на прилюдне виконання, тобто на читання вголос, на пісенно-оповідальне декламування. І так велося й усіх країнах, де на той час – в XII столітті – ще не існувало прозових творів, не існувало традицій лицарських та історичних романів.

Тому, щоб перейнятися ритмікою цього твору, треба не підганяти його під певні художні стилі того чи іншого народу часів XIX-XX століть, як це роблять наші дослідники, намагаючись розбивати "Слово..." на вірші в стилі билин, дум, українських та білоруських історичних пісень; а згадати, яким музичним інструментом, користувалися в часи появи "Слова...", у супроводі якого прилюдно виконували цей твір, наспівно декламуючи його.

Ото беріть твір, беріть інструмент тих часів (а відомо, що в Стародавній Україні читання подібних творів відбувалося речетативом, у супроводі гри на гусях), і спробуйте його декламувати. Саме поєднання музичних — з декламаційними можливостями підкажуть вам, з великою точністю, розмір, ритміку, а отже, й стиль цього твору. Причому оригінального твору, а не його — штучно розбитої на вірші, на розділи ритмізованої прози або поезії в прозі, — обробки!

І такий підхід підказує сам автор "Слова": "Боян же, братие, не 10 соколов на стадо

лебедей пущаше, но своя ве-ща персты на живыя струны вьскладаше; они же сами кня-зем славу рокотаху".

Що ж до стилю, в якому написане "Слово..", то я не став би підганяти його під один із існуючих традиційних лі-тературознавчих термінів, які стосуються сучасної поезії чи прози, але мало придатні, і прийнятні, при аналізі і сприйнят-ті таких творів, як "Слово о полку Ігоревім", "Велесова кни-га", "Задонщина" та інші.

Свого часу, після тривалої, виснажливої полеміки з приводу "форми планети Земля", вчені, відкинувши всі на-магання підігнати визначення цієї форми під новітні поняття — куля, вигнута куля, еліпс... — прийняли мудре рішення, ви-знавши, що "Земля має форму... Землі"! З такою ж мудрістю слід підступитися і до першого відомого нам писемного тво-ру східних слов'ян.

Отож і переклад (реконструкція, мовна адаптація) "Слова..." теж повинен здійснюватися в такому стилі та роз-мірі, в такій ритміці і манері, яка відповідала б декламаційній манері епохи творення "Слова...", а не підганятися під ритми сучасної гітари, акордеону чи тамтамів. Тільки тоді це справ-ді буде переклад, а не довільна літературна обробка.

3

Майже в той самий час, що й історія "Слова о полку Ігоревім", розгорталася історія ще одного рукопису, якого вчені вважають найзагадковішим манускриптом світу – "Манускрипту Войничча". Відтоді, як тексти цього твору явилися світові своїм друком, вони, незалежно від того, хто і на якому рівні перекладав їх – чи то дотримуючись максимальної ав-тентичності, чи відходячи від неї задля більш осмисленого і творчого сприйняття, справляли двояке враження: одним здавалося, що йдеться про винятково цінну історичну спад-щину, іншим – що, навпаки, це досить хитромудра підробка (докладніше про це – в моїй праці "Велесова книга предків", Одеса, 2004).

Науковий світ дізнався про цей манускрипт, який тоді ще не мав назви "Войничча", в 1912 році. Того року італійські єзуїти мали намір відкрити свій орденський коледж на віллі Мондрагоне, що в містечку Фраскаті неподалік Рима. А що їм забракло грошей, то ченці виставили на продаж частину – близько тисячі одиниць – орденської колекції рукописів та давньодруків. Продано було далеко не всі, але відомо, що тридцять із них, серед яких виявився і таємничий, нерозшиф-рований манускрипт, придбав американський антиквар та ко-лекціонер стародруків Вілфрід Войнич, завдяки якому руко-пис і набув назви "Манускрипт Войничча".

Зорові дослідника, який знайомиться з ним, постає кла-сична книжка на 246 пергаментних сторінок, розміром 17 на 24 сантиметри. Здійснивши аналіз якості пергаменту і фарб, а також зваживши на особливості каліграфії, Войнич визначив, що створено було цей манускрипт в XIII столітті. Можливо, він так і залишився б упевненим у цьому датуванні, але разом із манускриптом було продано і листа ученого в галузі меха-ніки та оптики, першовідкривача дисперсії світла та автора теорії хвильової природи його, ректора Празького універси-тету Маркуса Марці (1595-1667), датованого 1666 роком. Са-ме його текст і породив сумнів щодо автентичності мануск-

рипту.

Ясна річ, зважаючи на поважний вік листа та ім'я авто-ра, цей документ сам по собі становить чималу цінність. Проте поруч із "Манускриптом Войничча" він відступає у затінок. Адресував Марці цього листа — відомому вченому, професору математики в Римському коледжі, винахіднику мегафону і знаному лінгвістові, теж пов'язаному з Орденом єзуїтів, Атанасіусу Кірхеру (1602-1680). Передаючи Кірхеру манускрипт, Марці висловлював упевненість, що той — "єди-на людина, яка здатна його прочитати". Отже ім'я першого дослідника, з документовано відомих нам, уже тоді було на-звано, це — Маркус Марці!

Саме Марці світ завдячує і бодай якоюсь там історією появи манускрипту. З листа випливає, що першим з відомих володарів його був англійський філософ Роджер Бекон (бл. 1214-1292). І що це з його давньої книгозбірні манускрипт було куплено вінценосним колекціонером давнини, імпера-тором Священної Римської імперії Рудольфом II (1552-1612) з династії Габсбургів, при дворі котрого, на імператорському утриманні, перебувало близько семисот учених, серед яких перевага віддавалася астрологам, знавцям тайнопису і шиф-рів. А нарадив йому придбати цей манускрипт придворний астролог англійської королеви Єлизавети I (1527-1608) Джон Ді, який, провівши два роки при дворі Рудольфа II, полонив імператора тим, що умів... "спілкуватися з ангелами"!

Ми не будемо з'ясовувати зараз, що приховується за поняттям "спілкування з ангелами", припускаючи, що, оче-видно, йдеться про певні контактерські здібності. Куди важ-ливіше зауважити, що сам Джон Ді виявився пал-ким прихильником філософських поглядів Бекона і збирачем його творів та творів про нього. І що саме в зв'язку з ним у листі й спливає ім'я англійського філософа. Чому нас має за-цікавити науково-духовний зв'язок Джона Ді з філософом? Та тому, що Войнич сам був переконаний і намагався пере-конати в цьому всіх зацікавлених осіб, що автор манускри-пту — не хто інший, як Роджер Бекон.

Одначе остаточно переконати в цьому науковий світ йому так і не вдалося. По-перше, поза всі намагання Войни-ча, він так і не зумів навести жодних реальних дока-зів авторства манускрипту; а по-друге, й досі нікому не вда-лося ні прочитати сам рукопис (а прочитання його змісту мо-гло б дати певні підстави і для "розшифровки" авторства), ні пояснити, навіщо творцеві цього давнопису знадобилося вда-ватись до подібних ребусів, яку таку таємницю, і від кого са-ме, він у цьому манускрипті конспірував.

Відомо, що Рудольф II подарував усе ще не прочитаний манускрипт своєму фармацевту і довірєній особі Якобусу де Тепенецу, про що свідчить напис на першій сторінці твору. Войнич спромігся з'ясувати, що справжнє ім'я фармацевта — Якобус Хорчинські, і що своє дворянське ім'я Тепенець з ти-тулом " де" він отримав від імператора в 1608 році. У такий спосіб вдалося назвати і найдавнішу реальну дату в історії появи манускрипту — 1608 рік.

Марці, який став володарем рукопису після фармацевта де Тепенця (і ще якоїсь

там особи), врешті-решт, зневірився у можливості прочитати рукопис, чи хоча б з'ясувати, хто його автор і коли його було створено, і надіслав його Кірхе-ру. Згодом, здається, з допомогою єзуїта Петруса Бекса, він потрапив до вже знайомої нам вілли Мондрагоне, а відтак – і до Войнича.

Й ось тут відкриваються нові загадки. Продаючи Вой-ничу манускрипт, єзуїти примусили щасливого володаря по-клястися, що він нікому не розповість, де саме і за яких об-ставин придбав цей рукопис. Одразу постає питання: чому для єзуїтів таким важливим було мовчання Войнича? Що за цією вимогою приховується, і чи приховується щось інше, крім маніакальної, суто єзуїтської, потреби засекречувати геть усе, що стосується буття їхнього чернечо-лицарського Ордену?

Створюючи свою дослідницьку працю "Всесвітня істо-рія лицарства", я досить ґрунтовно знайомився з усім, що ві-домо про Орден єзуїтів, про психологію і спосіб мислення цього, слід сказати, особливого типу ченців. І можу сказати, що й справді, за маніакальною потребою засекречувати геть усе, що потрапляло в поле їх діяльності, єзуїтів можна порів-няти хіба що з масонами та породженою всесвітнім масонст-вом комуністичною номенклатурою.

І в зв'язку з цим я рішуче не згоден з версією, що, мов-ляв, за цією заборонаю приховується визнання того, що в ма-нускрипті йдеться про якісь важливі таємниці єзуїтського че-рнечого Ордену. Я впевнений: якби в манускрипті й справді йшлося про якісь секрети їхнього Ордену, єзуїти нізащо не видобули його зі своїх архівів не те що на продаж, а навіть на загальне ознайомлення. Незалежно від ступеня його зашиф-рованості. Гроші для свого коледжу цей Орден, який ніколи не належав до бідних, викачав би з якихось інших джерел.

На мій подив, прихильники версії щодо приналежності "Манускрипту Войнича" до однієї з секретних праць Ордену єзуїтів не звернули увагу на таку характерну деталь: єзуїти не вимагали від Войнича утримуватися від популяризації руко-пису і, зокрема, від його масового копіювання; як не вимага-ли й утримуватися від його розшифровки, що, в разі, якби йшлося про секрети Ордену, виглядало б цілком логічно!

Вони, акцентую увагу, вимагали лише приховувати: де, від кого і за яких обставин він придбав цю пам'ятку давнини. А це ж різні речі! І вимога ця не мала особливого сенсу, оскі-льки, по-перше, серед покупців був ще один колекціонер, якийсь єврей-бізнесмен з Падуї, який, отже, теж міг знати, і напевне, знав, про появу на торгах надсекретного манускрип-ту.

А по-друге, сам факт, що володарями рукопису – вже на початку ХХ століття – виявилися ченці з Ордену єзуїтів, які влаштували собі штаб-квартиру на віллі Мондрагоне, ще ні про що не говорить. Рукопис древній, отже до них мануск-рипт міг побувати в книгозбірнях багатьох володарів; і, як з'ясовується, саме так воно й відбувалося. Водночас, якби вони заборонили Войничу копіювати і розшифровувати да-ний текст, це переконливо працювало б на "єзуїтське похо-дження" манускрипту. Але схоже, що Войнич не був тією людиною, яка заплатила б шалені гроші за "мертвий" манус-крипт, яким не можна похвалитися і якого ніхто не здатен розшифрувати.

До речі, я поділяю колекціонерів на:

"самітників-егоїстів", яким достатньо милуватися своїм надбанням за замкненими дверима й опущеною шторці;

"публічних колекціонерів-популяризаторів", які прагнуть всіляко "засвітитися" зі своїм експонатом, самі вивчають його і дозволяють вивчати іншим, а на схилі днів своїх нерідко дарують свою річ музеєві, а не залишають у родинному спадкові.

Проте існує ще й третій тип – колекціонерів-гендлярів: для яких важливо вигідно придбати якусь утаємничену річ, щоб, заявивши про себе в списку володарів, помилуватися, а потім ще вигідніше продати чи обміняти.

Так от, за моєю класифікацією, Войнич – яскравий приклад "публічного колекціонера-популяризатора". На відміну, скажімо, від володаря "Велесової книги" білогвардійського полковника Ізенбекова, "колекціонера самотньо-егоїстичного", який поводився зі своїми "велесовими дощечками" за принципом собаки на сіні..

Дозволю собі висловити припущення, що ченці-єзуїти з Мондрагоне й самі уяви не мали, про що там ідеться в тому манускрипті і яка практична користь від його тайнописань. Але я так само впевнений, що ці ж ченці-єзуїти добре знали, що серед святих та таємних текстів їхнього Ордену цей манускрипт не значиться. Інакше цим провінційним ченцям довелось б діставати особливий дозвіл на продаж його від найвищого керівництва Ордену, і, можна не сумніватися, що "добро" на це вони не отримали б.

Заборона називати місце придбання рукопису в даному випадку пояснюється лише одним: прагненням набити ціну манускриптові. І це єзуїтам вдалося; Войнич заплатив майже нечувану на ті часи, при продажу подібних давнописів, суму грошей – 600 дукатів, що, за порівняльним курсом, дорівнює сучасним 14 тисячам доларів! І, в зв'язку з цим, легше припустити, що йдеться не про секретне писання єзуїтів, а про одну з тих фальшивок, які вони щедро запускали, дбаючи про поповнення своєї скарбниці та про наведення своїх недругів на фальшивий слід.

4

Ще реальніша версія, яка чомусь розробляється дуже слабо, – "Манускрипт Войнича" – один із засекречених документів середньовічної секти християн-катарів, які нібито були – чи може і є – хранителями чаші Святого Грааля. На мій погляд, ця версія є дуже вірогідною. Згадаймо, як войовничі католики – з благословення Ватикану – переслідували та винищували катарів. До гонителів їх належали й єзуїти. Відтак продаж одного з рукописів, захоплених у катарів, особливої душевної травми у жодного з єзуїтських кардиналів не викликав би.

До речі, якби в часи Другої світової війни фахівці з інституту Аненербе (Аннербе), що перебував під патронатом рейхсфюрера СС Гімmlера, були впевнені, що цей манускрипт належить одному із потенційних володарів Святого Грааля (за яким фюрер, в тому числі і в особі свого агента з особливих доручень Отто Скорцені, полював упродовж усієї війни), вони неминуче зробили б усе можливе, щоб заволодіти ним. І якщо він так і не потрапив до книгозбірень окультистів від СС, то лише тому, що

перебував у цей час у США, або тому, що дана версія не надихала есесівців.

На честь Войнич, він, як володар манускрипту, пово-дився зі своїм давнописом не так бездумно і безглуздо, як по-водився зі своїм надбанням відомий нам володар "Велесової книги" Алі Ізенбеков. Якщо Ізенбеков свої "велесові дощеч-ки" нікому, крім зовсім не підготовленого до прочитання і тлумачення подібних писань емігранта Миролюбова, не по-казував і науково не оприлюднював, то Войнич, навпаки, створював усе нові й нові фотокопії і розсилав їх відомим на-уковцям початку XX століття.

Яку мету він при цьому переслідував? Прилучити цих науковців до розшифровки манускрипту, а відтак, домогтися від них відповіді принаймні на два кардинальні питання: якою мовою написано цей твір, та які такі надсекретні знання в ньому закодовано? Хоча б у загальних рисах.

Мало того, в 1921 році Войнич офіційно виставляв ори-гінал манускрипту на фізичному факультеті коледжу амери-канського міста Філадельфії, розвіюючи в такий спосіб будь-які підозри щодо того, що розіслані ним копії рукопису (саме копії) є піддробкою. Для тих, хто сумнівається, ось він – ори-гінал. Той оригінал, якого не могли і вже навряд чи зможуть пред'явити популяризатори текстів "Велесової книги".

Тобто Войнич подбав, щоб, навіть якби оригінал ману-скрипту зник, як зникли " велесові дощечки Ізенбека", у на-укової громадськості залишалося достатньо доказів того, що насправді він усе ж таки існував. А це дуже важливо, зважа-ючи на те, що подібні рукописи лягатимуть на столи дослід-ників багатьох наступних поколінь.

Чи могли б ми звинувачувати останнього володаря ма-нускрипту, Войнич, у підробці? Могли б. Але тільки в тому випадку, коли б він відійшов у своїх копіях від автентичного тексту манускрипту. На якій підставі? Та на тій, що реально існує оригінал. Втім, зараз знаходиться чимало вчених, які намагаються доводити, що "Манускрипт Войнич" є підроб-кою, не замислюючись над тим: по відношенню до чого, до якого оригіналу, його слід вважати піддробкою?

Ще одна важлива (при порівнянні з діями володаря "влесовиці") деталь. Войнич справді дотримувався клятви, яку дав єзуїтам з вілли Мондрагоне, і до кінця днів своїх не зізнавався, що придбав рукопис саме в них, відбуваючись сталим формулюванням: "Так, придбав, але продавець від-найшов цей рукопис у валізі якогось антиквара чи то в Пармі, чи в Феррарі". Та при цьому він передбачливо посвятив у та-ємницю манускрипту свою дружину, яка була його спадко-ємицею. І коли 1930 року Войнич пішов з життя, місіс Вой-нич зробила дві святі справи, які, в принципі, повинні робити в таких випадках будь-які освічені і відповідальні люди.

По-перше, одразу ж надіслала копію манускрипту до Католицького університету у Вашингтоні, з проханням роз-шифрувати його текст. По-друге, старанно записала все, що вона знала з розповідей чоловіка та з наявних документів, створивши в такий спосіб писемну історію манускрипту! І заповіла розкрити листа з цим описом одразу після своєї сме-рті, тобто формально, як спадкоємиця, вона теж дотрималася клятви, яку дав єзуїтам її чоловік.

Як і належало в такій ситуації, її листа розпечатала особиста секретарка Войнич, і

вона ж продала манускрипт американському антикварові Гансу Краусу. А вже він, свята душа, подарував у 1969 році манускрипт бібліотеці рідкісних книжок Йельського університету, де й зараз його можна від-найти під реєстраційним номером MS-408. Тобто він зробив те, чого не захотів зробити задля врятування дощечок "Велесової книги" їх володар Алі Ізенбеков.

Як ви вже зрозуміли, я не випадково так докладно зупинився на історії "Манускрипту Войнича". Річ у тім, що процес його входження в культурну спадщину людства відбувався у ті ж часи, що й "Велесової книги". Але ж якими різними були підходи їх володарів до свого святого обов'язку зберегти й оприлюднити ті загальнолюдські цінності, володарями яких вони, з волі випадку, стали. Войнич, повторююсь, зумів зберегти оригінал, і навіть підстрахувався на той випадок, якби оригінал було втрачено. Ізенбек, навпаки, зробив усе можливе, аби світ ніколи не побачив дощечок в оригіналі.

Тепер щодо розшифровки текстів. "Велесознавці" перебувають у кращому становищі, оскільки текст, який їм дістався, піддається, за певної розшифровки, прочитанню й мовній ідентифікації. У цьому відношенні "Манускрипт Войнича" – унікальний і безпрецедентний. Поясню чому.

Існують тексти, "мовність" яких лінгвісти просто не здатні з'ясувати, і які доводиться розшифровувати, як звичайні, військові, скажімо, шифровки. Проте не існує в світі тексту, мовність якого десятки дослідників визначали б... кожен по-своєму, ідентифікуючи його загалом із десятком і вже мертвих, і нині ще живих, діючих мов. Так, одні дослідники стверджують, що "Манускрипт Войнича" писано англійською, інші – що німецькою, ще інші – старофламандською чи норвезькою мовами... Або доводять, що його писано латинською, чи "латинською зі скороченнями".

От тільки приналежність до всіх цих мов заперечується іншими дослідниками, які доводять, що насправді даний текст створено грецькою, санскритом, арабською, мовою ідіш і навіть... китайською, тільки що транскрибовано її латиницею. Але дивно, що прочитати і логічно, аргументовано, довести приналежність тексту до тієї чи іншої мови ніхто так і не зумів. Як і переконливо, логічно, викласти зміст манускрипту.

Втім, ще в 1919 році знайшовся чоловік, який оповістив увесь світ, що манускрипт... розшифровано! Цим одчайдухом виявився англієць за походженням Вільям Ньюболд. Причому він нібито дав відповіді і на питання: "Хто писав?", і на питання: "Про що йдеться у рукописі?" Ньюболд теж стверджував, що "Манускрипт Войнича" – справа рук Роджера Бекона, і що описано в ньому все те, що Бекон зумів розгледіти у телескоп та мікроскоп. А дещо з побаченого ним, відтворено і в малюнках, якими, як і "Велесову книгу", тільки значно щедріше, супроводжувало текст манускрипту.

Знадобилося понад десять років, щоб учені повністю викрили лжечитця і відвернулися від нього. Найелементарнішим доказом, якого вони спромоглися пред'явити Ньюболду, був такий аргумент: можливо, й справді там описано і замальовано все те, що Бекон нібито побачив завдяки телескопу у макросвіті небес, і, під

мікроскопом – у мікросвіті Землі. От тільки ні телескопів, ні мікроскопів у часи Роджера Беко-на (XIII ст.) не існувало! Тобто перед нами той випадок, коли йдеться не про фальсифікацію історичної пам'ятки, а про фальсифікацію її "прочитання".

Велику надію "войничознавці" покладали на відомого криптолога Вільяма Фрідмана, який прославився тим, що під час Другої світової зумів розшифрувати всі дипломатичні ко-ди японських дипломато-розвідників. Проте Фрідман цінував свою репутацію, тому, після певних спроб та зусиль, чесно зізнався, що прочитати манускрипт не в змозі. Щоправда, він дійшов висновку, що написано його однією зі штучних мов, от тільки якою саме – не з'ясував.

Версія Фрідмана виявилася хоч і не новою, і не оригі-нальною, але переконливою – тому що спрацював авторитет криптолога. До того ж, у світі існують диваки, які, кожен осі-бно, знаються на всіх відомих людству штучних мовах. Вони і взялися – з допомогою сучасної техніки – за порівняльний аналіз. Передусім, перевірили на приналежність мови манус-крипту до тієї штучної мови, яка з'явилася раніше його гіпо-тетичної появи, тобто до XIII століття. Але, якби манускрипт було написано цією мовою, він уже давно перестав би бути загадкою. Відтак перевірили його на відповідність мові неві-домого іспанського єзуїта (1653 року) " арифметикус номен-клатор", якою свого часу залюбки користувалися єзуїти в єзуїтсько-орденському листуванні.

Не зуміли вчені прочитати манускрипт ні " мовою анге-лів" (єнохіанською), ні секретною мовою сектантів-ісламістів " балайбалане"; ні створеною якимось Джонсоном ще 1641 року штучною мовою із напрочуд сучасною назвою – " син-тетична мова".

Версія щодо того, що манускрипт написано штучною мовою, все ж таки залишилася. От тільки доводиться конста-тувати, що невідомою нам... штучною. Її існує дана версія поряд з іншими, наприклад, що перед нами – своєрідний жарт (або знушання, кому як!), і що це – 246 сторінок слове-сної беліберди, зі словами, що не належать ні до жодної з ци-вілізованих мов світу, і які не несуть ніякого конкретного, чи принаймні важливого для людства, смислового значення.

Серед останніх досліджень, котрі жваво обговорюються в колі "войничістів", маємо працю російських аматорів – психолога та біолога за фахом Сергія Кривенкова і програмі-стки Клавдії Нагорної. Вдавшись до найсучасніших методів розшифровки, вони доводять, чи, точніше буде сказати, "припускають", що автором рукопису був уже відомий нам астролог Єлизавети I та близький знайомець Рудольфа II Джон Ді. Який, крім усього іншого, був ще й агентом англійської розвідки, і підписував свої донесення такою відомою нам цифрою – "007"!

То що, "Манускрипт Войнича" слід вважати зібранням шпигунських донесень новоявленого "агента 007" Джона Ді?! "Не зовсім" – застерігають наші психолого-програмісти. Скоріше, перед нами посібник для шпигунів-кіллерів. Це, стверджують вони, зашифровані рецепти давніх отрут. І, на доказ цього, показують, що в малюнках, якими супроводжено манускрипт, подається отруйне поєднання шипшини з кропивою, а сумновідомої беладони – з менш ві-домим, але не менш отруйним, копитнем.

Водночас, у жіночих фігурах, як вважають російські дослідники, слід шукати відповідь щодо стадій приготування отрути, а спіральні зоряні малюнки – це не що інше, як закодоване визначення часу для кращого збирання відповідних трав.

От тільки все це лише побіжні докази. Шифру, завдяки якому було б прочитано текст, дослідники не створили, а отже й прочитання не відбулося. Щоправда, пропустивши текст манускрипту через комп'ютерні тенета, вони з'ясували, що чередування слів відповідає "законам вживаності окремих слів у логічно вибудованому тексті". Тобто, по суті, вони підтвердили теорію професора лінгвістики Гарвардського університету Джорджа Зіпфа, який ще на початку ХХ століття встановив певну залежність частоти вживання між словами, які зустрічаються дуже рідко та рідко, часто і дуже часто. Цю залежність уже давно відтворено в "законах Зіпфа", на яких тепер ґрунтуються і значна частина роботи сучасних дешифрувальників, і пошукові операції в комп'ютерних програмах.

Так от, виходячи з законів Зіпфа, ми, навіть не маючи змоги прочитати манускрипт, можемо з певністю сказати, що перед нами не довільний набір нічого не значущих слів, а вибудований за законами певної мови текст, який має свою логіку викладу і свій зміст.

* * *

Окреме місце в когорті прочитувачів "Манускрипту Войнич" посідає американський лінгвіст, етнічний українець Джон Стойко, якого позиціонують, як фахівця, що зумів "розшифрувати такі до нього непрочитані тексти, як Сидонський, Великий і Малий Пергамські, Бразильський і Каратепський написи". Так от, Стойко написав спеціальну книжку, в якій доводить, що "Манускрипт Войнич" написано... українською мовою! Так-так, саме українською, але, з метою шифрування тексту, зроблено це, мовляв, зі значним пропуском голосних.

Однак належного визнання його гіпотеза щодо українського мовного сліду "Манускрипту Войнич" так і не набула. І навряд чи колись набуде. Ставлення до книжки самого Стойка – за всієї поваги до нього, як дослідника – я, з певним відтінком іронії, сформулював би так: "Ні, зрозуміти суть "манускрипту", створеного самим Стойко – ще так-сяк можна! От тільки до розуміння древнього "Манускрипту Войнич" ніякого відношення це не має!"

5

Як на приклад свідомо і цілеспрямовано створеного фальсифікату, можна послатися на сумно відомий документ, нібито виявлений (за твердженнями його адептів) в архівах ватиканської канцелярії у другій половині VIII століття, але писаного ще в IV столітті.

З цього документа, складеного за всіма канонами того-часної дипломатії і відомого під назвою "Костянтинів дар", випливало, що римський імператор Костянтин Великий, який правив у IV столітті, передав Папі Римському Сильвестрові I всю верховну владу над Італією і західними провінціями Римської імперії. Тобто, прокинувшись якось вранці, всі регіональні правителі та аристократи величезної Римської імперії раптом

відкрили для себе, що, виявляється, вони вже є підданими не свого богообраного імператора, а... обраного кардиналами Папи Римського!

Оскільки документ нібито було скріплено підписом та печаткою самого імператора Костянтина Великого (бл. 247— 337), а отже, він становив величезну цінність, ближче позна-йомитися з ним дослідникам та політикам було важко, а пе-ревірити на оригінальність - ще важче, бо ж папська курія дуже старанно оберігала його від занадто цікавих та прискіп-ливих поціновувачів.

Зреалізувати ту мету, яку ставили перед собою "намісники Бога на землі", самими лише проповідями та енцикліками (посланнями) було неможливо. Людство давно звикло до цілком реальних, фізичних проявів могутності во-лодаря держави, який, перш ніж заволодіти помислами, збройною силою та самим життям підлеглих своїх, повинен був стати володарем значних наділів землі, слуг, рабів, гро-шей, усілякого майна та маєтностей. Виходячи з цього, десь у середині VII століття зароджується ідея витворити осібну, пов-новладну Папську державу з Апостолічним престолом на чолі.

Проте витворювати подібні ідеї значно простіше, ніж витворювати самі держави. Вже і в VII столітті в Європі було затісно, вільних земель давно не існувало, отож їх слід було відвойовувати на полях не тільки збройних, але й дипломатичних битв, оскільки передусім належало політично обумовити й обґрунтувати саму потребу такої держави, проти якої, від зародку її, виступали правителі й Стародавньої Італії, і сусідніх земель. Всі побоювалися, що поява такої держави за-надто зміцнить авторитет Папи Римського. А якщо врахувати постійне зростання в кожній з держав впливу католицьких релігійних громад, то ставало зрозуміло, що Папська держава могла виявитись загрозою для існування певних монархій, які неминуче підпадали б під вплив монархії Святого престолу. Який і так вже давно прагнув здійснювати не лише духовний, але й політичний патронат над ними.

Проте виникало чимало проблем і в ініціаторів Папської держави. По-перше, треба було з'ясувати, хто мусив завойо-вувати для неї території? Римська держава? Спеціально сформовані легіони християн з різних держав, тобто треба бу-ло влаштовувати щось подібне до Хрестових походів (до яких справа дійшла згодом), тільки вже не на захист Гробу Гос-поднього, а на захист Папської курії? Крім того, державу тре-ба було захищати від натиску сусідів, тобто випливало, що Папська держава, принаймні в перші роки свого існування, по-винна була заручитися надійним світським патроном, над яким сама вона, водночас, могла б здійснювати патронат цер-ковно-державний.

Але в ідеалі цей патронат над Папською державою мав би стати міжнародним, і Папа Римський вже подумував над ідеєю відповідного конкордату. Проте минали роки, яко-гось конкретного розвитку ідея державності папської не набу-вала, й католицьке духовенство вже почало відчувати, що час працює проти неї.

Хто ж і в який спосіб зреалізував її? Король франків Піпін Короткий. Це він, утверджуючи Франкську державу, розгромив у черговій битві - в 756 році - військо лангобардів і, на прохання Папи Римського, значну територію Середньої Італії віддав

під безпосереднє управління Папської курії. У такий спосіб з'явилося перше державне утворення, яке мало всі права автономії у складі Римської імперії та перебувало під її захистом; і в якому, водночас, уся вища світська й духовна влада перебувала в руках "намісника Бо-га на землі"...

До речі, саме цей факт, - що Папська область була сформована завдяки перемозі франків та подарована Папі королем франків, - тривалий час дозволяв королям Франції претендувати на провідну роль у взаєминах з "престолом Святого Павла", а з 1309 по 1377 рік Папа Римський змушений був перебувати в Авіньйоні, в цілковитій залежності від французького короля. Цей період так й увійшов в історію папства, як період "авіньйонського полонення" і Папу Римського називали в цей час "авіньйонським в'язнем", що, ясна річ, не дуже личило Папі і, звичайно ж, не додавало йому авторитету.

Між іншим, якщо з'ясовувати суть конфлікту, який виник тоді між Папою Римським Боніфацієм VII та королем Франції Філіпом Красивим, то бачимо, що полягала вона передусім в лідерстві в Західній Європі. Захопивши за допомогою групи італійських аристократів папу в полон і милостиво надавши йому задля резиденції невеличке містечко в південно-східній частині Франції, а відтак, домігшись, щоб на папський престол було обрано ставленика Франції, Філіп IV значно посилив свою владу та свій авторитет в усьому тодішньому цивілізованому, християнському світі.

Передбачаючи, що право на своє існування Папській державі доведеться виборювати у складній дипломатичній, а можливо, і збройній боротьбі, вже перші достойники її почали турбуватися про документальне обґрунтування територіальної приналежності відведених Папству земель. І головна проблема полягала в тому, щоб довести, що Папа Римський має право на володіння не лише землями, подарованими королем Піпіном Коротким, але й усією Італією. Тобто від перших літ існування свого Папство почало прагнути того, чого так побоювалися і правителі Римської імперії, і правителі деяких інших держав.

Так ось, на хвилі цього самоутвердження, в папській канцелярії якраз і "виявили" отой сумновідомий документ, який здобув назву "Константинів дар".

Оскільки, повторюсь, документ нібито було скріплено підписом та печаткою самого імператора Константина Великого, то аж до XV століття вважалося, що, згідно з цим документом, Папа Римський, справді, має, нехай навіть гіпотетичне, право на верховну політичну владу в Римській імперії. І виглядало так, що Папа Римський, якщо й не був вищий за імператора, то принаймні поставав рівним із ним у питаннях політичного устрою держави, ролі в ній церкви, лицарських та чернечих орденів, у питаннях судочинства, розвитку науки та міжнародних зв'язків.

Саме посиляючись на цей документ, мов на провидіння Боже чи на десницю Христову, папи римські вимагали, щоб за імператором, власне, залишалося лише право адміністративного керівництва та збройного захисту Римської імперії, а все інше нехай би лягало на плечі Папи. Втім, у Папській курії вже натякали на те, що в ідеалі імператор нібито й не потрібен, цілком вистачило б самого лише Папи.

Хоча Константин Великий (бл. 274-337) правив за два століття до появи в курії документа під назвою "Константинів дар", проте авторитет цього імператора був ще досить високим. Мудрий правитель, він свого часу чимало зробив для того, щоб упорядкувати адміністративну систему Римської імперії, поділивши її на чотири великі префектури – Італію, Галлію, Східну Провінцію та Іллірію, на чолі кожної з яких стояв повновладний намісник імператора; це він першим в імперії відокремив цивільну владу від військової, підпорядкувавши військове командування цивільному, імператорському, і в такий спосіб убезпечивши його від свавілля тріумфаторів, котрі вміло здобували перемоги на полях битв, але виявлялися дуже слабкими, хоча й дуже амбітними, цивільними правителями в мирний час.

Щоправда, Константину Великому доводилося постійно конфліктувати з тими ж таки франками, король яких і подарував землю Папській області, але вважалося, що це несуттєво. Інша річ, що він в 326 році заснував місто (що виникло на руїнах давньогрецької колонії Візантія) Константинополь, сучасний Стамбул, і перетворив його в 330 році на східну столицю Римської Імперії, перенісши в такий спосіб центр політичного та економічного життя у східні провінції та за-тримавши, завдяки своїм війнам і реформам, занепад імперії.

Проте головні здобутки його папський престол вбачав на ниві церковній. Відомо, що спеціальним Міланським едиктом від 313 року Константин Великий милостиво дозволив вільне сповідування християнства на всій території Римської імперії, остаточно легалізувавши усі християнські громади та захистивши їх від переслідувань язичництва. До речі, саме за цей акт він і був наділений церковниками титулом "Великий". І вшановують його за це не лише католики, але й православні всього світу.

В травні 2001 року мені випало брати участь у з'їзді лицарського Ордену Святого Константина Великого в італійському місті Ароні, що на півночі Італії. Цей Орден, що носить ім'я візантійського Імператора, є міжнародним, і, до речі, православним, а Великим Магістром Ордену став Його блаженність митрополит Міланський та Лангобардійський Євлопос. Тобто, як бачимо, першозасновника Константинополя в Італії, та й не лише в ній, вшановують і в наш час. Одначе повернімося до часів минулих і до історії з документом, що має назву "Константинів дар".

Усе було б гаразд, його й досі вважали б однією з ватиканських святинь (втім, дехто саме такою і вважає його), якби ж то не одна високосвятіша неприємність. Вже від дня введення свого в церковно-політичний обіг, документ цей у декого з церковників, політиків й особливо з табору, супротивного Ватикану, почав викликати великий сумнів. Ясна річ, і при дворі римського імператора, і при дворах інших правителів не бажали посилення ролі та авторитету, а тим паче – реальної влади Папи Римського. Але суть недовіри полягала не лише в цьому. По-перше, у багатьох дослідників викликав сумнів сам факт появи цього документа. Ще б пак: виданий у IV столітті, він чомусь з'являється на світ божий лише в другій половині VIII століття!

Звичайно, Європа знає чимало фактів, коли певні, ши-роко відомі документи на

якийсь час зникали і вважалися втраченими людством, а потім, через століття, рап-том являлися йому, й особливих проблем володарям не створювали. Але, по-перше, до його появи в VIII ст. про цей документ чомусь ніхто навіть не чув. І це про документ, яким Костянтин Великий дарував Папі Римському владу над Римською імперією! Та такий документ від дня своєї появи стає політичною, церковною і науковою сенсацією. На нього обов'язково сотні разів посилалися б папи римські, ще починаючи з IV століття. Нарешті, це не той документ, який може "завалитися" десь між канцелярськими паперами, і пролежати там майже чотири століття!

Однак до цих, суто аналітичних, висновків додалися ще й висновки наукові, зроблені заповзятим італійським ученим, талановитим філологом та філософом-гуманістом Лоренцо Валла (1407-1457). Дослідивши документ з погляду філології, – а саме філологам, як правило, вдається викривати добре містифіковані підробки, – він зумів довести, що перед нами – груба фальшивка, сфабрикована не раніше ніж... у середині VIII століття, тобто майже через чотириста років після правління Костянтина Великого, і саме в той час, коли було створено Папську область, а отже, закладено початки ватиканської державності. І нагадаю, що саме тоді ж, у середині VIII століття, його й було виявлено.

Для Ватикану це викриття стало скандально-неприємним. Оскільки Лоренцо Валла, цей прихильник епікуреїзму, взагалі відзначався критичним ставленням до священних книг та документів католицизму, то відкриття його викликало бурхливу, хворобливу реакцію в колах, близьких до Папи, відтак він зазнавав усіляких релігійних утисків і переслідувань.

Проте аргументовано, науково заперечити його докази так нікому і не вдалося, і, починаючи з XVI століття, навіть найпереконливіші апологети ідеї верховної влади Папи Римського, якщо не над усією Західною Європою, то принаймні над Італійською державою, на "Константинів дар" намагаються або зовсім не посилатись, або ж посилаються з певними пересторогами, обов'язково полемізуючи при цьому з опальним філологом. Наприклад, доводячи, що, можливо, цей документ став копією з ранішого, оригінал якого було втрачено. От тільки ніхто з цих апологетів не здатен пояснити, чому ніде не було зафіксовано появу такого надзвичайно важливого документа, виданого імператором; і чому він не залишив ніякого сліду ні в історії Візантійської імперії, ні в історії Ватикану.

Власне, ще раз нагадаю, що "Константинів дар" потрібен був папській курії лише як підстава для панування над усією Римською імперією, а відтак – і всією Європою. Що ж стосується Папської області, як своєрідної держави, яка, дійсно, ще в VIII столітті сформувалася на березі річки Тібр, на узвишші Монте-Ватикано, яке й дало назву міжнародному центрові католицизму, цьому місту в місті і державі в державі, то влада Папи там була незаперечною і проіснувала з VIII століття аж до 1870 року, коли світської влади над Ватиканом, а по суті – над усім Римом, Папа Римський був позбавлений. Ще раніше, в 1860 році, Папа втратив владу над Папською областю. Й обидві ці втрати були пов'язані з боротьбою італійського народу за возз'єднання Італії.

Викриття "Константиного дару" призвело до активізації багатьох дослідників з табору протестантів, які з такою ж підозрою ставилися і до збірника рішень давніх ватиканських Соборів, інших правових документів, листів та послань, який ще в середині IX століття з'явився у Франції. Цей збірник "декреталій" теж наполегливо обстоював право Папи Римського на верховну владу в Італії, Франції та інших країнах. Але цього разу дослідникам вдалося з'ясувати не лише сам факт підробки, але й особу містифікатора, що од-наче приховався за псевдонімом Ісидор Меркатор.

На початку XVII століття весь цей збірник уже постав перед священиками, всім католицьким світом як збірник фальшивок і відтоді ввійшов в історію світової документалістики під назвою "Лжеісидорові декреталії". Са-ме він, нарівні з "Константиним даром", став аргументом для дискредитації папства в доказах тих, хто не бажав не лише ут-вердження Святого Престолу, але й самого існування його

7

У своїй книжці "Велесова книга предків" я вже гово-рив, що, незалежно від того, чим є "Велесова книга" наспра-вді: автентичним текстом сивої давнини, копією з оригіналу, чи копією... копії справжньої "Велесової книги", тільки зі значними мовними та смисловими вкрапленнями, або й од-вертою фальшивкою, створеною Миролубовим "со това-рищі" вже в першій половині XX століття...

Одне слово, як би там не було, а цей твір має самодо-статню цінність, мовну та історичну вартісність, оскільки відбиває погляди на історію його автора (чи авторів), і є са-мостійним історико-філологічним твором. Інша річ, що при оцінці "Велесової книги", як важливого документа епохи, слід відмовитися від історико-патріотичного надриву, а сприймати цю річ такою, якою вона насправді є, за тими цін-ностями, які вона реально нам являє.

І взагалі, намічається тенденція до того, що навіть ме-жево визначені підробки вже не відторгаються суспільством, а визнаються за самостійні твори; оберігаються й належно оцінюються. Прикладом цього спостереження може слугува-ти подія, що сталася на початку 2004 року на аукціонних тор-гах у Берліні.

Двадцять років тому відомий і шанований в Європі жу-рнал "Штерн" "купився" на підробку одного з найгеніальні-ших фальсифікаторів XX століття, німця Конрада Куяу, що тривалий час був відомий своїми підробками полотен визна-чних майстрів минувшини та декого із сучасних художників. Так от, знудившись над фальсифікатом картин, він, у вільний від малярського копіювання час, примудрився сфальсифіку-вати 60 щоденників Адольфа Гітлера! І продав їх ошелеше-ним співробітникам "Штерна" за 9,3 мільйона марок, з бого-відступним поясненням, що, мовляв, щоденники були знай-дені кимось там наприкінці війни, в одному з покинутих во-єнних літаків - чи то підбитих, чи з тих, що так і не встигли дочекатися фюрера, аби піднятися з ним у повітря.

Чому володарі "Штерну" не підстрахувалися і не звер-нулися до фахівців за консультаціями, залишається лише га-дати. Швидше за все, побоювалися передчасного розголосу та копіювання. Розпочинаючи публікацію "Щоденників фю-рера", шеф-

редактор журналу з симптоматичним для нас прі-звищем Кох, навіть оголосив, що після цієї публікації історію рейху, життя фюрера та Другої світової доведеться суттєво переписати, настільки по-новому викладено чимало відомих раніше фактів, подій та оцінок.

От тільки "переписування історії" тривало всього де-сять діб, упродовж яких тиражі журналу, щоправда, значно збільшилися. Знайшлися фахівці-графологи, які досить швидко довели, що це елементарна підробка. Слідом за ними за справу взялися історики війни, архівісти, фахівці інших галузей. І завершилося все тим, що фальсифікатор Конрад Куяу постав перед судом, на якому з гідністю сприйняв вирок: чотири роки та вісім місяців ув'язнення.

На суді він зізнався, що праця видалася копіткою: довелося вивчати сотні всіляких матеріалів. І що більшість фактів та висловлювань він усе ж таки запозичив з офіційних виступів та нотаток фюрера, щоправда дещо їх перелицювавши, а решту – взявши гріх надуш – написав... замість фюрера. Повернувшись з ув'язнення, Куяу продукувати 61-й "щоденник фюрера" не став, а захопився своїм основним ремеслом – малювати за великих живописців світу. Хоча міг вже й малювати просто "за себе", і слави й таланту для цього вистачало.

Втім, історія зі "щоденниками фюрера" ще не завершилася. До одного з організаторів Берлінських аукціонних торгів, Вернера Ешке, звернулася племінниця вже померлого нині фальсифікатора і запропонувала продати з аукціону останній "щоденник фюрера", в якому, на 56 сторінках, була викладена "остання воля фюрера та Єви". При цьому вона не приховувала, що йдеться про фальсифікат.

Аукціоністи спочатку завагалися: все ж таки досі вони продавали винятково предмети істинного мистецтва та предметів давнини, чимало зусиль витрачаючи саме на протистояння появи на аукціоні фальсифікату. Це було питанням їхнього іміджу, компетенції. А тут раптом на продаж – визнану фальшивку!

Але вони не прогадали: вже за кілька хвилин після відкриття торгів якийсь чоловік по телефону запропонував за неї шість з половиною тисяч євро. Мало того, я впевнений, що аукціоністи поспішили з продажем; після належної реклами, ціна значно підвищилася б. І теперішній володар її, безсумнівно, продасть том фальшивого щоденника за значно більшу ціну.

До речі, відповідаючи на закиди всіх незадоволених та морально ображених, чому він узявся за продаж "щоденника фюрера", та й ще й фальшивого, мудрий Вернер Ешка лако-нічно пояснив, що, мовляв, так, це одверта фальшивка, але ж фальшивка... геніальна! І що з нею пов'язана надзвичайно скандальна історія публікації в журналі "Штерн". Тобто він довів, що ця підробка вже має свою власну історію, а отже і свою власну, не з істинними щоденниками фюрера (якщо тільки вони існують) пов'язану цінність. Ось так!

І, знову повертаючись до полеміки щодо автентичності "Велесової книги", "Слова о полку Ігоревім", "Манускрипту Войнича" та інших сумнівних історичних пам'яток... Я взагалі вважаю, що час створити всесвітній музей підробок, сумнівних текстів та інших

пам'яток старовини і сучасності, а також тих текстів (та їх копій), які ще не розшифровані (з банком відомостей про них), де вони були б підлягали всебічному дослідженню. І в такий спосіб відкрити доступ до них.

Останнім часом людство і, зокрема, науковці та державники нашої планети, поводяться досить нерозважливо. Наша цивілізація не зуміла зосередити свої науково-дослідницькі зусилля на жодному з явищ, які хвилюють людство, і дослідження яких могло б суттєво вплинути на його самоусвідомлення. Так, людство не зуміло зосередити свій науковий потенціал ні на вивченні такого явища, як "літаючі тарілки", ні на існуванні та походженні гуманоїдів; ми так і не змогли з'ясувати, чи існує "снігова людина"; кидаючи мільярди доларів на польоти наших космічних апаратів до віддалених планет і шукаючи там проявів інопланетного життя, ми так і не спромоглися дослідити Антарктиду, хоча вже давно існують версії щодо того, що надра її таять не лише корисні копалини, але, можливо, і якісь людські поселення.

Зважмо, що міжнародна спільнота нічого не зробила для того, щоб, об'єднавши свої фінансові, технічні та інтелектуальні зусилля, дослідити ті місця, які вказують на існування людського життя у глибинних печерах. Ми уяви не маємо про те, що таке Бермудський трикутник; так і не дослідили озеро Лох-Нес з його Нессі. Ми й досі гадаємо: чи інопланетні кораблі справді зазнавали аварій в пустелі штату Нью-Мексіко; та чи існували гуманоїди-пілоти з загиблих "літаючих тарілок", яких американські медики досліджували; і що становить собою монстр на ймення чупакабра, який випиває кров тварин уже не тільки по американських, як раніше, але й по європейських, і, зокрема, українських фермах та приватних господарствах.

Упродовж багатьох років ми залишаємося свідками того, що військові чини, силові структури та державці різних країн засекречують інформацію про дані явища, дискредитують дослідників, які серйозно займаються вивченням цих явищ, та очевидців подій; зумисне розповсюджують дезінформацію. Те ж саме стосується і підробок під давнину, фальсифікації пам'яток старовини, умисного приховування їх від громадськості...

Вважаю, що настав час винести на розгляд Організації Об'єднаних Націй й ухвалити обов'язковий для всіх держав, націй, народів і громадян Планети Земля "Меморандум Третього Тисячоліття", поклавши в його основу такий текст:

I. Всі історичні, культурні та релігійні; археологічні, космогонічні, паранормальні, окультні та інші пам'ятки і документи; предмети, апарати, а також описи й інші документарні свідчення очевидців, незалежно від того, в якій країні вони виявлені і в чийй юридичній та інтелектуальній власності реально перебувають, - визнаються надбанням усієї Людської Цивілізації в її минулому, сьогоденності та прийдешності, і підлягають відповідній охороні.

II. Всі реальні фізичні та юридичні володарі цих Надбань Цивілізації зобов'язані зберігати їх, вивчати самим і надавати для вивчення вченим інших країн, міжнародним комісіям та науковим експедиціям; а також надавати світовій громадськості всю найдостовірнішу інформацію щодо властивостей цього Надбання,

історії його появи та планів щодо вивчення і використання.

III. Будь-яка фальсифікація цих Надбань Цивілізації, замовчування їх існування; небажання надавати їх в оригіналі чи цілковито достовірних копіях для ознайомлення і вивчення наукових, урядових та міжнародних комісій; їх знищення, дезінформація громадськості щодо обставин їх появи та властивостей – вважається злочином проти Людства.

IV. При появі якоїсь сенсаційної знахідки, відкриття; контактів з позаземними чи досі не знаними земними цивілізаціями, або цивілізаціями з паралельних світів, інформувати про це Людство, на підставі досліджень спеціальної науково-урядової комісії, повинен сам Глава держави, приймаючи на себе всю юридичну та моральну відповідальність за правдивість даної інформації.

8

Для тих, хто вірить в автентичність "Велесової книги", як у Святе Писання, інтерес до неї полягає не в тому, як довести оригінальність і древність цієї "книги", а в тому, що вона собою становить. З чим, з яким історико-літописним чи міфолого-літературним набутком маємо справу?

"Влес-книга" обговорює не тільки суто історичні події та проблеми, — писав Микола Скрипник у своїй першій передмові до "Влес-книги", що вийшла друком в 1968 році в Гаазі, — але й багато аспектів культурно-релігійного та політичного життя нашого минулого, впливи яких діють ще й до-нині в нашій свідомості".

В духовно-теоретичному аспекті сприйняття загадкових текстів, з цим твердженням можна було б погодитись, якби ж то джерельне походження, історична правомірність та автентичність їх виявилися з'ясованими. Справедливо вважається, що найдокладніше і найаргументованіше появу "Велесової книги" пояснив Сергій Лесной у своїй книзі "Русь, от-куда ты? Основные проблемы истории Древней Руси", що опублікована ще в 1964 році у Вінніпезі. Іншої настільки докладної історії появи загадки під назвою "Велесова книга" нема та, бачиться, уже й не буде, оскільки не залишилося на цьому світі основних дійових осіб, з життям та діяльністю яких це явлення дерев'яної книги пов'язане.

Але саме ця публікація, всупереч волі її автора, щирого прихильника автентичності тексту "Велесової книги", відкриває перед нами всю безпомічність, абсурдність власної поведінки та поводження з дощечками їх останнього володаря, полковника Алі Ізенбека, а також людини, посвяченої в цю історію, — Юрія Миролубова.

Втім, ця абсурдність, а ще – безвідповідальність перед історією свого народу і перед наукою, проявляються лише в тому випадку, коли дощечки цієї "Влес-книги" справді існували. Водночас, їх дії виявляються цілком продуманими, добре спланованими і вивіреними, якщо вважати, що в особі цих людей маємо патріотично настроєних містифікаторів.

Свого часу "Большая советская энциклопедия", ґрунтуючись на давніших публікаціях, запевняла нас, що першими "воздухоплатателями" світу були все ж таки не відомі всьому світові брати Монгольф'є, а росіянин, рязанець Крякутной,

уродженець містечка Нерехта, оскільки саме він, змудрувавши в 1731 році якусь подобу первісного аеростата, піднявся на ньому у повітря на півстоліття раніше за просла-влених братів Монгольф'є. Ось так! Знай наших!

Напевне, ім'я цього новоявленого повітреплавця так і залишилося б на скрижалях вітчизняної російської історії, якби ж то не знайшлися люди, які ґрунтовно засумнівалися в правдивості джерела даної інформації. А єдиним, та й то величезним, джерелом її виявилися нотатки рязанського воєводи Боголепова. Проте, як ви вже зрозуміли, самих нотаток не знайшлося, існує лише цитата з них, та й то виявлена в рукописі " Про повітряне літання в Росії від 906 літа по Р.Х." ("О воздушном летании в России от 906 лета по Р.Х.") — двоюрінний внук цього воєводи, антиквара О. Сулакадзева, відомого колекціонера і, за сумісництвом, так само відомого містифікатора та фальшувальника літописів.

Так от, з'ясувавши, що самих нотаток воєводи Боголепова в природі не існує (а може, й не існувало), дослідники, пам'ятаючи про сумнівну репутацію творця рукопису Сулакадзева, провели графологічне дослідження твору з допомогою інфрачервоних променів. Висновок експертів був вражаючим. Як з'ясувалося, рукопис зазнав суттєвих виправлень. Зокрема, замість слова "нерехтець", яке мало визнавати російського повітроплавця уродженцем містечка Нерехти, там раніше було слово "німець", а замість малозрозумілого слова "фурвин", дослідники прочитали цілком зрозуміле німецьке прізвище "Фурцель".

Тобто в повідомленні йшлося про політ німця Фурцеля. Звідки ж тоді взялося в рукописі прізвище "Крякутной"? Ви-являється, що воно з'явилося замість "витушеного" з тексту слова "крщеной", тобто хрещений. До того ж, з'ясувалося, що цитована Сулакадзевим "записка воеводы Боголепова" не могла бути такою, оскільки авторові її, майбутньому воєводі Боголепову, на час "польоту" Крякутного минав лише... тринадцятий рік! Отож, до творення офіційної записки рязанського воєводи він не має ніякого відношення.

Зверніть увагу на принципову деталь: в даному випадку з'явився рукопис, в якому виявлено "витушення" первісного тексту і підробне виправлення його. Відтак остаточний текст ми маємо право визнати фальшивим, підробним, неавтентичним по відношенню, правильно... до первісного тексту рукопису, тобто до даного рукопису у первісному його вигляді.

Я не випадково звернувся до долі цієї фальшивки, на тлі якої спливає постать О. Сулакадзева. Інтрига полягає в тому, що дехто з дослідників, таких, як, скажімо, Олександр Асов (псевдо - Бус Кресень), Юрій Шилов та інші, все впевненіше схиляється до думки про те, що саме Сулакадзев причетний і до появи в дослідницькому обігові "Велесової книги".

У своїй праці "Велесова книга" та актуальність прадавніх учень" (Київ, 2001), торкаючись проблеми невизнання багатьма російськими вченими "Велесової книги", як праці автентичної, Юрій Шилов пише: " Ця книга (мається на увазі "Велесова книга" — Б.С.) - не одинока, ні сама по собі, ні своїми пригодами. Петербурзький колекціонер-

дворянин О.І. Сулакадзев на початку XIX століття зібрав більше 300 подібних раритетів. Серед них були "Боянова пісня Славену" IV ст., "Путнік" того ж століття, "Коледник дунайця Яловця" V ст., "Волховник Котолог путисила" VI ст. та ін. З них збереглась лише нещодавно знайдена й оприлюднена копія пісні Бояна.

"Велесова книга" могла потрапити до маєтку Донців-Захаржевських через приятеля Сулакадзева П.П. Дубровсько-го. Він був співробітником російського посольства в Парижі під час Великої Французької революції і, користуючись моментом, придбав книги з бібліотеки королеви Анни, які вона отримала в придане від свого батька Ярослава Мудрого і які зберігались, напевно, в монастирі заснованого Анною абатства Санліс.

... Сучасний дослідник-аматор О.І.Асов, що оприлюднив наведені вище відомості (А.И. Юсов. Славянские руны и "Боянов гимн".— М..2000) розповідає також драматичну історію відкриття і публікації сербським етнографом-мовознавцем С.І. Берковичем слов'янської Вети, навіть мовою спорідненою з індоарійськими Ведами, яку зберегли родопські болгари. Після публікації Вети в Белграді й Петербурзі в 1864-1881 рр., наявність її у Родопах була ретельно перевірена й підтверджена авторитетними фахівцями з Франції. Але російські вчені на IX з'їзді славістів у Казані проголосували за невизнання їх. З тих пір академічна наука ігнорує цю проблему, як і зібрання Сулакадзева".

Ну, чому дехто з серйозних учених з підозрою ставить-ся до давнописів з архіву Сулакадзева, — ми вже знаємо. І по-тім, залишається нез'ясованим одне морально-етичне, а від-так і наукове, питання: чому, перебуваючи (за версією О. Асова, Ю.Шилова та ін.) в зібраннях Дубровського, Сулакадзева, Донців-Захаржевських, "Велесова книга" упродовж такого значного часу залишалася неоприлюдненою, не представленою фахівцям, не виявленою, не переданою до однієї з бібліотек чи одного з архівів?

9

А тепер давайте знову поміркуємо: що таке "фальсифікат", "підробка" вже в контексті дослідження "Велесової книги"? Вперше публікуючи фотокопію дощечки №16 з текстами цієї "книги" у журналі "Жар-птица" (Сан-Франциско, США), її популяризатори оголосили, що йдеться про пам'ятку слов'янської писемності V століття. Але подальші дослідники переконливо довели, що за своїми мовними характеристиками та історичним фактажем пам'ятка ця може належати хіба що до IX-XI століть, а, враховуючи деякі наші-рування, повинна бути визнана списком XVI-XVII століть. При цьому дехто з наполегливих противників автентичності "Велесової книги" поспішив оголосити таке перенесення у часі написання — аргументом на користь версії про одвертий фальсифікат; тобто, що маємо справу з текстами, які були підроблені під старовину.

Але чому в даному випадку заговорили про фальсифікацію, якщо наразі йдеться лише про наукове уточнення часу написання даної пам'ятки? У нас що, існує первісний текст даного рукопису, як існує він у вже згадуваному рукописі Сулакадзева? Або,

може, виявлено письмову заяву автора "Велесової книги" про те, що він писав її саме в V, в IX, чи в якомусь іншому столітті? Ні, нема? Дивно. То, може, у нас є хоча б одна фізично, реально існуюча дощечка з текстами(як реально існує рукопис Сулакадзева), й експерти визначили її справжню давність і давність написів на ній? Теж нема?! Отакої!

В такому разі у мене є всі підстави стверджувати: неза-лежно від того, в якому столітті цю "Велес-книгу" насправді написано, вона була і навіки залишиться... автентичною! На-віть якщо було б доведено, що жоден з наведених у ній істо-ричних фактів не відповідає дійсності, а мова виявляється звичайнісіньким суржилом, еклектично нащипаним з давні-ших пам'яток різних племен і народів, різних мов і говірок - все одно, на моє переконання, ніхто не може позбавити дану пам'ятку її статусу автентичності. Тому що фальсифікатом ми можемо назвати цю "Велесову книгу" лише в таких випа-дках:

— коли виявиться, що існує чи існувала справжня "Веле-сова книга", а та, текстами якої ми оперуємо, є, по відношен-ню до оригіналу, не копією, а підробкою;

— коли виявиться, що жодної дощечки насправді не іс-нувало. Але й тоді це буде містифікація щодо матеріалу, на якому її написано та часу написання; бо й тоді "Велесова книга", як твір, що має свою історію написання та історію містифікації (а таких творів, таких " рукописів, знайдених у Сарагосі", у світовій практиці, як ми вже знаємо, виявлено чимало), повторю, навіть тоді ця книга назавжди залишиться твором автентичним;

— і нарешті, третій випадок - якби вдалося з'ясувати, що всі ті відомості, які подаються у "Велесовій книзі", не відпо-відають даним літописів і хронік та даним археології. Але і в цьому випадку підробкою, фальсифікатом "Велесову книгу" можна було б вважати лише тоді, коли б у ній містилися по-силання на дані джерела!

Проте таких посилянь, як ми знаємо, не існує. А якщо так, якщо під жодну з ознак фальсифікату "Велесова книга" не підпадає, то по відношенню до якої першооснови ці текс-ти, які ми умовно називаємо "Велесовою книгою", слід вва-жати сфальсифікованими? Тобто я стверджую, що за будь-якого підходу до "Велесової книги", вона залишається тво-ром автентичним, а отже повинна підлягати вивченню й осмисленню.

Хоча, щоб поставити під сумнів твердження, що в обра-зі "Велесової книги" маємо твір V чи IX століть, а не значно пізнішу "підробку", як це стверджують деякі наші дослідни-ки, досить процитувати одну фразу з цієї пам'ятки історії (дощечка 8(27), на яку, як це не дивно, досі не звернув уваги жоден велесознавець. Ось вона:

"Тако бо русколанье падьма до ніць од годє а ієгуншта звьжства.

А тоде Кійска Русє творяшєся",

Що в будь-якому перекладі означатиме одне й теж:

"Ось так Русколань занепала від готського та гунсько-го звірства.

І тоді Київська Русь утворилася".

Про що в цьому уривку йдеться? Та про те, що одна держава - Русколань, занепала,

а на її місці утворилася інша, звана Київською Руссю. Причому йдеться саме про державу, оскільки про племена, їх походження, мандри та "призем-лення" у "Велесовій книзі" мовиться докладно і розлого.

Й ось тут виникає цікавий нюанс. Я спеціально пере-глянув десятки всіляких літописів та історичних творів, і ні-де, ні за яких обставин, поняття чи термін " Київська Русь" на ознаку державності не вживається. І це не повинно викли-кати подив. Адже відомо, що держави з такою назвою... ніко-ли не існувало! "Київська Русь" – суто книжний термін, ви-гаданий і впроваджений науковцями та літераторами вже аж у ХІХ столітті, коли з'явилася потреба якось термінологічно означити державне утворення, яке існувало на східно-слов'янських землях, до появи Москви та Московії, а та-кож Російської імперії, а відтак до появи українсько-козацької автономістської державності.

Що ж до стародавніх літописів та історичних творів, таких, як "Слово о полку Ігоревім", "Історія русів", "Повість давніх літ", "Слово про погибель Руської землі", "Повчання Володимира Мономаха", "Задонщина" та інші, то в них на-звано чимало державних утворень, але всі вони, здебільшого, мали в собі слова " земля" або " князівство": " Чернігівська земля", "Переяславська земля", " Новгородська земля"; або " Галицько-Волинське князівство"... Ну, ще вживалося поняття " стіл": князь такий-то сів на Київський великокняжий стіл, або на Чернігівський стіл. Що ж до власне Київщини, то в усіх відомих нам творах вона називається просто... Руссю.

Як виникла ця штучна назва "Київська Русь", досте-менно сказати важко. Та й походженням її ніхто, власне, сер-йозно не займався. На мій погляд, у формуванні цієї назви проглядаються два чинника. Перший – це логічна назва, яка впливала з назви столиці Великого князівства Київського, котре завжди було об'єднуючим центром даної праукраїнсь-кої державності. Одначе формуванню цієї книжкової назви ХІХ століття могла прислужитися і виявлена вже тогочасни-ми істориками назва " Куявія Русь", що зустрічається в араб-ських джерелах першої половини ІХ століття. А поява термі-ну " Київська Русь" датується першою половиною ХІХ сто-ліття, тобто відстань між ними – десять століть.

Праукраїнці, які дотримувалися "самоназви" своєї зем-лі – Русь, а себе називали " Руссю", навряд чи могли вживати термін " Київська Русь", оскільки це було б рівнозначно то-му, що французи почали б називати свою країну "Паризькою Францією", а шотландці – "Единбурзькою Шотландією". І має рацію наш сучасний український історик М. Котляр, який стверджує: " Близько тисячі років тому на великому обширі Східної Європи народилася перша держава східних слов'ян, яку давньоруські книжники називали "Руссю" або "Руською землею", а сучасні історики – "Київською" або "Давньою Руссю".

Торкається цього питання у своїй книзі "Україна – не Росія!" й нині вже экс-Президент України Леонід Кучма (але я цитую її не тому, що ця книжка створена була Президентом держави, а тому, що, як я розумію, над історичною частиною її добряче попрацювали, скажімо, в ролі консультантів, по-важні історики). Так от, там мовиться:

" Наші далекі предки дуже здивувалися б, почувши назви "Київська Русь" або

"Давньоруська держава" - книжкові вирази, вигадані на початку XIX століття. Свою Батьківщину вони називали "Руссю" або "Русской землей" (так подається в українському перекладі цієї книжки - Б.С.).

... Люди XII століття, відправляючись з далеких князівств на Київщину, говорили, що йдуть на Русь (або в Русь). В Новгородському літопису під 1132 роком сказано: "В се лето ходи Всеволод в Русь Переяславцю (з Новгорода, в Русь, до Переяслава)".

Тобто, підсумовуючи все мовлено вище, можна впевнено сказати: вводячи в текст однієї зі своїх "доще-чок" поняття "Київська Русь", творець "Велесо-вої книги" припустився явного "проколу", який переко-нує, що писано ці дощечки-тексти не в якомусь там V або IX, чи хоча б у XVI столітті, а вже в XIX, чи й у пер-шій половині XX століття.

Ще кілька зауважень. Коли йдеться про давнописи, тим паче, сумнівні, завжди треба бути обережним у своїх оцінках їх вартісності і значення для національної культури, їх впливу на неї. Чому я заговорив про це? А ось чому...

За повідомленнями першовідкривачів "Велесової кни-ги", ці, за одними даними, дубові, за іншими -березові доще-чки з текстами було знайдено лише в 1919 році полковником-білогвардійцем Алі (Олександром) Ізенбеком (Ізен-беком, Ізенбековим). Жодних усних чи писемних відомостей про ці дощечні письмена до того часу не існувало. Перша публіка-ція текстів кількох дощечок, тобто фрагментів "Велесової книги" була здійснена лише в 1957-1959 роках, та й то у Сан-Франциско, США, в російському журналі "Жар-птиця", а пе-рша публікація в Україні з'явилася, запам'ятаймо (в журналі "Дніпро", № 4 за 1990 рік).

Запам'ятали дати явлення цього давнопису цивілізова-ному світові? А тепер звернімося до публікації одного з укра-їнських дослідників "Велесової книги" Бориса Яценка в аль-манасі "Хроніка-2000", яка називається "Велесова книга -пам'ятка IX століття" і в якій він ошелешує читацьку публіку своїм літературознавчо-освітнім відкриттям, безапеляційно заявляючи: "Велесова книга" справила значний вплив на розвиток традицій і стилів у давньоукраїнській літературі Ки-ївської Русі XI-XIII століть"!

Ну як тут не поцікавитися: "Про який це вплив, шанов-ний, ідеться?! Яких таких традицій?!". Ні, ви лишень вду-майтеся в цей пасаж! У нас що, існує хоч якийсь, хоч мізер-ний, опосередкований доказ того, що "Велесова книга" була знаною в XI-XIII століттях? Її що, вивчали в школах; літера-тори давньоукраїнські наслідували традиції і стиль "Велесо-вої книги"; збереглися якісь тогочасні письмові свідчення та-кого впливу, ми володіємо відгуками тогочасних книжників на "Велесову книгу"? А якщо й наслідували, то хто й коли, і в чому це проявилось?

І якщо "Велесова книга" упродовж трьох століть спра-вляла "вплив на розвиток традицій і стилів у давньоукраїнсь-кій літературі", то чому ми відкриваємо її для себе, чому діз-наємося про її існування лише в XX столітті?! Чому не існує жодних праць тих часів, у яких були б посилання на цю кни-гу, на її дощечки, на ці тексти?

Ні, ви можете собі уявити існування якоїсь книги, яка б упродовж чотирьох століть

справляла "значний вплив на розвиток традицій і стилів" літератури великого європейського народу, і при цьому залишалася невідомою цьому народові, недослідженою, невивченою і навіть ніде й ніким не зафіксованою у більш-менш повному і розшифрованому вигляді... аж до другої половини XX століття?! Та навіть язичницькі обрядові пісні, оповідки та легенди, які ніякого "значного впливу" на цілу літературу цілого народу не мали, й ті дійшли до нас, давно відомі, записані, літературно— й історико-кознавчо зафіксовані.

Світ справді знає приклади того, як певні літературні твори справляли значний вплив на розвиток традицій і стилів національних літератур, і навіть літератур сусідніх народів. Але яке відношення до цього ряду творів мають ніким із дослідників не бачені дощечки з текстами під умовною назвою "Велесова книга" (до речі, справжня, авторська, назва цього твору нам теж невідома)? У нас що, від XI століття (в якому, за визначенням Бориса Яценка, "Велесова книга" почала справляти свій "значний вплив") тривав льодовиковий період, або найшов всесвітній потоп, і всі сліди самої "Велесової книги", всі прямі та опосередковані докази її "значного впливу" на цілу літературу були знищені? Але як тоді було доведено, що такий вплив коли-небудь існував?

"Велесова книга" – твір цікавий, історично насажений і самодостатній. Яким би не було його справжнє походження,

він вартий того, щоб кожен "дощечку його розшифрували, а зміст її проаналізували.

Ну а щодо сенсаційних заяв, на зразок тієї, яку зробив український популяризатор її Борис Яценко, — що нібито "Велесова книга" "справила значний вплив на розвиток традицій і стилів у давньоукраїнській літературі XI-XIII століть", то нехай вони залишаться на сумлінні наших сьогоденних дослідників, оскільки "Велесова книга" та невідомий нам автор її ніякого відношення до цієї дезінформації не мають.

БАГАТОЛИКІ АЗИ ІСТОРІЇ

ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ З НАГОДИ

ДНІВ

СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ...

1

Кожне покоління цивілізації породжує апостолів, чиї проповіді та чие жертвоне подвижництво сягає далеко за межі розвитку тієї чи іншої національної культури, філософії буття того чи іншого народу. Діяльність цих геніїв духу нібито від початку набуває загальнолюдських масштабів, не підлягаючи рутинним законам скороминущого буття, вивищуючись над усім тимчасовим і несуттєвим.

Саме такими апостолами просвіти постають перед нами брати Кирило та Мефодій, що осяяли культурний світ заснуванням кириличної писемності та піднесені вдячними нащадками в майже недосяжне для простих смертних достоїнство "першонавчителів" слов'ян, великих просвітителів та й просто... до рівноапостольних святих.

Певен, що багато хто з читачів одразу ж зверне увагу на те, що я вжив термін "кирилична писемність", хоча відомо, що братів шанують, як засновників "слов'янської писемності", та й урочистості з цієї нагоди загальноновживано йменувати не інакше як

святами "слов'янської писемності".

Але в тім-то й річ, що, за всієї моєї поваги до внеску Кирила та Мефодія у розвиток слов'янської культури, я рішуче проти того, щоб вважати їх засновниками саме "слов'янської писемності". Бо в цьому разі термін "слов'янська писемність" не тільки науково неточний, але й украй некоректний.

Давайте домовимося: шанування — шануванням, а істина — істиною. Передусім не можна ігнорувати той факт, що значна частина слов'янства ніколи не зазнавала потреби послуговуватися, і навряд чи колись користуватиметься кириличною азбукою. Щоб переконатися в цьому, досить згадати, що поляки, чехи, словаки цілком комфортно почуваються в культурному просторі латиниці. Водночас кириличну абетку давно покладено в основу писемності багатьох неслов'янських народів колишнього СРСР, більшість із яких входять зараз до складу Російської Федерації.

Не торкатимемося зараз питання про те, хто з них приймав кирилицю добровільно, а хто — під натиском імперської експансії, натиском політики русифікації. Це тема окремої розмови. Для нас важливо наголосити, що, з одного боку, кирилична писемність не є загальнослов'янською або всеслов'янською; з іншого, — що, через ті чи інші обставини, цією писемністю, з певними абетковими корективами, послуговується чимало інших — татари, башкири, удмурти, буряти, карачаївці, балкарці... — неслов'янських народів Поволжя, Російської Півночі, Середньої Азії та Північного Кавказу.

Згадаймо, як дехто з сучасних російських "імперських просвітителів" імперськи ж таки обурювався на шпальтах московських та багатьох інших російських видань з приводу того, що свого часу президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв та велике коло казаської інтелігенції розпочали полеміку (лише полеміку!) щодо повернення вітчизняної культури в річище давньої арабської писемності, на ґрунті якої вона свого часу й розвивалася. В чому тільки не звинувачували при цьому російські націонал-шовіністи казаських лідерів: і в "подвійній грі", яка заважатиме поверненню Казахстану в лоно "Великої і Неделімай"; і в "азіатській підступності", і в "зраді непорушної російсько-казаської дружби та в "підриві російського впливу в республіці"; не кажучи вже про історичні погрози з приводу "ущемлення прав русскаязичнава населення", яке, звичайно ж, за імперською логікою, слугує підставою для розколу Казаської держави...

Ясна річ, будь-яке суєтне метання між писемностями викликає додаткові труднощі культурного розвитку, створює певний інформаційний дискомфорт. Безсумнівно, так стається і цього разу, якщо тільки Казахстан справді вирішить перейти на "арабицю". Але дивна річ: бурхливо та погрозли-во обурюючись з приводу "азіатської підступності" казаських державних і культурних діячів, майже ніхто з імперських радетелів "кириличного іґа" не надавав оцінки тому, яким саме чином казахів, узбеків, татар та кількох інших тюркських і нетюркських народів наvertsали на зовсім чужу їм кириличну писемність. Як спочатку їх переводили на латиницю, перериваючи писемний зв'язок часів і народів, а потім на кирилицю, після чого народ просто забував про своє коріння, свою давню писемну спадщину, свою писемну історію. Чи принаймні, за

задумом новоявлених кириличних просвітителів, зобов'язаний забути їх, неначе всіх тих набутків ніколи й не існувало. Але ж, хіба можна, не даючи належної оцінки русифікаторським процесам, які відбувалися на теренах Ка-захстану в минулому, праведно оцінювати, а тим паче – осуджувати, процеси, які відбуваються там у наші дні?

Проте повернімося до Кирила та Мефодія. Є щось закономірно-містичне в тому, що ми навдивовижу мало знаємо про них. Створивши одну з найрозповсюдженіших у світі писемностей, самі вони мало переймалися тим, щоб письмово та вірогідно донести до прийдешніх поколінь найважливіші факти свого буття, а головне, розповісти світові, звідки ж насправді "єсть пошла" сама абетка. Надаючи дослідникам право й досі полемізувати з приводу того, ким були ці брати: еллінами, македонцями, болгарами... І чи слід пояснювати їх подвижницьке розповсюдження кирилиці лише місіонерським прагненням зміцнити, завдяки перекладам релігійних текстів, у частини слов'янських народів православ'я; чи, може, за цим проглядається усвідомлене прагнення надати нового імпульсу розвитку слов'янських культур, використовуючи загальну писемність як фактор загальнослов'янського єднання?

Проблематичним залишається й авторство абетки. Чи й справді воно належить Кирилові та Мефодію, чи, може, ко-мусь третьому, а "кирилицею" її названо лише на честь одно-го з найбільш старанних пропагандистів та розповсюджувачів? І чи було цю абетку створено до глаголиці чи після неї, відтак кирилиця має найбезпосередніший зв'язок із нею?

Відомо, що молодший з братів – Костянтин (Кирилом він став, уже приймаючи чернечий чин) отримав чудову освіту при дворі візантійського імператора Михайла III, де серед його вчителів зринає майбутній патріарх константинопольський Фотій. Невипадково після закінчення школи Кирило стає хранителем патріаршої бібліотеки, що дозволило йому поглиблювати свої знання в галузі релігійно-полемічної теорії та практики. Уже тоді було зрозуміло, що на нього, як і на його старшого брата Мефодія, патріарх розраховує саме як на майбутнього місіонера візантійського православ'я в усе більш "окатоличуваних" Європі.

Ще впродовж певного часу дух свій та проповідницький таланти Кирило намагався зміцнювати у чернецтві і в працях вчителів філософії, але вже з кінця п'ятдесятих років IX століття усе життя братів присвячується винятково місіонерській діяльності. І зрозуміло, що, не без імператорсько-патріаршого благословення, брати незабаром опиняються в тих краях, де в найбільш жорстокій формі зтикаються амбіції "германського католицизму" папи римського і слов'янсько-православні мрії патріарха константинопольського. У 870 році Мефодій стає архієпископом Панонії, а згодом – і Моравії. Використовуючи його фінансові можливості та громадське становище, Кирило – слід гадати, разом із братом – посилено перекладає грецькі церковні книги на мову більш доступну населенню Слов'янії. До того ж, він турбується про майбутні покоління священників та місіонерів, відкриваючи при місцевих церквах спеціальні школи.

Та поза все це... Навіть зараз, півтисячі років по тому, по-движницькі старання "солунських братів" (Кирило та Мефодій народилися в місті Солуні в Македонії) підлягають не тільки восхвалянню, але й сумнівам та запереченню.

Взяти хоча б той-таки, начебто незаперечний, титул "пер-шонавчителів слов'ян". Особисто мені зрозуміле прагнення ревнителів пам'яті братів-просвітників подати їх світові як людей, що подарували писемність східним слов'янам. Але, пробачте, навіть зі спогадів самого Кирила випливає, що "русицький грамотник" уже знайомив його з Євангелієм та Псалтирем, писаними особливими "руськими письменами".

Про існування руської писемності, причому задовго до поширення в Київській Русі кирилиці, відомо і з інших дже-рел. Зокрема, з "Повісті минулих літ", яка доносить до нас смисл і тексти договорів, котрі укладали з візантійцями князь Олег – в 912-му та князь Ігор – 945 роках. До речі, в додатку до одного з них наголошується, що його складено у двох примірниках "двою хартью", тобто двома списками, двома мовами.

Що вдієш, наприклад, із написами на ритуальному посуді, що належить до Черняхівської культури II-V століть, які іде-нтичні написам, віднайденим у Софійському соборі Києва? А з твердженням автора (авторів) "Велесової книги" щодо того, що греки "казали, що дали нам свою писемність, щоб ми втратили власну. Але згадаймо того Кирила, який бажав на-вчати наших дітей і ховався в наших домах, щоб ми не відали, як він вивчає наше письмо".

Відтак, неминуче доходиш висновку, що насправді має йтися не про дарування нам "солунськими братами" писемності, а лише про заміну однієї писемності (абетки) іншою. А ще точніше — про релігійно-абеткову експансію. Оскільки, ра-зом із руським письмом, витіснялися й рештки місцевих ві-рувань та звичаїв, увесь комплекс релігійних канонів і тради-цій язичництва.

Тобто, на якомусь етапі Русь примусили зректися власної писемності та прийняти чужоземну. То ж чи слід написи на кількох предметах, датовані X століттям, а також створені на Русі в XI столітті Остромирово Євангеліє, Ізборник Святос-лава та Новгородські мінеї, справді вважати зародками слов'янської писемності? Чи не правдивіше буде вважати цю значну культурницьку акцію лише переходом на нову, кири-личну, абетку, сформовану "солунськими братами", — або й кимось іншим, — на ґрунті грецького алфавітного статуту (уніціалу)?

А як не згадати про те, що перський хроніст Фарх ад-Дин переконує нас: у VII столітті хозари прийняли письмо від русів; або про те, що в дванадцятій книзі своїх "Анналів" Та-цит повідомляє нащадкам, що Скитія (Давня Русь) мала вла-сне письмо "від тисячоліть". Саме це дає право багатьом до-слідникам вважати, що в реальності Кирило лише пристосував давню східнослов'янську абетку до мови своїх сучасни-ків-слов'ян, додавши кілька літер — ерь, ер, юси, ять тощо; відтак його належить вважати всього лиш реформатором пи-семності.

Ще один аспект... Для ревнителів слов'янського єднання постаті Кирила і Мефодія традиційно слугують символами певної слов'янської федералізації. Саме такими

предстають вони в багатьох філософських трактатах та ідеях слов'янських культурно-просвітницьких товариств, зокрема, і в планах створеного в Києві в грудні 1845 року Кирило-Мефодіївського товариства, своєрідного таємного, на взірць масонських, політичного братства. Проіснувало воно дещо більше року і, як водиться, було виказане провокатором жан-дармерії, тому якогось особливого впливу на політичне життя України, яка входила в ті часи до складу Російської імперії, справити не встигла. Проте увійшло в історію вже хоча б тим, що зібрало під своїми прапорами низку видатних діячів українського відродження – М. Костомарова, Т. Шевченка, П. Куліша...

Далеко не всі україністи здатні пригадати зараз, що назва товариства походить не від прагнення українських карбонаріїв пропагувати, слідом за "солунськими братами", право-слав'я і протистояти католицизмові, а від того факту, що печаткою та розпізнавальним знаком членів організації (в ті часи таємні товариства були надзвичайно модними в Європі) став перстень з написом: "Свв. Кирило і Мефодій, січень 1846 р." Водночас треба припустити, що поява знака-персня з іменами "солунських братів" теж не була випадковою, оскільки в основі світогляду кирило-мефодіївців лежала ідея визволення з-під гніту і єднання слов'янських народів. В тому числі – українського й польського, що за тих часів, коли козацька слава Хмельницького та багатьох його попередників слугувала символом національного відродження, видава-лося досить сміливим.

До речі, останнім часом, особливо у зв'язку зі вшануванням Т. Шевченка, чи багато говоримо про те, як саме Кобзар впливав на тогочасне українське суспільство. І як доля суспільства на багато років наперед визначила арештантсько-солдатську долю поета. Але чомусь досі занадто несміливо знайомимо сучасного читача зі створеною М. Костомаровим і В. Білозерським "Книгою буття українського народу", написаною під безсумнівним впливом виданої 1832 року в Парижі книжки А. Міцкевича "Книга народу польського і пілігримства польського", а також під впливом закладеної у "Конституції" декабриста Муравйова ідеї всеслов'янської федерації.

Проте федерація федерацією. Але при цьому в "Книзі буття..." обґрунтовувалася особлива, месіанська роль українського народу-рятівника, чие божественне покликання – об'єднати навколо себе всіх слов'ян і повести їх до обітованих вершин всеслов'янського державно-культурного розквіту. І якщо роль Кирила і Мефодія в єднанні слов'ян є досить відносною, оскільки вони більше керувалися прагненням розповсюдити вплив на Русь-Україну, в тому числі і через віру, Візантійської імперії, аніж наміром хоч якимось чином об'єднати слов'ян, чий союз лише посилив би Київську Русь, котра й без цього поставала серйозною суперницею Візантії... То в даному випадку маємо перед собою жертвову ідею українського месіанства і слов'янської спільності – настільки ж невинну прекрасну, наскільки й нездійсненну. Та саме тому й наполягаю, що "Книгу буття..." цю слід було б знову пере-видати, аби вона могла стати набутком щонайширшого кола сучасних читачів.

Як ви завважили, у своїх міркуваннях я свідомо уникаю традиційної фанфарної риторики. Вже чого-чого, а риторики у дні святкування вистачить і без моїх намагань.

Але існують реалії. Прагнення "солунських братів" розбудовувати свою релігійну кар'єру, доводячи в гострій полеміці переваги однієї гілки християнства, а відповідно, однієї релігійної імперії, православної, над іншою, католицькою, — це той бумеранг, який наздоганяє їх і через сотні років. І факт цей досить по-вчальний.

А що, за вселенськими критеріями, полеміка ця аж ніяк не сприяла міжнародному єднанню, а, радше, навпаки, і східних слов'ян стосувалася досить відносно, то і прославляти Кирила та Мефодія як таких собі "першовчителів слов'ян", як слов'янських месій, водночас акцентуючи при цьому увагу на особливій месіанській ролі болгарської культури – за всієї моєї щирої поваги до неї – стає все важче.

...Інша річ — кириличний алфавіт! Який сам собою пре-красний уже хоча б тим, що дав "солунським братам" і їхнім послідовникам змогу доносити до низки слов'янських народів книжні премудрощі; і який досі дозволяє нам, кільком слов'янським народам, спілкуватися, викладаючи на папері навіть ті свої думки, які не дуже-то й влітаються у просвітницькі корогви незаперечного нині культу месіанської свято-сті великих братів Кирила та Мефодія. Тож віддаймо хвалу — бодай і полемічну — сим мудрим просвітителям-полемістам!

КОЛИ Ж БУЛО ЗАСНОВАНО

СКИТ МАНЯВСЬКИЙ?

Манявський Скит – це завічна
у вірі і камені молитва українського
народу.

Богдан Сушинський.

1

Манявський Скит... Він зринає в передгір'ї Горгансько-го хребта, як видіння сивої давнини, як уособлення вищості християнських святинь, як останній притулок самотнього прочанина, що віднайшов-таки свою дорогу до храму, до сповіді і покаяння; до собору зболеної, але не зневіреної душі.

Таємниця його походження губиться в мареві століть; каміння фортечних веж волає рядками непрочитаних літописів, а старі дзвіниці всепрощено марять гріховністю плотського буття і святістю духовного вознесіння.

Ніхто вже не здатен з'ясувати, кому першому відкрилася всевишня благодать цієї місцини; хто, задивив-шись на засніжену вершину гори Сивулі, вперше осінив себе тут хрестом всебожої спокути; хто, пройнявшись заповідями Святого Писання, саме тут уперше відчув потребу духовного пробудження і християнського смирення.

Відомо лише, що в древньому селі Марковому, яке обачно розбудовувалося на шанобливій відстані від норовливої річки Маняви, неподалік впадіння в неї гомінкого потоку Батерса, ущелина ця з прадідівських легенд позначена була добрим знаком усіляких видінь, знамень та предвіщень. І коли в цих краях об'явився благий старець Іов, що пізнав велич афонського чернецтва і суєту мирських справ, шукаючи молитовного усамітнення, котрийсь із набожних горян на-раяв йому саме цю місцину – безлюдну, овіяну переказами, і, в суворості своїй, утаємничено величну.

Погодилися з його вибором і майстри, яких, на прохан-ня Іова, прислала аристократка Анастасія Воляновська з роду Балабанів, аби на її кошти спорудили тут першу келію. Ста-лося це влітку 1611 року. Дату зазначено в літописі ієромонаха Ігнатія з Любарова "Житіє і життя преподобного отця нашого Іова...", сучасника Княгиницького. А восени то-го ж року робітники почали заготовляти та звозити до келії бруси, з яких наступного року, тобто вже навесні, майстри мали розпочати будівництво церкви.

У цій, новій, келії зимувати наважився тільки Іов Кня-гиницький, взявши з собою лише дві речі: "книжку і сокиру". А серед тих, хто залишався в старій келії, він призначив старшим свого родича, диякона Теодозія, який уже виділявся серед ченців і виступав у ролі заступника Іова, його послідовника, а зрештою, і спадкоємця.

Ну а далі в "Історії Скиту Манявського" (Львів, Ів.-Франківськ, 1993) Юліана Целевича читаємо: "Заледве зійшов сніг весною 1612, почали теслі будувати церкву, а в серпні перенесли з давнього місця на нове і дві келії чернечі". Вважаючи побудову першої келії на тому місці, де існує за-раз монастир "зав'язком великоскитської гуртожитної обителі", Юліан Целевич у виносці одразу ж аргументує, чо-му саме цей рік - 1611, рік побудови першої келії, слід вва-жати роком заснування монастиря.

"Рік 1611 належить отже вважати роком заснування Скиту Манявського. Дотеперішні келії, - стверджує він, вступаючи в полеміку з тими, хто не погоджуватиметься з подібним датуванням, - збудовані... під горою, на пасовись-ку, були лише келіями для пустельників, не були отже, бо й не мали бути, "гуртожитною обителлю".

Але це твердження не таке безперечне, яким воно зда-валося Ю. Целевичу. По-перше, те, що теслі та ченці розпо-чали розбудовувати на правому березі Батерсу, вже не мало нічого спільного зі скитом. Досить глянути на сучасну, рес-тавровану, давню забудову Скиту Манявського, щоб переко-натися, що перед нами — класичний європейський монастир, зведений за принципом укріпленого замку: з оборонною стіною, вежами, підземеллями, церквами, житловими та гос-подарський приміщеннями.

Тобто слова "Скит Манявський" в даному випадку можна вживати не на означення скиту, як одного з видів житла пустельників, а лише як історичну назву монастиря, в якому, до речі, іншого способу життя, ніж за "гуртожитнім статутом", і передбачити було неможливо.

Водночас, за світовою традицією, час заснування скитського монастиря на Маняві слід би датувати за часом появи в цій місцевості першої пустельницької келії Іова Кня-гиницького. Так само, як заснування Києво-Печерського мо-настиря визначають за часом появи на схилах Дніпра першої чернечої печери-келії; як заснування чернечого життя на горі Афон визначають за часом появи на Афоні першої печери схимника-пустельника. Тим паче, що, як уже було з'ясовано, дві келії ченців майстри перенесли на місце нового монасти-ря. Монахи, які жили разом з Іовом у своїх келіях, уже стано-вили собою монастир келійного (келіотського) типу, який мав свого наставника, свого

диякона, і свій статут. І то нічого, що статут цей був "неписаний". Новозбудований Манявський монастир теж тривалий час не мав свого писаного статуту, а жив за "усним статутом", укладеним Іовом Княгиницьким у відповідності з афонськими правилами, власними переконаннями та поглядами на пустельницьке чернече буття, погодженими з місцевими умовами і традиціями.

Тобто роком заснування Манявського скитського монастиря можна вважати рік появи першої келії Іова Княгиницького. Інша річ, яким саме роком датувати появу на Маняві самого Іова Княгиницького. На жаль, ні автор "Житія... Іова", ні Юліан Целевич, ні автор передмови до перевиданої в 1993 році "Історії Скиту Манявського", старший науковий співробітник спеціального відділу "Скит Манявський" Івано-Франківського краєзнавчого музею Іван Скрипник, навіть не вдаються до спроби датувати цю історичну для даного монастиря подію, а отже датувати реальну, у відповідності з історичними традиціями, дату заснування власне Скиту Манявського як такого. А шкода.

...І не слід думати, що в наші дні, у визначенні дати заснування монастиря Скит Манявський, панує єдність. Розбіжності у датуванні виявилися такими, що, працюючи над книжкою "Слово про Скит Манявський", яка побачила світ 2004 року у Львові, я змушений був утрутитися у його з'ясування. Тим паче, що вважав за важливе засвідчити пи-семну історію цієї полеміки.

Отже, нібито загальноприйнято вважати, що Скит заснований 1611 року, оскільки саме цього року, як уже мови-лося, на території нині діючого монастиря було споруджено першу його келію. Але в Українській Радянській Енциклопедії, якою упродовж багатьох років користувалися всі українські дослідники та освічений люд, у статті "Монастирі", мовиться: "Манявський Скит засновано в 1612 році". Пояснення, чому саме називається ця дата, там нема, проте можу припустити, що, очевидно, автор її ґрунтувався на тому, що в вересні 1612 року духівником Уневського монастиря Пахомієм було освячено вівтар і перший монастирський храм.

Тим часом в офіційному повідомленні, зробленому свого часу єпископом Івано-Франківським і Галицьким Іоасафом у газеті "Галичина" (29 жовтня 2002 р.) з приводу відвідання Скиту Манявського Президентом України Л. Кучмою, читаємо: "Манявський монастир заснували 1608 року Іов і Феодосій Манявські. Прийшовши в Карпатські гори, на місце, де в давнину подвигалися постом і молитвою киево-печерські старці Пахомій і Іоанікій, Іов відроджує це святе місце, яке надалі стає оплотом православної віри – Українським Афоном".

З тексту випливає, що, очевидно, єпископ визначає дату створення монастиря – 1608 рік – за датою появи в районі нинішнього монастиря ченця І. Княгиницького, а отже, за появою його першого скитця. Що ж, така точка зору може мати місце, хоча, як я вже казав, вона досить полемічна. Бо заснування десь неподалік території нинішнього монастиря чернечого скитця, "кущі під смерічем", ще не означає заснування монастиря, який згодом було засвідчено будівництвом першої келії на території нинішнього монастиря.

І потім, я вважаю, що повинна існувати одна, офіційно визнана дата заснування Великоскитського монастиря. Адже це обитель, яка набуває не лише всеукраїнської, але й всеєвропейської, всесвітньої слави. Бо якщо єпископат вважає, що монастир було засновано в 1608 році, то чому у виданому самим монастирем в 2001 році "Акафісті Преподобним Іову та Феодосію Манявським", у передмові "Житіє преподобного і богоносного отця нашого Іова...", якого, ма-буть же, було видруковано не без благословення єпископа Іоасафа, чітко і недвозначно мовиться:

"Насельники вирівнювали гору, підготовляючи місце під будівництво храму, і як тільки настала весна, розпочали будівництво. А незабаром прийшли теслярі, вислані на про-хання Іова... і побудували тут першу келію. Це було в 1611 році, який належить вважати роком заснування Скиту Ма-нявського".

Цю ж дату зазначено і в офіційному зверненні до майбутніх спонсорів "Хресто-Воздвиженський Манявський монастир", підписаному намісником монастиря, архімандритом Юліаном (Хомиком) і датованому 2001 ро-ком. Там читаємо: "Ця свята обитель заснована в 1611 році афонським подвижником Іовом Княгиницьким (Манявським)".

То кому, намагався я з'ясувати в першому виданні своєї книжки, повинні вірити прочани, миряни, журналісти і всі ті дослідники, які торкатимуться історії сучасного Велико-скитського монастиря: офіційному повідомленню єпископа Івано-Франківського і Галицького; чи не менш офіційному монастирському виданню "Акафісту...", з яким знайомляться тисячі прочан? Хоча тут-таки, в "Акафісті...", в передмові, є посилання на історичний документ і цитується: "Так постала в Маняві обитель, звана Великоскитською, місяця вересня 27, року 1612 при королі Жигмонті III і при єпископі Львівським Ієремії (Тесоровським)".

Але, за елементарною логікою, якщо є посилання на та-кий документ і мовиться: "Так постала в Маняві обитель...", то автор передмови повинен був би якось пояснити свою позицію: то все ж таки постала обитель, в 1611, чи в 1612 році?

Я вже не кажу про те, що обидві ці дати суперечать офіційній даті – 1608 рік, поданій єпископом Івано-Франківським і Галицьким Іоасафом, якому цей монастир по церковній лінії підпорядковано і який є настоятелем його.

Тим часом, дослідник історії Скиту Іван Скрипник, вважає, що монастир засновано... 1606 року. "Заснував, – читаємо в його історичній розвідці "Скит Манявський" – мо-настир 1606 року в Карпатських Горганах поблизу села Ма-няви теперішнього Богородчанського району, що на Ів.-Франківщині, Йов (Іван) Княгиницький (І550-І62І) "шляхтич східного обряду, родом з містечка Тисмениці"... Разом із Іваном Вишенським та Захарією Копистенським, І606 року створили чернечу общину, тобто монастир. Це стало роком заснування Скиту Манявського".

2

Юліан Целевич у своїй "Історії Скиту Манявського" не випадково акцентує увагу на даті заснування обителі в 1611 році. Річ у тім, що йому доводилося вступати в полеміку з автором польськомовного нарису "Скит у Маняві" Вагиле-вичем.

"Всякі інші вісті про заснування Скиту, – застерігає він своїх читачів, – суть або поетичними утворами ("Скит Ма-нявський" А. Могильницького), або ж нічим не обгрунтованими здогадами, позбавленими будь-якої історичної правди. Вагилевич, приміром, хоч і знав дещо про діяльність Іова, не відкинув однак й переказів і не позбувся віри в ту неправди-ву вість, що нібито Скит був уже близько 1280 року, тобто по знищенню Києва монголами, ченцями Києво-Печерської Лаври заснований, і який згодом, по 300 роках, знову спустошив, аж поки Іов наново не підніс його з руїни".

Але тут із Целевичем можна не погодитися: якщо такий переказ існував, а Целевич нібито ж не заперечує цього, – то Вагилевич мудро вчинив, що подав його у своєму творі, зберігаючи, в такий спосіб, для нащадків. Подібні перекази рідко виникають безпідставно. І хтозна, можливо, йдучи в ці місця, Іов Княгиницький знав про це, перше, пришесть наддніпрянський ченців.

Та чи не проти цієї версії так рішуче виступав у вже цитованій мною передмові до публікації рукопису літописця Ігнатія дослідник Антоній Петрушевич, говорячи "про безглузді чутки про уявну древність Скитської обителі і казкові подробиці її заснування"?

Переказ про заснування монастиря у Маняві ще в XIII столітті й досі збуджує уяву дослідників та краєзнавців. Звичайно, остаточно визнати цю версію можна буде, лише здо-бувши літописне чи якесь інше документальне підтвердження. Хоча в історії народу, й особливо в історії Церкви, існує чимало такого, що утверджується в нашій пам'яті і в сучасній документалістиці саме на підставі переказів та легенд. Посилання на перекази віднаходимо, на-приклад, в публікації Івана Дробчука "Сакральні центри Га-личан", що з'явилася в Івано-Франківській газеті "Нова Зо-ря":

"Манявський Скит, – пише він, – ...за переказами, за-снований у XIII ст. монахами Іоанікієм та Пахомієм – гали-чанами, які начебто прибули сюди з Києва. Однак, на нашу думку, вони прийшли до Маняви з Галича, із літописного Іванівського монастиря, який занепав саме після монголо-татарської навали. Можливо, через це скит також носив ймення Іванівського, а 7 липня було тут колись відпустовим днем.

У XVII ст. Скит Манявський був філіалом Угорницько-го монастиря, але згодом став цілком самостійним. Заснов-ником цього, нового монастиря був Йов Княгиницький. За нього, а особливо за його наступника Теодозія, монастир розбудовується і зростає. Тут у 1611-1612 рр. зводиться церква Воздвиження Чесного Хреста, яка була заново пере-будована в 1620".

Якщо скит XIII століття справді носив наймення Іванівського, то це, дійсно, може бути сильним аргументом на користь того, що ченці добулися сюди не з Києва, а з Іванівського монастиря. Хоча значно важливіше з'ясувати: а в принципі, існував скит, заснований на три з чимось століття раніше за Скит Іова Княгиницького, чи не існував? І потім, слід домовитися про терміни. Про що йдеться: про існування ще тоді, в XIII столітті, монастиря (нехай і скитського), чи все ж таки самотнього скиту ченців-пустельників? Адже по всій Україні було розкидано сотні скитів, печер, землянок-скитів, та всіляких чернечих криївок, по яких загартовували тіло і душу пустельники.

Але, якщо один чи два ченці будували собі печерку, зводили житець чи курінчик, то це ще не означало, що вони засновували монастир, який обов'язково передбачає наявність писаного, чи хоча б усного, статуту; чернечої ієрархії, посвячення, а отже й визнання місцевим владикою; визначення монастирського чину...

Спорудження Іовом свого скитця-куріння, "кущі під смечієм" — це ще теж не є актом заснування монастиря. І тільки тоді, коли Іов визначив місцину над річкою Батерсом, і було споруджено келію, котра стала первістком монастиря... На мій погляд, тоді, в XIII столітті, справді десь тут, поблизу сучасного села Манява, існував скитець ченця, і його можна було б вважати актом заснування монастиря, якби тоді ж, за життя тих двох пустельників чи їх спадкоємців, на місці скитця з'явився монастир. Але поява монастиря неминуче мала б залишити нащадкам щось значно матеріальніше, між перекази, чи принаймні значно виразніше, а в історичному плані — й колоритніше, за банальний переказ.

До того ж, виникає природне запитання: чому ієромонах Ігнатій, сучасник і сподвижник Іова, ні словом не обмовлюється про те, що на місці нинішнього монастиря вже колись існував давніший монастир? А це ж було б сильним аргументом на користь будівництва (чи відбудови) на цьому місці нового монастиря.

Можливо, я не так доскіпливо з'ясовував би дату за-снування Скиту Манявського, а деякі факти з першого ви-дання, можливо, і підкорегував би, якби ж то не важлива подія, що прилучилася до історіографії цього монастиря вже нинішнього, 2012 року, тобто в час, коли я працював над другим виданням свого есе "Слово про Скит Манявський". Коли я кажу про подію в історіографії, то маю на увазі вида-ну 2012 року Манявським монастирем в Ів.-Франківську брошуру "Великий Скит Український Афон. Манявський Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир". До речі, примірник цього видання подарував мені в липні 2012 року, під час зустрічі з ним, сам настоятель монастиря митрополит Івано-Франківський і Галицький УПЦ Київського Патріархату Високопреосвященніший Іоасаф.

Не оцінюватиму цю брошуру в цілому, але зауважу, що, на жаль, у ній не зазначено ні автора, ні упорядника, ні хоча б відповідального за випуск. І річ не лише в тому, що невідомо, до кого апелювати, а в тому, що зазначення перелічених даних вимагає закон про видавничу справу. Та для нас важливо інше. Мені здавалося, що в цьому виданні обов'язково буде поставлено крапку на визначенні дати за-снування монастиря, і зроблено це буде вже у вступному, "історичному" розділі "Манявський Скит XIII ст."

Погодьмося, що сама назва цього розділу налаштовує на роздуми. У першому ж абзаці його читаємо: "Між схила-ми гір, вкритих вічнозеленими смереками, з цілющою дже-рельною водою та мікрокліматом, розташоване це унікальне святе місце. Перші згадки про заснування обителі сягають XIII століття і пов'язані з ченцями Іоаникієм і Пахомієм. Після спустошення у 1240 році Києво-Печерського монасти-ря монголо-татарами, ці два іноки прийшли у Карпатські го-ри, де заснували Хресто-Воздвиженський Скит.

... Про заснування монастиря у XIII ст. в Марковій пустелі писав і Іван Франко,

стверджуючи, що Захар Беркут – герой Тухольки, три роки провів між старцями у монастирі. Сюди, до старців карпатських, неодноразово приходив князь Данило Галицький за розрадою і благословенням".

Загалом, ці відомості не нові, вони неодноразово з'являлися в пресі. Та якщо зараз ними відкривається офіційне видання монастиря, видане тритисячним накладом, то виникає природне питання: "А що, в такому разі, заважає настоятелеві Скита митрополитові Іоасафові, чернечій громаді та віруючим проголосити зазначений у цьому твердженні 1240 рік – роком заснування Скиту Манявського, а відтак відзначити поточного 2012 року його 772-річчя?!".

Однак до констатації цього факту справа чомусь не доходить. Чому? Нема певності, що нині діючий монастир є спадкоємцем тодішнього? В такому разі так і слід сказати. Хоча, як на мене, є всі підстави вважати, що Скитові Ма-нявському минає восьме століття.

Та ба! У цьому ж розділі читаємо: "Манявський Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир...заснований Іовом та Феодосієм Манявськими, які 1608 року прийшли у ці карпатські гущавини Маркової пустині. У 1620 році Скит отримав від патріархів Константинопольського – Тимофія II та Олександрійського – Кирила Лукаріса ставропігійське право".

Отже, роком заснування все ж таки названо 1608 рік. Як тоді бути із щойно зазначеним 1240-м роком? Де логіка? А чи згадується тут 1611 рік? Так, згадується, але тільки у зв'язку з тим, що цього року "братія...перейшла жити у нову келію". Але ж перехід у нову монастирську келію і заснування самого монастиря – події далеко нерівнозначні! Невже і в цьому виникає потреба когось переконувати?

І потім, якщо, услід за митрополитом, визнати роком заснування 1608, то 2008 року ми мали всенародно, у національному масштабі, відзначити 400-річчя Скиту. Проте цієї події не відбулося. Натомість галицька преса і громадськість переконані, що цю дату відзначали минулого, 2011 року. Як наприклад, пошлюся на розлогу статтю "400-річчя заснування Манявського Скиту", з якою виступив у надвірнянській газеті "Народне Слово" (24-25 липня 2011) депутат Надвірнянської райради, один із активістів відродження Скиту Ігор Андруняк. Ось що він повідомляє читачам:

"На свято Різдва Івана Хрестителя, 7 липня, зібралися представники духовенства, державної адміністрації і прочани з усіх районів області, Львова, Ужгорода, Тернополя, Хмельницького, Рівного, Чернівців, щоб відзначити 400-річчя заснування Скиту Манявського – твердині духовності в Галичині. Святу літургію відслужив, разом з ієрархами і духовенством, Партіарх УПЦ Київського Патріархату Філарет. У святкуваннях також узяли участь члени Української Народної Партії на Івано-Франківщині...

Засновником Хресто-Воздвиженського Манявського монастиря став виходець із м. Тисмениця схимонах Іов Княгиницький... Перша келія побудована в 1611 році Петром Ляховичем із с. Маркової. Цей рік вважається роком заснування Скиту Манявського – українського Афону".

Як бачимо, і в цій, і в багатьох інших публікаціях, та й просто в громадській думці, участь Патріарха Філарета у липневій літургії 2011 року в Манявському Скиті пов'язується зі святкуванням 400-річчя цього монастиря.

Але як тоді пояснити, що у вже згадуваній брошурі "Великий Скит - Український Афон", яка, нагадую, з благо-словення настоятеля монастиря і митрополита побачила світ майже через рік після цього святкування (підписана вона була до друку 25 квітня 2012), ні слова не мовиться ні про цей візит Патріарха Філарета, ні про його участь у ювілейній літургії з нагоди 400-річчя монастиря, ні про сам ювілей?!

Як взагалі могло статися, що підпорядковане Київсько-му патріархату карпатське монастирське видання навіть не згадало про таку визначну для своєї обителі і всіх вірян подію - візит Патріарха Київського і всієї Руси? Тим паче, що на літургію, яку Патріарх Філарет служив у монастирі, з'їхалося тисячі вірян.

Відтак виникає низка питань: то все ж таки, визнає митрополія і братія Скиту, що 1611 рік слід вважати роком заснування монастиря, чи вони так не вважають? Брав Патріарх Філарет у липні 2011 року участь у літургії в Скиті з нагоди ювілею, чи не брав? І взагалі, відбувалося 7 липня 2011 року в монастирі святкування 400-річчя заснування Скиту Манявського, чи не відбувалося?! Нарешті, чому про цю подію, за участю Патріарха всієї Руси-України Філарета, яка набула такого розголосу в пресі та привела до монастиря паству з багатьох областей, в офіційному виданні монастиря навіть не згадано?

Ще одне зауваження. У брошурі мовиться, що "бла-гословення ставропігії" було отримано від двох патріархів - Константинопольського та Олександрійського.

Так от, хочу довести до відома й автора цього офіційного видання і митрополита Іоасафа, що до 1686 року винятковим правом надання ставропігії в Україні користувався лише Вселенський Константинопольський Патріарх! Олександрійський, Єрусалимський чи будь-який інший патріарх міг лише вручити відповідну грамоту, виконуючи волю Патріарха Вселенського, від його імені, та маючи на це його благословення. Водночас зауважу, що після 1686 року правом надання ставропігії в Україні заволоділа Московська Патріархія, і це стало одним із факторів ослаблення інституту ставропігії як такого. Тим паче, що проти нього завжди вой-овниче виступати місцеві українські митрополити і єпископат.

Що ж до ставропігії Скиту Манявському, то церковно-духовні формальності з її надання здійснив не Олександрійський Патріарх Кирило, як зазначається у брошурі, а Єрусалимський Патріарх Теофан (Феофан), який прибув до Києва в березні 1620 року, після візиту до Москви. Тоді ж було надано ставропігії Київському братству, рукопокладено на єпископа Ісайю Копинського, а головне, висвячено на митрополита Київського й Галицького ігумена Золото-верхого Михайлівського монастиря Іова Борецького. Але при цьому Патріарх Єрусалимський завжди наголошував, що вдається до згаданих дій з дозволу Вселенського Патріарха.

Зокрема, надаючи статусу ставропігії Київському брат-ству, Теофан повідомляв, що має на це "міць і дозвіл" Патріарха Константинопольського Тимофія, і цим підтверджує

повноправність свого рішення: "...маючи зу-польную моць и позволение от спольбрата и сослужителя смиренна нашего Кір Тимофея, вселенського патріарха Константинопольскаго, належного пастиря Русских земель, и са-мое митрополии Киевское и Галицкое отцов".

Ну а, повертаючись до полеміки з приводу дати засну-вання Скиту, скажу таке. На жаль, переглянувши різні ви-дання, в тому числі й цілком офіційно-церковні, православ-ний мирянин так і не зрозуміє, то коли ж саме було засновано монастир, якому авторитетові вірити. Як бачимо, зринає од-разу кілька дат: 1240, 1280, 1606, 1608, 1611 і 1612 роки.

Гадаю, що ігумену, братії монастиря та митрополії все ж таки слід остаточно визначитися з офіційною датою засну-вання монастиря Скит Манявський (навіть якщо це рішення буде до певної міри вольовим), а також із критерієм цього визначення.

Як впливає зі згаданої брошури та з моєї розмови з Іоасафом, митрополит схиляється до думки, що роком засну-вання слід вважати 1608. Що ж, нехай так. Але тоді, на мій погляд, церковним ієрархам митрополії слід затвердити цю дату своїм колективним рішенням, яке має благословити патріарх Філарет. Після цього митрополит мав би офіційно заявити, що минулого, тобто 2011 року 400-річчя монастиря не відзначалося, зате наступного, 2013 року, митрополія і вся Київська патріархія відзначатиме 405 річницю існування Українського Афону-Скиту Манявського. І, в такий спосіб, раз і назавжди заснувати традицію відзначення подібних ювілеїв.

Ів.-Франківськ - Скит Манявський —

- Одеса, 2012

ЛИЦАРСЬКИЙ

ВСЕСВІТ ДРАГО-САСІВ

НОТАТКИ З ПРИВОДУ КНИЖКИ МИХАЙЛА ТЕРЛЕ-ЦЬКОГО "ЧАСОПРОСТІР РОДУ ДРАГО-САСІВ"

1

Витворення гербово-родової шляхетної спільноти Драго-Сасів, яке відбувається на наших очах у сучасній Га-личині, — явище своєрідне і до певної міри виняткове. Згоден, на європейських обширах ще й досі, — на розвидні ХХІ сто-ліття, за вселенського "розгулу демократії" та світоглядного і соціального плебейства, — існує чимало всіляких монархічних товариств, династичних "дворів" та аристократичних клубів... Одначе всі вони згуртовуються навколо правлячих, або давно відсторонених від трону, династій, з наміром зберегти заповідану предками корону, чи хоча б колись там, у неосяж-ному майбутньому, будь-що повернути її.

Водночас з'являються усе нові й нові лицарські орде-ни, дворянські зібрання та закриті елітарні об'єднання, на особливостях та призначенні яких зупинятися наразі не ста-ну, відсилаючи читачів до своїх монографій "Історія україн-ського лицарства", "Всесвітня історія лицарства" та інших праць. Зауважу лише, що всі ці товариства — укомплектовані спонтанно, на засадах звичайних громадських організацій (саме в такій якості вони юридично й реєструються), і згур-товуються навколо ідеї примарної

елітарності та професійної кастовості.

Що ж до товариства Драго-Сасів, то воно поєднує в собі тепер уже рідкісну на європейському просторі ідею по-шуку та відродження гілок величезного родового древа, в да-ному випадку – древа Сасів, та ще й освяченого спільністю поліетнічного гербового шляхетства.

Причому зазначу, що йдеться не про збереження віко-вічних родових кланів, яке ми впродовж століть неспішно спостерігаємо, скажімо, на прикладі родоводів Шотландії, Ірландії, Країни Басків чи Уельсу, а саме про міжнародний пошук представників гербово-родової спільноти, їх згуртування і межову — аристократичну, соціальну та громадянську — активізацію. Тим паче, що процес цей відбувається в пост-радянській Україні, де комуністичний режим з особливою жорстокістю винищував усіх, хто міг зватися духовною осо-бою, інтелігентом чи хоча б трішечки пам'ятати про блакит-ну кров свого родоводу; і в якій прес плебейської пролетари-зації був найтяжчим та найзгубнішим.

Так от, під цим кутом зору книжка Михайла Терлецького "Часопростір роду Драго-Сасів" становить безсумнівний інтерес. Залучаючи свідчення старожитніх дослідників та да-ні різноманітних джерел – хронік, літописів, грамот, фольк-лористики, — авторові вдалося окреслити провідні ареали фо-рмування роду Сасів, якими, для різних гілок цієї спільноти, слугували Саксонія, Трансільванія, Угорщина, Поль-ща, Україна, Литва та чимало інших країн і країв. Зокрема, з'ясовуючи історію появи представників гербу сасів у Гали-чині, автор мовить таке:

"Не вказуючи на причини відходу Драго-Сасів із Сак-сонії або Саської землі, проте доповнюючи одисіаду роду ві-домостями про його участь у хрестових походах, польський хроніст Бартош Папроцький у праці "Herby rycerstwa polskiego, zebrane i wydane r. 1584" писав, що "початок гербу Сас із Саксонії, тому так і називається. З Саксонії Драго-Саси пішли в хрестовий похід, а потім були на Уграх, звідки при-були на службу до руського князя Данила, а потім його сина Лева. Осівши у Руській землі, завели сім'ї та в різних родах тим гербом послуговувалися, мали свої печатки і самого Гуйда батьком звали".

Ну а ким насправді доводився їм Гуйд і який вигляд мав герб Сасів, дізнаємося з іншого посилання на названу працю Папроцького: "Польські хроністи не подають дати прибуття Драго-Сасів у Галицьку Русь на чолі зі Стефаном, сином мараморського воєводи Саса. Проте зазначають, що в 1367 р. король наділив Стефана декількома селами, зокрема, Риботичами у Саноцькій землі. Натомість у "Herbach..." уточнюється, що близько 1236 р. до князя Данила прибув на службу комет Гуйд із власною хоругвою лицарів. В обох ви-падках прибульці мали герб із жовтим півмісяцем ріжками догори, двома жовтими зірками над ним і стрілою зі скерованим догори вістрям; усі елементи герба були розміщені на блакитному полі".

Досить ґрунтовно розглянуто також у книзі аспекти сасівської колонізації в Трансільванії та Волощині. Крім то-го, читач зустрине в даному виданні прізвища кількасот ро-дин, що, на думку автора, належать до роду Драго-Сасів, це, зокрема,

Бачинські, Зілинські, Височанські, Ільницькі, Кульчицькі, Матківські та багато інших, серед яких уважний чи-тач, можливо, віднайде і прізвище, співзвучне своєму власному.

Втім, одразу ж хотів би застерегти й автора, і читача з приводу методики зібрання автором усіх сасів у – рід Сасів та під герб Сасів. Річ у тім, що, як бачимо із різних джерел, упродовж кількох віків "сасами" називали всіх вихідців із Сасовії, тобто із Саксонії. Та з цього ще не випливає, що всіх їх можна зараховувати до роду Сасів, а тим паче – до гербу Сасів. Тисячі й тисяч людей, які походять з Гуцульщини на-зивають себе "гуцулами". Але це ще не дає підстави групі людей, для яких етнічна самоназва "гуцул" стала офіційним прізвищем, зараховувати всіх їх до свого роду; так само, як людині з прізвищем Баварець зась вважати своєю ріднею всіх, хто, походючи з Баварії, зберігає самоназву "баварець". Те ж саме стосується бойків, лемків, волохів, хорватів...

Тобто на емоційному рівні будь-який сас може родича-тися, з ким йому заманеться, зрештою, всі люди – брати; про-те для наукового, дослідницького підходу в багатьох випад-ках потрібні аргументи вагоміші.

Безсумнівно, привертають увагу невеличкі розвідки ав-тора, присвячені "національній церкві" і просвітництву в житті сасів, в яких ідеться про обряди, традиції та вірування в сасівських громадах; а також — пам'ятним знакам та спорудам у сасівських містечках та селах, значну кількість яких теж названо й історично більш-менш докладно охарактеризо-вано.

Відтак вражає перелік імен історичних постатей, яких із більшою чи меншою вірогідністю справді можна за-лучати до сасівського родоводу. Адже серед них віднаходимо і письменників Івана Франка та Андрія Чайківського, і геть-манів Петра Сагайдачного та Івана Виговського; і героя обо-рони Відня під час турецької навали Юрія-Франца Кульчиць-кого, і цілу плеяду діячів із роду Шептицьких. Зустрічаємо в цьому переліку одного з українських першоуніатів, єпископа Кирила Терлецького та доньку самбірського старости Мари-ну Мнішик, дружину Самозванця, галичанку, яку бурхлива доля винесла аж на холодний, од віку политий кров'ю мос-ковський трон. А кому не відома співачка Соломія Круше-льницька — з великого і знаного роду Крушельницьких?..

Тобто можна з упевненістю сказати, що Михайло Тер-лецький доклав чимало дослідницьких і краєзнавчих зусиль, аби дати читачеві якомога повніше уявлення про гербово-родову спільноту Драго-Сасів. Та водночас, при уважному прочитанні його твору, виникає і кілька суттєвих, на мій по-гляд, зауважень.

2

У, вочевидь, рукою самого автора, але від третьої осо-би, писаній анотації до книжки "Часопростір роду Драго-Сасів" зазначається, що він, тобто Михайло Терлецький, " через систематизовану ним компіляцію відомостей різних ав-торів намагався відтворити історію зародження і становлення роду Драго-Сасів". Про компілятивність свого дослідження, яке "хоча і побудоване в основному за компілятивним прин-ципом...", говорить автор і в розлогій "Післямові".

З цього приводу мушу сказати таке. Чому компілятивність в усі віки вважали непростимим дослідницьким гріхом? Відповідь на це запитання закладена в самій суті терміну "компілятивність", з якої випливає, що під нею розуміють поєднання результатів чужих досліджень, думок, поглядів, без самостійного опрацювання писемних та інших інформаційних джерел, без їх практичного осмислення.

Якщо бути справедливим, то без певних доз компілятивності, подібні дослідження і не можуть обійтися, оскільки відомості з історії певних родів, лицарських орденів, окремих громадських інституцій авторам так чи інакше доводиться вибірувати по сотнях різноманітних публікацій своїх попередників.

Але мудрість автора подібної праці полягає в тому, щоб, по-перше, максимально авторизувати запозичені відомості, загнавши їх у цитати, з відповідним посиланням на першоджерела, а по-друге, так само максимально примусити їх працювати на провідну ідею, на мету дослідження, заангажовуючи всі набуті цитати і посилання на те, щоб вони окреплювали, доповнювали, підсилювали, зрештою, навіть додавали полемічності власним твердженням, гіпотезам чи сумнівам.

Й ось із таким підходом до матеріалу у Михайла Терлецького, в книжці "Часопростір роду Драго-Сасів", в якій поєднуються основи усіх його попередніх видань тієї ж тематики — "Трак часу Драго-Сасів", "Контури роду Драго-Сасів", "Чин роду Драго-Сасів", "Драго-Саси на тлі століть" та інших, — виникають певні проблеми.

Нічого сумняшеся, автор, людина за фахом і працею своєю далека від історії, і взагалі від гуманітарних сфер, скомпельовує цілі розділи з проблематики походження та формування слов'янського світу та загарбницьких походів військ Римської імперії; побіжно і дуже поверхово намагається викласти нам історичні довідки про буття і походи кельтів, скіфів, сарматів, гунів, даків, готів, волохів та безлічі інших племен і народів.

Саме в такому запалі вселенського всезнайства Михайло Терлецький komponує в своїй локальній за задумом книжці про походження роду Драго-Сасів значні розділи, з відлякуючими для того, пересічного читача, на якого ця книжка розрахована, наукоподібними назвами:

"Ареали культур правітчизни слов'ян; міжетнічне змішування в контактних зонах ареалів"; "Римська цивілізація; формування європейських етноспільнот"; "Панування кельтів і розширення впливів латенської культури. Спад військової активності кельтів. Кочівники у Подністров'ї"; "Слов'яно-готське співжиття. Ототожнення найдавніших слов'ян з ве-недами, антами і склавінами. Трансформація етнонімів, споріднених з "венди-венеди" (тобто тут уже бачимо натяк і на спробу втрутитися в історико-філологічну полеміку); "Романізація і християнізація населення східного римського прикордоння. Підкорення римлянами даків у Трансильванії. Римська провінція Дакія"; "Криза Римської імперії. Нашестя етноспільнот зі Сходу. Нові державні утворення. Вторгнення гунів на Подунав'я. Етноніми "скіфи", "гуни" як збірної назви племінних спільнот"; "Утворення Візантійської або Східної Римської імперії; візантійські джерела про слов'янські спільноти...".

І в такому ж дусі сформовано ще з десяток розділів, назви яких я не відтворюю тільки за браком місця та з поваги до шанованого мною читача. До слова, з приводу поваги до читача, якої повинен свято дотримуватись автор будь-якого видання... До чого, власне, прагнув автор книжки, заявленої як локальне дослідження роду Драго-Сасів, компелюючи всі ці розділи про даків, готів, гунів, кельтів, римлян, сарматів? Хотів переконати нас, що саме представники роду Драго-Сасів знаходилися в передових дозорах кельтів та верхово-дили в готських племенах; що саме драго-саси вели за собою римські легіони та мріяли породити сарматів, яко предків польської еліти?

Кажете, ні, він мав на увазі не це? Тоді що ж? Кожен, хто полінується піти до бібліотеки, може зайти до Інтернету і знайти там виклади праць Геродота, Плінія Старшого, Таци-та, Йордана, а також пізніших авторів, імена яких давно сфо-рмували плеяди "норманістів", "елліністів" "панславів", "германістів". Ну а менш ліниві все ж таки зазирнуть хоча б до своєї домашньої бібліотеки, щоб віднайти там одинадцятитомну "Історію України-Руси" М. Грушевського, досить ґрунтовне дослідження В. Барана "Ранні слов'яни між Дніст-ром і Прип'яттю"; а ще — праці В. Антоновича, Д. Дорошен-ка, Я. Длугоша, М. Брайчевського, М. Драгоманова і бага-тьох-багатьох інших.

І нарешті, найбільш "продвинуті", просто увійдуть до "Вікіпедії", або ж візьмуть до рук один із численних вузівсь-ких, чи навіть шкільних, підручників з історії, і знайдуть там усе те, про що їм запрагнеться дізнатись. Тобто в будь-якому випадку до історичного лікбезу від М. Терлецького вдаватися їм не доведеться.

Та біда все ж таки не в цьому. Як уже мовилося, пере-важна більшість отих популяризаторських розділів не мають, та й не можуть мати, абсолютно ніякої прив'язки до роду Са-сів – ось що вражає у цій книжці. Або ж рід Сасів має до них таку ж прив'язку, як кожен із нас – до позашлюбної родини Адама з Євою.

Відчуваючи невмотивованість цього поверхового іс-торичного популяризаторства, автор вдається в анотації до того аргументу, що, мовляв, у книзі "подано інформацію про племінні і державні утворення в середньовічні часи, в яких зароджувалася сасівська спільнота". Але, пардон, в тому ж то й річ, що в жодному з перелічених племен – кельтів, даків, гунів, готів тощо – ніяких слідів роду Сасів автор рецензова-ної мною книги не віднаходить! А по-друге, хіба сотні тисяч інших родів різних етносів — Сулимів, Гофманів, Караджичів, Потоцьких, Габсбургів, Любомирських – свого часу формувалися не на тих самих прадавніх теренах?

За своє життя мені довелося перечитати сотні родовід-них досліджень, скажімо, з приводу тих-таки щедро розгалужених родово-гербових кланів Романових, Любомирських, Глинських, Острозьких, Вишневецьких, Гіреїв... Але ще ні-коли не доводилося бачити, щоб укладачі цих родових жит-теписів зловживали увагою читачів екскурсами в життя кель-тів, даків, гунів чи ще когось там, не маючи на це відповід-них інформаційних джерельних підстав.

Ще одна біда, явно породжена необачністю автора, це фрагментарність, смислова невмотивованість та логічна не-вивершеність великої кількості тих інформаційних

запозичень, якими добродій Терлецький заповнює свою книгу. На-веду лише один із десятків можливих прикладів такої фрагментарності.

Хто не знає зараз про таку святу місцину, як Зарвани-ця? Чи обминає її Терлецький? Ні! На сторінці 367-й, без будь-якої логічної підводки і без будь-якого висновку чи пе-реходу до іншої теми, віднаходимо розлогу довідку з приводу того, що "Відоме з 1467 р. село Зарваниця - одне з найбільш шанованих Українською Греко-Католицькою Церквою місць прощ та відпустів у Галичині. За переказами втікач-монах з Києва від монгольської навали..." (далі йде переказ усім нам відомої легенди, опублікованої в усіх рекламних довідниках про Зарваницю), і завершується цей пасаж словами: "У 1742 р. львівський митрополит Атанасій Шептицький коронував ікону Зарваницької Божої Матері, а в 1754 р. кардинал Джо-ванні Сімеоні оголосив щорічну прощу. Після 1867 р почало-ся масове паломництво до ікони, коли папа Пій IX надав їй відпустового значення".

І все, на цьому будь-який подальший інтерес до За-рваниці автор втрачає. Почекайте, але ж хіба багатостражда-льна історія зарваницького осідку, зарваницької святині заве-ршується 1867 роком? То чому б не додати ще кілька рядків, в яких було б відтворено сучасне відродження Зарваниці, її роль в становленні уніатської церкви і всього християнства в Незалежній Україні? Тоді це давало б хоч якесь пояснення чи виправдання того, з якого, раптом, дива ця туристично-рекламна вставка про Зарваницю з'явилася в книжці про су-часний рід Драго-Сасів, де, з явною інформаційною проваль-ністю, зависає?

До речі, а яке все ж таки відношення до Зарваниці мали представники роду Сасів? Не заперечую, можливо, й мали, але ж, шановний авторе, аргументуйте це, переконайте мене в цьому! Таке ж враження справляють і численні довідкові вставки з приводу чернечого ордену студитів, Манявського Скиту тощо.

3

Мене одверто здивувало, що, надавши сотні сторінок розділам про осідки кельтів, даків, скіфів, гунів, волохів, ав-тор не спромігся хоча б одним розділом (саме розділом, а не фрагментарними згадками з приводу...) віддати шану селу Кульчицям, яке з кожним роком набуває все більшого зна-чення в ролі одного з провідних, компактних та достатньо досліджених осідків роду Драго-Сасів.

Хтось може заперечити, що, мовляв, цьому селу при-свячена в 1995 році видана книжка Івана Волчко-Кульчицького "Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів", яку приурочено було до 700-ліття села і 1000-ліття роду. Так, справді, таку книжку видано, але це не аргумент! Про все ін-ше, чому присвячено розділи книжки М. Терлецького, теж писали, і то не один автор, але ж його це не зупиняло. І потім, є можливість, посилаючись на цю та інші публікації, продо-вжити історію села до сьогодні, значно поглибити її. Крім того, вважаю, що авторові взагалі слід було б докладніше зупинитися на огляді перших дослідницьких публікацій з істо-рії роду Сасів, а також на долях самих дослідників.

До речі, якби добродій Терлецький уважніше переви-тав книжку І. Волчко-

Кульчицького, то міг би повчитися то-му, як цей дослідник та автори тих статей, які вміщені в його книжці, в більшості своїй уміло, сумлінно пов'язують експедиції в життя галицьких та інших племен, етносів, держав — з тією чи іншою гілкою роду Драго-Сасів, з окремими його по-статями. Втім, з приводу цієї добре скомпонованої книжки я готую зараз окрему статтю, бо, зрештою, вона має право на окрему розмову.

З багатьох інших зауважень, які виникли в мене при прочитанні книжки Михайла Терлецького "Часопростір роду Драго-Сасів", зупинюсь ще лише на кількох, найсуттєвіших. Один із розділів її називається "Велике переселення народів; скіфо-сарматський період на українських землях...". Незалежно від того, запозичив М. Терлецький це історичне поси-лання про "скіфо-сарматський період на українських зем-лях", чи вигадав його сам, але вдаватися до подібного істо-рико-топонімічного "відкриття" я не радив би нікому.

Скіфи-сармати могли освоювати будь-які відведені їм долею ареали, але тільки не "українські землі", оскільки ні самих українців як етносу чи політичної нації, ні такого то-поніму - "українські землі" — бачить Бог, на той час не існу-вало. Принаймні ще ніхто не спромігся переконати науковий світ у протилежному. Інша річ, що цей "скіфо-сарматський період" творився на землях, на яких побутує сучасна україн-ська спільнота, або на території, яка стала територією сучас-ної Української Держави. За такого твердження жодних запе-речень не виникатиме.

По стількох книжках авторові слід нарешті визначити-ся і з написанням назви роду Драго-Сасів, бо в одних випад-ках він подає його з великих букв, в багатьох інших — із ма-лих. Дрібниця, звичайно, але...

Так само М. Терлецькому слід бути уважнішим та кри-тичнішим до цитат, які він подає. Наприклад, майже цілий розділ він присвячує Самборові. Проте дивна річ. Розпочинає він оповідь про це славне місто словами: " Одним з найбага-тших міст у Руському воєводстві став Самбір уже як адмініс-тративний центр багатого, добре укріпленого і економічно розвинутого ще за княжих часів краю". Висока оцінка, чи не так?

Але вже через якихось дві сторінки Терлецький закін-чує оповідь про Самбір вражаючими читача-галичанина фра-зами: "Самбірське передмістя формувалося садибною забу-довою. Його мешканці становили верству, яка " перебивала-ся, обробляючи злиденні клаптики землі. Решта проводила примітивну торгівлю, бо ні тутешні товари, ані комерційні звичаї не відповідали вимогам цивілізованого світу" (?!).

Га, як вам такий вбивчий пасаж?!

По-перше, публікуючи цей сумнівний "цивілізацій-ний вердикт", М. Терлецький мав би, щонайменше, послати-ся на того "великого цивілізатора", в якого він цю цитату списав. По-друге, невідомо, якого саме періоду буття міста цей "вирок" стосується. А це ж має принципове значення!

По-третє, ні автор цитати, ні автор книжки навіть не намагаються пояснити читачеві, за якими такими мірками самбірчан було звинувачено в тому, що ні "товари", ні "ко-мерційні звичаї" їхні "не відповідали вимогам цивілізованого світу". В чому це

проявлялося? Невже вони були аж такими нездарами? Чи, може, нецивілізованими виявлялися такі то-вари самбірчан із сільських передмість, як картопля та сало? Або, може, самбірчани мали звичку продавали ці свої "неци-вілізовані товари", а потім наздоганяти покупців і силоміць відбирати в них продане, якраз і демонструючи таким чином, оті, як пише М. Терлецький, "комерційні звичаї", які " не відповідали вимогам цивілізованого світу"?

Оскільки сам М. Терлецький визнає себе компілято-ром, то мушу його застерегти. Біда усіх компіляторів саме в тому й полягає, що вони цитують будь-кого, будь-що і з будь-якого приводу, не завдаючи собі при цьому клопоту, ні пояснювати читачеві, кого і навіщо вони цитують; не осмислюючи цитоване і, що найжахливіше, не визначаю-чи власного ставлення до всього отого, в когось списано-го. Тому-то за жодних обставин брати з них приклад не вар-то.

Не маю сумніву, що в історичних пошуках своїх на книжці "Часопис роду Драго-Сасів" Михайло Терлецький не зупиниться. Що ж, нехай йому на цій ниві щастить. Справа, яку він робить, потрібна. Але порадив би принциповіше ста-витися до своїх творінь, вдаючись при цьому й до науково-редакторського рецензування рукописів, як це віддавна уста-лено робити в усьому науковому світі.

Львів-Трускавець-Одеса,

2012 р.

ПЕРЕД ВЕЛИЧЧЮ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ НА ПОЛЯХ

"ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ".

* * *

Почну зі свого власного визначення понять "цивілізація" та "цивілізованість", тому що в даній розмові це має принципове значення.

Цивілізація - це інформаційна субстанція, що становить собою сукупність суспільно-державних, економічних, військових, морально-етичних, духовних, мовних, мистець-ко-культурних та правових засад, які витворені, конкретною етнічною чи національно-державною формацією в конкрет-ний історичний період, на конкретній території, за конкрет-них історичних умов, на певній стадії свого еволюційного розвитку.

Цивілізація не знає, і не повинна знати, в наших дослідженнях та оцінках рівневого визначення і рівневих порівнянь.

Народ, етнос, нація, держава не можуть визнаватися "первісними", "дикими", "варварськими", "протоцивілізаційними", "недорозвиненими", "мало-" чи "надрозвиненими"...

Народ (етнос) завжди є цивілізаційно самодостатнім і високоцивілізованим, оскільки завжди перебуває у самою Природою (Вищим Розумом, Творцем) відведений йому стадії самоорганізації, самоформування і самоусвідомлення.

Тобто, образно, концептуально кажучи: хто дозволив нам, науковим снобам ХХІ століття, вважати, що середньовічний тибетський селянин, який більшу частину свого

життя про-водить на рисовому полі, молиться, медитує та духовно вдос-коналюється, вдовольняючись при цьому халатом, чашечкою рису, чітками та голими стінами своєї хатини, є менш цивілі-зованим, ніж в усіх відношеннях "упакований" сучасний американець, який більшу частину свого життя проводить між баром, комп'ютером та пультом погИБельної для всього світу ядерної установки, і відчуває себе при цьому повелите-лем Всесвіту? І чому відповідні громадські формації подіб-них гомосапієнсів повинні сприйматися нами, відповідно, як "протоцивілізаційні" (тобто цивілізаційно початкові, недо-розвинені) і "високоцивілізовані"?!

А тепер вдамося до аналізу рецензованої нами книги.

Дивовижність сучасного стану людства полягає в тому, що на порівняно невеличкій планеті, більша частина якої, до то-го ж, зайнята малоосвоєним, а останнім часом ще й досить ворожим до нас світовим океаном – якимось дивовижним і майже неприродним чином уживаються гомосапієнсові спі-льноти, які відтворюються увесь процес, усі цивілізаційні ніші, увесь спектр еволюційного розвитку – від космо-технократичного, який ми спостерігаємо в США, Японії, Південній Кореї та інших техногенно розвинених країнах; до майже (виходячи з класичних визначень), первісного, кам'яновічного, зародково-цивілізаційного, родово-племінного, які ми спостерігаємо, скажімо, на прикладі пле-мен австралійських аборигенів, або деяких еволюційно зако-нсервованих спільнот в Африці, Латинській Америці та Оке-анії.

Чому так сталося, і який смисл закладено в подібну еволюційну демонстрацію Природою, Вищим Розумом чи Богом (для кого яка субстанція є сприйнятнішою) – то вже тема окремої розмови. Але саме до неї спонукає справді унікальна, у три досвідчені руки писана, монографія "Цивілізаційна історія України", автори якої спробували відійти від класичного викладу історії народу та його дер-жавних утворень, поєднавши в своїй "цивілізаційній історії" подієві компоненти, методики дослідження та термінологічний інструментарій одразу кількох традиційних "історій": класичної історії держави, історії нації, історії національної (народної) культури, історії мови, етики, етнографії, політичної історії і, нарешті, історії цивілізації, як такої.

Ясна річ, перелічуючи ці "історії", я, так само, як і авто-ри рецензованої монографії, усвідомлюю, що всі вони взає-мопов'язані між собою, доповнюють та зумовлюють одна одну. Але все ж таки...

Передусім, привертає увагу те, що авторами опрацьовано і тематично осмислено значний масив літератури, і кожна те-матична площа розглядається та відтворюється у розмаїтті її наукового розвитку; національного, релігійного та мораль-но-етичного сприйняття людності тієї чи іншої епохи. При цьому вони формують свої власні погляди на зіткнення підходів, концептуальних принципів, смислових зламів та політичних декларацій.

Показовими з цієї точки зору видаються досить розлога вступна стаття, а також розділи "Антропология", "Перша протоцивілізація землеробів... та скотарів", "Держава русів", "Козацька цивілізація", "Українська цивілізація в Російській імперії, Речі Посполитій та Габсбурзькій монархії", "Україн-ська цивілізація в ХХ столітті" й,

нарешті, "Українська цивілізація доби незалежності".

Окремо хотів би зупинитися на розділі "Кримський ха-нат". Як людина, яка впродовж тривалого часу займається історією козацтва та його подеколи ситуаційно-союзницького, але навіть тоді криваво-ясного протистояння з Кримським ханством, можу сказати, що розділ написано зі знанням матеріалу. У ньому відтворено все: від вторгнення на півострів орди сераскира Ногая та полеміки щодо походження самої назви Крим, і до загибелі кримськотатарської державності після приєднання в 1783 році півострова до Російської імперії.

Проте, захопившись цитованим переповіданням історії кримського татарстану, автори не сказали того головного, що обов'язково мусили б не лише задекларувати, але й обґрунтувати, – що від часу приєднання Криму до України, й особливо після масового повернення татар із депортаційних територій, татарська спільнота стала складовою частиною генезису української політичної нації, а до певної міри – й нації етнічної.

Й оскільки процес цей обіцяє бути складним, тривалим але невідворотним, то, як це не парадоксально звучить, ми повинні привчатись до думки, що історія кримських татар, як, власне й історія самого Криму, котра знає великий і цивілізаційно цікавий позататарський період і стан... Так от, ця історія об'єктивно стає невід'ємною часткою загальної історії України й українців. І в такій специфічній монографії, як "Цивілізаційна історія України", цей феномен мав би бути препарованим та дослідженим.

До речі, якщо співвідношення між поняттями (і концепціями) "народ"- "нація" ще хоча б у якихось параметрах висвітлено, то дуже важливе для розуміння поняття "політичної нації" по суті залишилося поза увагою авторів. Хоча зараз, на гребені дуже передчасного, як на мене, об'єднання європейських людностей, та із інтеграційної височини ООН, ЮНЕСКО, НАТО, СНД й інших глобалістських наднаціональних конструкцій, усе нагальніший акцент робиться саме на формуванні політичних націй, які виводять нас за межі етнічних, національних й радикально-націоналістичних уявлень про роль і значення націй, етнічної чистоти яких вдається досягати зараз лише в кількох рафіновано етнічних країнах, таких, як, скажімо, Японія.

Оскільки автори монографії взялися витворювати саме "цивілізаційну історію" України, принципового значення набуває вступний розділ із дуже невдалою, неконкретизованою назвою "Вступ". Така, суто функціональна, назва мала б сенс, якби йшлося про традиційний вступ (тематично-проблемне введення до книжки).

Насправді ж, перед нами спроба досить розлого оглянути історію формування і самого терміну "цивілізація", з усіма його похідними та антиподами: протоцивілізація, етноцивілізація, національна цивілізація, "варварство", ди-кунство – з історико-філософськими підходами до його визначення. І я не дарма прискіплююся до назви розділу. Тут виникає кілька зауважень.

Тематично структурувавши всі наступні розділи, автори примушують читача знову і знову повертатися до цього, вступного, розділу, аби з'ясувати: якої ж все-таки

концепції – з цілої низки оглянутих чи просто названих ними у "Вступі", творці цієї книги насправді дотримуються?

Саме відсутність чіткого визначення того поняття цивілізації, яке сповідують і з якого виходять автори, є найбільшою вадою даної монографії, оскільки вона призвела до відсутності концепції формування і самої монографії, і по-гляду в оцінках та полемічних роздумах на неї читача. Відтак, не сформувавши ні для себе, ні для нас, грішних, концептуальної моделі (або кількох моделей) цивілізації, автори втратили стрижень дослідження.

Львів-Одеса, 2011 рік.

ВОЗВЕДИМО ХРАМ

НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

КРИТИЧНІ НОТАТКИ З ПРИВОДУ ВІДБУДОВИ

ДЕСЯТИННОЇ ЦЕРКВИ У КИЄВІ

1

Історія – жінка підступна. У неї завжди стільки ж святого, як і несправедного. І все, що в нас із нею було – те було: чи пам'ятай, чи забудь, а змирися. Захоплюватися нею можна, скаржитися ж на неї безглуздо. Ми ж із вами, небораки, хай нам проститься, все скаржимося й скаржимося...

Ось, жовтавіє – для прикладу, – посеред "недоперебудованого" комуністами, а місцями й майже незалежного, красеня-Києва підмурівок Десятинної (Успіння Пресвятої Богородиці) церкви. Глузливо вишкірюються на нас із сивої давнини щербаті камені, присоромлюючи ледачкуватих па-синків отих майстрів, що колись цю церкву зводили: "Ну, гаразд, ну, зруйнували колись давно монголи цорковку цю, бо ж війна була. Але ви, "моголи", чого стільки років товче-теся на руїнах, похваляючись ними, наче юродиві – попели-щами, хреста на вас нема?!".

Згадаймо нашу минувшину. Що не князь – то йшли ру-сичі в чужі землі, аж до врат Константинополя, воювали держави, руйнували городи. Бо так було-велосся. Але й на наші землі теж приходили чужинські вої – нас, русичів, не щадили і городи наші теж не милували...

Ось і взимку 1240 року підступили монголи до града Києва і, здолавши облогою та штурмом, оволоділи ним. Останні захисники міста знайшли притулок за стінами Десятинної церкви, але, як свідчить літописець, не врятувалися.

І що вдієш: було й було: напали, зруйнували... Бог те-пер суддя і ханові їхньому Батієві, і захисникам Києва. Ну а щодо руїн, то нам би взяти й хутенько відбудувати на місці Десятинної нову церковку. Або збудувати на її місці ще величніший храм. Бо хто ж тепер, на початку XXI століття, по-хвалаяється татаро-монгольським руїнами своїх храмів у центрі європейської столиці?! Тим паче, що саме цей храм став свого часу усипальницею Великої княгині Ольги, а та-кож Великого князя Володимира Христителю та його дружини візантійської принцеси Анни...

Ми ж, поріддя раба і батога, восьме століття водимо туристів, гостей важливих та всіляких делегатів-дипломатів до центру столиці колись могутньої держави, зародка

всього слов'янського світу, і плачемося: оце, бачте, церковка у нас тут була, на яку предки ще тисячу років тому спромоглися... Так ото монголи, трясця їх матері, взяли і... зруйнували... Та ні, не тепер, а ще вісім століть тому. Тепер же нам, небора-кам, в помолитися за всіх убієнних ними, ніде!

Але ж хіба від тих бісових іноземців співчуття дочека-єшся?! Ото, знай, терпляче крутять собі диктофонами, фото-апаратами клацають та скупувато так, по-спонсорсько-інвестиційному, зітхають. Чи то монголам дипломатично, без будь-якої "Бурі в пустелі" пробачаючи, чи нас із вами, лінь-куватих, осуджуючи.

Ну, геть усі так зітхають, крім, хіба що, японців. О, це достобіса прагматичне плем'я, замість того, щоб на руїнах наших та нам же й поспівчувати, довкола красунь-гідес тури-стичних крутиться, калькуляторами вицифрюється та в'їдли-во ж так допитується:

— І-ета і-правда? І-мангола разрусіл? А-яй! І-оцень-та плоха! І-давно разрусіл? І-восемісота лета тому разрусіл?! І— оцень-та плоха!

Гідеса зигзицею перед ними на руїнах безпам'ятства нашого національного квилить; скупість нашу ідеологічно-бюджетну оплакує, а воно ж, іноземне та фірмове, своєї гне:

— І-много людей в церква прісло? І-скока много прісло? І-много людей прісло - і стена разрусіл? І-оцень-та плоха! І-посему і-так нехарасо строїл?! А-яй! Япоская фірма і-так і-плоха нікогда не строїл! Пасему і-князь і-япоськая фірма не прігласіл?!

Я вже не витримую, гідесі знаки подаю, мовляв мовчи, сім'я гаремне, та веди їх, зануд менеджерно-офісних куди-небудь подалі звідси. Завтра ж якась їхня Муцібусі-Тукібякі руїни ці наші святі, поколіннями й поколіннями недолуго оплакані викупить, і через два місяці над ними вже дві Деся-тинні, вкупі з модерновою Софією, височітимуть; а під ними, в землиці нашій багатостраждальній, десятиповерховий п'ятизірковий готель примудрюють, разом із двома мотелями, океанаріумом і Садам каміння...Ще й сакурами навколо по-обсаджують!

Ім, куди не кинь, усе — "І оцень-та і харасо!". А нам, сі-ромахам, і поскаржитись тоді ні на кого буде. Бо й тепер уже, на кого ще, як не на монголів, із ханом Батием їхнім, скаржи-тися, коли самі так усе на сотні кілометрів навкруги Києва поруйнували, що ніяка орда до нього вже не підступиться. Не столиця, а суцільний четвертий реактор!

Хіба що може, тим-таки монголам, тільки вже сучасним, лихом своїм історичним звіритися? Бо ж вони таки вислуха-ють! Бува, навідається до Києва якийсь арат, Герой пустель-ної соцпраці з аймака віддаленого, то ми вже, як водиться, один одному в гуньку й поплачимося. Уявляєте: ми собі за його Калку вінницької бурячанки підливаємо, а він своє Ку-ликове поле кумисом запиває... І що не тост - то за трьох-сотлітнє татаро-монгольське іго братніх народів...

Так ото, стоячи на руїнах Десятинної церкви, думаю собі: "А може, годі ганьбитися?! Скільки ж можна?!"

Та й не правда, що ми стоїмо лише на підмурівках церк-ви, зруйнованої монголами

ще в далекому XIII століття. Вір-ніше, правда, але не вся. Адже в середині XVII століття, за велінням митрополита Київського Петра Могили, на місці руїн Десятинної, було споруджено нову церкву, конструкція якої увібрала в себе вцілілу частину древньої стіни, й освячення якої відбулося 1654 року...

Відомо також, що перед смертю Петро Могила заповідав на відбудову Десятинної церкви чималу як на ті часи су-му – тисячу золотих; аякже, меценатство – воно в усі віки у великій шані було.

2

Проте на цьому історія храму в центрі Києва не завершується. За ініціативи митрополита Київського Є. Болховітіна та за проектом архітектора П. Стасова на підмурівках все тієї ж древньої церкви було зведено нову Десятинну, справді чудовий храм, який і сьогодні – освячено його було 1842 року – міг би прикрашати нашу столицю, навіть не нагадуючи при цьому про монгольську навалу.

Але цього разу долю храму вирішила інша навала, інша орда – московсько-комуністична. Під ударами якої свого часу впада Українська Народна Республіка. Бажаючи витруїти з пам'яті українського народу згадку про цю пам'ятку його давнини, пам'ятку його історії, 1928 року ті ж таки азійські, тільки вже комуністичні, вандали заклали в храм вибухівку і висадили цей святий для кожного українця храм у повітря.

Так от, перша моя пропозиція – на місці кожного зруйнованого колись комуністами храму, кожного монастиря повинна з'явитися пам'ятна дошка з нагадуванням нащадкам про цей злочин.

Руїни одного з безлічі зруйнованих московсько-комуністичних варварами храмів, безперечно, треба залишити, як пересторогу нащадкам нашим. Проте десятинну давай-те відбудуємо ще раз! Щоб тепер цей храм став символом єднання Незалежної України. Отож, час братися за кельму, братове час!

Розумію, економічна ситуація нині жахлива. Фондів та фондів – і всі багочинні, всі існують на пожертвування. І все ж таки давайте створимо ще один – фонд відбудови Десятинної церкви, Храму Відродження Русі-України.

Киньмо клич! Зберімо кошти. У стіни храму пропоную закласти камені не лише з десятинної, але й з усіх інших комуністами поруйнованих храмів України, позвозивши їх до Києва з усіх усяд. І називати цей храм пропоную Храмом Національного Відродження.

Відтак Патріарх Київський і всія Русі-України, як він іменується нині; висвятивши Храм Відродження, та самому висвятившись у присутності церковних ієрархів та визначних мирян, у Софії, — надалі повинен іменуватися єдиним для всієї Православної Церкви України "Патріархом Київським та всієї Русі Православної".

Згадаймо, що навіть, коли в XIII столітті київський митрополит, не бажаючи миритися з монгольським насильством, переїжджає до Московії, він продовжує називатися "митрополитом Київським і всія Русі". Чому ж нині ми поступаємося правом церковного владичества Московії? Чому дозволяємо патріархові-московітові і його архієреям диктувати Києву, хто на його святому престолі має право бути патріар-

хом чи митрополитом, а хто - ні? Чому віддаємо Московсь-кій церкві все нові й нові споруди? Вважаю, що настав час Патріархові Київському і всієї Русі Православної повернути-ся до своєї резиденції в Софії, а відбудований Десятинний храм вважати Патріаршим Храмом

Крім того, вважаю, що створення в Україні Патріарха-ту Київського і Всієї Русі Православної якраз і стане визна-чальним на шляху до формування істинно Помісної Україн-ської Православної Церкви, котра дозволить об'єднати патрі-аршою ієрархією своєю приходи обох нині діючих в країні православних патріархів.

* * *

Ще одна пропозиція. Та, першозбудована, Десятинна церква справді загинула під час навали монголів. Ну, було, той було...

Але гадаю, що ми мудро вчинимо, якщо звернемося до письменників та журналістів, усієї творчої інтелегінції, полі-тиків, бізнесменів та релігійних діячів Монголії із закликом організувати в своїй державі бодай символічний збір коштів на відбудову Десятинного Храму Національного Відроджен-ня. Я сам готовий вилетіти до Улан-Батора, щоб розгорнути цю акцію серед творчої інтелігенції та журналістів Монголії.

Суть, як ви розумієте, не в тій сумі тугриків, які вони зберуть, а в тому, що в історії україно-монгольських відносин спільно відбудований нами храм стане ще й храмом історич-ного примирення двох великих древніх народів. А на честь цієї події біля воріт храму височітиме стела, на якій українсь-кою та монгольською мовами буде викарбовано поминаль-ний текст за упокій душ всіх убієнних під стінами Києва русичів-українців і татаро-монголів.

Гуртуймося ж українці, нащадки гордих русичів! Єд-наймося! Возведімо посеред древнього Києва Храм Націона-льного Відродження.

Київ-Львів-Одеса,

1991-2013 роки

ДЕ ВОНА - МОГИЛА

ГЕТЬМАНА ВИГОВСЬКОГО?

У жовтні сталася подія, якої давно очікували й козац-тво Галичини, і всі, хто небайдужий до нашої вітчизняної іс-торії: у Скиті Манявському було урочисто відкрито чудовий пам'ятник гетьману Івану Виговському роботи талановитого львівського скульптора.... Одночасно з цим у монастирі відбулася презентація другого, доповненого видання мого історичного дослідження "Слово про Скит Манявський", яке побачило світ з благословення митрополита Івано-Франківського та Галицького Іоасафа. Як і передбачалося, ці дві події з новою силою загострили полеміку з приводу того, де ж саме похований гетьман Виговський, а головне, чи ма-ють право дослідники та віруючі вважати місцем його погребіння монастир Скит Манявський?

1

...Відомо, що допит і військово-польовий суд, влашто-ваний польським комендантом Себастьяном Маховським над полоненим екс-гетьманом тривав щось із десять годин.

Виговський наполягав на тому, що він не зраджував Польщі і вимагав належного слідства і належного йому, сенаторові польського сейму, поводження та суду.

Коли ж вирок було винесено й екс-гетьман зрозумів, що в прагненні стратити його Маховський ні перед чим не зупиниться, він написав заповіт. Причому, як це не дивно, документ цей зберігся, і з нього дізнаємося, що Іван Виговський заповідав: "Тіло моє по християнському порядку землі віддати, котре має лежати в Скиті Великому, у склепі муро-ваному, в церкві Воздвиження Чесного Хреста".

Звичайно ж, він міг би й конкретизувати, який саме скит має на увазі, але всі сходяться на тому, що йдеться все ж таки про Скит Манявський, щойно, в часи Незалежної України в Карпатах, відроджений поблизу села Манява, що на Івано-Франківщині. Аргументами тут слугують два факти: що цей православний монастир, справді, вважався та по різних документах і писемних згадках уменювався "великим"; і що в ньому, справді, діяла колись церква Воздвиження Чесного Хреста, яку було засновано ще в 1612 році.

Поставивши підпис під заповітом, Виговський вийшов з хати, в якій перебував немовби під домашнім арештом, щоб покликати священика та висповідатися. У цей час його (за однією з версій) і застрілили. За іншою ж, менш вірогідною, версією його нібито вбили в церкві, коли він читав молитву.

Оскільки могили Івана Виговського й досі не виявлено, то його заповіт став основою для тривалої, й досі не завершеної, полеміки... щодо місця його поховання. Причому тут не все так просто. Скажімо, прихильники версії поховання у Манявському Скиті, крім заповіту небіжчика, мають ще й додаткове письмове підтвердження "Чернігівського короткого літопису", в якому мовиться, що Іван Виговський "по-хований у Великому Скиті з жінкою своєю Стеткевичівною". Цей доказ міг би вважатися незаперечним, якби ж не оце по-силання на дружину Виговського. Річ у тім, що літописець був упевнений: Олена Виговська померла одразу ж, щойно дізналася, що її чоловіка вбито. Почула – впала і вмерла. Відтак і поховано їх було разом.

Але з багатьох інших, значно достовірніших, джерел відомо, що Виговська-Стеткевичівна вмерла не одразу. Разом із сином вона певний час переховувалася в лісах, очевидно, на якомусь лісовому хутірці неподалік Бара, а потім потайки перебралася до Галичини, до свого маєтку в Руді-Гніздичівській. Саме там вона й померла, але вже в травні 1664 року, тобто майже через три місяці після смерті і поховання чоловіка.

Тут варто послатися на згадувану мною в романі-есе "Гетьман Виговський: погляд із XXI століття" історичну розвідку Володимира Голяка "Віднайдемо могилу гетьмана України". "Стосовно місця поховання, – пише той, – маємо також інше джерело, ближче до Галичини і родини Виговських. Перед смертю гетьманська вдова склала свій заповіт, який був вписаний у жидачівські земські книги. На жаль, во-ни не збереглися. З копії того документа відомо, що Івана Виговського поховано "у скиті біля Руди-Гніздичівської, у склепі церкві Воздвиження Чесного Хреста" і що Олена про-сила своїх

рідних поховати її "поруч із дорогим чоловіком". Одночасно висловлювала жаль, як виходить із тестаменту, що не змогла виконати до кінця волі чоловіка і не поховала його в церкві Воздвиження Чесного Хреста в Манявському Великім Скиті, а зложила тіло в іншому скиті, біля Руди-Гніздичівської, церкви тієї ж назви.

Підтвердженням цієї думки може служити запис ме-муариста Емйоловського, що, на клопотання Олени Виговської видати їй тіло застреленого чоловіка, вбивця Маховський "наказав відіслати тіло... до жінки до Руди під Стрий... щоби його там як русина по русинськи поховали". Отже, якщо вірити цьому джерелу, то тіло Виговського разом з його дружиною поховано десь недалеко від Руди, в церкві Воздвиження Чесного Хреста або й іншого імені. Але де са-ме, в якому селі?"

Аналізуючи різні відомості про церкви та монастирі то-го регіону, дослідник доходить висновку, що місцем поховання могла стати парохіяльна церква Воздвиження Чесного Хреста в селі Йосиповичі. Ця церква мала грамоту з вольностями від гетьмана Івана Виговського. Старе приміщення церкви було зруйноване, але в 1712 році зведено нове приміщення, коштом уже пані Виговської, дружини сина гетьмана Остафія Виговського. А згодом, уже в 1743 році, церква мала підтримку внука гетьмана Костянтина Виговського.

Тобто така підтримка кількох поколінь Виговських могла свідчити про те, що в церкві поховані їхні предки. Хо-ча і цей доказ не остаточний: зрештою, пошанування церкви могло виявитися лише пошануванням... традиції, закладеної самим гетьманом Виговським, - і тільки. Знову ж таки, залишається хіба що вражатися, що ніхто з сучасників Івана Виговського та його сина Остафія; взагалі ніхто з роду Виговських, так і не потурбувався про те, щоб скласти чи то літопис цього славного роду, чи хоча б якийсь сімейний родовід, легенду, переказ, в яких, за свіжими свідченнями, можна було б відтворити всі відомі події з життя гетьмана України і його поховання, а відтак — зберегти ці відомості для нащадків.

До речі, зверніть увагу на розпорядження полковника Маховського. Наказуючи передати тіло вдові колишнього гетьмана, він прямо називає його "русином", тобто українцем. І це одразу ж заперечує твердження багатьох дослідників, що нібито Іван Виговський був "природним поляком".

Цілком заповіт Івана Виговського виглядає так: "Тіло моє по християнському порядку землі віддати, котре має лежати в Скиті Великому, у склепі мурованому в церкві Воздвиження Чесного Хреста. До того ж монастиря ігуменові і братії за відправування сорокаусту і соборних парастасів за відпущення моїх гріхів, записую дві тисячі золотих. Щоби ся сума за чотири роки з містечка мого Руди, по п'ятьсот золотих на кожний рік була віддана. А тепер на похоронення тіла мого грішного двіста червоних золотих і сто талярів твердих до шафования дружині моїй даю, пану Константому, рідному мому [братові], пану Теодорові Романовичеви Виговському. Їх же прошу, щоб доглянули того, щоби все тому монастиреві було віддано і тіло моє грішне похоронене в ньому. Миска срібна щоби на чашу перероблена була і до скиту віддана".

Як бачимо, все описано, все до подробиць передбачено: тверді таляри, срібна миска – на чашу, двісті червоних... От тільки, в якому саме скиті поховати?.. Втім, чи міг припусти-ти Виговський, що нащадки його так швидко забудуть про те, де саме він похований; що могила його впродовж століть виявиться невідомою, а сама історія поховання – однією з сумних загадок нашої національної історії? Принаймні до цього часу всі спроби істориків, археологів та краєзнавців відшукати могилу Івана Виговського поки-що ні до чого не призвели.

У тому ж таки заповіті колишній гетьман відтворює й останні години свого життя перед розстрілом, що, нагадую, стався 16 березня 1664 року, під Ольхівцем Канівського повіту, за наказом польського полковника Себастьяна Маховського. "Без ніякого явного доказу, – пише Виговський, – не давши мені оправдатися... Маховський, полковник його королівської милості, з деякими... панами дорадниками своїми, взяв мене наперед на присягу, потім на сумління своє, що не мали мені робити ніякої кривди – наперед під сторожею кілька днів тримали, обіцяючи відіслати мене до суду короля і пана Річі Посполитої; знову не дали мені оп-равдатися, на якісь хлопські байки зробили мене винуватим і на смерть без суду і права шляхетського віддали".

Попереджений про те, що вирок щодо нього буде вико-нано найближчим часом, гетьман Іван Виговський звертався у своєму заповіті вже до суду, до сумління не так польського короля, від якого, знав, прощення йому не буде, як до суду козацтва, суду свого народу, Суду Історії. І слід визнати, що суд цей у різні часи, у різних поколінь народу нашого був свій... Не завжди достеменний, не завжди праведний, але майже завжди суворий. І вирок теж формулювався та витлу-мачувався по-своєму.

Візьмімо хоча б такий факт: упродовж тривалого часу польські, російські і переважна більшість українських істориків вважали Виговського зрадником. Це той унікальний випадок, коли володаря однієї з держав нарікали зрадником представники одразу трьох народів!

Та якщо польських і російських істориків зрозуміти ще якось можна, то українських важко. Але, як би хто не ставив-ся до Івана Виговського, він був і навіки належить нашій, українській історії. Ми повинні шанувати його, як видатного військового, козацького та державного діяча, який упродовж багатьох років боровся за відродження української державності, обстоював права і вольності українського ко-зацтва й українського народу. І тепер сам має право на на-лежне вшанування, найсвятішим елементом якого повинне стати віднайдення та впорядкування могили гетьмана Виговського, спорудження йому пам'ятників і в Скиті Манявсь-кому, і в Руді. Але, як уже мовилося, могили поки що не віднайдено.

Щоб не переказувати історію тривалих історико-археологічних та краєзнавчих досліджень місць поховання, процитую сумлінну підсумкову замітку Василя Мороза, опубліковану в збірнику Івана Скрипника "Легенда про гетьмана".

"...Наш краєнин історик Юліан Целевич у своїй "Історії Скиту Манявського", виданій у 1887 році, посилаючись на "Черниговскую короткую літопись", яку уклав М. Білозерський, пише, що саме в Скиті похований І.Виговський разом з дружиною

Оленою... Вперше спробував знайти моги-лу гетьмана відомий український археолог, визначний дослідник княжого Галича Ярослав Пастернак. Експедиція, яку він очолював, у серпні 1935 року прибула до Маняви. На той час від Скиту залишилися тільки оборонні мури.

Ось так писав сам Пастернак про результати експедиції: "...ми розкопали фундаменти монастирської церкви та монаших келій. У крилі (підземній камері) ми знайшли дерев'яну домовину... Поховання гетьмана там не було. Можливо, його перенесли після опущення Скиту мона-хами 1785 року в інше місце...". У наступні роки археолог планував продовжити роботи, але з початком Другої світової війни змушений був емігрувати.

Свою лепту в пошуки могили І.Виговського вніс і дослідник Володимир Феданків. Він писав, що 1938 року знайшов надмогильну плиту з надгробка гетьмана. Але він так і не захотів нікому повідомити, де та знахідка. За радянської ж доби в офіційній історіографії майже все, що стосувалось І.Виговського, було закритою темою.

...У 80-х роках (XX століття - Б.С.) територію Скиту обстежила група ленінградських учених. З допомогою біолокації вони зробили суцільну зйомку внутрішнього подвір'я. Виявлено підземні ходи, фундаменти зруйнованих будівель, кладовище. Археологи музею навіть розпочали розкопки, та органи тодішньої влади відразу ж заборонили їх. І лише в 1993 році до Скиту прибула історико-археологічна експедиція, якою керував... Б.Томенчук. Фахівці дослідили місцину, де, за переказами, мав би бути великий монастирсь-кий цвинтар. Однак жодних поховань не знайшли. Натомість записали свідчення очевидців, які розповіли, що в 40-х роках, під час розширення центральної дороги, біля західної в'їзної дороги до Скиту, робітники знайшли чимало людських кістяків. Імовірно, що саме тут і був той цвинтар, де, крім монахів, ховали і заможних парафіян з усієї Галичини".

З цього повідомлення найбільше інтригує звістка про те, що Феданків нібито знайшов плиту з надгробка гетьмана. Якою б закритою не була "тема Виговського" в радянські ча-си, але ніщо не завадило б ученому, справжньому вченому, залишити хоча б якусь вказівку на те, де саме була знайдена ця плита і яка її доля. Щоб донести такі відомості якщо не до сучасників, то хоча б до майбутніх поколінь, існує десятки способів. Якщо, звичайно, йдеться про справжнього вченого і якщо той вчений не блефував.

Тим часом у Руді-Гніздичівській теж жодних слідів похо-вання гетьмана не виявлено.

2

В 2001 році, коли заснований на Івано-Франківщині Благодійний Фонд імені І. Виговського розгорнув діяльність по спорудженню в Манявському Скиті пам'ятника цьому гетьману, загострився й інтерес до історії його поховання. Зрозуміло, що остаточно питання про те, де саме похований гетьман Іван Виговський, може бути розв'язане тільки тоді, коли будуть знайдені й ідентифіковані останки. Водночас, усе більше дослідників, та й просто шанувальників історії Козаччини, схильні визнавати

місцем поховання Манявський Скит. Таке визнання відкриває можливість створити в само-му Скиті, чи в поближньому селі Маняві, музей Івана Виговського.

Й оскільки щороку Скит відвідують тисячі туристів та паломників, то, зрозуміло, що ім'я Виговського слугувало б справі пропаганди й самого Скита, й історії України. Саме з огляду на це, до мене, як до людини, яка свого часу перене-сла з Румунії, з міста Галаца, до Батурина прах гетьмана Ма-зепи, не раз зверталися з проханням прилучитися до полеміки з приводу місця поховання Виговського. І я прилу-чився до неї і вже згадуваним романом-есе про Виговського, й історичним нарисом "Слово про Скит Манявський", друге, доповнене видання якого оце нещодавно побачило світ. Словом, проблему цю запропонував розв'язати в такий спосіб...

У своєму заповіті гетьман Виговський, як уже мовило-ся, просив поховати його у Великому Скиті, під яким мався на увазі Скит Манявський. Так? Так! Святою справою для кожного християнина є виконання волі вмираючого, бо, в ідеалі, кожен християнин має бути похований там, де воліла спочити його душа, де він заповідав покласти своє тіло.

Ясна річ, що, поки не буде виявлено й ідентифіковано останки гетьмана, ніхто з цілковитою впевненістю не може називати місцем поховання саме Манявський Скит; а той, хто все ж таки наважиться зробити це, може бути підданий критиці. З іншого боку, якщо не вірити, що гетьман Виговсь-кий похований саме в Манявському Скиті чи поблизу його стін, то як тоді пояснювати й виправдовувати той факт, що саме в Скиті споруджено йому пам'ятник та обладнано умовну усипальницю, і що саме Скит тисячі віруючих патріотів вшановують, як місце вічного спочинку гетьмана?

Відтак, щоб не виявитися втягнутим у безнадійну полеміку двох — "львівського" та "івано-франківського" — таборів виговознавців, я запропонува компромісний - і в науковому, і в морально-етичному плані - варіант. Сформу-льовано його так: до часу виявлення - де б то не було - та ідентифікації останків гетьмана Виговського, вважати Манявський Скит "місцем заповітного поховання геть-мана Івана Виговського".

"Манявський Скит - місце заповітного поховання геть-мана Виговського" — ось той варіант визначення, який уже впродовж тривалого часу знімає всі морально-етичні та наукові проблеми, і який нещодавно дозволив спорудити в Скиті пам'ятник Івану Виговському, а згодом — дозволить створити там музей та проводити громадські заходи, пов'язані з пошануванням його життя та діяльності.

Якщо станеться диво, й останки Виговського буде ви-явлено на території самого Скиту, тоді вже ми констатувати-мемо, що монастир - і є місцем його реального поховання. Якщо ж вони віднайдуться в іншому місці, то їх можна буде перенести до Скиту і, в такий спосіб, виконати волю гетьма-на. Існує інший варіант: залишити ці останки, там, де їх вияв-лено, а, шануючи запроваджену нами традицію, так і вважати Манявський Скит святим для кожного українця "місцем заповітного поховання гетьмана Виговського".

ХТО ВИ, НАЩАДКИ

МАРІЇ МАГДАЛИНИ?

Однією з найбільших таємниць сучасного християнського світу, а відтак і масонства та лицарства, все ще залишається історична легенда, пов'язана із втечею після розп'яття Христа в Європу, у Францію, Марії Магдалини, яка нібито має нащадків, що дожили до наших днів.

І що саме ці нащадки Христа і Магдалини начебто утворюють таємничу династію Меровингів, яка чекає свого часу, аби постати на чолі Європи і людства..

Як з'ясувалося, підступатись до цієї таємниці слід через "Товариство Сіону", що зароджувалося в Єрусалимі разом із Орденем Госпітальєрів. Коли в 1099 році хрестоносці на чолі з Готфрідом Бульйонським здобули це місто, то виявили на горі Сіон руїни православної церкви, збудованої візантійцями ще в IV столітті.

З поваги до древності цих руїн, рицарі назвали вже неіснуючу церкву "Матір'ю всіх Християнських Церков", і Готфрід наказав збудувати на тому місці фортецю і церкву та назвати цей своєрідний форт "Аббатством Богоматері на горі Сіон". А вже з ченців цього Сіону та рицарів виникло таємне Товариство Сіону, яке ставило своїм завданням поширювати християнство на Схід і Захід, розбудовувати лицарські Ордени та монастирі

Чим це товариство займається насправді – окрема тема. Але відомо, що саме з членів цієї організації комплектувалися й комплектуються керівні кадри таємних товариств і лицарських Орденів: франкмасонів, катарів, альбігойців, розенкрейцерів, Тевтонського і Ливонського Орденів та Ордену Тамплієрів ("Бідних лицарів Христа і Храму Соломоногового"). Орден Тамплієрів взагалі зріс на базі Товариства Сіону і відокремився від нього (суто формально) лише в 1188 році. А 1971-го громадськості випадково (або ж, навпаки, не-випадково) відкрився список Великих Магістрів Ордену Сіону, які очолювали його з 1188 по 1918 роки.

І серед них людство з подивом виявило славетного Леонардо да Вінчі, фізика Роберта Бойля, геніального математика Ісаака Ньютона, письменника Віктора Гюго, композитора Клода Дебюссі...

Щоправда, біографи та шанувальники Ньютона спочатку відмовлялися вірити в те, що видатний математик, автор славетної праці "Математичні початки натуральної філософії", яка побачила світ ще в 1687 році і фактично перевернула уявлення середньовічних науковців та натуралістів про будову світу, зробивши уявлення про нього значно матеріалістичнішим, — міг очолювати таке релігійно-містичне, одіозне товариство.

Однак прихильники версії про активну участь Ньютона в діяльності Товариства мають досить сильні аргументи. По-перше, сам Ісаак Ньютон вважав основним науковим набутком не "Математичні початки...", а зовсім невідому його сучасникам солідну працю, яка так і залишилася за його життя в рукописі, і називалася "Тлумачний коментар до пророцтв Даниїла і до Апокаліпсису Святого Іоанна".

Так, побачила світ ця праця лише через чверть століття після смерті вченого, але ж писав її Ньютон упродовж багатьох років свого життя, проймаючись викладеними в ній

іде-ями. Ця книга засвідчила, що математик справді мав схильність до езотеричних вірувань. До того ж, його приналежність до франкмасонів була засвідчена документально. А ще відомо, що він був добре знайомий, і навіть дружив, з фізиком Робертом Бойлем, якого і змінив у 1691 році на посаді Великого магістра.

Між іншим, дослідники перевірили зв'язки між собою великих магістрів і з'ясували, що кожен із них був особисто знайомий зі своїм попередником, який, очевидно, й рекомендував його орденській братії як свого наступника. Щоправда, ця обставина дозволяє скептикам припускати, що, або дана посада сприймалася видатними науковцями та митцями як суто номінальна, або ж вони могли й зовсім не знати про те, що їх обирають магістрами, або... весь цей список — правдо-подібна фальшивка, спеціально скомпонована "сіонськими мудрецами", щоб збити з пантелику дослідників і відвести підозру від дійсних керівників Ордену Сіону, навіть тих, котрі діяли в минулому.

Як на мене, то я цілком припускаю, що ці видатні по-статі, серед яких знаходимо, наприклад, ще й Сандро Боті-челлі і головного бібліотекаря зібрання рукописів Франції "Арсенал" Шарля Нодье, справді були великими магістрами, але офіційними, показними, відкритими. Тим паче, що сама участь таких видатних постатей в Ордені Сіону надавала йому респектабельності, створювала належний світський імідж. Отож поява в пресі цього списку – рекламний жест: не треба ні нас лякати, ні лякати нами інших; погляньте які люди, які інтелекти нами керують!

Інша річ, що реально Орденем керували й продовжують керувати тіньові великі маістри, імен яких ми, можливо, так ніколи й не дізнаємося. Від цих, реальних, керівників Ордену славетних імен не вимагалось, навпаки, впродовж усього життя вони повинні були залишатися непримітними, невідомими – і в цьому полягала їх перевага.

Ще одне: залучаючи до ордену таких людей, сіоністи отримують доступ до важливої інформації, а також авторитетних консультантів з основних питань науки, індустрії та мистецтва, завдяки яким мають змогу впливати на відповідні інтелектуальні середовища, відповідні сфери цивілізаційних процесів.

Існують три реліквії, які приваблюють до Товариства Сіону видатних людей і які дозволили йому проіснувати до наших днів, це: Святий Грааль, королівська династія Меровінгів та скарби Ордену Тамплієрів. Знайшлася і вища духовна субстанція, вищий духовний покровитель, яким постає... Марія Магдалина. Адепти Товариства Сіону переконають світ, що саме вона зберегла і передала людству, а, передусім, рицарям Сіону, таємні знання про Творця, про заснування цивілізації, про єднання земних і небесних сил. І що саме завдяки цим знанням, їхні адепти нібито здатні витлумачувати минуле і передбачати майбутнє; завдяки їм вищі посвячені Сіону взяли на себе місію сотворіння "єдиної всеземної нації посвячених", яка, за їх прогнозами, вже наприкінці XXI ст. подарує планеті всесвітнього вождя та дозволить сформувати всепланетний уряд.

Відтак у трактуванні рицарів Сіону Марія колишня блудниця Магдалина є

посередницею між Христом та обранцями Сіону, вищим носієм Одкровення Ісусового.

Якою ж була доля Марії Магдалини? Адепти Сіону стверджують, що, оплакавши розп'ятого Христа, вона втекла до Франції. Причому і втечу, і подальше перебування Марії на півдні Франції, в краю Лангедок, що став твердинею сіоністів і тамплієрів, її охорону і забезпечення організували вищі посвячені Сіону. Тут, в Лангедоці, було значне скупчення заможного єврейського населення, тут діяли організації Сіону, тут сіоністи планували створити першу Державу Меровингів.

Природно, що за етнічним складом своєю держава ця мала стати єврейського, за релігією — іудейською, а за ідео-логією своєю сіоністською; і саме вона повинна була закласти основу для всесвітнього панування династії Меровингів, а відтак — всесвітнього панування сіоністів і сіонізму. Природно, що всесвітньою столицею всесвітньої сіоністської держави мав стати Єрусалим.

І хоча з "первісною" Державою Меровингів у всесвітнього сіонізму на першому етапі не вийшло, від ідеї сотворіння всесвітньої сіоністської держави адепти Сіону не відмовилися. Саме тому ними зараз посилено нав'язується людству ідея формування під егідою Сіону всесвітнього уряду. Вірніше, вихід його із підпілля, оскільки в реальності він уже існує.

2

Гаразд, скажете ви, а що це за династія така — Меровингів? Річ у тім, що до Франції Магдалина прибула з... нащадками Ісуса, на судному хресті якого по-єврейськи, по-грецьки та по-римськи було написано: "Ісус Назарей, Цар Іудейський".

Реальні, документовані сліди династії Меровингів віднайшлися ще в VII ст., коли на історичному небосхилі постає Святий Дагобер, король меровингських франків, тобто окремої держави франків на чолі з династією Меровингів. Відомо, що одружений він був на Жизелі, племінниці короля вестготів. В 679 році Святий Дагобер II (отже був і Перший) загинув, а син його Зібберт знайшов притулок у могутній вестготській фортеці на півдні Франції — Іреді.

Історики твердо знають, що така фортеця існувала, але потім загадково зникла. Є припущення, що на її місці існує зараз у передгір'ях піренеїв село Ренн-льо-Шато. 1891 р. священник Соньєр під час ремонту церкви під вітарним каменем, що тріснув, виявив дві опорні колони, заповнені давніми рукописами та уривками Євангелія. У латинському тексті цього Євангелія деякі букви виокремлювалися. Склавши їх, кюре уже французькою прочитав: "Ці скарби на-лежать королю Дагоберу та місту Сіону".

Ну, Сіон — це Єрусалим, а хто такий Дагобер ми теж уже знаємо. Незабаром кюре виявив і сам скарб. Існує версія, що значна частина цього велетенського скарбу була використана для заснування кількох могутніх сіоністських фінансових імперій в Європі і Сполучених Штатах.

Нещодавно у Франції та Англії майже одночасно були опубліковані "Секретні досьє Пріорату Сіону", завдяки яким світ дізнався про структуру цього Ордену і про те, що станом на 1989 рік Великим Магістром його був далекий нащадок Меровингів П'єр Плантар.

"Обрання Плантара Великим Магістром "Пріорату Сіону" (ПС) - повідомлялося в цій публікації - становить со-бою рішучий крок у розвитку ідей і духовного життя Ордену, оскільки не менш ніж 120 ієрархів "ПС" є "сірими кардина-лами" вищих фінансових кіл західних країн. П'єр Плантар, через Дагобера II, - прямий нащадок меровинзьких королів. Його походження підтверджується пергаментами королеви Бланки Кастильської, котрі знайшов кюре Беренжер Соньєр в 1891 р. в церкві Ренн-льо-Шато. В 1965 році документи ці були передані племінницею кюре капітану Рональду Стен-сморру і серу Томасу Фразеру, і відтоді депоновані в "Ллойд Бенк Юроп лтд" у Лондоні".

Чого ж чекає Товариство Сіону, чим займається, чого прагне? Передусім, воно оберігає нащадків єврейського роду Меровингів, тобто має одну (або й кілька) суворо засекречену особу, яка в потрібну днину може бути проголошена або главою нового королівства, з правлячою династією Меровингів; або ж Главою Всесвітнього Уряду Всесвітньої Держави. При цьому рицарі Сіону покладають великі надії саме на процес сучасного об'єднання Європи.

Ще в 1911 році в Петербурзі, в перекладі з французької, з'явився друком трактат одного з провідних європейських масонських ідеологів, рицаря Ордену Сіону, голови Сведен-борзької масонської ложі у Франції доктора Пап'юса "Гене-зис і розвиток масонських символів". І вже тоді, на початку ХХ століття, Пап'юс чітко сформулював мету політичної бо-ротьби масонства, напевне, маючи при цьому на увазі, що мету цю сформульовано вищим керівництвом всесвітнього франкмасонства. А для нас, людей ХХІ століття, ця мета ці-кава ще й тим, що вона, по суті, перебуває в стадії реалізації, особливо, якщо зважити на активні об'єднавчі процеси, які відбуваються нині в Європі.

" Європейські Сполучені Штати, — проголошував Па-п'юс, — мають передувати запровадженню Загальної Масон-ської Федерації. ...Франкмасонство завжди було великим ініціатором політичних і соціальних реформ. Для своїх чле-нів воно руйнує кордони і забобони стосовно рас і кольорів шкіри, воно знищує особисті і корпоративні привілеї, котрі душать інтелігенцію, що не відбулася... Настав момент, коли масонство повинне вийти з періоду жалюгідних суперечок та особистого суперництва. Федерація ритуалів передуватиме Федерації Європейських Масонських Потентантів (в даному-контексті — державно-масонських утворень).

Справа, до якої ми закликаємо сьогодні наших братів, потребує чимало часу і спільних зусиль, щоб дожити до неї могли розраховувати окремі індивіди. Ми, без сумніву, зник-немо у фізичному плані, але з'являться брати, зірвуть на на-ших могилах гілку Акації ("гілка акації" - символ масонів - Б.С.) і пред'являть її першому Федеральному Зібранню Ма-сонських Держав".

Ось так, у незримих для європейського загалу масонсь-ко-сіоністських кулуарах і твориться цілком зрима європей-ська політика.

...Ну а що стосується сьогоденного провідного спадкоємця короля Дагобера, то можна не сумніватися: майбутній потенційний Правитель Світу, засекречений риц-рями-масонами Сіону настільки, що, можливо, навіть сам до часу не здогадується, хто

ж він насправді і яку місію на нього в потрібний момент може бути покладено. Адже все одно ре-ально правитиме не він, а купка "вищих посвячених", імена яких стануть відомими лише через століття по тому, як прав-ління їхнє завершиться.

До речі, кожного року, 2-го травня, в бельгійському місті Брюгге, лише в ньому одному, відбувається "процесія Святої Крові", своєрідний хресний хід. Започатковано цю традицію ще 1150 року, коли в храмі Брюгге було вшановано рицаря, який, повернувшись з Хрестового походу, привіз із Єрусалима краплину Ісусової крові. Цю краплину помістили в золоту чашу, яка й досі зберігається у храмі. І хтозна чи не належав цей рицар до посвячених членів Ордену Сіону, ордену Марії Магдалини, і чи не взято оту краплину крові з Чаші Грааля?

Втім, існує припущення, що під "Чашею Грааля" все ж таки мають на увазі не ту посудину, в яку скапувала кров Ісу-са під час його катувань та страти, а... саму Марію Магдали-ну, хранительку крові Ісуса, крові роду Меровингів; або й сам цей таємничий божественно-королівський рід.

Одеса, січень 2006 року

ЗАСНУВАННЯ ОДЕСИ -

ЗА "ЯРЛИКОМ ХАНА ТОХТАМИША"?!

Від редакції газети "Одеські вісті - Одесские изве-стия":

У номері від 3 вересня цього (2005) року з'явилася стаття відомого письменника та вченого Богдана Сушинсько-го "Качибей-Одеса: історія, написана століттями". Згодом, під дещо зміненою назвою — "Одеса: історія, написана століттями" —було видано книжку цього автора, а 24 вересня в Одесі, з його ініціативи, відбулося - альтернативне офіцій-ному, але за підтримки мерії — масштабне святкування 590-річчя від дня заснування міста. Відтак автор цих публікацій і редакція газети одержали чимало - письмових і по телефону - відгуків.

Найцікавіші з них пов'язані були з тим інтригуючим розділом книжки, що стосувався згадки про місто Качибей у документі, йменованому "Ярлик Тохтамиша". Причому ав-тори відгуків пропонували Б. Сушинському розвинути цю версію й запитували: "А чи не слід визначати дату заснуван-ня Качибей-Одеси, виходячи з тих відомостей, які можна здобути в "Ярлику Тохтамиша"? Й оскільки Б. Сушинський уже розробляє цю версію, готуючись до другого, значно ширшого видання книжки, то редакція попросила його поділитися своїми міркуваннями з цього питання.

* * *

Читачів справді інтригують ті кілька фраз із десятого розділу, що стосуються документа, відомого за назвою "Яр-лик Тохтамиша". Ось фрагмент цього розділу: "Коли мова заходить про свідчення існування Качибей, наші історики чомусь не звертаються до існування дуже важливого доку-мента, що увійшов в історію України, Литви та Кримського ханства за назвою "Ярлик Тохтамиша", в якому, серед інших міст, причому міст важливих і великих, що є центрами цілих регіонів, названо й Хачибей (Качибей).

Втім, трохи історії. Відомо, що збройна поява литовського князя Вітовта в південноукраїнських степах датується 1397 роком. До речі, саме цього року, можливо, і

з'явився українсько-литовський порт Качибей. Перші бойові успіхи чекали на об'єднане українсько-литовське військо в сутичках із ногайськими ординцями, які розташовувалися в пониззі Дону та в Приазов'ї. А далі, убезпечивши свої тили від нападу ногайців, князь Вітовт увірвався на Кримський півострів".

Тут належить пояснити, що до Криму він увійшов разом із загоном свого союзника, опального золотоординського принца Тохтамиша, якому допоміг утвердитися на півострові володарем Кримського улусу, кримським ханом. Проте в Криму Тохтамиш протримався недовго і знову був змушений просити військової допомоги у Вітовта.

Ось тоді Великий князь Литовський і скористався його слабкістю, щоб висунути ультиматум: військова допомога – в обмін на ярлик, тобто на ханську грамоту, в якій Тохтамиш зрікався б верховенства над тими українськими та білоруськими землями, що належали до складу Великого князівства Литовського. Відповідно, ліквідовувалося б і спільне литовсько-татарське управління цими землями, завдяки чому Литва ставала повновладною метрополією. Крім того, ці землі припиняли платити Золотій Орді данину.

Що ж здобувала натомість сама Золота Орда? Передусім, дружні союзницькі взаємини, підтримку з боку Литви зусиль Тохтамиша в його боротьбі за кримський "престол". Тобто у своїй прихованій дипломатії принц виходив із того, що головне – утвердитися в Криму і створити власне велике ханство, а вже тоді він поставить Литву на місце.

Але, розглядаючи проблему дати появи Одеси, виходячи з "Ярлика Тохтамиша", доводиться зіштовхуватися з кількома принциповими моментами. По-перше, ми не маємо науково, документально зафіксованої дати появи самого "ярлика". По-друге, не існує його оригіналу, чи хоча б вірогідної копії. І, нарешті, в активі науковців – одне-єдине свідчення колишнього існування "ярлика Тохтамиша", яке віднаходимо у спогадах кримського хана Менглі-Гірея, що дійшли до наших часів:

"Великий цар Тохтамиш дав Великому князеві Вітовту Київ і Смоленськ, і інші городи, і предок наш цар Тохтамиш на все це дав ярлик свій". І сама згадка, на жаль, датована вже 1506 роком, а це дата, яка, порівняно з літописною датою за Яношем Длугошем – 1415 рік, нас зовсім не надихає.

Крім того, Ян Длугош посилається на конкретно існуючий літопис, у якому ця дата зафіксована. Проте "Ярлика Тохтамиша" в його оригіналі ніхто ніколи з наших сучасників, як і дослідників минулих років, не бачив. Можливо, що й сам хан Менглі-Гірей знав про нього тільки з якихось згадок, що походять із литовських джерел (яких він не заперечував), або ж із згадок (письмових або усних) своїх придворних істориків і правознавців.

У будь-якому разі, ані в архівах Литви та Польщі, ані в архівах Кримського ханства (а більша частина архівів після приєднання Криму до Росії була знищена, або зникла невідомо де, коли й за яких обставин), ані в архівах Туреччини оригіналу (копії) цього документа дослідниками не віднайдено.

Але в реконструйованому (за історичними даними) тексті "Ярлика Тохтамиша"

("реконструйованому" - це значить, що текст був складений за опосередкованими відомостями про перехід тих чи інших земель, які раніше підпорядковувалися Золотій Орді, в цілковите володіння Литви) все ж з'явилася первісна назва міста Одеси — Хачибеев, і це важливо.

Я вже висував припущення, що "ярлик" міг бути датований 1397 роком. Щоб якось наблизитися до цієї дати, або ж остаточно відкинути її, проведемо невелике дослідження. Що ми знаємо про хана Тохтамиша? Ну, насамперед те, що 24 серпня 1382 року він обложив Москву, столицю Московії, а вже 26 серпня цього ж року гарнізон Москви здався на ласку ворога. Ось тільки ласки не було.

Всі захисники та значна частина населення були тата-рами знищені, а сама Москва розграбована та спалена. До речі, на початку дев'яностих років минулого століття, коли в Одесі вирішувалося питання про спорудження пам'ятника Катерині II, сталася цікава пригода.

До мене, тоді голови Одеської організації Спілки письменників, приїхала група письменників і політологів із Москви. До появи в моєму кабінеті вони вже встигли зв'язатися з кількома російськомовними письменниками Одеси, підбурюючи їх до розколу одеської організації на російську й українську частини, а також домагалися підтримки відновлення пам'ятника російській імператриці та створення Новоросійської республіки на зразок Придністров'я.

На моє розлоге пояснення з приводу того, що є історичні перепони до встановлення такого пам'ятника імператриці, за чією вказівкою було знищене віковічне українське козацтво, ціла козацька республіка, москвичі заявили, що запорізьке козацтво лише заважало визнанню того факту, що... українці - тільки етнічна група великого російського народу, а українська мова - лише один із діалектів російської мови.

Розуміючи, що за такої імперської позиції розмова не має сенсу, я їм виразно заявив: повертайтеся до Москви і передайте тим, хто вас сюди послав, що в Одесі пам'ятник російській імператриці Катерині II, яка знищила козацтво, має з'явитися тоді ж, як у центрі Москви з'явиться пам'ятник ханові Тохтамишу, який свого часу зруйнував і випалив її. Звичайно ж, треба було побачити їхню реакцію...

Дати народження Тохтамиша не встановлено. Відомо тільки, що він був старшим сином хана Джучі. Якийсь час він був заяцьким (тобто зауральським; Яїк - старовинна назва річки Урал) ханом, а після Куликовської битви, при допомозі Тамерлана, запанував на золотоординському престолі. Проте союз цих двох воєвників тривав недовго. Тамерлан відчув в особі Тохтамиша свого суперника, і 1395 року, зазнавши поразки, Тохтамиш із рештками свого війська та обозу мусив тікати до Наддніпрянщини, на територію України, щоб знайти притулок під крилом Литовського князівства.

Вимагаючи видачі Тохтамиша, війська Тамерлана напали на Україну і спустошили значну частину Наддніпрянщини. Але князь Вітовт не тільки не піддався натискові Тамерлана, але й, вірячи в кармну зорю Тохтамиша, уклав із ним договір, згідно з яким Тохтамиш, за підтримки Вітовта, повертає собі владу над усіма землями Золотої Орди, а

Вітовт, із допомогою Орди, створює Велику Литву від Балтійського моря до Чорного, підкорюючи собі при цьому Московське князівство. Тобто "Ярлик Тохтамиша", як і декілька інших ярликів та історичних посилок на них, якраз і свідчить, що таку угоду справді було підписано.

Готуючись до великої та тривалої війни з Золотою Ордою, Вітовт вдається навесні 1397 року до удару на випередження: здійснюючи досить успішні походи спочатку на Дон, а потім, восени того ж року, проти Кримського улусу. Саме в цей час, зміцнюючи свою присутність у південноукраїнських степах, Вітовт (до складу армії якого входив великий корпус українських воїнів) будує кам'яну фортецю св. Івана (Тавань) у пониззі Дніпра. Очевидно, саме тоді він створив і фортецю (форт) у районі теперішньої Одеси, яка мала прикривати королівський морський порт.

Цікавий факт: щоб зменшити небезпеку відродження та-тарської влади в цих краях, Вітовт далекоглядно переселив значну частину кочівників до внутрішніх районів Київщини та Волині. Саме відтоді в історії України, Литви та Польщі з'явився термін "литовські татари", представники яких протягом багатьох століть служили у військах українських та інших князів, а також входили до складу українського козацтва.

Фінал цього великого протистояння двох – Литовської й Золотоординської – імперій настав наприкінці липня 1399 року, коли їхні армії зішлися на берегах української річки Ворскли. У складі армії Вітовта були війська київського князя Івана Борисовича, а також ще близько п'ятдесяти українських, московських, білоруських та інших князів. Сюди ж належав корпус татар Тохтамиша, загін на 400 мечів із Польщі та сотня хрестоносців. При цьому вражає мізерна допомога, подана Вітовту Польщею та рицарським орденом.

Битва почалася тільки 12 серпня, коли хан Тимур-Кутлук, ставленик Тамерлана, одержав на зміцнення багатотисячне військо мурзи Едигея. На першому етапі Вітовт почав тіснити армію хана, проте талановитий полководець Едигей вдався до успішного маневру, зайшов у тил його армії, розбив загони Тохтамиша й захопив табір Вітовта.

Звісно, сам Вітовт на чолі своєї добірної дружини врятувався втечею, але його військо зазнало нищівної поразки. Не вдовольнившись цим, Тимур-Кутлук і Едигей почали грабувати й плюндрувати Київську та Волинську землі.

"И царь Темер-Тиклуи тогда прииде к Киеву, - оповідав про ці події автор білорусько-литовського літопису (ПСРЛ, том 35, М., 1980, ст. 73) - и взя из города окуп 3000 рублев литовських, и силу свою всю распусти по Литовской земли, и воевали... до Великого Луцка".

Відомо, що саме ця поразка примусила князя Вітовта відмовитися від амбіційних планів створення Великої Литви у відриві від Польського королівства. Але, як ми вже знаємо, з цією поразкою зоря Тохтамиша не закотилася, він усе-таки став ханом; мало того, мурза Едигей служив у нього темником, тобто полководцем і володарем області, але... саме від руки цього невірного темника 1407 року Тохтамиш загинув. За іншою версією, його вбив 1406 року сибірський хан Ша-дибек.

Обсяг газетної статті не дозволяє поглибленіше аналізувати ситуацію, що склалася

на той час у зв'язку з появою "Яр-лика Тохтамиша", скажу тільки, що на запитання: "Чому Ві-товт так уперто підтримував принца Тохтамиша, не пого-джуєчись видавати його Золотій Орді?", відповідь вкрай проста: бо Вітовт знав, що ярлик на володіння українсько-білоруськими та іншими землями він може одержати тільки з рук хана Тохтамиша. Тож це була ставка на особу, в битві за яку Вітовт хоча й зазнав прикраси поразки, але все ж зреш-тою домогся своєї мети.

А про те, що Тохтамиш подеколи розщедрювався на подібні "ярлики", свідчить уже хоча б той факт, що мос-ковітський князь Василь III купив у нього – саме купив – та-кий "ярлик" на право безперешкодного князювання в Ниж-ньогородському князівстві.

І, нарешті, висновки. Так, досліджуючи цю ситуацію, я дійшов висновку, що "Ярлик Тохтамиша" міг з'явитися (і я певен, що саме тоді він і з'явився) 1397 року. Проте ця дата документально ані самим оригіналом (якого не знайдено), ані його копіями не засвідчена. Як не підтверджено її і в згадці про ярлик, що вийшов із уст кримського хана Менглі-Гірея значно пізніше – 1506 року.

Тому, виходячи з загальновживаних, зокрема і ЮНЕ-СКО, норм, визначати дату заснування Качибеева-Одеси за "Ярликом Тохтамиша" я не можу. Залишається засвідчений літописом та "Історією Польщі" Яна Длугоша 1415 рік, про що докладно йдеться в моїй книжці: "Одеса: історія написана вічністю". Що ж до "Ярлика Тохтамиша", що з'явився знач-но раніше, то це побічне свідчення того, що такий порт і таке місто справді існували вже наприкінці XIV століття.

Одеса,

жовтень 2005 року.